

KÖZÖSSÉGEK SZOLGÁLATÁBAN – KISTELEPÜLÉSEKEN

E-TANULMÁNYKÖTET



SZÉCHENYI 2020

A tanulmánykötet az EFOP-5.2.2-17-2017-00011 számú „Közösség alapú szolgáltatások fejlesztése és a szakellátásokkal való összekapcsolása kistélepeleéseken” projekt keretében, a projekt munkatársainak együttműködésében készült elektronikus kiadvány.

Együttműködő munkatársak és a kötet szerzői, valamint a kutatócsoport tagjai:

Boda Kitti, Csabai Lucia, Gyenes Zsuzsa, Molnár Aranka

A kutatócsoport tagjai voltak továbbá: Balla Zoltán, Bereczky Béla,

Bortnyákné Urbán Hajnalka, Lázár László, Pongráczné Kiss Éva,

Sándor Béla, Takács Csabáné

A kutatási beszámoló elkészítését mentorként segítette: dr. Dávid Beáta

A kötet további szerzői: Balla Zoltán, Mester Attila

További közreműködők: Wolfgang Kellner, Kai Jahns

Szerkesztő: Gyenes Zsuzsa

Nyelvi lektor: Juhász Ágnes

Fordító: Varga Tamás

Tördelés: Tellinger András

Kiadja: Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2020.

Felelős kiadó: Kovács Edit, elnök

www.kofe.hu

TARTALOM

A PROJEKT BEMUTATÁSA (Boda Kitty)	4
Melléklet: A közszolgáltatások (Gyenes Zsuzsa)	9
A KÖZÖSSÉGI ALAPÚ SZOLGÁLTATÁSOK (Gyenes Zsuzsa)	12
A KÖZÖSSÉGEK FUNKCIÓI (Csabai Lucia)	28
A JÓ GYAKORLATOKRÓL (Gyenes Zsuzsa)	36
HAZAI ÉS KÜLFÖLDI ESETTANULMÁNYOK	54
Észak-abaúji közösségfejlesztési folyamat: a „FOGADÓ” Észak-Abaúji Közösségfejlesztők Köre Egyesület története. Esettanulmány a mikrotérségi fejlesztésről (Molnár Aranka)	55
Mag-ház – közösségi szintér működtetése konzorciumi együttműködésben. Esettanulmány (Gyenes Zsuzsa)	66
Projektidőszakon túlmutató fejlesztői folyamat Ágon. Esettanulmány a közösségi munkamódról a mélyszegénységben élőkkel folytatott fejlesztőmunkában (Boda Kitty)	75
Románia – Székelyföld: Erdővidék Oktatási Stratégiája. Esettanulmány a közösségfejlesztés – közösségi tervezés gyakorlati alkalmazásáról egy régió ágazati stratégiájának kialakításában (Balla Zoltán)	84
Ausztria: Repair Café. Esettanulmány a Repair Café-k bevezetéséről és fejlesztéséről Tirol osztrák szövetségi tartományban (Wolfgang Kellner alapján Mester Attila)	97
Németország: Nemzetiszocialista emlékezhely mint kulturális-közösségi tér. Esettanulmány az emlékezetkultúra alakításáról az eberswalde-i „Eisenspalterei” emlékezhelyen (Kai Jahns alapján Gyenes Zsuzsa)	108
A HELYI KONTEXTUSRÓL (Molnár Aranka)	121
KUTATÁSI BESZÁMOLÓ – a leghátrányosabb helyzetű járásokban megvalósuló szakmaközi együttműködések feltárására irányuló kutatásról (Csabai Lucia)	131
SZAKPOLITIKAI AJÁNLÁS – a hátrányos helyzetű járásokban a közszolgáltatások elérhetőségének javítására (Molnár Aranka)	180

A PROJEKT BEMUTATÁSA





A projekt címe: Község alapú szolgáltatások fejlesztése és a szakellátással való összekapcsolása kistelepüléseken

A projekt munkacíme: Községek szolgálatában – kistelepüléseken

A kedvezményezett neve: Községfejlesztők Egyesülete

A projekt azonosítószáma: EFOP-5.2.2-17-2017-00011

A szerződött támogatás összege: 48 525 290 Ft

A támogatás mértéke (%-ban): 100 %

A projekt időtartama: 24 hónap (2018. február 1 – 2020. január 31.)

A beavatkozási terület: Gönci járás, Borsod-Abaúj-Zemplén megye

A projekt célja: a közösségi alapú szolgáltatások jelenlegi állapotának felmérése, jó gyakorlatok gyűjtése és mindezek alapján országos és helyi szintű szakpolitikai ajánlások megfogalmazása

A célcsoport: elsődlegesen az egészségügy, a szociális szféra és a közművelődés területén dolgozó helyi szakemberek, valamint aktív térségi szereplők, döntéshozók

A projekt – a célcsoport bevonásával megvalósuló – főbb

tevékenységei: területi és egyéb szakmai műhelyek, tanulmányutak, kutatás

Kötetünk első írása a projektet és ezzel párhuzamosan a kiadvány felépítését mutatja be.

Az indikátorszámok felsorolása és elemzése helyett a “mit csináltunk – miért azt csináltunk – hogyan dolgoztunk” kérdésre fókuszálva próbáljuk megismertetni a Gönci járás területén zajló kétéves munkánk legfontosabb irányait, történéseit, azt az utat, amit bejárva eljutottunk a zárókiadványunk további fejezeteiben részletezett eredményekhez.

Megközelítés

A projekt teljesebb megértése érdekében kikerülhetetlen, hogy pár mondat erejéig beszéljünk annak előzményeiről, vagyis arról, hogy miért pont ebben a térségben dolgoztunk, hogy mire fókuszáltunk, és hogy miért ezt a szakmai irányt választottuk beavatkozásként. Meggyőződésünk, hogy ezek az információk segítenek abban, hogy az olvasók maguk is felismerjék a kétéves munka tágabb, szervesült kereteit, és ne csupán egy projekt íve rajzolódjon ki előttük, hanem sokkal inkább egy szakmai folyamat. Egy olyan szakmai folyamat, amelynek utóbbi néhány évét – a projektnek köszönhetően – most lehetőségünk van mélységeiben is bemutatni.

A projekt tágabb helyszíne, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, az ország második legnagyobb megyéje számtalan gazdasági-társadalmi problémával küzd. Miközben a népes-



A projekt helyszínéül szolgáló térségről, a földrajzi, történelmi, társadalmi, gazdasági kontextusról a 6. fejezetben olvashat bővebben.

ség fokozatosan csökken, a gazdasági mutatók (aktív munkavállalók, munkanélküliek aránya) rendkívül rossz tendenciát mutatnak, elsősorban az ipar drasztikus leépülése következtében. A megye 16 járása közül 11 tartozik a leghátrányosabbak közé. A településszerkezetre a néhány város mellett az elaprózott, kis falvak a jellemzőek, amelyekben a szolgáltatások korlátozottan vagy alig elérhetők, a meglévő szolgáltatások színvonala alacsony.

A kistelepülési térségekben dolgozó szakemberek különösen nehéz helyzetben vannak ma Magyarországon, mert anyagi és emberi erőforrások szűkében több körzetben, mások helyett is helytállva, kevés pénzből gazdálkodva kellene orvosolniuk az ilyen térségekben különösen jellemző nehéz szociális helyzetet és az ezzel járó problémákat.

Országos szervezatként ezt érzékelhettük az egyesület elmúlt 15 évben BAZ megyében végzett terepi munkái során is. Észak-Abaújban a 2010-es évek elejétől több ütemben zajlottak közösségi folyamatok az egyesület és helyi szervezetek együttműködésében. Ezek közül több a mostani munkánkhoz hasonló irányból közelített a térség problémáinak enyhítéséhez, vagyis a (köz)szolgáltatások hozzáférhetőségére és minőségére fókuszált, hiszen ezek elégítik ki a településen élők alapvető szükségleteit, határozzák meg életminőségüket.

Ugyanakkor azt is fel kellett ismernünk, hogy bár az ottani szakmai tevékenységek hatására számos helyi intézménnyel, szervezettel kerültünk munkakapcsolatba a különféle projektek megvalósítása során, és több településen indultak meg közösségi kezdeményezések a helyi ügyek mentén, jelenleg is számos olyan település található a megyében, ahol a mai napig megoldatlan a szociális és egészségügyi ellátás.

Ez a helyzet a megye északi, Szlovákiával határos részén található Gönci járás esetében is. A természeti kincsekben bővelkedő, közel 19 000 főt számláló járásban az elérhető szolgáltatások kapcsán általánosságban elmondható, hogy a legtöbb település önkormányzata önállóan intézi az ügyeit, a földrajzi közelség ellenére sincs komoly járási összefogás. Ez, valamint a csökkenő népességszám, a rossz lakáshelyzet, az alacsony foglalkoztatottság vezethetett ahhoz a szomorú helyzethez, hogy 2018-ban az ország 174 járása közül a gönci végzett az utolsó helyen a leghátrányosabbak sorában.

2018 februárjában elindult projektünkben tehát, bár viszonylagos helyi beágyazottság mellett és szakmai elképzelésekkel már felvértezve vágtunk neki a munkának, az alaphelyzet szinte változatlan volt: ha kapacitáshiány van, nincs elég szakember, a meglévő szakemberek pedig leterheltek – akkor mégis hogyan tudunk változást elérni?

Közösségek szolgálatában

Válaszunk, és ezzel együtt ennek a kétéves folyamatnak a célja: közösségi alapú szolgáltatások támogatása, vagyis az ágazatok közötti párbeszéd és együttműködés segítése, ösztönzése, illetve az egyes ágazatok működésének közösségivé alakítása, a helyi közösségbe ágyazottságának elősegítése.

A közösségi alapú szolgáltatás meghatározását, a téma elméleti és gyakorlati alapjait a 2. fejezetben olvashatja.

A fenti cél elérése érdekében a projekt keretében elsődlegesen az egészségügy, a szociális szféra és a közművelődés területén dolgozó helyi szakemberekkel, valamint aktív térségi szereplőkkel, döntéshozókkal dolgoztunk együtt. Ahhoz, hogy a közösségi alapú szolgáltatások létrejöttét támogatni tudjuk, egyrészt fel kellett mérnünk a szolgáltatások aktuális helyzetét, a közösségi működés feltételeit és akadályait, másrészt keresnünk kellett a jó gyakorlatokat, a helyi igényekre adaptálható lehetőségeket.

A jó gyakorlatok
kritériumairól,
gyűjtésük
módszertanáról a 4.
fejezetben olvashat.

A kutatási
zárójelentés a 7.
fejezetben olvasható.

A közösségi
funkciókról és ehhez
kapcsolódóan
a közösségek
állapotáról a 3.
fejezetben olvashat.

Ennek a megvalósításában jelentett értékes szakmai erőforrást a projekt nemzetközi jellege, amelynek köszönhetően további társakra leltünk négy külföldi szervezet aktív bevonásán keresztül. A Bürgerstiftung Barnim Uckermark (kelet-német térségi közösségi alapítvány), a SOCIA – Social Reform Foundation (a fogyatékkal élők társadalmi befogadásáért dolgozó szlovákiai szervezet), a Ring Österreichischer Bildungswerke (országos ernyőszervezet az osztrák általános felnőttképzés és a kultúra területén) és a Székelyföldi Közösségfejlesztők Egyesülete nagyon különböző, de a közösségi alapú működés és szolgáltatás terén egyöntetűen igen izgalmas elméleti és gyakorlati tudással rendelkeznek.¹ A kétéves közös munka során megismertük az általuk közvetített jó gyakorlatokat, a találkozók, a műhelymunkák és a közös térségi tanulmányutak számos ponton kínáltak esélyt a tanulásra, a nézőpontok tágitására, az inspiráló „felülnézetre” nekünk és a helyi szereplőknek egyaránt.

A cselekvés szintjén

A megismerés és az elmozdulás lehetséges irányainak keresése jelentették tehát a rendezési elvet tevékenységeink szervezésében.

A szolgáltatások helyzetét és a közösségi viszonyokat mind teljesebben feltáró és ezzel a teljes folyamat ívét meghatározó, részvételi alapon szervezett **kutatásunk** keretében az egyik szakmai fókusz a térségi együttműködések aktuális mintázatának megrajzolása jelentette. A helyzetelemzés során kutatási kérdéseink az intézmények és a szakmák, valamint a szakemberek és a lakosság közötti együttműködés helyi gyakorlatát igyekeztek körbejárni.

A kutatás előrehaladtával, tágitva a fókuszunkat, az intézményi működés kapcsán górcső alá került az is, hogy milyen szerephez jutnak az intézmény, illetve a szolgáltatások működésében a szolgáltatásokat igénybe vevők, illetve a helyi lakosok és közösségeik. Ez a kérdés magával hozta a helyi közösség állapotának megismerését célzó újabb fókusz beemelését.

A kutatási zárójelentésben taglalt eredményeket izgalmas keretbe helyezi, hogy a projektbe bevont külföldi partnerek közül a Székelyföldi Közösségfejlesztők Egyesülete a miénkkel párhuzamosan egy hasonló kutatást végzett a saját térségében, aminek tanulságai hozzáadódnak az általunk feltártakhoz.

A kutatás mellett az általunk kezdeményezett **műhelytalálkozók** teremtettek lehetőséget és adtak formát a helyi viszonyok komplex megismerésének; az ágazatok, szakmák, intézmények közötti találkozásnak, a tudásátadásnak; a közös gondolkodásnak és a közös tanulásnak.

A keret tehát adott volt, a tartalom pedig mindig a helyben érzékelt igényekre reagált. Így keveredtünk izgalmas párbeszédbe az esetenként tabutémának számító cigányság helyzetét illetően vagy a kívülről érkező pályázatok helyi viszonyokra gyakorolt hatásáról, míg máskor a Szociális Munka Világnapja kapcsán töltekeztünk egymás történeteiből.

Az elmozdulás lehetséges irányainak keresése nagyrészt a projekt keretében megszervezett **tanulmányutakban** öltött testet. Ezek célja az volt, hogy a résztvevők (nem kizárólagosan, de elsősorban a térségből bevont szakemberek) megismerjék a közösségi működés jó gyakorlatait, s ezzel bátorságot, inspirációt és tapasztalatot sze-



¹ Külföldi partnereink bővebb bemutatását szakmai blogunkon olvashatja: <https://kofe.hu/a-stab-es-a-nemzetkozi-tarsak/>

A hazai és külföldi esettanulmányokat az 5. fejezetben olvashatja.

A szakpolitikai ajánlás e kötetben a 8. fejezetben olvasható.

rezzenek a helyi fejlesztéshez. Így jutottunk el például Baranyába, és ismertük meg az ottani mikrotérségi unió, vagy Zalában a helyi fiatalok megtartásán dolgozó szervezet működését. A szakmai kitekintés nem állt meg az országhatárnál – a projektbe bevont külföldi partnereink révén a téma releváns német, osztrák, szlovák vagy épp székelyföldi példái is eljutottak hozzánk, és gazdagították esettanulmányaink sorát.

Végezetül fontos külön is kitérni a projekt során felszínre kerülő tanulságokat, a megerősödő szakmai felismeréseket és az új felvetéseket egyaránt magába foglaló **szakpolitikai ajánlásunkra**. A külön dokumentumként is elérhető anyagban egyesületünknek a helyi viszonyokra reflektáló legfontosabb állításai és javaslatai olvashatóak. Az ajánlás jelentőségét erősíti az is, hogy a – kimenetként kötelezően elvárt – rendszerszintű javaslatok mellett olyan irányok is megfogalmazásra kerültek benne, amelyek az elkötelezett helyi szereplők számára is közelebb hozhatják a térségi változás esélyét.

Közösségi munkamódban

Ígértük, hogy a projekt bemutatásában a „hogyan dolgoztunk?” kérdésre is kitérünk egy pár gondolat erejéig. Ez szorosan összefügg azzal a nyitógondolattal, ami szerint mi úgy tekintünk erre a két évre, mint egy izgalmas szakmai folyamat legfrissebb fejezetére, és nem úgy, mint egy olyan projektre, ami 2020. január 31-ével lezárult. Csakis ennek fényében nyeri el valódi értelmét az előzmények bemutatása és most, e fejezet zárásaként a folytatás felvillantása. A jövő részleteit nem tisztunk itt tárgyalni, ugyanakkor azt mindenképp ki kell emelnünk, hogy ez a projekt jelentette azt a biztos alapot, amire a folytatást egyáltalán fel mertük/akartuk/tudtuk építeni.

Amikor a projektről beszélünk, fontos rámutatnunk, hogy a megvalósításhoz rendelt tevékenységeink önmagukban kevesek lettek volna egy előremutató jövőtervezéshez: a projektben a megismerés és megértés jelentette a kiemelt szakmai feladatot. Az a lényeges, ahogyan a tevékenységeket megvalósítottuk – tehát a közösségi munkamód. Az a munkamód, amiben nem spóroltuk meg a személyes kapcsolatépítést, és a hatvan fős településtől a járásközpontig a lakossággal dolgozó minden szakembert igyekeztünk magunk felkeresni; amiben műhelyeink tematikája mindvégig érzékenyen követte a menetközben felszínre kerülő szakmai igényeket, akkor is, ha ez további felkészülést, pluszmunkát igényelt; amiben végül nem egy Budapestről kézivezérelt kérdőíves vizsgálódás mellett döntöttünk, hanem helyette végigkísértünk egy olyan folyamatot, amelyben szép lassan egy helyben érvényes és releváns kutatás bontakozott ki a szemünk előtt.

Mindez a projektstáb számára egy roppant izgalmas, küzdelmes tanulási folyamatot is jelentett, amelynek előrehaladásáról szakmai blogunkon² folyamatosan „közvetítettünk”. Jelen időben. Közvetlen stílusban. Megosztva az olvasókkal dilemmáinkat és felismeréseinket, megindokolva válaszainkat – és megválaszolva az alapkérdést: mitől lesz közösségi egy beavatkozás. Ezeket olvasva talán mások is felfedezik a már említett többletet – nevezzük most egyszerűen közösségfejlesztői esszenciának – , ami végül ezt a munkát oly emberivé, a valódi helyi igényekre reflektáló és a helyi társainkkal közös folyamattá szervezte.

 2 A szakmai blogot itt olvashatja: <https://kofe.hu/szakmai-blog/>



**Mivel munkánk a
közszolgáltatások köre
épült, e bevezető fejezet
részeként szeretnénk
áttekintést adni arról,
milyen szolgáltatásokat
értünk a közszolgáltatások
kifejezés alatt.**



Közszolgáltatások – a meghatározást a jogszabályi előírások felől megközelítve – azok a szolgáltatások, melyeket az állam nyújt állampolgárai számára, biztosítva a szolgáltatás anyagi háttérét és szabályozva szervezeti háttérét. Egyes közszolgáltatásokban az állam megkülönbözteti az alap- és szakszolgáltatásokat. A szolgáltatások (jellemzően az alapszolgáltatások) egy részét az állam a települési önkormányzatok feladataként írja elő.

- Egészségügyi közszolgáltatások (2015. évi CXXXIII. törvény az egészségügyi alapellátásról) – egészségügyi alapellátás, amely a települési önkormányzatok feladata:
 - háziorvosi és házi gyermekorvosi ellátás;
 - fogorvosi alapellátás;
 - háziorvosi, házi gyermekorvosi és fogorvosi ügyelet;
 - védőnői ellátás;
 - iskola-egészségügyi ellátás.
- Szociális közszolgáltatások (1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról) – a személyes gondoskodás keretében nyújtott alapszolgáltatások:
 - falugondnoki és tanyagondnoki szolgáltatás: az alapszolgáltatások elérésében való segítségnyújtás minden területen;
 - házi segítségnyújtás: az önálló életvitel támogatása a szolgáltatás igénybe vevő személy egyéni szükségleteihez igazodva, annak saját otthonában;
 - jelzőrendszeres házi segítségnyújtás: segélyhívó készüléken alapuló szolgáltatás az önálló életvitel fenntartása mellett felmerülő krízishelyzetek elhárítására;
 - étkeztetés: legalább napi egyszeri meleg étkezés a szociálisan rászorultaknak;
 - nappali ellátás: saját otthonukban élő rászorultaknak (vagy hajléktalanoknak) biztosít lehetőséget a napközbeni tartózkodásra, társas kapcsolatokra, valamint az alapvető higiéniai szükségleteik kielégítésére;
 - közösségi ellátások: a pszicho-szociális fogyatékkal élő személyek számára önkéntesen igénybe vehető közösségi alapú gondozás az egyén lakókörnyezetében;
 - támogató szolgáltatás: a fogyatékos ember személyi szükségleteinek kielégítéséhez és a társadalmi életben való teljes jogú részvételéhez szükséges szolgáltatásokhoz, közszolgáltatásokhoz való hozzájutását biztosító személyi segítő szolgálat;
 - családsegítés;
 - utcai szociális munka.

A szociális szakosított ellátások formái (a személyes gondoskodás keretében): tartós bentlakásos intézmény (ápolást, gondozás nyújtó intézmény; rehabilitációs intézmény; lakóotthon), átmeneti elhelyezést nyújtó intézmény, támogatott lakhatás, egyéb speciális szociális intézmény.

A szociális alapszolgáltatások közül minden települési önkormányzatnak biztosítani kell az étkeztetést és a házi segítségnyújtást, és hozzáférést kell biztosítani a többi szociális szolgáltatáshoz.

- Nevelési, oktatási közszolgáltatások (2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről) – a köznevelési rendszer intézményei:
 - óvoda;
 - általános iskola;
 - gimnázium; szakgimnázium; szakközépiskola; szakiskola;
 - alapfokú művészeti iskola; kiegészítő nemzetiségi nyelvoktató iskola;
 - készségfejlesztő; gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai nevelési-oktatási intézmény;
 - kollégium;
 - pedagógiai szakszolgálati intézmény – pedagógiai szakszolgálat: gyógy-pedagógiai tanácsadás; korai fejlesztés és gondozás; szakértői bizottsági tevékenység; nevelési tanácsadás; logopédiai ellátás; továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás; konduktív pedagógiai ellátás; gyógytestnevelés; iskolapszichológiai, óvodapszichológiai ellátás; kiemelten tehetséges gyermekek, tanulók gondozása;
 - pedagógiai-szakmai szolgáltatást nyújtó intézmény: a nevelési-oktatási intézmények, pedagógiai szakszolgálati intézmények és fenntartók, valamint a pedagógusok munkáját, továbbá a tanulói érdekvédelemmel összefüggő tevékenységet segíti.

A felsorolt intézmények közül a települési önkormányzat óvodát alapíthat és tarthat fenn. Az iskolaépületek tulajdonosa a települési önkormányzat, vagy kezelője azonban az állam, illetve a tankerület, amely – külön megállapodás alapján – az ingatlant a tanítási időn kívül ingyenesen biztosítja a települési önkormányzat számára.

- kulturális közszolgáltatások (1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről)
 - Múzeum: múzeumok közül a területi múzeum (települési múzeum; tájmúzeum; járási múzeum) lehet helyi önkormányzat fenntartásában
 - Könyvtár:

A települési könyvtári ellátás biztosítása a települési önkormányzat kötelező feladata, ezt vagy nyilvános könyvtár fenntartásával, vagy a megyei hatókörű városi könyvtár szolgáltatásainak igénybevételeével teljesíti.

A nyilvános könyvtár alapkövetelményei: mindenki által használható és megközelíthető; rendelkezik kizárólagosan a könyvtári szolgáltatások céljaira alkalmas helyiséggel; rendszeresen, a felhasználók többsége számára megfelelő időpontban tart nyitva.



- Közművelődés – közművelődési alapszolgáltatások:
 - művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása,
 - a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése,
 - az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása,
 - a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása,
 - az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása,
 - a tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítása,
 - a kulturális alapú gazdaságfejlesztés.

A települési önkormányzat kötelező feladata a helyi közművelődési tevékenység támogatása, ezt a feladatát többek között közművelődési alapszolgáltatások megszervezésével biztosítja.

Minden települési önkormányzat kötelező feladata a művelődő közösségekkel kapcsolatos alapszolgáltatás biztosítása, valamint közösségi színtér, illetve közművelődési intézmény biztosítása.



A KÖZÖSSÉGI ALAPÚ SZOLGÁLTATÁSOK

KÖZÖSSÉGI ALAPÚ SZOLGÁLTATÁSOK
BEVEZETÉSÉNEK, ILLETVE MEGLÉVŐ
SZOLGÁLTATÁSOK KÖZÖSSÉGIVÉ
ALAKÍTÁSÁNAK ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA



BEVEZETŐ

A szolgáltatásról egy átlagembernek a bolt, a posta, a bank, a busz jut eszébe – egy települési felelős vezetőnek mindezekon felül a közszolgáltatások: az egészségügyi, a szociális, az oktatási, a kulturális ellátás. Ezek a szolgáltatások a településen élők alapvető szükségleteit elégítik ki, illetve meghatározzák életminőségüket. Ezért az átlagember, a település- és az intézményvezető egyaránt azt szeretné, hogy minél több, minél magasabb színvonalú szolgáltatás legyen elérhető a település minél több lakosa számára. De ha kapacitáshiány van, nincs elég szakember, a meglévő szakemberek pedig leterheltek – hát akkor hogyan? Nem tudunk olyan megoldást, amely egycsapásra megoldja a problémát. Olyan azonban tudunk, amelybe időt és munkát fektetve a település akár csak egyetlen szolgáltatását hatékonyabbá, elérhetőbbé lehet tenni, a szakemberek és a lakosság meglelégedésére. A közösségi alapú szolgáltatások nem oldják meg a strukturális problémákat, közép- és hosszútávon mégis segítenek a kapacitáshiányon és növelik a hozzáférést.

Családi, baráti, munkatársi szerepünkben sokszor bosszankodunk, ha úgy érezzük, mások feladatát végezzük: „Miért várja el, hogy én pakoljak, hogy én túlórázzak, hogy mindig én döntsek? Miért nem természetes, hogy mindenki elpakol maga után, megosztjuk a feladatokat és a döntés felelősségét?” – kérdezzük leginkább csak magunktól újra meg újra. Állampolgári szerepünkben azonban észrevétlen vesszük sokszor magunk is természetesnek, hogy kiszolgáljanak bennünket és döntsenek nélkülünk. Szolgáltató szerepünkben pedig azt, hogy vezetőként, szakemberként a lakosság igényeinek kiszolgálása a feladatunk. A közösségi alapú szolgáltatások egyensúlyi helyzetet teremtenek: felelőssé, s ezáltal cselekvővé teszik a lakosokat életük, életminőségük alakításában.

Célunk, hogy szellemi és gyakorlati támogatást nyújtsunk azoknak, akik jelenné szeretnék tenni az elképzelt jövőt, s ehhez a ma még hitetleneket is a változás cselekvő támogatóivá kívánják megnyerni a közösségi alapú szolgáltatások bevezetése érdekében.

KÖZÖSEN
A VÁLTOZÁS
ÚTJÁN

A közösségi alapú szolgáltatás az e kiadványban is használt megközelítés szerint attól közösségi, hogy a helyi közösségbe ágyazottan működik. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a helyi lakosok – mivel kialakításában, illetve működtetésében a maguk erőforrásaival részt vehetnek – sajátjuknak érzik a szolgáltatást, másrészt hogy helyi szükségletekhez igazodik, s működésében helyi erőforrásokat is mozgósít. A közösségi alapú szolgáltatásnak alapvető jellemzője s egyben kritériuma, hogy a kliens, ellátott, látogató, vagyis a kiszolgált (és ami ezzel sokszor együtt jár: kiszolgáltatott) szerepet felváltja a felelősséget is vállaló, partnerként közreműködő ügyfél, szolgáltatást igénybe vevő szerepe. Az ilyen típusú szolgáltatások nem helyettesítik a szakmai tevékenységet és nem teszik feleslegessé a szakember munkáját, de mind a szakembereknek, mind a helyi közösségnek meg kell tanulnia egy újfajta kapcsolódást.

Közösségi alapú szolgáltatások bevezetésének, illetve meglévő szolgáltatások közösségivé alakításának elmélete és gyakorlata – szól az alcím, s ez egyben a kiadvány felépítését is meghatározza. A közösségi alapú szolgáltatás definícióját és részletes bemutatását megelőzi a közösségről és a szolgáltatásról (és a köztük lévő viszonyról) szóló elméleti rész, és követi a gyakorlat: azon lépések bemutatása, amelyek a közösségi alapú szolgáltatás indításához szükségesek. Akit e gyakorlat kihívásai elbizonytalanítanak, megerősítést kaphat a kiadvány végén leírt érvekből és támogatási lehetőségekből.

A KÖZÖSSÉGI ALAPÚ SZOLGÁLTATÁS MEGHATÁROZÁSA

Ez a közösség adta az emberek életének terepét és keretét: a kapcsolatokat, kapcsolódásokat, együttlétet, a szokásokat, a szabályokat, a kultúrát, és ez az önálló közösség teremtette meg az élet gazdasági feltételeit is.

A közösségi alapú szolgáltatás két meghatározó eleme a közösség és a szolgáltatás. Az alábbiakban nem csupán kifejtjük a közösség és a szolgáltatás témakörét, hanem történetiségében mutatjuk be összefüggéseket. A fejezet második részében olvasható a közösségi alapú szolgáltatás definíciója, melynek minden egyes pontját részletesen magyarázzuk.

Az ember társas lény, a világ minden táján a történelem minden korszakában közösségekben élt. Amikor még az volt a megszokott, hogy az ember egy helyen éli le az életét, a közösség természetes módon jelentette az egy helyen lakók közösségét.

Elég csak saját településünk történetében kutakodnunk (feltéve, hogy nem egy „mindenkori nagyvárosban” lakunk), hogy ezt a hagyományos közösségi létet – a nem is olyan régmúltban – megtaláljuk. Lehet vitatkozni azon, hogy jó volt-e ez így, hiszen igen korlátozott tere volt az egyéni életutaknak, a szabad akaratnak, lehet gondolkodni azon, mi mindent lenne érdemes visszahozni mindebből a mai világunkba, de ettől még tény, hogy ezek a helyi közösségek testi és lelki biztonságot egyaránt nyújtottak tagjaiknak, mert egyértelmű, kiszámítható és magától értetődő volt az élet.

A hagyományos közösség az élet értelmezésének, jónak és rossznak, kíváncsnak és elítélendőnek egységes rendszerét nyújtja tagjai számára. Ezek az alapértékek jelentik a közös tudás alapját, melyekhez a szájról szájra, generációról generációra átadott történetek, mesék, tanítások kapcsolódnak. Ezek az alapértékek jelennek meg a közösségi élet minden eseményében, legyen az esküvő, temetés, aratás, tollfosztás, fonó, kukoricahántás és más közösen végzett munkák vagy a közös szórakozás alkalmai. Ezekre az alapértékekre épülnek nemcsak a hagyományok, szokások, rítusok, hanem az elvárások, a normák is. Hogyan kell élni ahhoz, hogy „ne vegyen szájára a falu”. Nem volt ez egy írott szabálykönyv, amit az iskolában tanítottak: mindenki belenőtt és észrevétlenül beletanult a közös értékeken és normákon alapuló közös kultúrába, hiszen a közösségben élte az életét nemcsak akkor, amikor a társakkal közösen, hanem akkor is, amikor egyedül vagy családi körben dolgozott, szórakozott – létezett.

A közösség a megélhetést, az életben maradási is jelentette. Nemcsak a „társaság kedvéért” dolgoztak közösen az emberek, hanem mert például egy disznó gyors feldolgozása több ember együttes munkáját igényelte. Ma én segítek a ti disznótorotokon, jövő héten te jössz hozzánk. De közösen dolgozták fel a kendert is, amiből ruhát készítettek, a folyón a jeget is közösen törték fel, hogy a „közösségi hűtőbe”, a jégverembe szállítsák – ezeket egy család egyedül nem is tudta volna elvégezni. És nemcsak ezekben a közös munkákban volt együttműködés és nyilvánult meg a szolidaritás, ha-



nem a nehéz élethelyzetekben is. Ha a gyermekágyas anyát, a gyászoló özvegyet kellett támogatni, ha betegség vagy csak az öregedés miatt szorult egy család segítségre. Nehéz választ adni a kérdésre, hogy a „tyúk volt előbb, vagy a tojás” – az egymásrautaltság miatti kölcsönösségre épült a közösség, vagy nem is beszélhetünk közösségről kölcsönösség és szolidaritás nélkül. Az biztos, hogy ezek a hagyományos közösségek megteremtették az életfeltételeiket: a terepet és keretet a teljes emberi élethez és a közösség fennmaradásához.

A fent írt példa a hagyományos paraszti faluközösségről szól, de nem csak falvakban voltak ilyen közösségek, és nem csak a régmúltban valósultak meg az itt leírtak. A kalácsa például mint kölcsönösségi alapon közösen végzett munka a szocializmus idején is megszokott volt, a vidék sok háza épült kalácsában.

Ha jobban belegondolunk, az alábbi funkciókat tudjuk azonosítani, amelyeket egy ilyen „hagyományos”, az „életfeltételeket biztosító” közösség betölt:

- szocializáció, vagyis az értékek és az ezeken alapuló normák, szokások, hagyományok, a kultúra átadása, s ezzel (az adott) közösséghez tartozás egyértelműsítése a közösség tagjai számára,
- gazdasági boldogulás: a közösség minden tagja a közösségen belül talál megélhetést, ezáltal is biztosítva a közösség egységét,
- társadalmi részvétel: a közösség lehetőséget ad, alkalmat teremt (és elvárja) a közösség életében való részvételt az élet minden területén, legyen szó a közös szórakozásról, a közös munkáról, a kultúra átadásáról, a közösségi elvárások betartatásáról, a közös ügyekről való gondolkodásról és döntésről,
- társadalmi kontroll: a közösség fenntartja alapértékeit és betartatja normáit, ezáltal is biztosítva a közösség fennmaradását,
- kölcsönös támogatás, szolidaritás: a közösség tagjai segítik egymást és együttműködnek az egyéni és a közösségi feladatok elvégzésében, helyzetek kezelésében, problémák megoldásában.

A hagyományos közösségek tehát létükből és működésükből fakadóan töltötték be a fenti funkciókat. A gazdasági és társadalmi rend fokozatos átalakulásával azonban ezek a közösségek meggyengültek, az egyre növekvő nagyvárosokban pedig ebben a teljességükben ki sem alakultak. Az embereknek ugyan volt lakóhelye, de nem volt többé megtartó közössége.

A modern élet természetes velejárója szolgáltatások sokszínű tömege. A hagyományos falusi közösségekben is voltak olyanok, akik vagy a közösségen belül, vagy kívülről jöve nyújtottak szolgáltatást, ilyen volt a tanító, a kis vegyeskereskedést üzemeltető boltos, a kocsmáros, az állatokkal kereskedő kupec, vagy a drótos, aki faluról falura járva drótozta meg az elrepedt cserépedényeket – de hát ma már egész más életet élünk. Nem vagyunk már önállátók: nem magunk termeljük és állítjuk elő, hanem a számos üzlet valamelyikében – vagy interneten keresztül – szerezzük be az élelmiszert, a ruhát és mindazt, ami korábban nem is létezett, a hűtőszekrénytől a mobiltelefonig. Más az életmód, más a környezet, mások az igények. Az üzletek, a webáruházak, a házhoz szállító cégek, az éttermek és az utcai kávézó, a szállodák és a turisztaszállók, a légitársaságok, a taxi és a távolsági busz mind szolgáltatást nyújtanak nekünk. A világ megváltozásának másik oldala, hogy magunkra maradtunk.

És mindaz, ami korábban a közösség életének természetes része volt: a közösségi együttléte, a közös művelődés és szórakozás, a közösség tagjairól való gondoskodás a születéstől a halálig – ma már szolgáltatásként létezik, szolgáltatásként vehető igénybe, például mint közművelődési, oktatási, egészségügyi, szociális ellátás.





Alapvetően minden szolgáltatás egy igényre épül. Az egyéni és közösségi igények kielégítése történhet piaci alapon, ahol a fogyasztó megfizeti az általa igénybevett szolgáltatás piaci árát, és történhet nem piaci alapon, ahol a szolgáltatás árát nem közvetlenül a fogyasztó fizeti meg.

- **Piaci alapú szolgáltatást jellemzően gazdasági társaságok nyújtanak.**
- **A nem piaci alapú szolgáltatások alapja lehet, hogy az állam (alaptörvény) elismer alapvető emberi jogokat (például a művelődéshez vagy a testi egészséghez), és az ebből fakadó igények kielégítésére nem piaci alapú szolgáltatásokat szervez (például közművelődési, oktatási, egészségügyi szolgáltatásokat). Az állam által támogatott szolgáltatásokat (alap- és szak-szolgáltatások) törvények tartalmazzák és szabályozzák, meghatározva a szolgáltatásokat nyújtó intézményrendszert is.**
- **Nem piaci alapon szolgáltathatnak az állammal együttműködve vagy attól függetlenül egyházak és civil szervezetek is.**

A közösségi alapú szolgáltatás nem attól lesz közösségi, hogy piaci vagy nem piaci alapon nyújtják, attól sem, hogy egyház vagy civil szervezet nyújtja.

A szolgáltatások esetén alapvető jelentőségű

- **a szükséglet, illetve igény, amelyet a szolgáltatás kielégít, beleértve azt is, ahogyan ezeket a szükségleteket azonosították, az igényeket felmérték,**
- **a szolgáltató és a szolgáltatás igazodása a szolgáltatást igénybe vevőkhöz és a szolgáltatási környezethez,**
- **a szolgáltató és a szolgáltatást igénybe vevő közti viszony.**

A szolgáltatás közösségi jellegét ezen tényezők határozzák meg.

A hagyományos közösségeket és a modern társadalmat összehasonlítva ki szokták emelni, hogy a modern társadalom felszabadította az egyént, mert teret adott az autonóm, független emberi létnek. (Az egyén maga dönthet arról, hogy kíván-e egyáltalán bármely közösséghez tartozni.) A közösségi alapú szolgáltatás nem egy „anakronisztikus jelenség”, hanem nagyon is modern: a mai világba hozza vissza a közösség erőforrásainak feltárását, aktívvá tételét és építő használatát egy autonóm emberekből álló helyi közösségben.

A közösségi alapú szolgáltatás az igények és szükségletek kielégítésének az a módja, amely a helyi közösségbe ágyazottan működik, vagyis helyben van; személyes, illetve helyi közösségi szükségletekre és erőforrásokra épít; a helyi lakosokkal egyenrangú, partneri viszonyban működik; belső erőforrásokat mozgósít; más szolgáltatásokkal, illetve a helyi közösség más szereplőivel partnerségben dolgozik.



TANMESE SZÜKSÉGLETEKRŐL ÉS ERŐFORRÁSOKRÓL

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy asszony. Figyelmes és jó szakács volt, mindig azt és úgy főzte, amit a családja szeretett. A vasárnapi ebédhez ezért általában tyúkhúslevest főzött, cérnametéllel. Ha a rokonok vagy barátok is csatlakoztak az ebédhez, hogy mindenkinek a kedvében járjon, csigatésztát és maceszgombócot is készített, a vegetáriánusoknak zöldséglevest. Híre ment az asszony tudományának, követség érkezett hozzá a szomszéd településről, s kérték, legyen a búcsú főzőasszonya. Amilyen ügyes, biztosan meg tudja oldani, hogy abból a kevés pénzből, amit a falu erre szánni tud, jóllakassa az embereket. A felkérés megtisztelő volt, nem lehetett rá nemet mondani.

Elgondolkodott az asszony, mitévő legyen. Egyetlen ételt tud elkészíteni ennyi embernek egymaga, s hát azt sem egyszerű kitálalni, mi az, amit kevés pénzből meg lehet főzni, és szeretni is fogják. Meg is kérdezte a követség tagjait, akik készséggel ajánlódzkodtak meg a népszerű „Olcsó és kedvelt búcsúételek” szakácskönyvvel. Lapozgatta az asszony a szakácskönyvet, de sehogy sem fért a fejébe, hogy lehet egy falunyi, sokféle embernek egyféle étellel a kedvére tenni. Kisfia nem értette, anyukája miért olyan gondterhelt, amikor egyszerű a megoldás: „Hát kérdezd meg őket!”

S akkor az asszony letette a receptgyűjteményt, útra kelt, és sorra járta a szomszéd település családait. Az idősebbek arról meséltek, hogy a régi ünnepeken egy helyi specialitást főztek, s megosztották az asszonnyal a receptet. Lehetetlen vállalkozásnak tűnt, mert túl sok előkészítő munkát igényelt, és a hozzávalói is régiak, ma már különlegességnek számítanak, ezért drágák és nehezen beszerezhetők. Járta tovább a házakat, kérdezett, mesélt, beszélgetett. A régi recept sokakat fellelkesített, s vállalták, hogy segítenek az előkészítésben. Mások kísérték vele a konyhakertbe, hogy megmutassák, tudnak ők vinni azokból a különleges hozzávalókból. A kismamák aggódtak, hogy ez az ízvilág a kicsiknek nem ízlene, ezért felajánlották, hogy összefognak, s készítenek egy gyerekeknek való ebédet is, amiből persze más is ehet – „mindenmentesen”, hogy egyetlen speciális diétán lévő falubeli se éhezzen.

A fiatalok kiakadtak rajta, hogy a falu búcsúebédre ad pénzt, amikor mióta kérik a sportpálya felújítását. Kitalálták, hogy ha már így adódott, ők süteményeket sütnék az ebédhez, amit a sportpálya felújítására kért adományért árulnak majd. Így történt, hogy a búcsún mindenki kedvenc ételével lakhatott jól, s az összeadott hozzávalók miatt még az a kevés, ebédre szánt pénz is soknak bizonyult.



„személyes szükségletek alapján”

A személyes szükségletek az emberi szükségletek sokféleségét, az ember teljességét és minden egyes egyén fontosságát jelentik.

Minden ember egyformán fontos, a tanmesei ebédből szeretnénk jóllakolni azt is, aki nem szereti a különleges ételeket, aki nem eszik húst, aki gluténérzékeny, aki egészségi állapota miatt a közös étkezésre nem tud elmenni.

Ha sok embernek kell egyszerre korlátozott kapacitással szolgáltatást nyújtani, egyszerű, hogy kialakítsunk egy rendszert, amely a szabályozás által hatékonyan tudja kielégíteni az igényeket és szükségleteket. Mivel az alapszükségletek elég pontosan leírhatók az evéstől, az otthontól az egészségen át a biztonsáig, ez a rendszer logikusan felépíthető: a szükséges személyi és tárgyi feltételektől kezdve a tevékenységek meghatározásáig. Ebben a rendszerben azonban az „átlagostól eltérő” igények és szükségletek nem vagy csak a rendszer állandó újraszabályozásával járó pluszmunka árán lesznek kielégíthetők, ez pedig költsönös elégedetlenséget szül. A szakemberek sokszor tehetetlennek, eszköztelennek érzik magukat, és munkaidejüket részben alternatív megoldások keresésére fordítják. Ők a legnagyobb tudói annak, hogy ha

megismerjük az egyéni élethelyzeteket és meglátjuk a problémákat, **a szükségletek sokfélesége miatt nem (sem) lehet más választásunk, mint a személyes szükségleteken alapuló, személyközpontú szolgáltatást nyújtanunk.**

A piaci alapon nyújtott szolgáltatásoknál csak az számít, az igényhez pénz is társul-e. A nem piaci alapú szolgáltatásoknál, amelyek árát sokszor az állam fizeti meg, időről időre felmerül, hogy mely egyéni szükségletek tekinthetők „jogosnak”, mely szükségleteket „ismerünk el” „alapvető” szükségletként. A közösségi alapú szolgáltatás más megközelítésből vizsgálja a szükséglet kérdését: **az embert a maga teljességében tekinti.** A közösségi alapú szolgáltatásban – ezt újra és újra hangsúlyozzuk – a helyi lakosok önmagukért és a közösségért felelősséget vállaló és cselekvő emberként vesznek részt. E képesség csírája ugyan minden emberben benne van, de kiteljesítéséhez tanulásra van szükség. (Egy jól működő közösségben a szocializáció során, „magától” zajlik a tanulási folyamat.) Ezért **a közösségi alapú szolgáltatás szükségletként ismeri el azt a képességet is, amely az ebben az értelemben vett felnőtt lét (a felelősséget vállaló és cselekvő ember) alapja.**

„személyes
erőforrásokra épít”

A másik oldalon ehhez kapcsolódik, hogy a cselekvő egyén erőforrásként is megjelenik a szolgáltatásban – mint a tanmese falujának lakói, akik végül a szakáccsal közösen készítik el az ebédet, a maguk által megtermelt alapanyagokból. Mert erőforrás nem csak a pénz lehet. És nem is csak az egyén rendelkezésére álló tárgyak vagy más dolgok, melyek meglepte sokszor jelent anyagi megtakarítást. Erőforrásként jelenik meg például mindenfajta képesség, tudás, tapasztalat, legyen az egy recept ismerete, kertművelési, főzési gyakorlat vagy az együttműködés képessége. De az egyén erőforrása az ideje is, amelyet egy tevékenységre áldoz, a felelősség, amellyel a tevékenységben részt vesz. A kapcsolatok is erőforrást képeznek, mert a rokonok, barátok, kollégák, ismerősök mind újabb forrásai anyagi és azon túli erőforrásoknak: a tudásnak, képességnek, tapasztalatnak, időnek és szándéknak, felelősségnek – és további kapcsolatoknak. **Az emberek sokszor értéktelennek érzik magukat, mert nincsenek tudatában annak, mennyi erőforrással rendelkeznek. Az egyéni erőforrások tudatosítása, mozgósítása és elismerése fontos feladata a közösségi alapú szolgáltatásnak.**

„egyenrangú, partneri
viszonyban működik”

A szolgáltatások, ellátások két főszereplője a szolgáltatást nyújtó szakember (egy intézmény képviselőjében) és a szolgáltatást igénybe vevő helyi lakos. Ellátó és ellátott, szakértő és laikus viszonyában egyértelműnek tűnik, hogy az ellátó szakember szava ér többet, ő az, aki dönt, aki cselekszik, hiszen nála van a tudás és az intézményi felhatalmazás. Ez általában egy egyenlőtlen helyzetet eredményez, amelyet mindkét fél természetesnek tekint. Községi alapú szolgáltatás esetén a szolgáltató nem „sajátítja ki” a felelősséget, a döntést és a cselekvést – mindez megoszlik a két fél között. Ahogy a szakember a szak-tudással, úgy a laikus a saját életének és akaratának ismeretével rendelkezik, és megfelelő információk birtokában, autonóm felnőtt emberként képes döntést hozni és cselekedni. Ez persze nem megy azonnal és magától – a közösségi alapú szolgáltatáshoz hozzátartozik az a tanulási folyamat, amelyben a szakember a képessé tevést, a laikus a „felnőttiséget” megtanulja annak érdekében, hogy **a szolgáltatásban egyenrangú partnereként működjenek együtt.** A szükségletek felől közelítve: a szakember elismeri a „felnőttiség” képességét a szolgáltatást igénybe vevő szükségleteként, és a szolgáltatás során arra törekszik, hogy ezt kielégítse – ezt nevezzük képessé tételnek. A képessé tétel a szakember részéről egyfajta befektetésként is felfogható, mely azzal térül meg, hogy megoszlik a felelősség, és új erőforrások vonhatók be. Később látni fogjuk, hogy ez a partnerség és a képessé tevés nemcsak az egyéni kapcsolatokban, hanem a közösség viszonylatában is

működik: a szakember nemcsak az egyes emberek bevonását és felelős helyzetbe hozását, hanem a közösség bevonását is megtanulja, a közösségi megoldások keresése és alkalmazása szakmai eszközkészletének természetes részévé válik.

„helyi közösségi szükségletek alapján”

A jól működő helyi közösség a közösség tagjai számára azt a keretet és terepet jelenti, ahol életüket fizikai és lelki biztonságban élhetik. Egy helyi közösség akkor működik jól, ha a – korábban ismertetett – funkcióit (szocializáció, gazdasági boldogulás, társadalmi részvétel, társadalmi kontroll, kölcsönös támogatás) betölti. Ezen funkciók azt is biztosítják, hogy a közösség jó működése fennmaradjon. Ahogy láttuk, a szolgáltatások bevezetésének és elterjedésének többek között az az oka, hogy a helyi közösségek nem tudták és nem tudják maradéktalanul betölteni ezeket a funkciókat, diszfunkcionálisan működnek. **A szolgáltatások tehát a közösségek diszfunkcionális működésből fakadó szükségletek kielégítésére jöttek létre.**

A szocializáció funkcióját tölti be például a művelődési ház, amely teret és lehetőséget ad a találkozásra, közösségi együttlétre, vagy a helytörténetet, a helyi természeti és kulturális értékeket is bemutató és feldolgozó helyi tantervet tanító iskola. Szolgáltatásként jelenik meg a közösségi tér biztosítása, a rendezvények szervezése, a művelődő közösségek munkájának szervezése, a szükséges feltételek biztosítása, az oktatási tevékenység.

A gazdasági boldogulás többek között a helyi munkalehetőséget jelenti, de emellett olyan szolgáltatásoknak is fontos szerepe van, mint a lakhatás biztosítása például szociális bérlakások formájában, a szakmai képzés, mentorálás, az információkövetítés, a tanácsadás. A gazdasági boldoguláshoz tartozik ezen túl a helyben fogyasztás lehetősége is, ez is különböző szolgáltatásokhoz kapcsolódik.

A közösségi alapú szolgáltatás fontos fókuszja a helyi közösség erősítése, a közösségi szükségletek kielégítése, de ez nem jelenti azt, hogy ezekben a szolgáltatásokban az egyéni szükségletek veszítenének jelentőségükből. Ráadásul az egyéni és a közösségi szükségletek nem függetlenek egymástól, a közösségi szükségletek kielégítése – a közösségi erőforrások bevonásával – az egyéni szükségletek kielégítését is támogatja.

„helyi közösségi erőforrásokra épít”

A szükségletek mellett a közösség számos erőforrással is rendelkezik. Ahogy az egyéni, úgy a közösségi erőforrások is igen sokfélék. Erőforrásként jelennek meg olyan adottságok is, mint a **természeti környezet** (a földrajzi elhelyezkedés, a természeti kincsek és nyersanyagok, az időjárás, a víz, a talaj, a levegő, az élővilág) vagy az **infrastruktúra** (az utak, terek, a közművek, a különböző épületek a lakóházaktól a gyárakon át a középületekig, közösségi terekig, a kommunikációtechnológia – és a szolgáltatások). A **kultúra** (az értékek, normák, szokások, hagyományok, a közös tudás) mint a közösség alapja és összetartója, a helyi identitás szintén fontos erőforrás. És erőforrást jelentenek **a helyi közösség tagjai**, a jó egészségi állapotuk, fizikai erejük, motiváltságuk, vállalkozókedvük, képzettségük, tudásuk és képességeik. A helyi közösségben lévő **kapcsolatok** a lakosok között, a közösségeken, szervezeteken, az intézményeken belül és ezek között, vagy e szereplőknek a helyi közösségen kívüli kapcsolatai.



„partnerségben
dolgozik”

A településen dolgozó (sokszor ott is lakó) szakembereket külön is kiemeljük: A helyi közösség erőforrását jelentik a tág értelemben vett szakemberek, bármely szektorban, bármely formában, bármely szakterületen tevékenykednek (pl. az állami intézményben dolgozó szociális szakember, a lelkész, a helyi egyesület önkéntes vezetője), akik a helyi közösség tagjaiért, csoportjaiért tesznek, dolgoznak. Nemcsak tudásuk és elkötelezettségük, kapcsolataik is erőforrást jelentenek, a közösségi alapú szolgáltatás fontos összetevőjét: **a benne dolgozó szakemberek a máshol dolgozó szakemberekkel együttműködnek.**

„belső erőforrásokat
mozgósít”

Az erőforrás önmagában csak lehetőséget jelent. „Erővé”, tőkévé csak akkor válik, ha tudatosan használják. Ha felismerik benne az értéket, az erőforrást, és energiát fektetnek bele, hogy hasznosuljon. A régi recepteket és praktikákat ismerő idősek tudása, a kiskertek különleges zöldségei, a főzni tudás, az előkészítésre szánt idő, a mások meggyőzésének, a szervezésnek, a motiválásnak a képessége a falunapi közös főzéssel válik a közösségi tőke² részévé.

A közösségi alapú szolgáltatások az egyéni erőforrások mellett a közösségi erőforrásokra építenek, ezek feltárása és mobilizálása is a közösségi alapú szolgáltatás feladata, eredménye pedig a közösségi tőke épülése.

a helyi közösségbe
ágyazottan”

A közösségi alapú szolgáltatás egy településen, egy településrészen, esetleg több településen nyújtott szolgáltatás. Ha több településre is kiterjed, akkor is minden településen szükséges a beágyazottsága és az elérhetősége, hozzáférhetősége. **A közösségi alapú szolgáltatás ugyanis a helyi közösség működésének része.** (A helyi közösség egy település(rész) minden lakosát és más szereplőjét magában foglalja – függetlenül attól, hogy a szolgáltatást igénybe veszik vagy sem.) A közösségi alapú szolgáltatás bevezetését a helyi közösség hiányosságai miatti szükséglet indokolja – és működésével a helyi közösség válik egyre inkább képessé arra, hogy alapvető közösségi funkcióit betöltse.



2 C.B. és J.L. Flora alapján. Ld. L.J. Beaulieu (2014): *Community Vitality & Sustainability*. The Community Capitals Framework.

A KÖZÖSSÉGI ALAPÚ SZOLGÁLTATÁS BEVEZETÉSÉNEK LÉPÉSEI

Az előző fejezetben bemutattuk azt a történeti ívet, amelyben a helyi közösségek szerepét részben átveszik a szolgáltatások, s a közösségi alapú szolgáltatás jellemzőinek, kritériumainak meghatározásával eljutottunk a következtetésig: a közösségi alapú szolgáltatás úgy nyújt szolgáltatást, hogy mindeközben és mindezzel a helyi közösséget erősíti. Ebben a fejezetben lépésről lépésre haladva mutatjuk meg az utat, amin járva a településen közösségi alapú szolgáltatás indulhat. Előre eláruljuk: nemcsak a szolgáltatás működése, hanem annak bevezetése is a közösséget erősítő, közösségfejlesztő folyamat része.

.....

A kiindulási helyzet többféle lehet, egy településre három különböző úton érkezhetsz közösségi alapú szolgáltatás.

- A település(rész) közösségi működésképtelenségét, diszfunkcionalitását kívülről próbálja meg egy külső szereplő közösségi alapú szolgáltatás bevezetésével orvosolni.
- Egy meglévő, nem közösségi alapon működő szolgáltatás alakul át.
- A közösség, illetve annak egy aktív csoportja kezdeményezi közösségi alapú szolgáltatás indítását.

Bárhonnan is érkezzen azonban a kezdeményezés, ahhoz, hogy ne csak szavakban, hanem a valóságban is közösségi alapú szolgáltatás jöjjön létre, ugyanazt az utat kell végigjárni.

Nagyecsedben a Szatmári Kistérségi Szociális Alapszolgáltatási Központ végzi a család- és gyermekjóléti tevékenységet, többek között a település legnagyobb (1.500 lakosú), nyugati szegregátumában. A telepen közösségi házat építettek, melyet az intézmény settlement-házként működtet. A settlement-ház közösségi tér, amely – szociális és más – szolgáltatásokat is nyújt, például mosási és fürdési lehetőséget, információközvetítést, oktatást. A ház lehetővé tette a szakemberek folyamatos jelenlétét, a problémamegoldáson túli kapcsolódását a helyi lakosokhoz. A jelenléttel a helyi szükségletek és igények is jobban láthatóvá váltak a szakemberek számára, akik ezekre rugalmasan tudtak reagálni. Kiderült például, hogy a munkaadók sokszor egy teszt sikeres megírásához kötik az alkalmazást, a teszt megírása viszont a telepieknek nehézséget okozott. Ezért az olvasás, írás, számolás kompetenciákat fejlesztő programot indítottak. Többek között az ezeken a képzéseken részt vevő kisgyermekes anyukák számára is szükségessé vált a gyerekefelügyelet, amelyet megfelelő végzettségű telepi asszonyok dajkaként alkalmazásával oldott meg a ház.

1. lépés: A szándék megszületése

Lehet róla olvasni, beszélgetni, gondolkodni, de a folyamat elindulásához meg kell születessen a szándék, hogy **a településen közösségi alapú szolgáltatást indítunk**. Kell valaki, aki ezt akarja, egy szikra, amely vagy kialszik, vagy lángra lobbantja maga körül a világot. A szándék érkezhethet kívülről (például egy jogszabályi előírás formájában) vagy érkezhethet a közösségen belülről. A szándék érkezhethet felülről (például a polgármestertől), érkezhethet alulról egy helyi lakostól (aki egyébként szakember is lehet) – vagy érkezhethet a szolgáltatást nyújtó intézményt vezető vagy ott dolgozó szakembertől.

2. lépés: A munkatársak elköteleződése

Közösségi alapú szolgáltatás nem létezik közösség, a helyi közösség bevonása nélkül, de ehhez az is szükséges, hogy legyen, aki ezt a lépést megtegye. **A közösségi alapú szolgáltatás bevezetésében (és működtetésében) meghatározó a szakemberek szerepe.** A szolgáltatás kapcsán beszélünk szakemberekről, de pontosabb lenne szolgáltatókról beszélnünk, mert egy közösségi alapú szolgáltatás munkatársai nem feltétlenül a szolgáltatási tevékenységben megkívánt (például szociális munkás) végzettséggel rendelkező szakemberek, sőt, közösségi kezdeményezésként induló és megvalósuló szolgáltatások esetén az is előfordulhat, hogy a vezető eredetileg nem szakember – a folyamat részeként válik azzá. Szakemberekről beszélünk, többes számban, mert még az sem elég, hogy a vezető nyitott és elszánt, ha a munkatársak nem azok. Bárhonnan is érkezik a szándék, mindenképpen **szükség van egy „magra”, a cselekvők körére, akik a folyamatot elindítják**. Bárki is a kezdeményező, társakat kell találjon maga mellé, akik hasonlóan elkötelezettek, tanulásra nyitottak, cselekvésre készek.

Tomor, Lak, Szakácsi a Cserehát hátrányos helyzetű kistelepülései, melyeken jelentős cigány közösség él. Az itt végzett közösségi munkában (melyet egy helyi cigány fiatal vezet) a gyerekek mindig a fókuszban voltak. Egyik ifjúsági programjukban fejlesztették ki a módszert (egyfajta tutori rendszert), amit később a Tanodában is alkalmaztak: a Tanodában nem tanárok tanítottak. A tanárok a középiskolás fiatalokat készítették fel arra, hogy a felsős diákokkal foglalkozzanak – a felsős diákok pedig az alsósokkal foglalkoztak. A Tanoda célja a tanulás, s ezen keresztül az egyéni boldogulás támogatása volt, amelyben a cigány fiatalok nemcsak tanulóként, hanem egyfajta tanodai munkatársként, segítőként is részt vettek.

A közösségi alapú szolgáltatás nem „hagyományos” szolgáltatás. Egyfajta paradigmaváltást, más nézőpontot, más hozzáállást kíván meg a szakembertől, amit – ahogy a következő lépésekből kiderül – meg kell majd tanulnia. Egyelőre azonban a nyitottság a fontos, **nyitottság a változásra, változtatásra**. Ha kívülről vagy felülről érkezik a közösségi alapú szolgáltatás bevezetésének szándéka egy intézmény szakemberei felé elvárásként, és ők maguk erre nem nyitottak, akkor a közösségi alapú szolgáltatás nem tud létrejönni.

A fogyatékossgal élő emberek támogatott lakhatása egy kormányzati stratégia része, amelyben jogszabály írja elő a nagy létszámú ápoló-gondozó otthonok és más intézmények kiváltását és a közösségi alapú szolgáltatásra átállást. Ha azonban az intézményi szakemberekben nem születik meg a szándék arra, hogy a megszokott gyakorlatot másfajta működésmóddal váltsák fel, akkor a folyamatot mint nagy intézményből kis intézményekbe költözést értelmezik, és nem valósul meg

a fogyatékkal élő embereknek nyújtott szolgáltatás lakókörnyezetbe integrálása és önálló életvitelük támogatása a helyi közösségekben, amely a közösségi alapú szolgáltatás alapját jelentené.

3. lépés: A cselekvők köre felkészül a cselekvésre

A folyamatos tanulás az élet minden területén fontos, a közösségi alapú szolgáltatásnak is része. Van azonban a bevezetés folyamatában egy időszakasz, **ahol a cselekvők tanulása a fő tevékenység**: a közösség elé lépést előzi meg ez a felkészülési szakasz.

A szolgáltatási tevékenységre is készülni kell, de az emberek megszólítása, aktivizálása, bevonása is szakmai tudást igénylő tevékenység, amelyet meg lehet, és ebben az esetben meg kell tanulni.

Kiadványunk keretei nem teszik lehetővé, hogy a megszólítás, aktivizálás, bevonás, a közös feltárás és közösségi tervezés elméleti háttérét és lehetséges módszereit részletesen ismertessük. A témában való elmélyüléshez a kiadvány végén gyűjtöttük össze irodalmi, képzési és más ajánlatainkat.

4. lépés: A közösség bevonása – feltárás és tervezés

„Hát kérdezd meg őket!” – szól a tanmesei tanács. Ki tudná jobban a helyi közösség örömeit, értékeit, problémáit, igényeit, mint maguk a helyi lakosok? Szólítsuk meg őket, tegyük fel nekik a kérdéseket, beszélgessünk kisebb és nagyobb csoportokban, hasonló és különböző emberekkel. A cselekvők köre nyilván jól ismeri a helyi közösség helyzetét – nem véletlenül kezdeményezte a közösségi alapú szolgáltatást. A településről átfogó képet azonban a helyi lakosok megélései, érzései, gondolatai, véleménye nélkül nem lehet kapni. De a lakosok megkérdezése nem „közvéleménykutatás”, amely csupán az információszerzést szolgálja. A megkérdezés sosem csak egyéni és egyirányú kommunikációt jelent. Az információkat sem tartjuk meg magunknak, a tudást mindig közössé tesszük. Ez a **közös tudás és az ebből induló beszélgetés, közös gondolkodás** (mely a közös tudást tovább bővíti) a közösség erőforrásává s a szolgáltatás alapkövévé válik.

A nemzetközi és hazai gyakorlatban egyre inkább terjed az érték alapú feltárás és fejlesztés³, mely a hiányosságok és problémák helyett az értékeket és erőforrásokat helyezi a középpontba. A problémák így is előkerülnek, de máshogy kereteződnek. **A település közös megismerése, közte az értékek és erőforrások feltárása a jövő, ez esetben a szolgáltatás tervezésének kiindulási alapja.** S ahogy a feltárást is a közösséggel együtt végeztük, úgy a tervezés is közös.

Alapvetésünk, hogy a közös(ségi) tervezésben is mindenkinek fontos szerepe van. A szakember hozza a szaktudását (amelynek egyre inkább részévé válik az érintettek bevonásának képessége is), az érintett helyi lakos – tapasztalati szakértőként – hozza a mindennapi tudását, és mindenki hozza a többi erőforrását is. A „helyi lakos” egyébként is igen színes kategória, az egy településen élők különböző foglalkozású (és így különböző szaktudású), különböző élettörténetűből és élethelyzetűből adódó különböző tapasztalatokkal, részben különböző kapcsolatokkal és kapcsolódásokkal rendelkező emberek. És nem állhatunk meg az egyéneknél, hiszen a településen különböző csoportok, közösségek is működnek, különböző intézmények szolgálatnak. Megannyi tudás és megannyi erőforrás, melyből építkezni lehet.



3 M. Emery, S. Fey, C. Flora (2006): *Using Community Capitals to Develop Assets for Positive Community Change* (CD Practice: 13)

Különböző módszerek vannak a helyi lakosok bevonására, ezek között olyanok is, amelyek online felületeken működnek, vagy a lakossággal csak közvetetten, a lakossági csoportok képviselőin keresztül beszélgetnek. A közösségi alapú szolgáltatások bevezetésénél fontos törekvés, hogy legyenek személyes beszélgetések, és a lehető legtöbb embert megszólítsuk. A teljes folyamatban a teljes lakosság nem tud részt venni, de a feltárás és a tervezés során fontos, hogy – a település más szereplői mellett – a lakosság minden csoportja képviseltesse magát. Ezért azt is fontos átgondolni, hogy a lakosság mely csoportjait tudjuk azonosítani (pl. kisgyerekes anyák, egy-egy településrész lakosai, újonnan beköltözők, más településen tanuló fiatalok).

A lakosság megszólítása és a közös munka jóval többet jelent az információk begyűjtésénél: a cselekvővé tételt szolgálja. Azok a lakosok, akik részt vesznek ezekben a beszélgetésekben, a tervezésben, megélik, hogy mások kíváncsiak a véleményükre, hogy számít a szavuk, hogy alakítani tudják a dolgokat. Idővel elköteleződnek a szolgáltatás iránt: kezdik magukénak érezni, azzal a felelősséggel együtt, amely a lehető legjobb szolgáltatás kialakításával és működtetésével jár.

5. lépés: A szolgáltatás szakmai és gazdasági megtervezése

A közösségi alapú szolgáltatás bevezetésének ismertetésekor azt emeltük ki és írtuk le részletesebben, ami közösségivé teszi a szolgáltatást. Így itt csak megemlítjük, hogy a tervezésnek természetesen része az adott tevékenység(ek)hez kapcsolódó jogszabályi és szakmai előírásoknak megfelelő működés előkészítése, és a pénzügyi tervezés is.

6. lépés: Szolgáltatás

A megtervezett stratégia és cselekvési terv mentén haladva elindul a közösségi alapú szolgáltatás. Álljunk meg, és ünnepeljük meg mindazokat, akikkel és akikért ezt létrehoztuk. Aztán kezdődjenek a hétköznapiak, melyek során kialakul a működés, a tevékenységek rendje, az együttműködések rendszere. Folyamatosan figyelni kell arra, hogy a közösségi alapú szolgáltatás közösségi alapú maradjon: a mindennapi működésbe be kell építeni, illetve tervezni kell az ezt célzó reflexiót. **A közösségi alapú szolgáltatás maga is egy folyamat.** Mintha a társasjáték cél mezőjében az lenne a felirat: „Lépjen a start mezőre”. A helyi közösség bevonása, a helyi lakosok és a munkatársak elkötelezettségének elérése, a tanulás nem az előkészítés egyszeri, hanem a működés folyamatos tevékenysége.

BEFEKTETÉS, AMI HASZNOT HOZ

Az előző fejezet után egyértelműen kijelenthetjük, hogy a közösségi alapú szolgáltatás bevezetése a nyitottságon kívül sok időt és munkát igényel a benne részt vevő szakemberektől. Fontos azonban látni, hogy már a bevezetés folyamata is új erőforrásokat mobilizál, s ez nem változik akkor sem, amikor elindul a szolgáltatás. Kisebb a szolgáltatást nyújtó szakembereken lévő „nyomás”, mert nem maradnak egyedül a feladatokkal. Bizonyos értelemben a szolgáltatók köre kibővül a helyi lakosokkal (köztük a szolgáltatás igénybevevőivel) és a helyi közösség más szereplőivel, többek között más szolgáltatókkal. Ez nemcsak új erőforrások bevonását, hanem közös felelősségvállalást is jelent. **Mindez a kapacitások bővüléséhez vezet.**

A közösségi alapú szolgáltatás ennek az együttműködésnek és beágyazódásnak köszönhetően **gyorsabban és rugalmasabban tud reagálni a helyi szükségletekre és igényekre**, ezáltal működése eredményesebb. Ez az eredményesség a szolgáltatást igénybe vevők elégedettségét is növeli.

A közösségi alapú szolgáltatásban megszűnik a szolgáltatás „külső” jellege, a szolgáltatást igénybe vevők kívülállósága. A helyi közösségbe épülésével **a szolgáltatás létjogosultsága egyértelműbbé válik, legitimációja nő.**

A közösségi alapú szolgáltatás bevezetésének folyamatában a helyi lakosok részei lesznek az információ-áramlásnak, bátorítást, felhatalmazást kapnak gondolataik, véleményük megfogalmazására, partnerként vesznek részt a tervezésben – cselekvővé válnak. Egyre inkább megtörik az a minta, amelyben a lakosok csak „megrendelőként” vannak jelen, és ez életük más területére is kihat. Megváltoztathatja a helyi közösségben betöltött szerepüket, viszonyukat más szolgáltatásokhoz, az önkormányzathoz. Nemcsak várnak és elvárnak, hanem tesznek is érte.

A közösségi alapú szolgáltatás így módon a teljes helyi közösségre és közvetve a társadalomra is hat, hiszen a demokráciát a **felelősséget vállaló és cselekvő, aktív állampolgárok** működtetik.

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐK EGYESÜLETE AJÁNLATA

Közösségi alapú szolgáltatást nem lehet „megrendelni”. Lényegéhez tartozik, hogy bevezetésében a – leendő – munkatársak aktívan részt vegyenek. Ez azonban új ismereteket és képességeket kíván, e fejezetben ennek megszerzéséhez teszünk ajánlatot.

A Közösségfejlesztők Egyesülete (KÖFE) évek óta támogatója közösségi alapú szolgáltatások bevezetésének, illetve a meglévő szolgáltatások közösségi átalakításának. Közösségi alapú szolgáltatások nagyvárosban (egy adott városrészben) és kis faluban egyaránt működhetnek, az egyesület mégis jellemzően kistélepléseken dolgozott e cél érdekében, ahol a helyi lakosok nehezen férnek hozzá a szolgáltatásokhoz. A 2011. és 2014. között működő Mélyszegénység program (Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért – TÁMOP 5.1.3) célja az volt, hogy mérsékelje a szegénység mélyülését, újratermelődését és területi terjedését a szociális, a település- és vidékfejlesztési, valamint a közösségfejlesztési munkára építve. A helyi projektek szakmai támogatására a program e szakterületek képviselőiből álló konzorcium működését is finanszírozta. A négy szervezetet tömörítő konzorciumban a közösségfejlesztést, a közösségi megközelítést a KÖFE képviselte, ezzel a szemlélettel és módszertannal támogatva a települések mélyszegénység elleni küzdelmében közösségi alapú szolgáltatások létrejöttét. Az egyesület 2013. és 2016. között az NCTA által támogatott Közösségi szolgáltatás – közösségi működtetés kistélepléseken programban dolgozott tovább e területen egy másik célcsoporttal: ebben a programban helyi csoportok, szervezetek kaptak elméleti és gyakorlati támogatást ahhoz, hogy működésüket és az általuk kínált szolgáltatásokat közösségi alapokra helyezték, s ezzel egyben azok fenntarthatóságát is biztosítsák. Legújabbán pedig a 2018-tól 2020-ig zajló Községek szolgálatában – kistélepléseken EFOP-projekt adott az egyesületnek lehetőséget arra, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Gönci járásban részvételi kutatást, műhelybeszélgetéseket és tanulmányutakat szervezve, a közösségi működés hazai és nemzetközi jó gyakorlatait bemutatva kezdeményezzen együttműködést, közös gondolkodást a helyi szakemberekkel és döntéshozókkal a közszolgáltatások közösségi alapúvá, s ezáltal hozzáférhetőbbé tételéről.

Amennyiben a közösségi alapú szolgáltatással, bevezetésével, vagy a meglévő szolgáltatás átalakításával kapcsolatban merültek fel kérdések, dilemmák, **személyes konzultációkat** ajánlunk ezek megbeszélésére.

A Közösségfejlesztők Egyesülete a felnőttképzési törvénynek megfelelő engedéllyel rendelkező képző intézmény, nagy tapasztalattal rendelkező oktatói gyakorlati szakemberek is egyben. A KÖFE a közösségi alapú szolgáltatás bevezetését mind a szakembereknek, mind a helyi lakosoknak szóló képzésekkel tudja támogatni. Szakemberek számára a Közösségi mentorálás 60 órás és a Közösségi tervezés 24 órás képzésünket ajánljuk, amelyeket igény esetén helyben is meg tudunk tartani.

A képzések mellett szívesen vállaljuk a folyamat támogatását a **szakemberek mento-
rálásával** (rendszeres találkozókkal és kapcsolattartással), ez biztonságot, megerősítést s egyben személyre szabott segítséget adhat a szükséges gyakorlatot épp most megszerző szakember számára.

A már működő közösségi alapú szolgáltatások vezetői és munkatársai számára **szakmai szupervíziós** lehetőséget biztosítunk, amely lehetőséget ad a reflexióra és ezáltal személyes fejlődésre, valamint a szolgáltatás fejlesztésére.

Lépjen velünk kapcsolatba: szívesen válaszolunk e-mailen, vagy hívjuk vissza telefonon, akár egy egyszerű kérdéssel, akár egy összetettebb problémával keres meg minket.

Elérhetőségünk: egyesulet@kofe.hu



Ajánljuk még interneten is elérhető kiadványainkat a témában:

Molnár Aranka – Peták Péter – Vercseg Ilona (2014): *Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben. Önszerveződés és szakmaközi együttműködés. Módszertani útmutató. „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” projekt, Budapest.*

Bardóczi Sándor – Giczey Péter (2010): *Kézikönyv a részvételi városmegújításról. Gyakorlati útmutató. Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport, Budapest.*

Hallgató Éva – Vercseg Ilona (2008): *A közösségi munka szerepe a közösségi szolgáltatásokban. Parola 3. sz.*

Vercseg Ilona (2004): *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak. Módszertani füzet. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.*

További szakirodalmi ajánlatunk:

Sain Mátyás – Rab Judit (2018): *Részvételi tervezés a településfejlesztésben és településrendezésben. Lechner Tudásközpont, Budapest.*

Sain Mátyás (2010): *Segédlet a közösségi tervezéshez. Területfejlesztési füzetek 1. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft. (VÁTI), Budapest.*

A KÖZÖSSÉGEK FUNKCIÓI



A közösségi alapú szolgáltatások elméleti háttérét felvázolva szóltunk már röviden arról, milyen funkciókat tölt(het) be egy helyi közösség (szocializáció, gazdasági boldogulás, társadalmi részvétel, társadalmi kontroll, kölcsönös támogatás). A „diszfunkcionális működés” kifejezést is megemlítve azt állítottuk, hogy „A közösségi alapú szolgáltatás bevezetését a helyi közösség hiányosságai miatti szükséglet indokolja – és működésével a helyi közösség válik egyre inkább képessé arra, hogy alapvető közösségi funkcióit betöltse”.¹

Ez a fejezet azoknak szól, akik szeretnék elmélyedni a közösségek funkcionális értelmezésében, és tágabb összefüggésekben értelmezni, rendszerben látni a jól működő helyi közösség témakörét – megértve közben azt is, miért és mire használjuk a diszfunkcionális jelzőt közösségeink jellemzésekor.

A közösség mint társadalmi rendszer

Mielőtt a lokális közösségek funkcióinak elemzésébe belefeledkeznénk, szeretnénk távolabbról, egyfajta globális nézőpontból rátekinteni e kérdéskörre. Bár közösségfejlesztőként alapvetően a lokalitást tekintjük munkánk fő területének, mégis, a lokális közösségek tágabb társadalmi kontextusa nélkül a lokalitás funkcionális működésének elősegítését nem látjuk megvalósíthatónak. Így fontosnak látjuk, hogy e fejezetben is utaljunk a lokális közösségek működését behálózó tágabb összefüggésekre, amelyek keretében, úgy véljük, értelmezhetővé válik a lokális közösségek funkcióinak bemutatása.

Amennyiben egy globális rendszer részeként határozzuk meg a lokalitást, a lokális közösségek fogalmát, úgy a globális és lokális viszonyrendszerek együttműködése kulcsfontosságúnak tűnik számunkra. Felvetődhet a kérdés, hogy létezik-e harmónia e kettő között, vagy éppen a globalizmus „egyeduralma” okán a lokális szintű működések egy az egyben alárendelődnek a globális folyamatoknak, rendszereknek? A huszonegyedik századáról miként beszélhetünk e kettő kapcsolatáról? Egyáltalán szét lehet-e választani a globális és lokális szintű működéseket a modernitásban, vagy inkább hálózati együttműködések bonyolult összefüggés-rendszeréről beszélhetünk? Amikor egyensúlyt említünk, szükségszerűen felmerül az egészséges állapot, vagy másként fogalmazva, a megfelelően működő állapot kérdése is: mikor tekinthetünk egy közösséget egészségesnek? Egészséges-e az európai közösség mint globális rendszer, vagy az egészséges közösségiséget csak lokális szinten tudjuk értelmezni? Renge-

 ¹ Lásd az előző fejezetben.

teg kérdés, még több dilemma, amely a funkcionális közösségértelmezést körüljárja. Bár mindezeket nem fogjuk e fejezetben megválaszolni, fontosnak látjuk érzékeltetni, hogy **a közösségi funkciók elemzése rendszerszemléletet feltételez**. Úgy véljük tehát, hogy a jól funkcionáló közösség megértéséhez fontos a globális-lokális működés néhány lehetséges összefüggésrendszerét ismertetni.

Warren, a funkcionalista rendszerszemlélet egyik képviselőjeként, alapvetően Loomis, Parsons és Homans elméletét veszi alapul a lokális közösségek funkcionális értelmezése során. A **társadalmi rendszer**, Warren (1978) meghatározása szerint, **az egyes társadalmi egységek interakciójának strukturális szerveződése**. A közösség pedig szintén társadalmi egységekből áll, és társadalmi rendszernek tekinthető. Mielőtt a közösség mint társadalmi rendszer értelmezését ismertetnénk, szeretnénk a társadalom és közösség kapcsolatát a funkcionalista rendszerelmélet talaján megvizsgálni.

A társadalom mint funkcionális rendszer

A rendszerelméletek, Farkas (2007) szerint, többnyire abból indulnak ki, hogy a társadalmat funkcionális rendszernek tekintik, amelynek során feltételezik, hogy annak elkülönült, valamint egymástól függő részei, alrendszerei bizonyos funkciókat töltenek be (más alrendszerek és az egész rendszer vonatkozásában), amellyel elősegítik a társadalmi rendszer egészének hatékony működését, fennmaradását. Farkas rámutat egy lényegi kérdésre, miszerint az alrendszerek és a rendszer egészének kapcsolatában fontos tisztázandó kérdés, hogy az alrendszerek miként teljesítik a rendszer egésze szempontjából szükséges funkcionális követelményeket? Meglátása szerint az egész rendszer természete determinálja az alkotórészei működését, melyben az egyes részekben bekövetkezett változás kihat a többi részre is. Az emberi cselekvés szintjéről megközelítve elmondható, hogy az egyes cselekvések sajátos funkcionális rendszert alkotnak, és az egyéni szükségletek kielégítésében e funkciók fontos szerepet töltenek be.

Lokális alapú közösségértelmezés

A közösségelmélet nagy klasszikus képviselői közül Tönnies (2004)² a közösségi viszony értelmezése kapcsán elkülöníti egymástól a vérségi kötelékek mentén szerveződő közösségeket, a helyhez kötődő közösségeket, valamint a szellemi közösségeket, amelyek például egy adott értékhez, hithez, kultúrához kapcsolódnak, egyfajta értékbeli választás eredményeként. A közösség háromféle megközelítési lehetőségét Vercseg (2018) is kiemeli, miszerint a közösség adott helyhez kötött, vagy adott érdeklődés szerinti választott közösségként, illetve szellemi, lelki közösségként is értelmezhető.

A közösségek funkcionális megközelítése kapcsán, a „tér és hely” közösségi definíciójából indultunk ki, ugyanis a funkcionális rendszerértelmezés szorosan kapcsolódik a közösség társadalmi dimenziójához, amely sok esetben feltételezi annak térbeli, lokális alapját. Chaskin (2013) a közösség társadalmi alapjaként az interakciót, az identitást, valamint a funkciókat emeli ki. A funkcionalista megközelítés révén tehát a közösség társadalmi dimenziója hangsúlyozódik, amelyben különböző, lokalitáshoz kötődő társadalmi dimenziók (például közös identitás, a megosztott normák, valamint a konkrét interakciók és „cserék”) határozzák meg az egyének közötti kapcsolatok rendszerét, s alakítják ki közösségi tagságukat, szerepüket.

Ahhoz, hogy a közösséget mint társadalmi rendszert értelmezni tudjuk, Warren (1978) elengedhetetlennek tartja az alábbi kérdések megválaszolását:

- Milyen egységekből alakul ki a lokális közösség mint társadalmi rendszer?
- Milyen mértékben lehet megkülönböztetni a közösséget mint társadalmi rendszert a körülvevő környezetétől?

 2 Tönnies, F. (2004): *Közösség és társadalom*. Fok-ta Bt., Budapest.

- Milyen jellegű az egyes részek (alrendszerek) strukturált interakciója a közösségekben mint társadalmi rendszerben?
- Milyen módon tartják fenn a közösségekben az egymással kölcsönhatásba lépő egységek között meglévő strukturált kapcsolatot?
- Meg lehet-e különböztetni a tevékenységek külső és belső mintázatát a közösségekben?
- Milyen kapcsolata van a közösségnek mint társadalmi rendszernek más társadalmi rendszerekkel?

A társadalom mint funkcionáló mechanizmus értelmezése szorosan összefügg a lokális közösség funkcióinak értelmezésével. A lokalitásfókuszú közösségértelmezés kapcsán fontos annak globális kapcsolódásait figyelembe venni, ugyanis ez hozzájárul ahhoz, hogy például a globális gazdasági, politikai mechanizmusok lokalitásra gyakorolt hatását megértsük (Norberg–Hodge, 1996). Ilyen hatásként tartjuk számon, többek között, hogy a nemzetállami korlátok jelentőségének fokozatos csökkenése felerősítette a területi egyenlőtlenségeket, akár egy országon, régióon belül is (Lányi, 2007). A globalizáció folyamata nagyon sok hatáskört „kivett” a helyi, lokális közösségek kezéből, ez azok funkcionális működésére is erőteljes hatást gyakorolt. Melyek azok a területek, amelyeket lokális szinten a közösség kontrollálhat, s melyek azok, amelyek a globalizált rendszereknek teljesen ki vannak szolgáltatva? Lányi szerint a **globális-lokális folyamatok** fenntartható működése akkor valósulhatna meg, ha a lokális szinten a helyi közösségek rendelkezhetnének az alapvető közszolgáltatások, közművek, termőföld, nyersanyagtermelés egy adott hányadával, amely bizonyos szempontból egy fenntarthatóbb választ adhatna a globalizált mechanizmusok gerjesztette egyensúlytalan helyzet kezelésére.

Warren (1978) szintén utalt a lokális közösség dinamikus változó voltára, amelynek kapcsán fontos befolyásoló tényezőként emelte ki a globalizációs folyamatokat (ideértve például a tőke, a lakosság, a technológia, valamint a tudás mobilitását, transzferét) és a politikai, valamint gazdasági környezetet egyaránt. A globális trendeket, folyamatokat visszatükröződni látja az állami, a piaci, valamint a civil szektorok közötti szerepmegosztás alakulásában is. Warren ebből kifolyólag két típusú kapcsolati rendszert lát jelentősnek a lokális közösségek részeinek, alegységeinek megértésében: a közösségek vertikális, illetve horizontális mintázatát. Ugyanis, véleménye szerint, a főbb döntések a lokális közösség hatáskörén kívül születnek, még ha saját egységeit, rendszerének működését érintik is, illetve éppen ellenkező eset is gyakran előfordul, miszerint a lokális közösséggel földrajzilag megegyező területen lévő egységek fő tevékenységei nem relevánsak az adott közösség számára, hiszen annak hatásai a közösségen kívül tapasztalhatóak. Azoknak a funkcionális kapcsolódásoknak a körét tehát, amelyek az adott lokális közösségen kívül esnek, az adott lokális közösség vertikális mintázatának nevezi. Emellett elkülöníti azoknak a kapcsolódásoknak a rendszerét, amelyek az adott lokális közösségen belüli alegységek között jönnek létre. Ez utóbbit a lokális közösség horizontális mintázatának tekinti. Ezzel is utalva a lokális közösségek globális vizsgálatának jelentőségére.

Egészséges közösségnek tekinthetjük-e a jól funkcionáló közösséget?

A **jól funkcionáló közösség** kulcsát Thompspon et al. (1990) abban látja, hogy mennyire képesek annak alegységei betölteni a saját szerepüket az egész rendszer, az egész ún. „organizmus” viszonylatában. Tehát a jól funkcionáló közösséget egy organizmusként értelmezi. Ez az értelmezés nagyon közel áll Henry (2011) meglátásához, aki a közösséget egy élőlény működéséhez hasonlítja: „Különböző részekből áll, amelyek speciális funkciókat, tevékenységeket vagy érdekeket képviselnek, mindegyik

meghatározott határokon belül működik, hogy megfeleljen a közösség igényeinek” (id. McCloskey et al., 2011)³. Annak kapcsán, hogy a funkciók milyen igényekre is reagálhatnak, az alábbi területeket idézte példaként: az oktatási intézmények szerepét a tanítás-tanulás szervezésében, a gazdasági szereplők vállalkozásbeli munkáját és a foglalkoztatásban betöltött szerepét, az egészségügyi intézmények jelentőségét az egészségmegőrzés, a problémakezelés és -megelőzés kapcsán, valamint a hitalapú szervezeteknek a spirituális jóllét támogatására gyakorolt hatását. Az **egészséges közösség** McClosky (2011) szerint kiterjedt kapcsolati hálózattal rendelkezik, és más szektoroktól függve egyfajta megosztott felelősséget vállal a problémamegoldás, valamint a jóllét biztosítása kapcsán, amelyet a kollaboratív együttműködés, valamint a közösség egyes részei közötti hatékony erőforrás-megosztás jellemez. Ashby et al. (2012) szerint az egészséges közösség, működése által, egy olyan társadalmi környezetet teremt, amely folyamatosan újratermeli és növeli az erőforrásait, amely révén biztosítja az egészséges életfeltételeket a közösség tagjai számára.

Warren (1988) az egészséges közösség, vagy, miként ő fogalmaz, a jó közösség meghatározásakor kilenc fő szempontot emel ki, amelyet, tapasztalata szerint, érdemes körüljárni. E kilenc terület, a rendszerszintű elméletéhez igazodva, az alábbiakat takarja:

1. Elsődleges csoportkapcsolatok

Milyen jól szükséges ismernie a lokális közösség tagjainak egymást? A szomszédságalapú tevékenységek működése és növekedése szempontjából, véleménye szerint, ez kiemelt jelentőséggel bír.

2. Autonómia

A helyi közösség tagjainak döntési jogkörét, döntési lehetőségeinek mértékét szintén kulcsfontosságúnak tartja a helyi piaci, állami és civil szektorban egyaránt.

3. Életképesség

Az életképesség a helyi közösség tagjainak azon képességét takarja, amelynek révén meg tudják oldani problémáikat, az ehhez szükséges cselekvések saját maguk általi kialakítása által.

4. Hatalomeloszlás

A politikai döntéshozatalban megvalósuló hatalom mértéke.

5. Részvétel

A közösség tagjainak a közösségi ügyekben tapasztalható részvételének mértéke.

6. Az elköteleződés foka, mértéke

A helyi lokális közösség milyen fontos a tagjai számára? Milyen mértékű elköteleződés szükséges annak megfelelő működéséhez?

7. A heterogenitás mértéke

Az adott lokalitásban élő emberek milyen mértékű különbözősége válik a közösség javára? Ennek kapcsán a különböző életmódok egy területen való megjelenésének értékét emeli ki.

8. A szomszédsági ellenőrzés mértéke

Az adott lokális közösségen belüli egyes szomszédságok szerepe, valamint a lokális közösséghez fűződő viszonyuk természete szintén befolyásolja a megfelelő működést.

9. A konfliktusok mértéke

Az egészséges közösségben mennyi konfliktus van jelen?

E szempontoknak a figyelembe vétele fontos iránymutatást ad Warren szerint a jól funkcionáló közösségek vizsgálatához.

A funkcionális közösségek értelmezése

Munkánk során tehát a **lokális közösség funkcionalista megközelítését alkalmaztuk**. A lokális közösség, e megközelítés szerint, olyan társadalmi rendszer, amely lokális szinten valósítja meg és/vagy felügyeli, kontrollálja a szolgáltatási és fogyasztási mechanizmusokat, valamint szintén e lokális térben valósul meg a személyes kapcsolatok kialakítása és fenntartása, a megosztott közös lokalitásban megjelenő társadalmi szerepvállalások és részvételi formák gyakorlása (Weil, 2013). Az, hogy milyen funkciók jellemzik az adott lokális közösség működési rendszerét, természetesen eltérő lehet, azonban projektünk során a Warren (1963, 1978) által meghatározott közösségi funkciókból indultunk ki.

Warren (1978) szerint a közösség olyan társadalmi rendszer, amely több alrendszerből áll (például oktatási intézmények, egészségügyi és szociális szolgáltatások, önkormányzás, lakhatás, jogok stb.). A közösség társadalmi rendszerként való értelmezése mentén Warren további feltételezéseket foglalt össze, amelyek segíthetik a funkcionális értelmezés pontosítását:

- A közösségek makroszintű társadalmi rendszerek, és a személyi-ökológiai perspektíva részét képezik.
- A közösségek határokkal rendelkeznek. Ezek egyaránt lehetnek földrajziak, illetve szellemiek.
- A közösségeknek van kultúrája. Tagjai szocializációjára az az életmód, azok az értékek és hiedelmek hatnak, amelyeket néha a hiedelmek készletének hívnak.
- A közösségek tagjai az információáramlás, valamint céljaik megvalósítása érdekében kommunikálnak egymással.
- A közösségek tagjai úgy működnek, hogy hatékonyan végezzék feladataikat a túlélés érdekében.
- A közösségek energiát használnak (alkalmanként infrastruktúrát, illetve intézményeket építenek).
- (...) a közösség tagjai számára lennie kell egy „mi”-tudatnak.
- A közösség tagjai alkalmazkodnak a nagyobb rendszerekhez.
- A közösségek rendelkeznek a társadalmi ellenőrzés eszközeivel.
- A közösségeknek relatív hatalmuk van a nagyobb rendszerek vonatkozásában. (Warren, 1978:154)

Warren (1963, 1978) értelmezése szerint tehát a lokális közösség, társadalmi rendszerként értelmezve, egységes funkcionális rendszerként értelmezhető, amely rendszer akkor válik teljessé, amennyiben az alábbi funkciókat betölti:

- (1) **szociális és gazdasági termékek, javak termelése, forgalmazása és fogyasztása** (pl. oktatási, vallási, kereskedelmi tevékenységek),
- (2) az ifjúság **szocializációja**,
- (3) **norma és társadalmi kontroll fenntartása** (mind a informális hálózatokon keresztül, mind pedig a hivatalos csatornákon át, pl. rendőrség, oktatás),
- (4) **társadalmi részvétel**,
- (5) **kölcsönös segítségnyújtás** (pl. intézményeken, önkéntes szervezeteken, baráti hálózatokon keresztül) (Warren, 1978).

A gazdasági boldogulás

A lokális közösség gazdasági boldogulás funkciója lényegében a termelés–elosztás–fogyasztás folyamatában a helyi részvétel működését vizsgálja, a mindennapi élet működéséhez előállított helyi termékek viszonylatában, amelyhez a lokalitásban számos szereplő hozzájárulhat (mint például vállalkozások, önkormányzatok, oktatási intéz-

mények, egyházi szereplők stb.). Mindennek kapcsán fontos figyelembe venni, hogy milyen feltételek mellett állítják elő ezeket a termékeket vagy szolgáltatásokat, mi jellemzi a helyi közösség(ek)et, annak tagjainak részvételét, részvételének hatását ennek folyamán (Warren 1963)

Szocializáció

A warreni elmélet nyomán elsődlegesen a helyi lokalitás mint az ifjúság másodlagos szocializációs színtere kerül a középpontjába. A másodlagosság jelen esetben az egyént a családon kívül érő szocializációs tapasztalatokat jelenti. (Solymosi, 2004) A helyi lokalitás, helyi közösségek állapota így közvetlenül kihat az egyén szocializációjára: a társadalom vagy annak egy bizonyos egysége átörökíti tagjai számára a rá jellemző tudást, társadalmi értékeket és viselkedési mintákat, amely közvetlenül kihat az életmódjukra. Warren kiemeli az iskolai közösségek szerepét ebben, amelyet a legfőbb közösségi intézménynek tekint.

Társadalmi részvétel

A társadalmi részvétel közösségi funkciója lényegében a hozzáférést emeli ki, a lehetőséget, amely ezt és a következő funkciót lehetővé teszi. Warren (1978) szerint a legszélesebb körben a különféle vallási szervezetek töltik be ezt a funkciót, amely mellett az önkéntes alapon szerveződő helyi formális, illetve informális szervezetek is nagy hatással vannak e funkció működtetésére. Mindemellett megemlíti a különböző közegészségügyi, szociális szolgáltatásokat, önkormányzatokat, amelyek formális tevékenységük során fizetett vagy önkéntes munkatársai révén teret biztosíthatnak a társadalmi részvételnek.

Társadalmi kontroll

A társadalmi kontroll mint közösségi funkció azt a képességet jeleníti meg, amelynek segítségével a közösség tagjai befolyásolni képesek, hogy mennyire feleljenek meg a közösség tagjai az általuk elfogadott normáknak. Az aktuális kormányzat, illetve helyi szinten az önkormányzat különösen fontos szerepet tölt be ezen funkcióban, amelynek betöltéséért felel továbbá a rendőrség, a bíróság, az iskola, az egyház, a szociális szolgáltatók (Warren, 1963, 1978).

Szolidaritás

A szolidaritás mint ötödik közösségi funkció jellemzi az emberek helyi szintű kölcsönös együttműködéseinek és támogatásainak kialakulását. Ez egészen változatos formában valósulhat meg, a betegség esetén rászoruló egyéntől a gazdasági változásokon átesett és bajba jutott emberen át. A szolidaritás formái azonban az utóbbi évtizedekben gyökeresen átalakultak, így olyan intézmények is szerepet kaptak ebben, mint például az állami jóléti intézmények, a magán egészségügyi szervezetek, kormányzati szervek stb. A kölcsönös együttműködés megtestesítői lehetnek jelen társadalmunkban a nonprofit szervezetek is.

Konklúzió

A közösségek egyes funkciói által meghatározott területei lényegében olyan társadalmi rendszerek, amelyek nem tudnak függetlenedni a nagyobb szintű rendszerektől. Ennek kapcsán nagyon fontos figyelembe venni az országos tendenciákat (például a nemzeti egészségügy, a kormányzati működés, oktatásügy), azonban mindezen túl a globális szintű rendszerek hatásai is éppúgy idetartoznak (például a multinacionális cégek működése). Így a lokális közösségen belül létrejött alrendszerek és az ezek működését körülvevő és átszövő nemzeti, illetve globális környezeti rendszerek együttvéve értelmezhetőek a lokális funkciók vizsgálata során (Schríver, 2016).

A közösségek funkcionalista értelmezése hozzájárul ahhoz, hogy jobban megértsük a kollektív cselekvés alapjait, természetét; feltételezve, hogy a közösségi cselekvések többnyire az egyén társadalmi státusza, illetve szükségletei köré szerveződnek, és nagyobb valószínűséggel lépnek fel közösen a már meglévő beruházások, valamint kialakított formális csatornák mentén (Weil, 2013). A Warren által meghatározott közösségi funkciók betöltése, a helyi közösség által való működtetése alapvetően a közösség szervezettségétől, a benne rejlő szoros kötésektől függ (Warren 1963; Vercseg 2011). Minderre utalt Warren (1978) a jól működő közösségek szempontjainak meghatározása során is. Úgy véljük, hogy a közösségi funkciók működése önmagában nem járul hozzá az egészséges lokális közösségek kialakulásához, emellett nagyon fontosnak tartjuk a Warren által meghatározott kilenc szempont figyelembe vételét is. Mindezek megvalósulása azonban napjainkban nagyon erőteljesen determinált a globális hatások által, így a lokális közösségek jól funkcionáló működésének kérdése ma már éppúgy a globális működések függvénye is. Annak felismerése azonban, hogy a lokális közösségek mint jól funkcionáló társadalmi rendszerek is fontos szerepet töltenek be a globális társadalmi rendszer működésében, úgy véljük, elengedhetetlen szükséglet. E munkánkkal ennek megerősítéséhez szeretnénk hozzájárulni.

Irodalomjegyzék

- Ashby, D. T. – Pharr, J. (2012): *What is a healthy community?* UNLV. The Linci Institute, Nevada.
- Chaskin, R. (2013): *Theories of community*. In: Weil M. (szerk.): *Handbook of community practice*. Sage Publications.
- Farkas Z. (2007): *Az emberi élet szférái és az intézményes csoportok*. Társadalomelmélet 6. Miskolci Egyetem, Miskolc.
- Lányi A. (2007): *A globalizáció folyamata*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- McCloskey et al. (2011): *Principles of Community engagement*. NIH Publication No. 11-7782, p. 5.
- Norberg-Hodge, H. (1996): *Moving Toward Community: From Global Dependence to Local Interdependence*. Publications / Annual E. F. Schumacher Lecture.
- <https://centerforneweconomics.org/publications/moving-toward-community-from-global-dependence-to-local-interdependence/> Letöltve: 2019. december 14.
- Schriver, J. M. (2016): *Handbook of Human Behavior and the Social Environment: A Practice-Based Approach*. Transaction Publishers. Taylor & Francis Group.
- Solymosi K. (2004): *Fejlődés és szocializáció*. In: N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Tönnies, F. (2004): *Közösség és társadalom*. Fok-ta Bt., Budapest.
- Vercseg I. (2018): *Közösségelmélet*. Parola füzetek. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
- Vercseg I. (2011): *Közösség és részvétel*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Warren, R. L. (1963): *The Community in America*. Rand McNally College Publishing Company, Chicago.
- Warren, R. L. (1978): *The Community in America*. Rand McNally College Publishing Company, Chicago.
- Weil, M. (2013, szerk.): *The handbook of Community practice*. SAGE Publications, London.

The background of the entire page is a repeating pattern of interlocking arrows. Each arrow is a light beige color and points towards the right. They are arranged in a staggered, tessellated fashion, creating a sense of movement and direction. The lighting is soft and even, highlighting the geometric shapes.

A JÓ GYAKORLATOKRÓL

A hazai és külföldi esettanulmányok a következő fejezetben olvashatók.

Jó gyakorlatok nélkül nem lehet teljes a projekt bemutatása. E fejezetnek azonban nem csak az a célja, hogy bemutassa, hogyan dolgoztunk a projektben a jó gyakorlatokkal. Elolvasása a kötetben szereplő esettanulmányok értelmezéséhez is hozzájárul. Nem utolsó sorban pedig haszonnal forgathatják azok, akik maguk is jógyakorlat-gyűjtést terveznek.

Az alapok

A pályázatot, melynek keretében projektünk megvalósult, a (köz)szolgáltatásokhoz való hozzáférés javításának érdekében írták ki.¹ Olyan projektterveket vártak, amelyekben nemzetközi együttműködés keretében ismerik meg és dolgozzák fel a pályázók az adott szakterület jó gyakorlatait, s többek között ezek alapján tesznek ajánlásokat. Projektünk fókuszában a hozzáférhető közszolgáltatások tekintetében leginkább hátrányban lévő kistelepülések, valamint a problémát szakmai tudásunk és hitvallásunk szerint enyhítő közösségi alapú szolgáltatások álltak. A projektben ezért **a közösségi alapú szolgáltatások olyan hazai és külföldi jó gyakorlatait kerestük, amelyek kistelepülési környezetben is működhetnek.**

A projekt azonban jóval többről szólt, mint hogy öt szervezet szakemberei egy nemzetközi együttműködésben jó gyakorlatokat tanulmányoznak, vagyis jó gyakorlatokat gyűjtenek, dolgoznak fel közösen, s tesznek írásban is hozzáférhetővé. A jó gyakorlatokat már a projekt folyamán is igyekeztünk minél szélesebb körben bemutatni: 9 hazai tanulmányutat szerveztünk, melyek keretében összesen 23 szervezet/intézmény/önkormányzat jó gyakorlatát ismerte meg több mint 40 hazai szakember². A nemzetközi együttműködés is túlmutatott a jó gyakorlatok gyűjtésén: ez csak egy része volt annak a közös munkának, amelyben a kistelepülések, a leszakadó térségek, a helyi közösségek, a közszolgáltatások témáihoz kapcsolódóan gondolkodtunk közösen, miközben külföldi partnereink a projekt célterületét jelentő járásban személyes tapasztalatokat is szerezhettek. Ebben a közös tanulásban a külföldi partnerek szakmai tapasztalata, szakértelme, sajátos szakmai megközelítése, s ezek alapján a magyar helyzetre, gyakorlatra tett reflexiói fontos szerepet játszottak.



¹ A pályázati felhívás (EFOP 5.2.2-17) a hozzáférhetőség mellett a minőségfejlesztést és a (köz)szolgáltatások esélyteremtő szerepének javítását határozta meg célként.

² Egy-egy szakember több tanulmányúton is részt vehetett. Egyformán fontos szempont volt, hogy minél több szakember számára tudjuk biztosítani a tanulmányutak lehetőségét, és hogy a projekt célterületét jelentő járásból egy-egy szakember minél több tanulmányúton szerezzon kitekintést, nyerjen inspirációt.

Jó gyakorlatok gyűjtése – A módszertan

A jó gyakorlatok gyűjtésének még akkor sem lehetne azonnal nekiállni, ha ez egyetlen ember feladata lenne. Nemzetközi együttműködésben pedig különösen körültekintően kell eljárni, hiszen fontos, hogy megegyezés szülessen a célokban, a kritériumokban, a formában – és mindenki ugyanazt értse az egyes fogalmak alatt.

A kutatómunka jógyakorlat-gyűjtemények és ezek módszertanának tanulmányozásából állt, azzal a céllal, hogy átfogó képünk legyen arról, (1) hogyan határozható meg a „jó gyakorlat” kifejezés, milyen típusai, szintjei léteznek, (2) milyen kritériumok mentén nevezhető egy tevékenység „jó gyakorlatnak”, (3) a közösségi alapú szolgáltatáshoz szakmailag közel álló területeken milyen speciális, szakmai kritériumait határozták meg a jó gyakorlatoknak, (4) milyen sablont használtak a jó gyakorlatok egységes leírására.

Mitől lesz egy gyakorlat „jó gyakorlat”

A jó gyakorlat meghatározását és kritériumait nehéz szétválasztani, hiszen a definíció a legfontosabb kritériumokat is tartalmazza: olyan **innovatív³, kipróbált és működő, modell értékű gyakorlat (beleértve a tevékenységfolyamatot, a használt eszközöket, módszereket, szemléletet), amely pozitív változást eredményez – és megfelelően dokumentált.** További kritériumként szokott szerepelni a **fenntarthatóság** (ez a mi esetünkben, ahol szolgáltatásokról és működésről gondolkodunk, különösen fontos), és az **adaptálhatóság**, vagyis hogy az adott gyakorlat más hol is megvalósítható legyen. A jó gyakorlat gyűjtemények egy része időbeli korlátozást is tartalmaz (pl. csak 3 évnél nem régebben bevezetett gyakorlatok kerülhetnek bele), ezt mi elvetettük.

Vannak gyűjtemények, melyek a jó gyakorlatok több szintjét is megkülönböztetik (pl. a még futó, ezért egyelőre csak feltételezett jó gyakorlatokat ígéretes gyakorlatként⁴, vagy a már elterjedt jó gyakorlatot bevált jó gyakorlatként⁵ megkülönböztetve) – mi nem differenciáltunk.

Mitől lesz egy jó gyakorlat a közösségi alapú szolgáltatás/ működés jó gyakorlata?

A jógyakorlat-gyűjtés előkészítésének központi feladata volt, hogy meghatározzuk és egységesen értelmezzük, mit tekintünk közösségi alapú szolgáltatásnak. Hogy mit jelent a „közösségi alapú” és mit a „szolgáltatás”, mit a kettő együtt, és mi köze van mindennek a közszolgáltatásokhoz – korántsem egyértelmű kérdések még közösségi szakemberek számára sem. Különösen nem azok, ha a szakemberek különböző országokból, és részben különböző szakterületekről érkeztek. A módszertanról szólva fontos hangsúlyozni a tapasztalatot: nemzetközi együttműködésekben időről időre kiderül, hogy azok a szavak, amelyek egészen pontosan lefordíthatók, mégsem ugyanazt jelentik az egyes országokban. Nagyon fontos időt és figyelmet fordítani a fogalmak

 ³ Az innovativitás szükségszerű kritériuma a jó gyakorlatnak, amely mindig valami újszerű, a megszokott, bevett tevékenységet megújító (vagy egy hiányzó tevékenységet pótló, egy megoldatlan problémára addig nem létező választ adó) gyakorlat. Innovatív lehet az is, ha az egyik szakterületen már bevált gyakorlatot egy másik szakterületen próbálnak ki.

⁴ Egy mentálhigiénés projektben: <http://lelkiegeszseg.antsz.hu/portal/pfile/file?path=/site/Lakossagi1/Nemzetkozi-es-haza-szakirodalmak-alapjan-felkutatatott-jo-gyakorlatok---Tarsadalmi-felzarkozasi-munkacsoport1>

⁵ Oktatási jógyakorlat-gyűjteményben: <https://iskolataska.educatio.hu/index.php/jogyakorlatotlet/index/1413882969.edu>

tisztázására a projekt elején – és a további munkák során. A megértésnek, párbeszédnek ez esetünkben is fontos feltétele volt – és a közös tanulás sosem ért véget.⁶

A kritériumok vázlatos felsorolása hasznosnak bizonyult a jógyakorlat-gyűjtés és leírás során.



Ez alapján született a végleges, szövegszerű definíció is, mely a 2. fejezetben olvasható.

A projektben **közösségi alapú működésnek/szolgáltatásnak** tekintjük azt a fajta működést/szolgáltatást, amely

- helyi,
- személyes/helyi szükségletekre és erőforrásokra épít,
- partnerekkel dolgozik kliensek/felhasználók/látogatók helyett,
- belső erőforrásokat mozgósít,
- más szolgáltatásokkal partnerségben dolgozik.



A közösségi alapú szolgáltatás meghatározásánál kiemeltük, hogy az bármely szakterületen, bármilyen fenntartási formában megvalósulhat. Így a jó gyakorlat is minden olyan területéről érkezhet, ahol emberekkel, emberekért dolgoznak, pl. egészségügyi, szociális, kulturális, képzési vagy az aktív állampolgárságért dolgozó kezdeményezések. És ezek nem csak intézményi gyakorlatok lehetnek, a megvalósítók lehetnek egyházak, önkormányzatok, civil szervezetek is.

A jó gyakorlatok leírása: a sablon

A jó gyakorlatokat alapvetően nem magunknak gyűjtjük: másokkal is meg szeretnénk ismertetni. Fontos ezért, hogy átlátható, követhető és összehasonlítható formában írjuk le őket: ehhez kell egy kitölthető sablon. Elkészítéséhez egyrészt a jógyakorlat-gyűjtemények, másrészt saját céljaink nyújtottak alapot. Az általunk használt sablon a rövid alapadatok (benne a jó gyakorlat rövid összefoglalója) után a bővebben kifejtendő szakmai leírást tartalmazza. Sok jógyakorlat-leírást olvasva jutottunk arra a felismerésre, hogy a „sztori” nem kihagyható a sablonból, így az alapadatok és a szakmai leírás közé bekerült a tevékenység pár bekezdésnyi elmesélése is.

A jó gyakorlatok kiteljesedése: az esettanulmány

A jó gyakorlatokat kötött formában, megadott szempontok alapján, viszonylag röviden kellett leírni. Az esettanulmány szabadabb formát és tágabb kereteket ad. **Az esettanulmány esetünkben egy közösségi alapú szolgáltatás/működésmód rendszerezett leírását, dokumentálását, elemzését, szakmai reflexióját jelenti.**⁷ A tények mellett tapasztalatok, a leírás mellett fényképek és más dokumentumok

A jó gyakorlatok leírására összeállított sablont a fejezet végén találja.



⁶ A projekt utolsó hónapjaiban, egy osztrák közösségi szakembereknek tartandó referátumot osztrák partnerünkkel átbeszélve vált például egyértelművé, hogy Ausztriában a szolgáltatás kifejezést nem használják a közszolgáltatásokra. Külön magyarázni kell, hogy amikor közszolgáltatásokról beszélünk (amire egyébként megvan a megfelelő kifejezés), akkor többek között a szociális ellátásra gondolunk.

⁷ Vercseg Ilona meghatározása alapján. (Vercseg Ilona: Esettanulmány készítése. In: Parola, 2001/4.)

is megjelennek benne. Stílusában igazodik az olvasókhoz, akiknek szánjuk: érdeklődő szakembereknek⁸.

Az esettanulmányban rejlő lehetőségeket külön kiemeltük a szerzők számára: Az esettanulmányt gazdagító „mellékletek” száma és műfaja változatos lehet, a fotók mellett feljegyzések, összegzések, felhívások stb. is használhatók. Lehet történetet mesélni, közben reflektálva az esetlegesen elkövetett hibákra (ebből az olvasók is tanulhatnak), a fejlődésre (hogyan bontakozott ki a folyamat az idő előrehaladtával), a nehézségekre, azokra a tevékenységekre, amelyeket ma már másképp csinálnánk, azokra a tevékenységekre, amelyek nem hozták a várt eredményt (vagy nem várt eredményt hoztak) – ha van rá, a magyarázattal együtt stb. A folyamat jobb megértetése érdekében egyes tevékenységeket részletesen is leírhatunk (mellékelve például egy, a bemutatott gyakorlat szempontjából meghatározó esemény szervezésének ütemtervét).

A folyamat

Miután elméletben tisztáztuk, mit tekintünk a közösségi alapú szolgáltatás/működés jó gyakorlatának, és a sablon is elkészült, a partnerek hozzáférhetővé tettek egy-egy jó gyakorlatot a projekt angol munkanyelvén, melyet megosztottunk egymással. Csak ezek elolvasása és megbeszélése után véglegesítettük a sablont, és erősítettük meg újra a jó gyakorlatok kritériumait.

A jó gyakorlatokat a partnerek saját „látókörökből” tették hozzáférhetővé: mivel részben országos szakmai szervezetekről van szó, sűrű kapcsolati hálóval, volt honnan válogatni. Saját jógyakorlat-gyűjtési tapasztalatunk alapján elmondhatjuk: a legnagyobb nehézséget nem a jó gyakorlat megtalálása okozta. A kritériumok alapján azt is pontosan meg tudtuk indokolni, miért tartjuk az adott tevékenységet jó gyakorlatnak. A jó gyakorlat leírásához azonban meg kellett találni a narratívát. A központi elemet, amire felfűzhető a történet. A fókusz. Adott esetben az is kiderülhetett, hogy egy gyakorlatból több jó gyakorlat is azonosítható.⁹

A jó gyakorlatok egy részéből esettanulmány készült. (Az esettanulmány „műfaji jellegzetességeit” közösen tisztáztuk.) Az esettanulmányok kiválasztásának szempontja volt, hogy a jó gyakorlat releváns és – ha lehet így mondani – szakmailag izgalmas legyen a magyar környezetben, és fontos volt az is, hogy a gyűjtemény minél színesebb legyen.

A jó gyakorlat leírása – különösen esettanulmány formájában – nagy munka. Először is be kell szerezni a szükséges információkat: ehhez a hozzáférhető dokumentumok mellett lehetőleg a terepen kell tájékozódni, és interjú készíteni a tevékenységet vezető szakemberrel. Ha saját jó gyakorlatunkat írjuk le, akkor a tereplátogatás és az interjú természetesen megspórolható, de az információkat akkor is fel kell

 **8** Szakemberek a korábban írt tág értelmezésben: minden, emberekkel, emberekért dolgozó szakterületen, a foglalkoztatás formájától függetlenül; az intézmény szakértő munkatársától a lelkesen át a helyi egyesület önkéntes vezetőjéig.

9 A kötetben szereplő esettanulmányok közül például az ági fejlesztői munkánál keresgeltük hosszan a narratívát, míg azt végül a közösségi munkamódban találtuk meg.

10 A lektor ebben az esetben szakmai lektort jelent. A szakmai lektorálást a projektstáb munkatársa végezte.

8 Szakemberek a korábban írt tág értelmezésben: minden, emberekkel, emberekért dolgozó szakterületen, a foglalkoztatás formájától függetlenül; az intézmény szakértő munkatársától a lelkesen át a helyi egyesület önkéntes vezetőjéig.

9 A kötetben szereplő esettanulmányok közül például az ági fejlesztői munkánál keresgeltük hosszan a narratívát, míg azt végül a közösségi munkamódban találtuk meg.

dolgoznunk: elemeznünk, reflektálnunk kell, és strukturáltan leírnunk. (És még ekkor sincs vége: a leírásokon a lektor¹⁰ útmutatásai alapján tovább kell dolgozni.)

Közös idegennyelv

A projekt közös munkanyelve az angol volt – ez egyik partnernek sem volt anyanyelve. (A megértést segítette, hogy a magyar és a német is részben közös nyelveink voltak.) Az angol nyelv használata a levelezésben és a személyes találkozások során nem jelentett gondot, a jó gyakorlatok és esettanulmányok esetében azonban igen. Azért születtek ezek is angolul, hogy közös tudássá válhassanak – és végül épp ez akadályozta meg, hogy közös tudássá váljanak. Pontosabban az angolt nem anyanyelvi szinten beszélő partnerek angolul írt jó gyakorlatai a nem angol anyanyelvű partnereknek nehezen értelmezhetők voltak, a folyamatos időhiány mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy a partnerek nem olvasták egymás jó gyakorlatait. A jó gyakorlatokat végül a harmadik nemzetközi szakmai műhelyünkön (adott tematikákhoz kapcsolódva) szóban ismertettük egymásnak – ez bizonyult a leghatékonyabb formának.

Mire jó egy jógyakorlat-, illetve esettanulmány-gyűjtemény?

A jó gyakorlatok leírásának és megjelentetésének fontos, de nem egyetlen célja a jó gyakorlatok dokumentálása és elérhetővé tétele. Ezek a jó gyakorlatok a közösségi alapú szolgáltatások népszerűsítésében is fontos szerepet játszanak: Megmutatják, hogy világszerte léteznek „másfajta”, közösségi megoldások is, amik sikeresek és működnek. Bizonyítják, hogy a közösségi alapú működés megvalósítható. **Akik nyitottak a közösségi megoldások iránt, kedvet, inspirációt és megerősítést kaphatnak.** („Receptet” semmiképp nem, hiszen egy máshol megvalósított jó gyakorlat egy az egyben biztosan nem átvehető. Az ötlet, az inspiráció jelentőségét azonban itt is szeretnénk hangsúlyozni: a jó gyakorlatok megismerése segíthet a felszínen maradnunk, amikor mindennapi küzdelmeinkben elsüllyedni készülünk a problémák tengerében.) Ezek a jó gyakorlatok képezhetik az alapját a közösségi alapú szolgáltatásokról, a közösségi alapú működésről szóló szakmai párbeszédnek – széles körben, hiszen a jó gyakorlatok sem szakmaspecifikusak. A jó gyakorlatok elemzését, szakmai reflexióját is beépítő, a tevékenységet részletesen bemutató **esettanulmányok pedig a közösségi alapú szolgáltatások meghatározásának mellékleteként szolgálhatnak.**

Azt a „szorgalmi feladatként” vállalt tervünket, hogy a jó gyakorlatokból egy komoly, később is bővíthető, a sablon használatával jól átlátható gyűjteményt állítunk majd össze, nem sikerült megvalósítanunk. A magyar jó gyakorlatok leírásánál is szembe-sültünk a tapasztalattal, hogy a leírás előkészítése és a megértést támogatva a sablon minél teljesebb kitöltése mennyi időráfordítást igényel. Ehhez hozzájött a partnerek által írt jó gyakorlatok lektorálása, javíttatása, véglegesítése (amelyet az idegennyelv-használat tovább nehezített), amely szintén akkora időráfordítást igényelt (volna), amely nem fért bele a projekt kereteibe. A kiválasztott jó gyakorlatokból készült esettanulmányokat a következő fejezetben közöljük – mivel azonban fontosnak gondoltuk a többi jó gyakorlat közreadását is, e fejezet végén rövid, összegző leírásokat adunk.



¹⁰ A lektor ebben az esetben szakmai lektort jelent. A szakmai lektorálást a projektstáb munkatársa végezte.

A hazai jó gyakorlatok

Tanulmányutak

A jó gyakorlat leírását olvasni – és a jó gyakorlatot a terepen, a közreműködőkkel beszélgetve megismerni: valójában a kettő együtt ad teljes képet. **A jó gyakorlatok megismerésére szervezett tanulmányutakat** elsősorban projektünk helyszínén, a Gönci járásban dolgozó szakembereknek szerveztük, de országosan is meghirdettük. Ezek a tanulmányutak (ahogy helyi kollégáink nevezik: látóutak) azon kevés lehetőség egyikét jelentik a terepen dolgozó szakemberek számára, amikor kiszakadhatnak a mindennapi működésből, megismerve más gyakorlatokat. (Nemcsak a meglátogatott helyszíneken, hanem a járáson kívülről érkező résztvevőkkel folytatott beszélgetésekben is.) De ne gondoljuk, hogy az azonos járásban, de különböző településeken, különböző intézményekben, szervezetekben dolgozó szakemberek feltétlenül ismerik egymást és egymás munkáját, hogy a mindennapokban lehetőségük van szakmai párbeszédre – a tanulmányutak erre is lehetőséget adtak.

A tanulmányutak közösségi események is voltak, különösen a kétnaposak, ahol egy közös estét is el tudtunk tölteni – egy-egy hosszú közös utazás előtt és után. (Észak-Abauj annyira az ország csücske, hogy innen a legtöbb helyszín hosszabb utazással érhető csak el.) Ez a közösen eltöltött idő, a közös élmények, tapasztalatok, beszélgetések a helyi kapcsolatokat is megerősítette.

Nem csak az ország távolabbi vidékeire, a közelbe is szerveztünk tanulmányutakat, sőt, voltak a járás jó gyakorlatait bemutató tanulmányútjaink is, melyek nem csak külföldi partnereinknek voltak tanulságosak. Fontos volt megmutatni, hogy helyben is vannak jó gyakorlatok.

A magyar jó gyakorlatok

Az alábbiakban szeretnénk bemutatni, milyen változatos terepeken és szakterületeken működő jó gyakorlatokat látogattunk meg. Minden jó gyakorlatot nem tudtunk feldolgozni (három esettanulmány a következő fejezetben olvasható), de szakmai blogunkban mindegyikről tudósítottunk – a tanulmányutak leírásánál található linkek e bejegyzésekre vezetnek.

Nagyecsed i tanulmányút (2018. június 27.): Szatmári Kistérségi Szociális Alapszolgáltatási Központ.



Miért tekintjük jó gyakorlatnak az intézmény tevékenységét?

- a közösségfejlesztő munkát beépíti az intézményi működésbe,
- az intézmény együttműködik a helyi civil szakmai szervezetekkel,
- a projekteket az intézmény működésében erőforrásként használja.



Komárom – koppánymonostori tanulmányút¹¹: Jógyakorlat-látogatás a Mag-házban, az Élettér Egyesületnél (2018. október 15-16.). **Témája**: egy helyi egyesület közösség- és településfejlesztő tevékenysége, közösségi szintér működtetése konzorciumi együttműködésben.



Miért tekintjük jó gyakorlatnak a Mag-házat?

Mert egy település(rész)hez kötődő közösségi tér, mely ezen és a térség más településein végzett közösségfejlesztő munka bázisa – ezen folyamatok eredményeként jött létre. A közösségi tér (Mag-ház) felépítése helyi igényre reagálva, a helyiek önkéntes tevékenységére építve valósult meg. A közösségi tér működtetését több civil szervezet konzorciumi, illetve társult szervezeti együttműködésben valósítja meg. A Mag-ház működésében demokratikus elveket követ, mind a működtető szervezetek, mind a munkatársak és önkéntesek szintjén. Teret ad az alulról jövő kezdeményezéseknek, támogatva azok megvalósulását, de megtartva a kezdeményező autonómiáját.



Baranyai tanulmányút¹²: Jógyakorlat-látogatás az Észak-Hegyháton (Alsómocsolád) és Ágon (2018. október 26-27.): kistelepülések közösségi megoldásai a szegénység problémájára, az elvándorlásra, a helyi gazdaság élénkítésére, a közösség erősítésére.

Témája:

- közösségi kassza és szociális szövetkezet Ágon,
- mikrotérségi unió (közös fejlesztés, hazaváró program, térségi ajándécsomag stb.), falusi hírharang, helyi gazdaságfejlesztő program Észak-Hegyhát településén, illetve Alsómocsoládon és Mekényesen.



Miért tekintjük jó gyakorlatnak az ági programot? Mert

- a tervezésbe és megvalósításba bevonja a helyi lakosokat,
- a helyi lakosok felelősségvállalását támogatja.

Miért tekintjük jó gyakorlatnak az Észak-Hegyhát Mikrotérségi

Uniót, a mekényesi közösségi programokat és az alsómocsoládi

Magunk kenyerén helyi gazdaságfejlesztő programot? Mert

- a helyi szükségletekből indul ki,
- helyi erőforrásokra épít,
- intézmények, önkormányzatok, civil szervezetek, gazdasági szereplők, helyi közösségek és magánszemélyek összefogására, vagyis partnerségre épül,
- a helyi nyilvánosságot és a helyi identitást erősíti.



¹¹ A Mag-házról szóló esettanulmány a következő fejezetben olvasható.

¹² Az ági fejlesztőfolyamatról szóló esettanulmány a következő fejezetben olvasható.

Zalai tanulmányút (2018. november 26-27.): Megyei, kistérségi és helyi jó gyakorlatok megismerése Zalaszentgróton és Tilajon: közösségi megoldások a fiatalok megtartására, a helyi gazdaság fejlesztésére, szektorok közötti és települési együttműködések. **Témája:**

- a Zalai Hazatérők Egyesülete ifjúságsegítő/-fejlesztő tevékenységei Zalaszentgróton, illetve a kistérségben,
- helyi gazdaságfejlesztés Tilajon,
- a Zalai Falvakért Egyesület hálózat- és közösségépítő, közösségfejlesztő tevékenysége a vidékfejlesztés és a falugondnoki szolgálat területén.



Miért tekintjük jó gyakorlatnak a Zalai Hazatérők Egyesülete programjait? Mert

- a fiatalokat nem problémaként kezeli, hanem partnerként, erőforrásként,
- programjai a civil, az önkormányzati és a vállalkozói szféra együttműködésén alapulnak,
- programjai egymásból építkeznek, egymásra épülnek.

Miért tekintjük jó gyakorlatnak a tilaji gazdaságfejlesztést? Mert

- a helyi szükségletekből indul ki,
- helyi erőforrásokra épít,
- közösségi megoldásokban gondolkodik.

Miért tekintjük jó gyakorlatnak a Zalai Falvakért Egyesület tevékenységét? Mert

- a partnerségen alapuló hálózatot épít a megye szereplői között,
- a hálózati munka, az együttműködés fontos és tudatos része a közösségi tanulás.



Észak-abaúji tanulmányút és kapcsolatépítés a külföldi partnereink és a térségi szakemberek között (2019. március 20.), **Témája:**

- Biztos Kezdet Gyerekház (Boldogkőújfalu),
- Helyi gazdaságélénkítő program (Abaújkér),
- ARTE – Abaúji Regionális Természetvédelmi Egyesület (Fony).

Tomori tanulmányút (2019. április 2.): civil szervezetből társadalmi vállalkozás, 20 éves fejlesztői munka eredményei cigány közösségben

Szombathely környéki tanulmányút (2019. június 17-18.). **Témája:**

- Gencsi Hagyományőrző Egyesület (Gencsapáti),
- Herényi Kulturális és Sport Egyesület (Herény),
- Együtt Nádasdért Egyesület (Nádasd),
- Hegypásztor Kör (Oszkó).



Miért tekintjük jó gyakorlatnak e szervezetek tevékenységét? Mert

- a helyi erőforrások azonosítására, kibontására építik a fejlesztő tevékenységet,
- partnerként működnek együtt a helyi lakosokkal, szervezetekkel, intézményekkel, önkormányzattal és más szereplőkkel,
- térségi együttműködésben, hálózati kapcsolatokban is gondolkodnak és működnek,
- a helyi közösség számára és bevonásával, a településfejlesztő tevékenységhez szervesen kapcsolódva működtet közösségi tereket,
- a helyi nyilvánosságot és a helyi identitást erősítik.



Dunántúli tanulmányút (2019. szeptember 18 – 19.): Életképes kistelepülések a fiatalok bevonásával, a civilek/az önkormányzat főszereplésével, a nyilvánosság biztosításával, a részvétel erősítésével, együttműködésben. **Témája:**

- Pázmánd Község Önkormányzata,
- Fekete Sereg Ifjúsági Egyesület (Nagyvázsony),
- Dörögdért Ifjúsági Egyesület (Taliándörögd),
- KÖSZI – Közép-dunántúli Szövetség az Ifjúságért.



Miért tekintjük jó gyakorlatnak az ifjúsági szervezetek tevékenységét? Mert

- a fiatalokkal partnerségben dolgoznak,
- a helyi erőforrásokra építenek, s ezzel párhuzamosan
- a hálózati együttműködést erőforrásként használják,
- a helyi nyilvánosságot tudatosan használják és fejlesztik.

Miért tekintjük jó gyakorlatnak Pázmánd Község Önkormányzata tevékenységét? Mert

- a lakossággal és a helyi szereplőkkel partnerségben dolgozik,
- a részvétel változatos lehetőségét nyújtja, többek között az utcabizalmi hálózaton keresztül,
- munkájában az átláthatóságot alapelveként határozta meg (Üvegfalú), a helyi nyilvánosságot fejleszti.

Észak-abaúji tanulmányút¹³: Jógyakorlat-látogatás a „Fogadó” Észak-Abaúji Községfejlesztők Köre Egyesület (FÉSZAK-KÖR) tevékenységének megismerésére (2019. november 14.). **Témája:** Mi lehet egy civil szervezet hatása a települések és a térség életére, mi lehet a közösségfejlesztés szerepe a mikrotérségi fejlesztésben?

- Abaújtör Jövőjéért Egyesület,
- Hidasnémeti Községfejlesztők Köre,
- „Fogadó” Észak-Abaúji Községfejlesztők Köre Egyesület.

A külföldi jó gyakorlatok rövid ismertetése

A külföldi partnereink kiválasztott jó gyakorlataiból készült esettanulmányok a következő fejezetben olvashatók, itt a székelyföldi, osztrák és német jó gyakorlatok rövid leírásait közöljük, remélve, hogy ezek is inspirációt adnak az olvasónak.¹⁴

Székelyföld

Romániai partnerünk, a Székelyföldi Községfejlesztők Egyesülete (SZEKE) közösségi fejlesztéseket facilitál, a közösségfejlesztés módszereivel. Erről a módszerről bővebben a közösségfejlesztés szakirodalmában olvashatnak.¹⁵

Olasztelek közösségének aktivizálása, moccantása, bevonása – a közösségfejlesztés módszereivel

A SZEKE – két helyi tagjának meghívására – közösségfejlesztő beavatkozást indított Olaszteleken. A beavatkozás célja a közösség aktivizálása, közösségi kulturális tevékenységekbe bevonása volt, valamint hogy a helyi, „belső” fejlesztők munkáját szakszerű külső segítséggel támogassák, egyben belső fejlesztői pozíciójukat szelíd módon megalapozzák és megerősítsék. Módszerként az interjúzást, a közösségi beszélgetéseket és a tankatalógust használták. A moccantás során sikerült bevonni a közösséget a közös gondolkodásba és több kulturális eseménysorozat elindításába, működtetésébe, fenntartásába.

Gyergyócsomafalva közösségalapú fejlesztési stratégiájának facilitálása

Székelyföld egyik településén, a 4500 lakosú Gyergyócsomafalván két egyetemista közösségfejlesztő folyamatot kezdeményezett, tanáraik, a Székelyföldi Községfejlesztők Egyesülete szakmai támogatásával. A projekt anyagi fedezetét pályázati forrásból tudták biztosítani. Sikerült partnerként bevonni a polgármestert és a helyi kulturális életben aktív önkénteseket, az ifjúsági szervezet képviselőit, valamint további elkötelezett helyieket, akik – a helyi szervezetek és intézmények képviselőivel együtt – a folyamat alapját képező és a folyamattal szorosan összekapcsolódó képzés résztvevői lettek. A képzés során közösségfejlesztő ismereteket és módszereket tanultak a résztvevők. A közösségfejlesztő folyamat a tanultak gyakorlati alkalmazásaként valósult meg, a képzők szakmai támogatásával. A cél egy Helyi Községalapú Fejlesztési Stratégia megírása volt, mely a folyamat során, a közösség aktivizálásával és bevonásával meg is született. A projekt idejére eső önkormányzati választáson nyertes polgármester és a képviselőtestületi tagok egy része a közösségfejlesztő folyamat meghatározó, aktív résztvevőiként váltak közéleti szereplővé. Az új közgyűlés elfogadta és alapdokumentummá tette az közösségfejlesztő folyamat során elkészült stratégiát.



¹³ A FÉSZAK-ról szóló esettanulmány a következő fejezetben olvasható.

¹⁴ Szlovák partnerünkkel egy speciális területen, más formában dolgoztunk a jó gyakorlatokkal. Ebbe a munkába a zárókonferencián adtunk betekintést.

¹⁵ Alapvető kézikönyvnek tekinthető például Vercseg Ilona: Községfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak c. módszertani füzet. (Községfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2004.)

Erdővidék Oktatási Stratégiája¹⁶

A SZEKE egy közösségalapú, a közösség érintettjeinek széles körű bevonásával megvalósuló Erdővidéki Oktatási Stratégia kidolgozására kapott felkérést. Mivel az egyesület tagjai közt többeknek jelentős tapasztalata volt már az oktatás, képzés, nevelés területén is, így az egyesület elvállalta a feladatot. A folyamat szűk egy éve alatt sikerült megszólítani minden érintett réteg (tanárok, pedagógusok, szülők, művelődési intézmények, vállalkozók, civil kezdeményezések, valamint a helyi közösségek) véleményformázó képviselőjét. Több mint 200 interjú készült, a közösségfejlesztők 45 közösségi beszélgetést moderáltak közel 800 résztvevővel Erdővidék 18 településén. A munka alapja és konkrét célja ugyan egy, a fejlesztést szolgáló ágazati stratégia megalkotása volt, a közösségfejlesztő jelenlétnek és az alkalmazott módszereknek köszönhetően azonban egy közösségfejlesztő folyamat indult el, amit a helyi, a munkába bevont önkéntesek – a külső segítséggel – a továbbiakban is fenntartottak, hozzájárulva a térség közösségi kohéziójának, s ezzel működőképességének erősítéséhez.

Interetnikus együttműködés kialakítása vegyes etnikai összetételű vidéki térségben

A SZEKE facilitátorai (közösségfejlesztői) egy kolozsvári szervezettel együttműködve egy interetnikus projekt keretén belül alkalmazták a közösségfejlesztés módszereit, elősegítve a vegyes lakosú Simonfálván interetnikus (roma és nem-roma) közösségek együttműködését. (A településen ugyan békés volt az együttélés, ám mindkét közösség „elvolt magában”, az együttműködésnek alig volt példája, ráadásul a létező gyakorlatokban a két közösség tagjai nem egyenrangú félként vettek részt.) A folyamat interjúzással kezdődött, melynek eredményeként sikerült beazonosítani mindkét közösség véleményformálóit, belőlük került ki a „kezdeményező csapat”, a folyamatban részt vevők aktív magja, akik – facilitatori támogatással – további interjúkat, majd közösségi beszélgetéseket szerveztek. Leltár készült a közösség(ek) szükségleteiről, problémáiról, és megoldási javaslatok születtek. Természetesen a műhelymunkák során a közösség értékeit is számba vették. Megfogalmaztak egy közös jövőképet, SWOT-elemzések születtek. A kezdeményező csapatból interetnikus egyesület alakult, melyben a helyi önkormányzat, az iskola és a kultúrotthon is képviseltette magát. Az egyesület a falunapon már társszervezőként vett részt, a roma aktivisták által szervezett programok a falunap szerves részévé váltak. Megvalósult, hogy a romák szervezőként és lebonyolítóként is egyenrangú partnerré váltak.

Ausztria

Oszták partnerünk, a Ring Österreichischer Bildungswerke országos ernyőszervezet az oszták általános felnőttképzés és kultúra, valamint a közösségi munka területén. Példáit tagszervezetei jó gyakorlataiból osztotta meg.

Aktivizáló közvélemény-kutatás

Az aktivizáló közvélemény-kutatásban az állampolgárokat véleményükről, hozzáállásukról kérdezik, és ezzel együtt arra ösztönzik és bátorítják őket, hogy álljanak ki érdekeikért, és vegyenek részt lakókörnyezetük fejlesztésében, problémáinak megoldásában. A módszer jól használható arra, hogy egy adott lakóterületen élők szükségleteit és igényeit megismerjük, illetve az állampolgárok öntevékenységét támogassuk. A közvélemény-kutatás terepének jobb megismerése érdekében egy előzetes kutatás zajlik, melyben helyi kulcsemberekkel és más lakosokkal beszélgetünk, írásos anyagokat elemzünk, megfigyeléseket végzünk. Miután a lakosságot írásban tájékoztattuk, a közvélemény-kutatás során képzett kérdezők szóbeli interjúkat készítenek egy nyitott kérdéseket tartalmazó interjúvázlat alapján. A közvélemény-kutatás célja, hogy a la-



¹⁶ A közösségfejlesztés – közösségi tervezés gyakorlati alkalmazását egy régió ágazati stratégiájának kialakításában bemutató esettanulmány a következő fejezetben olvasható.

kosok félelmeit, vágyait, gondjait feltérképezze, ezzel együtt azonban a lakosok személyes javaslatait, valamint hajlandóságukat is megkérdezik az ötletek megvalósításában való részvételt. A közvélemény-kutatás eredményét kiértékeljük, és bemutatjuk a lakosságnak azzal a céllal, hogy a megvalósítás lépéseit meghatározzák. A megvalósításhoz érdek- és akciócsoportok alakulnak. Az aktivizáló közvélemény-kutatás – más, hagyományos közvélemény-kutatásokkal ellentétben – nem egyszeri akciókról szól. Az aktivizáló közvélemény-kutatás sokkal inkább egy hosszútávú folyamat kezdete, ezért ennek megfelelő szervezést és lebonyolítást igényel.

Bölcsek Tanácsa és dinamikus facilitáció

A Bölcsek Tanácsa (amelyet Ausztriában Állampolgári Tanácsnak hívnak) egy deliberatív módszertan: a településről/térségből véletlenszerűen összehívunk egy csoportnyi helyi lakost egy 1,5–2 napon át tartó megbeszélésre, melyet támogató facilitálással vezetnek. (Vagy már a témákat is a résztvevők találják ki a beszélgetés során, vagy egy adott témára, pl. a térség közlekedési koncepciója hívják őket). Az itt született eredményeket egy minden helyi lakos számára nyitott World Café-ban beszéljük meg, majd az így kibővült eredményekkel dolgozik az önkormányzat tovább. (A folyamat bővíthető pl. online bekapcsolódási lehetőséggel.)

Reapir Café közösségi szervíz¹⁷

A Repair Café egy alkalmi barkácműhely és közösségi tér, ahova a javítanivaló háztartási eszközét, használati tárgyát (a kávéfőzőtől a ruházaton és a biciklin át a számítógépig) viheti a helyi lakos, és egy helyi önkéntes szakember segít a javításban. (Ez fontos: nem egy szolgáltatásról van szó: közösen javítanak.) Évi 1-2 alkalommal szervezik meg egy délutánra/estére egy alkalmi helyen. A Repair Café-k szervezéséhez egy regionális szervezet, a Tiroler Bildungswerk nyújtja a szakmai-módszertani háttérrel, a Repair Café-t egy helyi szervező kezdeményezi, aki megkeresi az önkéntes szakembereket, mesterembereket helyben, termet szerez és népszerűsíti az eseményt a lakosság körében. A Repair Café után, az év további részében a helyi lakosok vagy meg tudják egyedül is javítani, ami elromlott, vagy már tudják, kihez fordulhatnak. (A Repair Café egy nemzetközi kezdeményezés, városokban valósult meg, de Ausztriában bebizonyították, hogy falusi környezetben is működik.)

Egyesület Akadémia

A Basis.Kultur.Wien egy bécsi ernyőszervezet, mely a városban általában önkéntesekkel dolgozó, kis egyesületként működő, helyi kulturális-művészeti kezdeményezéseket fogja össze, s nyújt számukra többek között szakmai-módszertani támogatását. Az Egyesület Akadémia e civil szervezeti támogató tevékenység továbbfejlesztése: Az egyéni támogatás helyett lényegében egy ingyenes képzési rendszert dolgoztak ki, amiben évi 8-10 alkalommal workshopokat és szemináriumokat tartanak. Ezek egyszeri alkalmak, és egyesületi ügyekkel (jogsabályi megfelelés, adózás, adománygyűjtés stb.) és szakmai tartalmakkal egyaránt foglalkoznak. A képzések alkalmat adnak a kapcsolatépítésre is az egyébként egymást nem ismerő szervezetek számára, így az együttműködést is elősegítik.



¹⁷ A Repair Café forma kistelepülési környezetben történt bevezetéséről és fejlesztéséről szóló esettanulmány a következő fejezetben olvasható.

Németország

Német partnerünk, a Bürgerstiftung Barnim Uckermark kelet-német térségi közösségi alapítvány egy olyan térségből tudott jó gyakorlatokat gyűjteni, amely a Gönci járáshoz nagyon hasonló adottságokkal és problémákkal rendelkezik.

Élő helyek – térségi útikalauz a demokratikus kultúra nyomában

A térségi útikalauz egy civil kezdeményezéseket (pontosabban kezdeményezéseket, hálózatokat, személyeket) bemutató kiadvány, egyben egy adott nyárra szóló „programfüzet”. Készítői felderítették a – falusi környezetben működő – helyi civil kezdeményezéseket, s arra motiválták őket, hogy ne csak a kiadványban mutassák be magukat, hanem az érdeklődő helyiek számára is kínáljanak valami programot, kapcsolódási lehetőséget. A szép kiállítású útikalauzt minden térségi háztartásba eljuttatták. Ősszel összehívták az útikalauzban szereplő kezdeményezéseket egy, a tapasztalatokat feldolgozó összejövetre.

Tetthely-lyuk

A Tetthely-lyuk projektben, melynek a helyi múzeum volt a gazdája (együttműködve további intézményekkel és szervezetekkel, például a közösségi színházzal) arra hívták a térség központját jelentő Eberswalde kisváros lakosságát, hogy keressenek „lyukakat”, „eltűnt” nyilvános tereket a településen. Miután ezeket a tereket azonosították, az egyes helyekre egyszeri programként „detektívjátékokat” szerveztek, ahol a résztvevők különféle interaktív játékokkal, közösségi színházzal feltárták a tér múltját. (Ezen kívül más kiegészítő programok is kapcsolódtak a projekthez, pl. a helyi középiskolások Oral History-t gyűjtöttek.) Önkénteseket vontak be már az egyes „tetthely” programok előkészítésébe is, ami a szervezést megelőzően kutatómunkát is igényelt: többek között azoknak a megtalálását, akik a térről mesélni tudnak. Az egyik helyszínen a helyi magyarok által épített és azóta eltűnt játszótér volt, az ide szervezett detektívjáték jó alkalmat adott a résztvevőknek arra, hogy megtudják, hogyan kerültek a városba magyarok, és a hétköznapi magyar kultúráról is tanultak, többek között a játszótér is kezdeményező magyar mérnöktől.

Nemzetiszocialista emlékezhely mint kulturális-közösségi tér¹⁸

A punk-rocker ifjúsági szubkultúra eberswalde közössége a rendszerváltás utáni években „sajátította ki” a város szélén álló barakkokat, melyekben korábban női koncentrációs tábor működött. Eredetileg csak koncerthelyszínt, közösségi teret kerestek maguknak, de a nacionalizmust és főként a fasizmust elutasító, demokratikus értékeket valló punk-rockerek idővel egy közösségi emlékezhelyet alakítottak itt ki, mely egyben egy nyitott közösségi térként is működik. Az emlékezhely kultúra ápolása az ő értelmezésükben a múlt aktív, közösségi feldolgozását, valamint a személyes történetek megélésének lehetőségét jelenti.

Demokrácia díj

A demokrácia díjat a térség demokratikus kultúrájáért legtöbbet tevő személyek kapják meg minden évben. Önmagában az is fontos, hogy a díjjal kifejezetten a demokrácia támogatását ismerik el, de izgalmas volt a folyamat is, ahogy a díj megalakult és pl. a kritériumrendszer létrejött, mert ezt nem szakértők találták ki, hanem egy társadalmi folyamatban kristályosodott ki, és lényegében a közösség fogalmazta meg saját demokráciafogalmát.

 18 Az emlékezhelyről szóló esettanulmány a következő fejezetben olvasható.

A JÓ GYAKORLAT LEÍRÁSÁNAK VÁZLATA

Alapadatok:

a beavatkozás/tevékenység megnevezése:

a beavatkozást/tevékenységet megvalósító intézmény/szervezet

- neve:
- típusa (önkormányzat/önkormányzat által fenntartott intézmény – egyház/ egyház által fenntartott intézmény – nonprofit szervezet/nonprofit szervezet által fenntartott intézmény):
- szakterülete (szociális – egészségügyi – oktatási/képzési – kulturális – állampolgári aktivitás):

a beavatkozás/ a tevékenység rövid összefoglalása (1 bekezdés)

a beavatkozást/tevékenységet megvalósító intézmény/szervezet

- bemutatkozása (küldetése, tevékenysége):
- honlapja:

a kontaktszemély (a jó gyakorlattal kapcsolatban)

- neve:
- elérhetősége:

a beavatkozás/tevékenység megvalósulásának

- helyszíne:
- jellege (projekt – folyamatosan nyújtott szolgáltatás – szervezeti működésmód):
- ideje, időtartama:
- pénzügyi háttere (az intézmény/szervezet költségvetéséből – pályázati támogatásból – egyéb forrásból)

információk a beavatkozásról/ tevékenységről (honlapon, szakirodalomban stb.):

A „sztori”

A beavatkozás/tevékenység összefüggő, életszerű leírása néhány bekezdésben:

Szakmai leírás

alaphelyzet (a szükséglet/igény, amire a beavatkozás reagált)

- ahogy a helyi közösség látta:
- ahogy a szakember látta:

cél: a beavatkozás célja

- ahogy a helyi közösség látta:
- ahogy a szakember látta:

célcsoport:

a beavatkozás szereplői:

- kezdeményező:
- „gazdaszervezet/gazdaintézmény”:
- bevont partnerek (szakmai partnerek helyben, szakmai partnerek távolabb, nem szakmai partnerek helyben, nem szakmai partnerek távolabb)

a tevékenységek leírása a tervezés – megvalósítás – értékelés során (ha folyamatos tevékenységről van szó, kitérve a fenntarthatóság szempontjaira is; ha projekt volt, kitérve az „utóéletére”), kifejtve az alábbiakat:

- tevékenység és módszertan (különösen a bevonás, a képesség tétel és a felhatalmazás módszerei)
- szerepek, feladatok (szakemberek, helyi emberek)
- szükséges erőforrások (szakemberek–kompetenciák, időráfordítás, tárgyi és anyagi erőforrások)

eredmények: a beavatkozás/tevékenység mérhető és nem mérhető eredményei:

- egyéni szinten (a célcsoport tagjai körében, különösen a képesség tétel):
- a helyi közösség szintjén:
- a megvalósító és partnerszervezetek szintjén:

amiért a tevékenységet/beavatkozást a közösségi alapú működés/szolgáltatás jó gyakorlatának tartjuk¹⁹:

reflexiók (amiért szeretjük/szerettük – ami nehézséget okozott – amit tanultunk belőle):

javaslatok (azoknak, akik hasonló beavatkozást terveznek):



¹⁹ A projektben **közösségi alapú működésnek/szolgáltatásnak** tekintjük azt a fajta működést/szolgáltatást, amely

- helyi,
- személyes/helyi szükségletekre és erőforrásokra épít,
- partnerekkel dolgozik kliensek/felhasználók/látogatók helyett,
- belső erőforrásokat mozgósít,
- más szolgáltatásokkal partnerségben dolgozik.

KÉPEK A MAGYAR TANULMÁNYUTAKRÓL



 A Mag-ház irodájában Komárom–Koppánmonostorban

Halmi Zsuzsa házigazdánk (balról)  és résztvevők egy csoportja az alsómocsoládi tónál



A Mag-ház irodájában Komárom–Koppánmonostorban 



Siroki Laci helyi közösségfejlesztő (a kép előterében) ➡
a Romama Lakáséterem és Tanoda épületének
udvarán beszélget a résztvevőkkel Tomoron



Nádasdi séta Földes Tímea egyesületi elnök ➡
(a kép előterében) vezetésével



↩ Házigazdák és résztvevők a taliándörögi Kincsház előtt



↩ Bereczki Béla és Sivák János (az asztalnál, balról jobbra)
a FÉSZAK-ról mesél Telkibányán

A photograph of a group of people in a forest. In the foreground, a person in a black t-shirt with 'GILDED ROCKET' on it is leaning over a tree trunk. Behind them, a woman in a light-colored patterned top and jeans is looking towards the camera. Another person is partially visible behind her. The forest floor is covered in dry leaves and pine needles. Several thin white strings are stretched across the scene, forming a geometric pattern. The overall tone is warm and golden.

**HAZAI
ÉS KÜLFÖLDI
ESETTANULMÁNYOK**

ÉSZAK-ABAÚJI
KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI
FOLYAMAT:
A „FOGADÓ”
ÉSZAK-ABAÚJI
KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐK
KÖRE EGYESÜLET
TÖRTÉNETE

ESETTANULMÁNY
A MIKROTÉRSÉGI FEJLESZTÉS RŐL

Bevezető helyett: Eredetmítosz

Egy mikrotérségi közösségfejlesztési folyamat szükséges összetevőit nem lehet megmondani. Ahogy a közösségfejlesztésben annyi mindenre, erre sincs egységes recept, az azonban biztos, hogy változást akaró és azért cselekvő emberek elengedhetetlenek a folyamathoz. Észak-Abaújban 2005-ben volt két ember, aki változást akart. Egy helyben élő, köztisztelőben álló, ismert és elismert, a civil életben otthonosan mozgó, azért sokat tevő ember, Sivák János, és egy külső közösségfejlesztő, aki az új szemléletet, az új tudást és szakértelmet vitte a mikrotérségbe, Molnár Aranka. Természetesen két ember elköteleződése még nem elegendő a közösségfejlesztési folyamathoz, de János hívó szavára – helyi kapcsolatainak és az iránta érzett bizalomnak köszönhetően – az első találkozóra tizenegy településről jöttek el azok a különböző közösségi tevékenységekkel foglalkozók, akik közösségeikben meghatározó emberek voltak. A településükért, térségükért tenni akaró polgárokat hívtuk, hogy lássuk, mire megyünk együtt. Mert már ekkor is látszott: az erő, a lehetőség az összefogásban rejlik, egyedül senki sem tudja megoldani a térség nyomasztó gondjait. A megszólítottak közül nagyon sokan ösztönösen közösségi módon tevékenykedtek a saját településükön, a munkahelyeiken, a közösségi tanulási folyamat során pedig egyre tudatosabban végeztek közösségi munkát.

Az első alkalommal a meghívottak közül mindannyian eljöttek. Egyrészt azért, mert az újdonság erejével hatott, hogy a településükről, illetve a térségről való közös gondolkodásra hívtuk az embereket, másrészt pedig a természetes emberi kíváncsiság is működött: mi is ez, mit is akarnak a szervezők – ha valami jóról van szó, nem szeretnének az emberek kimaradni.

Ez a fajta kíváncsiság valószínűleg azért maradt meg a meghívottakban, mert a közösségfejlesztésről első alkalommal nagyon nehéz beszélni. Nem azért ülünk össze, mert sok pénzt kell elosztani, vagy esetleg egy már létező fejlesztési irányt kell megvalósítani, azért sem, hogy valaki megmondja, mit kell csinálni a térségben élőknek ahhoz, hogy ott jobbra váljon az élet. Mi, közösségfejlesztők közös tanulásra, egy közösségi tanulásra invitáljuk a helyi embereket. Ebben a folyamatban a benne résztvevők tudatos polgárokká válnak, miközben a településeken és a térségben változás történik, pezsgő közösségi élet épül fel, és a szakemberek módszertára, tapasztalata is bővül.

A közösségfejlesztési folyamatokban gyakran tapasztaljuk, hogy az első lelkesedést követően csökken a résztvevők száma, majd aztán újabb emberek csatlakoznak. Így történt ez Észak-Abaújban is, az első tizenegy településből hét település maradt (Gönc, Telkibánya, Abaújvár, Pányok, Zsujta, Hidasnémeti, Hejce). Majd az évek során újra többen lettünk, csatlakozott Tornyosnémeti, Hernádszurdok és Göncruszka, Hejce pedig kimaradt az együttműködésből.

Településekről beszélünk, amelyek egy mikrotértséget alkotnak. A 2007-ben megalakult „FOGADÓ” Észak-Abaúji Községfejlesztők Köre Egyesület (későbbiekben FÉSZAK) tagságára is úgy tekintettünk, hogy a tagok egy-egy települést képviselnek az egyesületben, az összefogásban. A kezdeti években ez így is volt, a településközi munka mellett az aktív emberek szervezték a közösségi életet a saját településeiken is. Amelyik településen már korábban is működtek közösségek, ott megerősödtek, amelyiken nem, ott ez az együttműködés generált közösségi munkát a településen. Az évek alatt azonban ez megváltozott, ezért a FÉSZAK ezt a fajta működését felülvizsgálta, és arra jutott, hogy a térségi fókusz a számottevő, nem a települési szint. Az egyesület most azon dolgozik, hogy megtalálja ezt az új utat, és felépítse az újszerű együttműködést. Amíg a FÉSZAK idáig eljutott, sok minden történt a mikrotértségekben és a szervezetben egyaránt. Közel 15 évről beszélünk, e másfél évtized történéseit, a változások főbb állomásait szeretnénk bemutatni ebben az esettanulmányban.

Hol járunk? – néhány gondolat a mikrotértségről

2004-ben alakult új, önálló kistérségként az Abaúj-Hegyközi kistérség, amely Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi részén helyezkedik el. Amikor 2005-ben szervezni kezdtük a községfejlesztési folyamatot, úgy gondoltuk, hogy a 24 településből álló kistérség túl nagy ahhoz, hogy egy egységként kezeljük és itt kezdjünk el dolgozni – ezért alkottuk meg a mikrotértség fogalmát. Kiválasztottuk a kistérség északi részét, és elneveztük Észak-Abaújnak. Földrajzi elnevezésként ez így nem állja meg a helyét, de időközben ez az elnevezés már nem mint területi lehatárolás vált ismertté, hanem egy mikrotértségi községfejlesztési folyamat jelzőjeként.

Az Abaúj-Hegyközi jellegét tekintve tipikusan aprófalvas kistérség: a 24 településből kettő (Abaújszántó és Gönc) népessége haladja meg a 2 000 főt, háromé az 1000 főt, a többi település lélekszáma 1000 fő alatt marad. A közlekedés és a szállítás feltételei rosszak, főként mellékutakon valósul meg. A térségre az ipar jelenléte egyáltalán nem jellemző. Történelmi hagyományokban, természeti erőforrásokban, kultúrtörténeti értékekben gazdag vidék, az itt élők életszínvonala mégis jóval a magyarországi átlag alatt van. Nem képes a térség mozgósítani az emberi és természeti erőforrásait annak érdekében, hogy az itt élők jobb megélhetésre tegyenek szert és haszonélvezői, ne pedig elszenvetűi legyenek a változásoknak, fejlesztéseknek. A népességszám csökkenése folyamatos és erőteljes. Ez elsősorban az elvándorlásoknak és ezzel összefüggésben a romló korstruktúrának köszönhető.

Valamennyi jóléti mutató elmarad az országos, de még a megyei átlagtól is. Jellemző, hogy a 18 év felettiek között magas az alacsony végzettséggel rendelkezők aránya, és elenyésző számban találunk felsőfokú végzettségűt. A megélhetési lehetőségek szűk skálája rányomja a bélyegét az egész térségre. A meglévő civil szervezetek többsége sem érdekképviseléssel, érdekvédelemmel foglalkozik, hanem főleg kulturális, szabadidős tevékenységek megszervezésével. Hiányzik az igazi civil attitűd.

Észak-Abaújt a mi lehatárolásunk szerint hol hét, hol kilenc település alkotja, amelyek a községfejlesztési folyamatban részt vesznek. Ezek között van egy város (Gönc), vannak határmenti települések (Abaújvár, Hidasnémeti, Pányok, Tornyosnémeti, Zsujta), üdülőtelepülés (Telkibánya), gettósodó település (Göncruszka, Hernádszurdok). A határmenti települések életében az utolsó 10 évben érdekes változások zajlanak. Egyre több szlovák állampolgár vásárol ezen településeken házakat, melyekben sokan életvitelszerűen élnek, de dolgozni és gyakran társadalmi életet élni is Szlovákiába, főként a környék egyedüli nagyvárosába, Kassára járnak. (A mikrotértség fejlődésére rányomta a bélyegét a trianoni békeszerződés, hisz a települések elvesztették a

központjukat, Kassát, vagyis a vidék elvesztette a városát. Ezen körülmények között élte túl az elmúlt évtizedeket a mikrotérség.)

Fontos megjegyezni azt is, hogy ez a közösségfejlesztési munka nem egy prosperáló térségben valósult meg, hanem az ország egyik legrosszabb helyzetű mikrotérségében, amely a mutatószámai alapján is a kiemelten fejlesztendő térségek közé tartozik. Mégis helyi akarattal, együttműködésekkel, közösségi tanulással nagy dolgokat tudott elérni a folyamatot vivő húsz fő körüli csoport – annak ellenére, hogy tudjuk: a hátrányos helyzetű térségekben az érdekérvényesítő képesség, az együttműködési hajlandóság, a közösségi kompetenciák is rosszabb állapotban vannak a prosperáló térségekhez képest.

A gyökerek¹

A KÖZTÁMHÁLÓ² program keretében indult el a közösségfejlesztési folyamat 2005 őszén Észak-Abaújban. Az első találkozóra mindenki más céllal és más elvárással érkezett. Jöttek türelmetlenek azzal a kérdéssel, hogy mi is ez az egész. Érkeztek túlzott reményekkel, akik mindent akartak, azonnal. Voltak olyanok is, akik várták a „tutit”, hogy majd a szervezők kimondják a varázsszót, és innentől kezdve aztán eltűnik minden gond, felvirágzik a környék, de jó lesz itt élni. Egy közös volt bennük – vérmérséklettől, tapasztalattól, életkortól függetlenül –, hogy mindannyian tenni szerettek volna valamit a településükért, Abaújért. A varázsszóra várók idővel persze lemorzsolódtak, maradtak a reálisan gondolkodók, a földön járók, akik nem sajnálták az időt arra, hogy a havi egyszeri találkozások keretében ismerkedjenek a közösségfejlesztéssel, a térséggel, egymással s önmagukkal, azaz feltárják saját településeik értékeit, lehetőségeit. Akkor még csak sejtették, ma már tudják: nem hullik a sült galamb az ölünkbe.

A kezdetekben nem tettünk mást, mint ismerkedtünk egymással. Havonta találkoztunk, mindig másik településen, ahol lehetősége volt a vendéglátóknak a falujuk, városuk bemutatására. Kiderült, hogy hiába vannak egymástól csupán néhány km-re, nem ismerik egymást, nem tudják, mire büszkéek a szomszédos település lakói, vagy hogy hol mire lehet építeni. A külső szem megerősítette a településeken élőket abban, hogy igenis fontos értékeik vannak, amelyekre lehet építeni, a közös ötletek pedig a cselekvés felé terelték őket.

Az ismerkedés mellett kezdtük feltérképezni a közös problémákat, amelyek valamilyen településen jelentkeztek, majd ezek megoldásához a közös feladatok felvázolására, rangsorolására, és a közös cselekvésre került sor. A havi rendszerességű találkozók sokat tanultak egymástól az emberek. Sok dolgot behoztak elemzésre a saját eseteikből, ez lehetőséget biztosított a közös tanulásra.

2006-ban a UNDP-ICSSZEM Cserehát Program³ keretén belül írtak ki pályázatot közösségi kezdeményezések támogatására, melyre elkészült a „KÉZENFOGVA – települések összefogásával Abaúj jövőjéért” pályázat, amely megkapta a támogatást. A pályázat elkészítése egy próba is volt, amelyben kiderül, mennyire tud a munka közösségi módon megvalósulni (vagy egy-két ember dolgozik csak a projekt kidolgozásán).



¹ Készült Sivák János esettanulmánya és Molnár Aranka tanulmánya alapján. Sivák János (2007): Együtt, kéz a kézben, közösen. Települések összefogásával Abaúj jövőjéért. Parola 3. sz., Molnár Aranka (2015): Községi tanulás a közösségfejlesztés folyamatában. Parola füzet. Községfejlesztők Egyesülete, Budapest.

² A Szociális és Munkaügyi Minisztérium Esélyegyenlőségi Főosztály által 2004-2009. között támogatott országos program.

³ UNDP: United Nations Development Programme, ICSSZEM: Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium. A UNDP külön kereten belül támogatta Borsod-Abaúj-Zemplén megye Cserehát részét, ennek kedvezményezettje volt az észak-abaúji hét település is, melyeken a közösségfejlesztési folyamat zajlott.

Megtörtént az áttörés: a résztvevők ráébredtek a közös erőre, a közösség erejére. A munkában ugyanis mindenki részt vett, együtt írták a projektet, így egy olyan új munkamódot tapasztaltak meg, amilyenben előtte senkinek nem volt része. A pályázat készítése ugródeszka volt az újonnan szerveződött közösség számára.

Ez a pályázat további egy évre adott pénzügyi háttérrel a folyamat folytatásához. A szakmai program: havonkénti műhelymunkák térségi és települési szinten; térségi nap: „Észak-Abaúj a szívünkben”; 3 napos közösségfejlesztő képzés; konferencia; egy összegző kiadvány. Két szálon futottak párhuzamosan az események: települési és térségi szinten. A települési szintű munkában a tagok megkeresték az aktív lakosokat, idővel egyesületek, körök alakultak – mozgósították a helyi civil társadalmat. (Hosszú ideig úgy gondolták a helyiek: majd megoldja a vezetés a közösségfejlesztést, de rájöttek, ezt saját maguknak kell megtenni.) A térségi szintű munkában továbbra is havonta találkoztak a hét település képviselői, elemezték a történeteket, a helyi problémákra igyekeztek megoldásokat keresni, összehangolni a közös célokat, feladatokat. Nagy erőt jelentettek egymás számára, ugyanis amikor a települési munka hullámvölgybe került, akkor a térségi találkozások alkalmával kaptak egymástól ösztönzést, valami pluszt, valami feltöltést, s ezzel a munícióval otthon újra felrázták a társaikat is. Ez fordítva is működött: a településekről érkezők egy-egy pompás akció, esemény hírével új lendületet, esetleg új irányt tudtak adni a térségi munkának.

A térségi nap elnevezése – „Észak -Abaúj a szívünkben” – kiválóan tükrözte a nap hangulatát, tartalmát. Gönc Ifjúsági parkjában kilenc sátrat állítottunk fel a szabadtéri színpad elé, melyek a színpaddal együtt alkottak teljes kört, ezzel is jelképezvén az egészet, az együtvé tartozást. A települések együttműködése külön sátrat kapott, hét sátor a hét település volt, ezekben remek kiállítások sikeredtek a helyi értékekből, történelmi emlékekből, hagyományokból, jelenkori tevékenységekből. Központi helyen állt a „FÓRUM-sátor”, ahol egy-egy órában négy témakör megbeszélésére vállalkoztak avatott szakemberek és térségi érdeklődők: ifjúság; fejlesztési lehetőségek; fenntarthatóság; civilek a demokráciáért. A színpadon a települések kulturális műsorait láhattuk folyamatosan.

A három napos közösségfejlesztő képzés végére megfogalmazódott a résztvevőkben a „FOGADÓ” Észak-Abaúji Községfejlesztők Köre Közhasznú Egyesület létrehozásának ötlete. Az ötletet hamarosan a cselekvés követte, és 2007 nyarán bejegyzésre került a szervezet.

A pályázati munkát konferencia zárta, erre a napra elkészült a kiadvány is. A cél mindkettővel az volt, hogy a közösségfejlesztési folyamat aktív magja elbűszkélkedjen a közel kétéves munka eredményeivel, illetve hogy megismerjék a megye hasonló szervezeteit, szerveződéseit.

Megerősödés⁴

A FÉSZAK első perctől kezdve fontosnak tartotta – térségi szerepéből fakadóan is – az érdekérvényesítés felvállalását, a hét település, a mikrotérség képviseletét. A 2007-ben a nyilvánosság mellőzésével szerveződő abaúji LEADER-csoport⁵ azonban feladta a

 5 A LEADER az Európai Unió által támogatott vidékfejlesztési program, melynek fókuszában a szubsidiaritás és a szektorköziesség áll. A programban helyi akciócsoportok alakulnak, melyek kidolgozzák a helyi vidékfejlesztési stratégiát, majd – a rendelkezésükre bocsátott anyagi forrásból – pályázatokon keresztül támogatják az ahhoz hozzájáruló helyi kezdeményezéseket.

4 Készült Ureczky Klára Tünde szakdolgozata és Molnár Aranka fent idézett tanulmánya alapján. Ureczky Klára Tünde (2013): *A közösségfejlesztésből eredő vidékfejlesztési lehetőségeinek vizsgálata Észak-Abaújban. Szakdolgozat* (készült a Debreceni Egyetem Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar regionális és térségi vidékfejlesztési szaktanácsadó továbbképzésére).

leckét: Képesek lesznek-e az egyesület tagjai két nap alatt mozgósítani a hét település önkormányzatait, vállalkozóit és civil szervezeteit? Sikerült nekik: akkora csapatot hoztak össze, amelyet már nem lehetett figyelmen kívül hagyni, és az általuk képviselt szakmaiság is bevonásuk mellett szólt. A FÉSZAK bekerült a civil stratégiát készítő munkacsoportba, majd a LEADER-szervezet vezetőségébe is, ahol lehetősége nyílt a közösségfejlesztés, a közösségi alapú fejlesztések értékeinek bevitelére.

Mindezek ellenére elégedetlenek voltak, úgy érezték, hogy zárt a körük, nem ismerik őket eléggé a településeken, illetve hogy a települések sem elég erősek külön-külön. Ennek megoldására tervezték a közösségi felméréseket, melybe 2008-ban öt település vágott bele.⁶ A közösségi felmérés során először egyetemistákat bevonva interjúk készültek a településeken, majd ennek eredményeit közösségi beszélgetéseken ismertették meg az ott élők. A felmerült problémakörökre az aktív mag kérdőívet készített, melyet minden háztartásba eljuttattak, majd a válaszokat rögzítették és elemezték, és elkészítettek egy összefoglaló kiadványt, amelyet minden házhoz elvittek. Ezt követték a települési szintű beszélgetések, a kiadvány tartalmának ismertetése, majd a továbblépés megtervezése.

Közben a FÉSZAK aktivistái továbbra is havi rendszerességgel találkoztak, összevették a településeken zajló közösségi felmérések állását, megbeszélték a problémákat, és közösen megoldásokat kerestek rá. Legfontosabb közös feladatuknak a kommunikáció szervezését tekintették, mind befelé, mind kifelé. Honlapot kezdtek szerkeszteni, újságot írni, ahol bemutatkoztak és megmutatták tevékenységeiket is. Az újságot eljuttatták a hét település valamennyi háztartásába.

Működő közösségek jöttek létre a településeken és egy hálózati együttműködés a települések között, amelyből sajnos néhány település esetében az önkormányzatok kimaradtak.

2008-ban a közösségi felmérések mellett egy másik fontos esemény is történt a FÉSZAK életében: megalakult az egyesület ifjúsági tagozata, a FÉSZAK - IFI, melyben 12-18 évesek vettek részt az ifjúsági közösségfejlesztésben. A FÉSZAK - IFI célját így fogalmazták meg: jöjjön létre a térségi ifjúság aktív, feladatvállaló, közös tervezéssel és demokratikus munkamegosztással dolgozó, vezető, véleményformáló csoportja, mely a közösen megalkotott munkaterv alapján szervezi éves programjait. A FÉSZAK aktív tagjai segítették és szervezték az ifjúsági munkát, bízva abban, hogy át tudják adni a fiataloknak a számukra fontos értékeket, köztük a legfontosabbat, az együttműködést. Munkájuk sikeres volt, segítők támogatásával a fiatalok számos találkozót, tábort valószínűsített meg, több filmet is készítettek a mikrotérségről, illetve a településekről.

2010 – 2011. között a Közös tudás projekt⁷ jelentett új szint, új lehetőséget a térség közösségi életében. Minden folyamatnak vannak hullámvölgyei, így volt ez Észak-Abaújban is. A Közös tudás projekt épp egy ilyen hullámvölgy idején érkezett a térségbe, és segített fenntartani a folyamatos érdeklődést, új közösségi alkalmakat nyújtott, megadta a lehetőséget a fejlődésre, s közben megmutatta a folytatás, a megmaradás egy lehetséges útját.

A program keretében a mikrotérségben kutatás, önképzőkörök, valamint Községi vállalkozásra felkészítő képzés valósult meg. Akik eddig nem voltak aktív közösségi emberek, a képzéseken és önképzőkörökön keresztül kaptak lehetőséget arra, hogy megismerkedjenek a közösségi lét új lehetőségeivel, illetve a közösségfejlesztéssel.



⁶ A közösségi felméréseket a Kárpátok Nemzetközi Alapítvány támogatta.

⁷ A projekt gazdája a B-A-Z Megyei Pedagógiai, Szakmai, Szakszolgálati és Közművelődési Intézet volt. Helyi partnere a Hidasnémeti Művelődési Ház és a FÉSZAK.

A kutatásnak köszönhetően kialakult egy gazdag helyi információbázis, mely bármikor támpontja lehet a továbblépésnek, a megalapozott, a helyi szükségletekre épülő fejlesztésnek.

Az önképzőkörök tematikája a kutatás eredményeire épült, a helyszínek pedig a foglalkozásvezetőkhez és az adott téma terem- és eszközigényeihez igazodtak. Öröm volt látni, hogy egy-egy alkalomra olyan emberek mozdultak ki otthonukból, akik már régen nem jártak közösségbe. Az is felemelő volt, amikor aktív közösségi emberek új oldalukról mutatkoztak be. Szívesen vezettek úgy egy-egy foglalkozást, hogy közben alig várták, hogy ők is tanuljanak új dolgokat a résztvevőktől. Megpezdült a települések élete, s új beszélgetési téma született: az önképzőkör.

A projekt során megvalósult képlet: a meglévő tudást, tenni akarást, a közösségi összefogás erejét megsokszorozzák a formális és informális képzések. A képlet végén pedig ott a továbbmutató nyíl, hiszen a projekt nem zárult le s nem került a pályázati dokumentációval az irattárba, mert az emberek ezzel a lehetőséggel új lendületet kaptak a közösségi összefogásra, a közösségi lét új tartalommal való megtöltésére.

Kiteljesedés⁸

2011 – 2014. között a TESZE - Tegyük együtt a szegénység ellen! (továbbiakban TESZE) komplex programot⁹ valósította meg a FÉSZAK. A program hosszú távú célja Észak-Abaúj településein a mélyszegénységben élők közösségi integrációjának elősegítése, a szegénység mélyülésének megakadályozása, a mélyszegénységben élők számának csökkentése volt.

A program a 2005-től a térségben zajló közösségfejlesztési folyamatra épült, és olyan új módszereket fejlesztett és próbált ki, amely a szegénységben élők integrációját szolgálta. Fontos eleme volt a humán szakmák (közösségfejlesztő, szociális munkás, településfejlesztő, pedagógus, lelkes) és a társadalmi szereplők (önkormányzatok, civilek, vállalkozók) együttműködésének összehangolása. A TESZE projektnek köszönhetően az egyesület kipróbálta és megtapasztalta a szakmaközi, intézményközi munka erősségeit és buktatóit.

A program kilenc településen zajlott (Abaújvár, Gönc, Göncruszka, Hernádszurdok, Hidasnémeti, Pányok, Telkibánya, Tornynosnémeti, Zsujta), az eredeti hét település együttműködés ezzel megváltozott. Az együttműködésben a kezdetektől részt vevő települések már ismerték egymást, kipróbált volt a közös munka, a bizalom erre épült. Az újonnan csatlakozott településeknek ehhez kellett kapcsolódnia, de ez könnyen ment, hisz a régebbtől együttműködő települések nyitottan és támogatóan, egyenrangú partnerként fogadták őket, nem éreztették, hogy a korábbi csatlakozás kiváltsággal járna. Az új kihívást az jelentette, hogy bevonják a települési közösségekbe azokat, akik eddig távol maradtak a közösségfejlesztéstől, és integrálják a kimaradtakat, akik között sok a mélyszegénységben élő.

A településeken többcélú közösségi tereket, úgynevezett settlement házakat alapítottak, ahol a települési közösségi munkások szervezésében, közösségfejlesztő szakemberek támogatásával közösségi alapú szolgáltatások épültek ki. Emellett a folyamatból eddig kimaradt döntéshozókat is próbálták megszólítani, közös ügyeket keresve ve-



⁸ Készült Ureczky Klára Tünde fent idézett szakdolgozata alapján.

⁹ A program a TÁMOP-5.1.3 pályázat támogatásával valósult meg. A programról bővebben a zárókiadványban: Kovács Edit (2014, szerk.): TESZE-m! A Tegyük Együtt a Szegénység Ellen projekt emberi és szakmai tapasztalatai, javaslatai Észak-Abaújból. Dialóg Egyesület, Miskolc.

lük. Mindeközben kiépült a települési közösségi munkás hálózat – a közösségi munkások felkészítésére, képzésére nagy figyelmet fordítottak.

A projekt ideje alatt a települési közösségfejlesztési folyamatok történései és a projekt-történések teljesen egybeestek, mivel a TESZE munkatársi, önkéntes és partneri köre lefedte a települési aktív közösségi embereket. A projektnek köszönhetően Észak-Abaúj közösségfejlesztési folyamatában résztvevő településein először volt jelen egy időben azonos intenzitású, egységes, hármas szakmai vezetésű (közösségfejlesztés – vidékfejlesztés – szociális), egymással heti rendszerességgel kommunikáló tervező-fejlesztő csoport, amely a települési szint mellett térségi szintben is gondolkodott.

A pályázat zárásakor a projektben dolgozó csapat megalakította a „FÉSZAK - FÉSZEK” Szociális Szövetkezetet. A szociális szövetkezet ötletét a TESZE projekt klubjaiban előállított kézműves termékek, a megélhetés és önfenntartás biztosítása, a helyi termelők és helyi termékek támogatása, a programturizmusban lévő lehetőségek, valamint a helyi igényekre reagáló helyi szolgáltatások kiépítése adta.

A FÉSZAK működése tudatosan tervezett és szervezett lett: Foglalkoznak a stratégiájukkal, hosszútávú célokat tűznek ki, melyekhez cselekvési utakat határoznak meg, és ezek nemcsak tervek maradnak.

Az új, vagy inkább visszatérő kihívást az egyesület életében az érdekképviselési tevékenység jelenti, melyet annak érdekében folytatnak, hogy elképzeléseik a helyi fejlesztésekben – ebben az időszakban a CLLD kidolgozásában – megjelenjenek. A CLLD, vagyis a közösség által irányított helyi fejlesztés¹⁰ a vidékfejlesztés új, hét éves tervezésére irányult, amelynek megvalósítása – nevével ellentétesen – a közösségek kihagyásával, mellőzésével történt. A FÉSZAK azonban hozzájárult a közösségi tervezés népszerűsítéséhez, a különböző szektorok képviselőinek összehozásához, megdöntve azt az elképzelést, hogy a társadalmi tervezési folyamathoz nincs szükség közösségi részvételre, mert a változáshoz szakértő tervezők kellene.

Útkeresés

A TESZE projekt zárását követően, a LEADER két ciklusában is erős összefogást és érdekeket képviselő szervezatként a FÉSZAK úgy gondolta, hogy megerősödött, ismertté vált, és bizonyította szakmai hozzáértését és elköteleződését ahhoz, hogy a térség meghatározó szervezetévé, a társadalomfejlesztési programokban megkerülhetetlen partnerré válhasson. Legalábbis azokban a programokban, fejlesztésekben, amelyek fókuszában a közösségfejlesztés, a közösségi alapú működés áll. Ez azért lényeges, mert ez az időszak egybeesett az új EU-s forrásokra kiírt pályázatok megjelenésével, melyeknek fókuszában sok helyen megjelent a közösségfejlesztés (CLLD szemléletként), ami szintén erősítette a szervezet azon bizakodását, hogy újabb lehetőségeket kaphat a közösségi szemlélet terjesztésére Abaújban. Ez a fajta partnerség azonban – amelyben a FÉSZAK a közösségfejlesztés szakértőjeként meghatározó tényező lehetett volna a CLLD szemléletű folyamatokban – elmaradt. Ennek az is oka volt, hogy az értékrendileg valóban közösségfejlesztői folyamatokra irányuló helyi szándékok is átalakultak csak forrásszerzési szándékokká.

A FÉSZAK-osok eleinte furcsállották, hogy semmilyen projekthez, forráshoz nem férnek hozzá, azokhoz sem, amelyek közösségfejlesztés fókuszúak, pedig közel 10 éves tapasztalatot, múltat tudnak ezen a területen felmutatni. Ugyanakkor sorra jelentek meg Abaújban a térségén kívüli szervezetek, akik megkapták a forrásokat a különböző fej-

 10 Az Európai Unió által támogatott vidékfejlesztési eszköz.

lesztésekre, de nem szólították meg a FÉSZAK-ot. Ez egyrészt köszönhető annak, hogy nem ismerték őket (az ismertség hiánya más, terepen aktív, tenni akaró, hatni tudó, de a kifelé kommunikálásra elegendő súlyt nem fektető szervezetnél is tetten érhető), másrészt annak, hogy valójában ők nem azonos értékrenddel dolgoznak, és nem úgy gondolkodnak a közösségfejlesztésről, mint a FÉSZAK. Azok a szervezetek, akik eljutnak a FÉSZAK-hoz és megismerik munkáját, ledöbbennek azon, hogy mennyi tudás, tapasztalat van a szervezetben – és csodálják azt a fajta működést, ahogyan együttműködnek: semmiről sem egy ember dönt, mindent „megfuttatnak” a tagsággal annak ellenére, hogy több településen élnek, és a találkozásokra időpontot találni nem egyszerű.

Az egyesületi tagok kezdetben csalódottak voltak, amiért kimaradtak a terepi tevékenységeket és a szervezet fejlődését is megtámogató források megszerzésének lehetőségéből, de amikor látták, hogy a pályázati rendszer mennyire rugalmatlan, hogy milyen nagy erőfeszítéseket igényel a projekt megvalósítása (nem a szakmai, hanem a menedzsment oldalon), már nem bánták a kimaradásukat. Sőt ezzel tettek szert arra a tapasztalatra, hogy mielőtt egy támogatási lehetőségre pályáznának, minden oldalról körbejárják, megfontolják, és ha az nem egyezik az értékeikkel, cselekvési szándékaikkal, ha úgy látják, hogy olyan feltételek vannak benne, amelyeket nem akarnak teljesíteni, akkor elengedik. Ez a szemlélet felelős gondolkodásról tanúskodik, melynek van azért bizonyos negatív oldala is. A FÉSZAK tagsága ugyanis így más helyeken, nem az általuk generált és megvalósított projekteken kénytelen dolgozni, és így a szervezetre és a szervezet által kitűzött célokra kevesebb idő jut. Tudjuk nagyon jól, hogy a változás, a társadalmi és közösségi változás akkor következik be, ha szakemberek minőségi időben dolgoznak a településeken és a térségekben.

Időközben a közösségfejlesztés mellé, a közösségi alapú működés részeként bekerült a szervezetbe az ökológikus gondolkodás, amely egyszerre jelenti azt a léptéket és mértéket, amelyben a fejlesztési folyamatokat el tudják gondolni, és azokat a technológiákat, amellyel a háztartások, a szervezetek és intézmények működései környezettudatosabbakká tehetők. Ennek fényében a településeken különböző technikákról (aszaló készítése és aszalás, ökotoalett kialakítása, mélymulcsos kertművelés stb.) tanultak közösen, és ezeket a gyakorlatban is kipróbálták.

A TESZE projekt végével tehát a szervezet térségi ismertsége nagymértékben megnőtt, de fókuszált tevékenysége csökkent, mert fejlesztési forrás nélkül maradt és tagjai más-más területen kényszerültek munkát keresni. A várt támogatások, a térségi szerepvállalást megerősítő újabb partnerségek elmaradtak. A FÉSZAK nem tudta, merre menjen, mi legyen az új irány, hogyan módosítsa a jövőről eddig elképzelt terveit, mit is kellene tennie azért, hogy változást generáljon, de közben megmaradjon az értékeinél. Az elakadásában magára maradt egyesület nem kért külső segítséget a kialakult helyzet feldolgozásához, a tervezéshez – de a körülötte lévő szervezetek sem vették észre, hogy a helyzet kezeléséhez külső támogatásra, külső szemre van szükség, amely tükröt mutatva segít megfogalmazni az új kihívásokat és az új utakat.

Az útkeresésben a FÉSZAK 2019-re úgy döntött, hogy – visszatérve megalakulásuk hagyományaihoz – csak magukkal foglalkoznak, vagyis a szervezetépítéssel és a tagsággal, mert most olyan időket élünk, amikor nem szabad közösségi munkával foglalkozni, mert az uralkodó értékrend ezt nem támogatja. Ezzel párhuzamosan a létrehozott „FÉSZAK-FÉSZEK” Szociális Szövetkezetet megszüntették, ugyanis a jogszabályi változások után a fenntartás feltételei az alapcélokkal értékrendileg összeegyeztethetetlené váltak. A szövetkezetben egyébként – a kész üzleti terv ellenére – valójában nem voltak tevékenységek: a TESZE projekt után a stáb szétesett,

mindenki az egyesületen és a szövetkezeten kívül kezdett dolgozni, a szövetkezet működtetésére nem volt megfelelő kapacitás. A tagság megtört, a lehetőséget egyedül a kivárában látták.

A FÉSZAK-ot ebben a megtört állapotban találta a térségben 2018-tól a Községfejlesztők Egyesülete által megvalósított „Községek szolgálatában – kistelepüléseken” projekt. A FÉSZAK mint együttműködő partner megjelent a programban, de nem volt olyan szerepe, amely felelősséget is tett volna a szervezetre. Azt gondoljuk, hogy ekkor a szervezet nem is tudott volna mit kezdeni bármilyen jellegű és mélységű felelősségvállalással. A projekt műhelyeinek szakmai témái (a közösségi munka módszereinek összehasonlítása, munka a cigány közösségekkel, a fejlesztési lehetőségek elosztása, a lehetséges társadalomfejlesztési irányok Abaújban stb.), a tanulmányutakon látott minták és példák azonban olyan muníciót adtak a bekapcsolódott FÉSZAK tagoknak, amely kezdte kibillenteni őket a nem-cselekvés állapotából. A részvételi kutatásba többen is bekapcsolódtak közülük, és a velük készített fókuszcsoporthoz interjú kérdései rádöbbenették őket arra, hogy ismételten szomszédolniuk kell. Más és más településen összejönni, megnézni, hogy mi van most a településeken, mi változott a 15 év alatt, és amikor végigjárják mind a nyolc települést, kirajzolódnak az újabb közös ügyek, amelyekre cselekvéseket lehet szervezni. A folyamat további lépéseinek megtervezése mellett eljutottak az elmúlt évek elemzéséhez és ezzel együtt megértéséhez is.

Ebben a helyzetben jött egy újabb lehetőség a térségi munka folytatására: egy nemzetközi projekt, melyben a startup világban használt módszert, a hackathont (melyet az észak-partnerek a szociális ellátás tervezésére alkalmaznak) a közösségi alapú vidékfejlesztésre dolgoznak át – a FÉSZAK részvétele esetén Abaújban. Az egyesület megtárgyalta a tagokkal, és úgy döntött, csatlakozik a projekthez. Ez a lehetőség teret biztosít arra, hogy a FÉSZAK-osok ismét részt vegyenek egy közösségi tanulási folyamatban, hogy ismét olyan céllal jöjjenek össze, amikor a jövőt tervezik, a cselekvéseket szervezik a térségben. A felmerült következő lehetőség elől sem zárkóztak el, összeült a FÉSZAK belső köre és megtervezett egy következő projektet, amely épít a múltra, az eddigi tapasztalatokra és tudásokra, miközben a szakmai elköteleződésüket sem kell feladniuk.¹¹

Az esettanulmányban nemcsak egy mikrotérségi közösségfejlesztési folyamatot ismerhetünk meg, hanem láthatjuk azt is, hogy a külső társadalomfejlesztő szervezeteknek milyen szerepei vannak egy térség, egy szervezet életében. Az észak-abaúji közösségfejlesztési folyamatban a kezdeményező és az első évek segítője a Dialóg Egyesület volt, azt, hogy a FÉSZAK ismét magára talált, a Községfejlesztők Egyesülete támogatta, a közösen, partnerségben megvalósuló projektek pedig a szervezet és a folyamat megerősödését szolgálják.

 **11** A FÉSZAK szervezeti célja, hogy kohézió alakuljon ki a bevont emberek között, melynek tudatában akarnak és tudnak együtt cselekedni és ezt szívesen teszik. A FÉSZAK mint közösségfejlesztő szervezet azt próbálja hangsúlyozni, hogy a kohézió elhagyhatatlan alapja az emberek közösségszükséglete. Ezt a szükségletet különböző igényszinten lehet kielégíteni, s egy közösségfejlesztő szervezetnek ebben kell megtalálnia a harmóniát. Ez nem csekély kihívás, ugyanis itt nem egy azonos érdeklődésű, hitű, korosztályú közösségről, hanem egy települési közösségről van szó, amelynek életét úgy kell szervezni, hogy annak a településen lakók mindegyike részese lehessen. Ez több mint módszertani kérdés: a FÉSZAK úgy próbál lehetőséget teremteni az egyén közösségélményének megélésére, hogy a személyes motivációkat is számba és tudomásul veszi. Tisztában van azzal, hogy a szervezeti küldetés stratégiája a személyes életstratégiákkal tud harmóniában célba érni. Akarata ellenére senkit nem kényszerít közösségi tevékenységre, ugyanakkor mindenkit próbál arra készíteni, hogy a saját színeit, lehetőségeit, kereteit megrajzolva és bemutatva, teremtsen lehetőséget a magához hasonlóak közösségi kohéziójának.



Képek
az „Észak-Abaúj
a szívünkben”
programról

↩ A települések sátrai

A fórunsátorban ➡



Műsor a színpadon ➡



MAG-HÁZ – KÖZÖSSÉGI SZÍNTÉR MŰKÖDTETÉSE KONZORCIUMI EGYÜTTMŰKÖDÉSBEN*

ESETTANULMÁNY



* Első közlés: Gyenes Zsuzsa (2018): A közösségi alapú szolgáltatások példaértékű gyakorlatai. Parola 3. sz.

A Mag-ház egy közösségi tér Komárom város Koppánmonostor városrészében, amelyet hat civil szervezet működtet, konzorciumi együttműködésben. A kezdeményezést a közösségi alapú működés példaértékű gyakorlatának tartjuk, mert ez a település(-rész)hez kötődő közösségi tér a bázisa a helyben és a térség más településein végzett közösségfejlesztő munkának – a közösségi tér éppen e folyamatok eredményeként jött létre. A ház helyi igényre reagálva, a helyiek önkéntes tevékenységével épült fel. A közösségi tér működtetését több civil szervezet konzorciumi, illetve társult szervezeti együttműködésben valósítja meg. A Mag-ház működésében demokratikus elveket követ, mind a működtető szervezetek, mind a munkatársak és önkéntesek szintjén. Teret ad az alulról jövő kezdeményezéseknek, támogatva azok megvalósulását, de megtartva a kezdeményező autonómiáját.

A Mag-ház története

Mielőtt az esettanulmány fókuszában álló működésmódot részletesen ismertetnénk (amely a Franciaországban működő civil közösségi házak gyakorlatán alapul, ezért francia modellnek is hívják), tekintsük át azt az utat, amely a Mag-házat alapító Élettér Egyesület megalakulásától a Mag-ház működésén át egy újabb, az úgynevezett francia modell szerint működtetendő közösségi tér megalapításáig vezetett.



← Az Élettér Egyesület korábbi elnökei (balról jobbra: Mészáros Zsuzsa és Monostori Éva) az egyesület 15. születésnapján – az 5 éves Mag-ház előtt

Koppány – a helyi szóhasználatban Koppánmonostor – ma Komárom városrésze. Komárom 20.000 lakosú Duna menti város Északnyugat-Magyarországon, ipari, kereskedelmi, kulturális központ. A történelmi Koppánmonostor a XVIII. századtól kezdett újra benépesülni komáromi polgárok nyaralóival, illetve szőlő- és gyümölcskertjeivel, s a XIX. század folyamán egyre több állandó lakossal. Ma kb. ezerötszázan lakják. Bár Komárom városhoz tartozik, de a várostól mind földrajzi helyzete, mind falusias jellege elkülöníti.

Az 1990-es években az itteni tősgyökeres lakosoknak megvolt a helyi beágyazódása, a rokon és baráti kapcsolatai és az ezekhez kapcsolódó közösségi élete: családi névnapozások, kocsmái beszélgetések, találkozások a település évente párszor megrendezett nagyrendezvényein (pl. szüret). A városnak van egy művelődési háza, működő közösségekkel. Mindez kielégítette az igényeiket, nem vágytak új közösségre, új helyre. Voltak viszont a „gyüttment” gyerekes családok (kisgyerekekkel és kiskamaszokkal), helyi beágyazódás és nagyszülői segítség nélkül, akiket összehozott a közös élethelyzet, és egy baráti társasággá váltak. Az ő igényük volt a közösségi tér – amely a Mag-házban öltött testet.

A Mag-ház története nem mesélhető el Monostori Éva története nélkül – akit e baráti kör egyik aktív tagjaként, egyben szakemberként az a meggyőződés vezérelt, hogy kell egy hely, ahova bejössz, ahonnan kimész, amit használsz. Éva népművelőnek készült, vegyésznek tanult, képesítés nélküli tanítónaként dolgozott Komáromban, itt fontos helyi kapcsolatokat épített. Kisgyerekes anyaként „elkérte” nyárra a művelődési házat családi és gyerekprogramokra. Ezzel az előzménnyel vették fel az intézményhez, ahol később igazgatóhelyettes, majd megbízott igazgató lett. A – részben a művelődési ház csoportjaiból alakult – civil szervezetek segítése is hozzá tartozott, a tapasztalatok és kapcsolatok másik része innen jön. A művelődési ház iskolázta be a 1,5 éves megyei közösségfejlesztő tanfolyamra (az inspiráció és tudás újabb forrása) – az itt végzetekkel alapította meg az Élettér Egyesületet¹ 1997-ben. A hazai tapasztalatszerzésen túl Franciaországban is tanulmányozta az ifjúsági közösségfejlesztést, a civil közösségi házak működését. Amikor az egyesület 2006-ban közösségi tér építésébe kezdett, egyértelmű volt, hogy a Mag-házat az alábbiakban részletezendő francia modell alapján szeretnék működtetni.

A házzal párhuzamosan az egyesület is épült, s megerősödött tevékenységei, csoportjai önálló egyesületekké váltak, s magját adták annak a konzorciumnak, mely a ház működtetésére szerződött. A ház 20 éves története során nemcsak a tevékenység, a konzorcium is változott: kiváltak azok a szervezetek, amelyek a városvezetéssel nem vállalták fel a konfrontációt, s a házhoz lazábban kötődő szervezetek vagy eltávolodtak, vagy társult szervezetként kapcsolódtak „külső” taggá és így támogatókká.

A Mag-ház közösségi tér – de azt a nyitott közösségi tér funkciót, hogy a ház mindig nyitva áll az informális közösségi életre, nem használják a látogatók. A programokat látogatják – és a szolgáltatásokat veszik igénybe.

 ¹ Az Élettér Egyesület 1997-ben alakult azzal a céllal, hogy a térségben közösségfejlesztő tevékenységet végezzen. 2005-ben kezdte meg fiatal pályakezdők foglalkoztatását – ez mérföldkő volt az egyesület professzionalizálódásában. Az ifjúsági munkához szerettek volna egy éjszakai ifjúsági teret létrehozni – ebből lett végül a Mag-ház közösségi tér 2006-ban, melynek az egyesület a tulajdonosa. A Mag-ház működtetése és az ifjúsági munka mellett az egyesület ma a térség három településén, településrészen végez közösség- és településfejlesztő munkát (Komárom – Koppánmonostor, Ács, Ete), és 21 embert foglalkoztat, jellemzően támogatott foglalkoztatásban. Tevékenységeinek bázisa a Mag-ház, amely tehát több, mint közösségi tér.

A Mag-ház mellett jelenleg épül a városközpontban egy új közösségi tér, az ART-Tér. Az új közösségi tér tevékenységeiben és bevételi rendszerében új formát képvisel majd, működtetésében azonban ugyanúgy a francia modellt veszi alapul.

A Mag-ház működése – a francia modell: elmélet és gyakorlat

A ház tulajdonosa az Élettér Egyesület, működtetője a Komárom Környéki Civil Társulás (alaptevékenysége a járásban szakmai és térségi hálózati munka, ifjúsági, közösségfejlesztői munka, a civil társadalom építése). A gyakorlatban a működtető az a – e két szervezettel együtt – 6 szervezetről álló konzorcium, amelynek tagszervezetei szorosan kötődnek egymáshoz. (A konzorcium tagjai: a tulajdonos egyesületből önálló szervezetté vált egyesületek, egy országos szakmai egyesület, amelynek meghatározó tagja a tulajdonos egyesület, illetve a térségi civil társulás, melynek a konzorciumot alkotó szervezetek is tagjai. A szervezeti egyéni tagságok, vezetőségi funkciók, az önkéntesek köre is részben fedi egymást.) Így az együttműködés nagyfokú bizalmon alapul.

A konzorcium vezetősége a tulajdonos és a működtető szervezet elnökéből, valamint egy választott tagból áll. Az operatív működést az ügyvezető biztosítja: Monostori Éva közösség- és településfejlesztő szakember, civil és ifjúsági szakértő.

A konzorciumi szervezetek mellett társult szervezetek is kapcsolódnak a Mag-házhoz: bizonyos rendszerességgel jelen vannak a házban, rendezvényeik egy részét itt tartják, és valamilyen formában támogatják is a házat.

Kezdetben, amikor a civil szektor támogatása még erős volt, a szervezetek a ház támogatását beépítették saját költségvetésükbe. Ma ez már kevésbé meghatározó, egyéb állami programtámogatások (hajléktalanok foglalkoztatása, ételosztás) váltak fontossá, de idővel ez is változhat. A bevételek között szerepel még a közösségi házi tevékenység, jellemzően a részvételi díjas nyári táborok. A kiadások közül érdemes megemlíteni egy nem tipikus elemet: a ház biztosítást köt az önkéntes ellátandó munkájára és az önkéntes személyére.

A működés pénzügyi hátterének biztosítása és a szabályos működés érdekében a konzorciumi és a társult szervezetek adminisztrációja és könyvelése a Mag-házban, illetve a Mag-házon keresztül történik.

A Mag-ház kb. 11 alkalmazottja és velük együtt kb. 50-60 önkéntese általában több konzorciumi szervezethez is kötődik valamilyen módon (pl. az egyiknek alkalmazottja, a másiknak önkéntese).

A házban a munkatársak (a fentiekén kívül a hajléktalanprogramban részt vevő 10 foglalkoztatott) és az önkéntesek egyenrangú partnerként dolgoznak egy demokratikus légkörben. Van egy 5 fős munkatársi stáb, amelynek tagjai az adminisztrációt végzik, de igazából nincsenek lehatárolt munkakörök: mindenki azt a feladatot végzi, amire aktuálisan szükség van – és mindezt nagyfokú önállósággal, nem „kézivezérléssel”. Stratégiai döntésekben a konzorciumot alkotó egyesületek elnökei, valamint a meghatározó munkatársakból álló stáb közösen dönt. A civilséghez, illetve a közösségfejlesztéshez kapcsolódó kérdésekben a szakértő ügyvezető igyekszik érvényesíteni a szakmai szempontokat.

A munkatársak és önkéntesek számára nincs formális menete a feladatok és a munkamód betanulásának, „megtanulják, mint a gyerek a nyelvet”. Ugyanakkor az ügyve-

zetőtől nagy energiaráfordítás igényel a korábban más környezetben munkatapasztalatot szerzett munkatársak és önkéntesek „átszocializálása”: a „furkálások” és a másik legyőzésére épülő munkamód megszüntetése. Ez a törekvés nem mindig sikeres, ilyenkor a közösség megválnak az érintett munkatárstól.

A munkatársak munkaidejének beosztása is a bizalom elvére épül: alapvetően jelen kell lenni és elvégezni a feladatot. A hiányzásokra (pl. magánügy-intézés) nem kell engedélyt kérni, a munkatársak egy naptárban jelzik a tervezett távolléteiket, ez így átlátható a kollégák számára, akik ez alapján tudják tervezni a munkát.

A munka koordinálásának jól működő rendszerét még nem sikerült kialakítani, a munkamegbeszélések rendszertelenek – a sűrű időszakokban a „tűzoltás” felülírja az észszerűséget.

A konzorciumi és társult szervezetek bizalomban együttműködve működtetik a házat, részesülve ennek felelősségéből és erőforrásaiból: kulcsuk van a házhoz, jogosultak a ház buszának vezetésére, a teherautó használatára, a sörpadok kölcsönkérésére. A koordináció a lehető legegyszerűbb módon történik: egy falinaptárra vezetnek fel igényeiket a szervezetek, így könnyen átlátható a ház és az eszközök foglaltsága.



 A koordinációt szolgáló falinaptár

A Mag-ház saját tevékenységei, programja valamelyik konzorciumi szervezethez tartoznak. A ház természetesen a kívülről jövő kezdeményezéseket is befogadja, biztosítva a kezdeményező egyén vagy civil társulás autonómiáját. Kifelé mindez – tudatosan – nem jelenik meg, a látogatók mindent a Mag-házzal azonosítanak. (Mivel az esettanulmány fókuszában a közösségi tér működtetése áll, a ház tevékenységeit nem ismertetjük.)

A konzorciumi működésben a szervezetek egymást erősítve vannak jelen. Nem elvárás, hogy a szervezetek egyenlő mértékben támogassák a házat, hiszen méretük, jellegük is különböző. A konzorciumi szervezetek együttműködése nem csak a ház működtetésében jelenik meg, tevékenységeik is egymásra tudnak épülni. A helyi hagyományok őrzését célul kitűző Komáromi Talpasíjászok Közhasznú Egyesület például az ártéri gyümölcsös génmegőrzése céljából közösségi gyümölcsösöket hozott létre. A gyümölcsösök gondozását és a gyümölcsök feldolgozását a Mag-ház foglalkoztatási programjának alkalmazottai végzik. A gyümölcsösökkel kialakuló közösségi terekre a művészeti tábor tevékenységeként padok, a raklap táborban² élő csocsópálya készült. Egy másik példa az Élettér Egyesület közösségfejlesztő munkája az ácsi cigány szegregátumban, ahol a fiatalokkal a Komáromi Zenész Egylet kezdett foglalkozni.



↩ Élő csocsó

Az elért eredmények

A házban dolgozó munkatársak és önkéntesek számára ez a munka egy közösségi tanulási folyamat, melynek során a demokratikus munkamódot és az autonóm munkavégzést tanulják meg. (Sajnos hozzá kell tennünk: nincs még tapasztalat arról, hogy az innen kikerülő és nem ilyen elvek alapján működő, „hagyományos” munkahelyre bekerülő fiatalok hogyan tolerálják a merev korlátokat.)

A helyi közösségből sokakat sikerül megszólítani és bevonni a ház használatába, ezzel bővítve a demokratikus működésmódról való közösségi tanulásban részt vevők számát, s demokratizálva közvetett módon a helyi közösséget. Fontos eredmény, hogy

➡ 2 Évente megrendezett barkáctábor, melyben raklapokat hasznosítanak újra.

a ház egyben helyi foglalkoztató is, illetve hogy szociális tevékenységeivel (pl. étel-osztás) is támogatja a helyi közösséget. A Mag-ház a bázisa a helyi közösségfejlesztő tevékenységnek, így annak konkrét, mérhető eredményei (pl. faragott padok) és nem mérhető eredményei (pl. a helyi identitástudat erősödése) is a ház eredményei közé sorolhatók.

A konzorciumot alkotó szervezetek szintjén az a legnagyobb eredmény, hogy a házat úgy tudják együttműködve, közösen működtetni, hogy közben minden szervezet autonóm marad.

Néhány további megjegyzés

A francia modellben a közösségi házakban szakemberek dolgoznak, akik feladata a házhoz tartozó civilek tevékenységeinek, illetve forrásteremtésének segítése, a ház működtetésének és használatának koordinálása. Mára a Mag-ház tapasztalata is azt mutatja, hogy nem elég az elhivatottság: elengedhetetlen egy, a kulturális közösségi tér működtetésében szerzett intézményi tapasztalattal rendelkező szakember (ügyvezető) alkalmazása.

A közösségi alapú működés a partnerségre épül. Nem csupán a konzorciumi szervezetek között, hanem a ház és minden használója között is. Ez a partnerség azonban egyáltalán nem magától értetődő – még a civil szervezetek számára sem. Néhány éve már a pályázatírást is „be kellett árazni”, mert a ház nem tudta elérni, hogy a „megrendelő” szervezetek partnerek legyenek az együttgondolkodásban, az együttműködésben: szolgáltatásként tekintenek erre is, ahogy a terem- vagy eszközbérletre. Nem egy részben azonos területen és azonos célokért tevékenykedő partnerszervezetet, hanem egy szolgáltatót látnak a Mag-házban, amely ráadásul támogatja a civil szektort és érzékeny annak problémáira (legfőképp anyagi nehézségeire).

A helyi lakosság azon (nagy) része, amely nem vett részt a Mag-ház felépüléséig vezető fejlesztőfolyamatban, szintén csak az épületet és a szolgáltatót látja, akinél adóbevallást lehet intézni, termet lehet bérelni, programra lehet jönni: számukra sem természetes a közösségi szemlélet, a partnerség, az adok-kapok egyensúly. Mindezt a működés során kialakítani pedig úgy tűnik, szinte lehetetlen.

Ráadásul ha már van épület és a működés, a tevékenységek miatt fizetett alkalmazottak is, akkor van egy bevételi kötelezettség – amely megköveteli, hogy a ház „piacra dobja” meglévő szellemi és tárgyi erőforrásait.

További irodalom:

Monostori Éva (2014): Fiatalok lépcsőről lépésre, közösségről közösségre. In: Farkas Gabriella – Kovács Edit (szerk.): A közösség dicsérete. 25 éves a Községfejlesztők Egyesülete. Községfejlesztők Egyesülete, Budapest, pp. 112 – 117.

Monostori Éva (2011, szerk.): MAGunk erejéből. A 15 éves Élettér Egyesület kiadványa

Kapcsolat:

<https://mag-haz.eu/>

Monostori Éva: emonostori@gmail.com

Életképek a Mag-ház életéből

Cseréprakás önkéntesekkel: Épül a Mag-ház ➡



A koppánmonostori közösségi gyümölcsös telepítése ➡



↩ A közösségi gyümölcsös minden évben új fákkal bővül:
az előző évben a koppánmonostori városrészben született
kisbabák 1-1 fát kapnak a Bölcsőkertben



↩ A Bölcsőkertet gazdagító mászófalas homokozó
a legutóbbi raklaptáborban készült

A „Kincseink” helytörténeti tanösvény 26 faragott padja Koppánmonostor tárgyi, kulturális, természeti és épített örökségét mutatja be, valamint a településrész példamutató szülőiteinek állít emléket. A tanösvényt a Mag-ház előtti Konzorcium padjánál adták át: a szalagot a konzorciumi tagok és a tanösvény kialakításában részt vevők vágják el



Év végi összegzés a konzorciumi partnerek és a Mag-házhoz közel álló, a házat rendezvényhelyszínként használó társult partnerek részvételével



← Születésnap: 20 éves az Élettér Egyesület, 10 éves a Mag-ház és több konzorciumi szervezet



← A jubileumi években a születésnap keretében a konzorciumi szervezetek egy-egy díjjal jutalmazzák kiemelkedő önkéntesüket

PROJEKTIDŐSZAKON TÚLMUTATÓ FEJLESZTŐI FOLYAMAT ÁGON*

ESETTANULMÁNY
A KÖZÖSSÉGI MUNKAMÓDRÓL
A MÉLYSZEGÉNYSÉGBEN ÉLŐKKEL
FOLYTATOTT FEJLESZTŐMUNKÁBAN



* Első közlés: Boda Kitti (2019): Még az Ág is húzza. Egy zsáktelepülés jövőt épít magának. Parola 1. sz.

Baranya megyében járunk. Adott egy kis, eredetileg svábok lakta zsáktelepülés, ahol a ténylegesen ott lakók létszáma kb. 125 fő. Ahol a faluban nincs munkalehetőség, nincsenek közszolgáltatások. A közösségi közlekedés hiányosságai miatt az elméletileg elérhető közszolgáltatások (pl. egészségügyi ellátás) is nehezen, az ingázási távolságon belül lévő munkahelyek pedig egyáltalán nem hozzáférhetőek. Ahol mindezt a fizikai és az – ezzel részben összefüggő – társadalmi mobilitás is korlátozott. És adott egy több mint hét éves közösségi fejlesztői folyamat¹, amelynek eredményeként a helyi közösség néhány tagja elhatározta, hogy magához veszi sorsa alakítását, és a helyi lehetőségeket, adottságokat figyelembe véve gazdálkodásba fog. Az esettanulmány arról a folyamatról szól, amelynek során a mindennapi megélhetéséért küzdő település saját jövőt épít magának. Fókuszában az a szemléletmód és módszertan áll, amelyet **közöségi munkamódnak** nevezünk.

Az ági közösségi folyamat főbb állomásai

Az ági történet a 2012-ben indult TÁMOP 5.1.3 – szakmai körökben „Mélyszegettség” néven hivatkozott – programmal² vette kezdetét, amelybe Ág az LHH³-s Sásdi kistérségből (a mai Hegyháti járásból) részt vevő 11 település egyikeként kapcsolódott be.

A „KÖZ-TÉR-HÁLÓ a családokért”⁴ projekt eredeti célkitűzése az volt, hogy családmentori hálózatot működtetve, helyi cselekvéseket támogatva, a térség különféle szektorai közötti párbeszédet elindítva próbáljon valamiféle kiutat találni a mélyszegettséggel kilátástalanságba sodort térségben élők számára.

Ágon már a település meghatározó szereplőivel (polgármester, roma önkormányzat vezetője és annak családja) történt első beszélgetések egyikén egyértelművé vált, hogy a faluban tapasztalható lakhatási szegénység felszámolására, mérséklésére kell közös cselekvést szervezni. Kiderült ugyanis, hogy ha valakinek sikerül is munkát vállalni a településen kívül, munkahelyét sokszor azért veszíti el, mert háza olyan állapotban van, hogy munka után nem tudja kipihenni magát. A kalákában megszervezett lakóház-felújítási mozgalom (tetőjavítás használt cserepekből, lépcsők betonozása stb.) tekinthető a közös cselekvés első kézzelfogható produktumának.



¹ Az ági csapat külsős segítői Oláh Roland, Jász Krisztina és Mester Attila voltak. A folyamat első két évéről (benne arról, hogy a saját, belső erőforrások mozgósításának megpróbálása megerősítette a résztvevőket abban, hogy közösen mégiscsak képesek megteremteni a változás bizonyos feltételeit) Oláh Roland számolt be a Parola 2014/3. számában Az egymásért végzett munka értéke és jelentősége kalákában végzett házfelújítás Ágon: közösségfejlesztés áruházban címen.

² A „Közöségi felzárkóztatás a mélyszegettségben élők integrációjáért” program honlapja: <http://melyszegettség.hu/fooldal/htmls>

³ Az LHH a „leghátrányosabb helyzetű” rövidítése. Egy korábbi jogszabályban meghatározott feltételrendszer alapján a 311/2007-es kormányrendelet sorolta fel a hátrányos helyzetű (HH) és a leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségeket mint fejlesztési források kedvezményezettjeit.

⁴ A projekt honlapja: http://alsomocsolad.hu/new/?page_id=1744

Mivel a program projekt csak a szakmai jelenlét költségeire biztosított forrást, a felújításhoz szükséges alapanyagok beszerzésére forrást kellett szerezni. A környék tűztelepeinek felkeresése meglepően pozitív eredményt hozott, és a felajánlásoknak köszönhetően 2013 második felében 6-7 családdal el tudott indulni a lakóházak energetikai felújítása. Ezt követően izgalmas dinamikák indultak be a közösségen belül is. Ahogy megtapasztalták a helyi összefogásban rejlő lehetőségeket és potenciált, egymás segítése, támogatása szép lassan kezdett gyakorlattá válni.

A 2013-as év végén bekapcsolódott a folyamatba a Habitat for Humanity⁵, akik épp akkor kerestek programjukhoz vidéki helyszíneket. Tökéletes találkozás volt.



➡ A jó példa ragadós
(2014-ben, az első
felújítások alkalmával)

A Habitat potens adományozói által felajánlott alapanyagot önkéntes munkával gyűjtött pontokkal, töredék áron tudták megvásárolni a helyiek. Ezen az úton újabb 12 családnak nyílt lehetősége lakóháza rendbehozatalára (a hagyományokhoz visszanyúlva a vályogtapasztás módszerével zajlott a felújítás, a kevésbé időtálló és hatékony csemperagasztó és vakolat helyett).

Majd elérkezett a hazai viszonyok között sorsdöntőnek számító fordulópontra, amikor a csaknem 3 éves program véget ért: 2014 derekán elfogyott a pályázati támogatás. A szakembergárda mindent megpróbált (pl. minisztériumi lobbizás), végül a tartós jelenlétet feladva kénytelenek voltak levonulni a terepről. Mivel más munkák kapcsán dolgoztak még a térségben, arra legalább meg tudták teremteni a lehetőséget, hogy ez a levonulás ne egyik napról a másikra történjen: a projekt lezárása után még kb. fél évük volt a munka lezárásra. A helyiek elkötelezettségét, szerepvállalását látva ugyanakkor keresték a lehetőséget, hogy tovább folytassák a közös munkát.

A szakmai párbeszéd a Magyar Szegénységellenes Hálózat Alapítvány kezdeményezte munkacsoportban folytatódott. Ennek eredményeként új keretek között, ezúttal a Profilantrop Egyesülettel⁶ és a Köz-Tér-Háló Alapítvánnyal⁷ karöltve 2016 végén

➡ ⁵ A Habitat for Humanity Magyarország lakhatási kérdésekkel foglalkozó blogjának erről szóló bejegyzése: https://habitat.blog.hu/2014/04/09/a_habitatpont_baranyaba_megy

⁶ Az egyesület honlapja: <http://www.profilantrop.org/hu>

⁷ Az alapítvány a "KÖZ-TÉR-HÁLÓ a családokért" projekt keretében jött létre azzal a céllal, hogy a TÁMOP program lezárulta után is maradjon egy szakmai szerveződés helyben.

egyszer csak ismét megjelentek Ágon a fejlesztők. Szerencsés helyzet volt, hogy az amúgy borzasztóan törekeny közösségi folyamatot, amelyet rendszerint a végletekig megvisel egy ilyen hosszú kihagyás, egy közös kávézás mellett megszületett döntés után ott lehetett folytatni, ahol annak idején elengedték.

A csapat minimális anyagi forrással fenntartott jelenléttel havonta szervezett közösségi találkozókra gondolkodott a továbblépés lehetőségéről. Ebbe a szinte légüres térbe érkezett a Habitat újabb ajánlata a Wienerberger ZRt. által felajánlott téglá vagy cserép formájában. Az energiahatékonyság jegyében először kéményfelújítást, majd tűzhelyeket terveztek, de a hihetetlen mértékű szabályozás ellehetetlenítette a legális kivitelezést. Végül maradt a cserepezés. A felújításokhoz szükséges faanyag beszerzése még így is jelentős saját forrást igényelt. Itt azonban már egy új erőforrás is mozgósíthatóvá vált – mégpedig a 2017 elején elindult közösségi kassza⁸, melynek megtakarításai már lehetővé tették a hitelezést (ketten is vettek fel belőle 30-50.000 Ft-ot).

Az időközben 1 évre elnyert ERSTE Alapítvány Roma Partnership pályázat⁹ és a Profilantrop budapesti adományboltjának¹⁰ anyagi támogatása (a profit egy részét a programra fordították) újból felpörgette az eseményeket. A tetőpont egy díófa alatti beszélgetés volt 2017 nyarán, amelyen lényegében eldőlt, hogy a megalakuló szociális szövetkezet mivel foglalkozzon. Elérhető technológia hiányában szalma helyett maradt a kender mint szigetelőanyag termesztése, valamint a három emupárral elindult állattartás. Ez a szerves növekedés hívta életre a helyi közösség tagjaiból alakult Kender-Emu Szociális Közösségi Szövetkezetet¹¹, amely ma a néhány hektáros bérelt területen emukat tart és kendert termeszt.

Közösségi munkamód

A folyamat lépései, amelynek során egy mélyszegénységben élő helyi közösség erőforrást teremt és hitet talál a változáshoz, jól megrajzolhatók. Ugyanakkor a munkamód, amelynek véleményünk szerint elengedhetetlen szerepe volt abban, hogy ez a történet ilyen irányt vegyen, jóval nehezebben tapintható ki. Az alábbiakban – a színfalak mögé nézve – a közösségi munkamód alapjait mutatjuk be.

A közösségfejlesztés, mint a társadalmi beavatkozások egy formája, abból az alapvetésből indul ki, hogy az egyén és a helyi közösség képes arra, hogy saját maga rendelkezzen a sorsa felett. Ahol a kiszolgáltatottság okán nem ezt tapasztaljuk, ott abban szükséges segítenünk, hogy fenti képességét visszaszerezze. Ebben a relációban pedig a segítségnek csakis olyan formája tekinthető elfogadhatónak, amelyben kerüljük újabb függőség(ek) létrejöttét. Tapasztalataink szerint ez látszik teljesülni a mind teljesebb részvétel erősítésével, amely sok esetben az együttműködés új minőségét is jelentheti az adott kon-

 **8** A közösségi kassza egy önszegélyező pénztár, amely a tagok befizetéseiből épül, s szabályait is a tagok határozzák meg. Lényege, hogy kis megtakarításokkal is lehetővé tegye arányaiban nagyobb összegű hitel jelképes kamattal való felvételét. (Bővebben az ági közösségi kasszáról az Abcúg cikkében olvashatunk.) Ágon az első, a szakemberekkel szoros együttműködésben létrehozott és működtetett közösségi kasszát egy második is követte (új tagokkal). Utóbbi egy kísérlet is volt arra, hogy intenzív szakmai jelenlét nélkül is működőképes-e ez a forma. Nem volt az: ez a második közösségi kassza idővel megszűnt. A folyamat azonban eljutott odáig, hogy a meglévő közösségi kasszát felszámolva, kibővített tagsággal egy harmadik közösségi kassza induljon el 2020 januárjában – immár minimális szakmai közreműködéssel.

9 A projekt angol nyelvű összefoglaló beszámolója: http://www.profilantrop.org/documents/Profilantrop_EFRoPa_Report.pdf

10 A Filantrópia adománybolt honlapja: <http://filantropiabolt.blogspot.com>

11 A szövetkezetről szóló tudósítás a támogató honlapján: <https://www.eckpecs.hu/index.php/2018/09/04/kendert-termesztenek-es-emukat-nevelnek-agon>

textusban¹². Értelmezésünk szerint az Ágon zajló közösségi folyamatok ezt a szemléletet követik, aminek egyes elemeit most részleteiben is görcső alá vesszük.

A folyamat a helyben feltárt igényhez, vagyis a lakhatási szegénység mérsékléséhez, tehát egy hosszú folyamatba ágyazott apró lépéseken keresztül elérhető életminőség-beli javuláshoz igyekezett különféle szálakon közös cselekvéseket, forrásokat rendelni. A helyi igények elsőbbsége, akár a projektszempontok érvényesülése ellenében is, az első lépése volt annak, hogy motivációt teremtsen a bekapcsolódásra és a későbbi elköteleződésre. Erre a megközelítésre ugyan közhelyként szoktunk hivatkozni ("budapestiként nem tudhatom jobban azoknál, akik ténylegesen itt élnek, hogy milyen vidéken élni"), de ismerve a gyakorlatot, fontos kiemelni, hogy az a (tanulási) folyamat, amelyben a helyi tudás és a kívülről érkező tapasztalat a napi működés szintjén integrálódik – bár szerethető és kihagyhatatlan része a folyamatnak – újszerűsége miatt sok nehézséget is rejt magában.



↩ Eltérő minőségek,
ha találkoznak

A felvállalt ügyben ösztönzött közös cselekvéshez nem csak a helyi igények figyelembe vételére van szükség. A folyamat előrehaladásának, vagyis a változás léptékének is tekintettel kell lennie a benne részt vállalók dinamikájára. A gyakorlat azt mutatja, hogy a döntéshozatal vezető út, vagyis a tervezés legalább olyan fontos, mint maga a döntés. A felelősségvállalás döntő jelentőségű, ezért van arra szükség, hogy a helyi közösséget ne csak a cselekvésbe, hanem már annak megtervezésébe is bevonják. Ág esetében is folyamatos közös tervezési alkalmak előzték meg az egyes fizikai elmozdulásokat. Ez pedig további hatást jelentett a részvételre is, hiszen a rendszeresség lehetővé tette a folyamatos bekapcsolódást, amely esetenként 30-40 ember közös gondolkodását is eredményezhette.

A közös tervezés lényege, az, hogy mindenki számára lehetővé teszi és ösztönzi a bekapcsolódást az ötletelésbe, az utánajárásba és a közös döntésbe, nagyon termékeny talajt talált magának Ágon, ahol a helyi csapat szívesen tervezett és ötletelt közösen.

➡ ¹² Esetünkben a valódi részvétel erősítése totálisan szembement azzal a térségben (rosszul) működő jótékonykodási rendszerrel, amelyben "megérkezik a városból a jótét lélek, kinyitja a csomagtartót, ahonnan jön ki az étel, meg a plüss".



← Egy klasszikusnak számító tervezési alkalom

Ez azonban nem volt a kezdetektől így. Kellott ehhez a szakemberek által megteremtett és segített miliő, demokratikus mikroklíma, amelyben a résztvevők számára mind komfortosabbá vált a szituáció. A párbeszéd kereteinek megteremtésével (nemcsak elmondhatja az ötletét, de a közösség foglalkozik is vele, ráadásul a döntés is közös) a helyzetbe hozott emberek egyéni felelősségvállalása is aktivizálódott. Elkezdtek magukénak érezni a folyamatokat, és ez a valódi elköteleződést hozta belátható közelségbe. (Az emuk körüli napi feladatok vállalása például már a kezdetektől automatikus volt.)

A tervezés mellett a bevonás egyes elemei a konkrét fizikai cselekvésbe oltva is helyet kaptak (csak akkor történik valami, ha ők is beleteszik a részüket), s mindez így összeérve hozta el a változást és a hitet a közösség tagjai számára.

A mindennapok szintjén azonban fontos látni azt is, hogy rendkívül erős és hosszú meccs volt, amíg a hihetetlen mértékű kiszolgáltatottságból táplálkozó alárendelődés helyett elfogadták és egyszersmind belakták a felkínált egyenrangú helyzeteket, mellérendelt viszonyokat. Amíg természetessé vált például, hogy a csapat szakember tagjai is számonkérhetők, és lehetnek, maradhatnak nézetkülönbségek. Ennek az önállósodási folyamatnak egy izgalmas kicsúcsosodását láthatjuk a megalakult szervezet vezetőiségi összetételében, amelyben komoly súllyal szerepel a helyi közösség is – elnököt is a maguk köréből választottak. Mindehhez persze kellett az is, hogy a szakemberek a megfelelő pillanatban kezdeményezzenek, kitartóan kérdezzenek (fokozatosan tudatosítva a csoportban céljaikat és az odáig vezető utat, amelyre aztán szép lassan felfűzhetők lettek saját vállalásaik, amik mentén számonkérhetőkké is váltak), vagy éppen hátrébb lépjenek – ezáltal teret engedve a közösség új identitása kibontakozásának. Izgalmas tanulási folyamat volt ez mindkét fél részéről.

Az alárendelődés és partnerség viszonyában izgalmas kontrasztot jelent a „belső” és a „külső” környezet különbsége. A külső környezetben, például a települési önkormányzatban – a jó emberi kapcsolatoktól függetlenül – az a megszokott, hogy a tervezésbe, a döntésekbe nem vonják be az érintetteket. A szervezet elnöke azonban – a „belső” környezetben szocializálódva – már úgy megy az önkormányzattal tárgyalni, hogy megszokta: a döntéshozatal során mindenki elmondhatja a véleményét, a döntésben pedig mindenki egyenrangúan vesz részt.

Az elemzés zárásaként fontosnak érezzük külön is kitérni a folyamat azon aspektusaira, amelyekben szerepet játszhatott az a társadalmi-gazdasági kontextus, amelyre röviden csak mélyszegénységként hivatkozunk.

Elsőként kiemelnénk azt a felismerést, hogy az adott társadalmi-gazdasági környezet kilátástalansága a cselekvés tartalmára is hatással van. Konkrét, kézzelfogható eredményekre volt szükség, mintegy feltételként, motivációként a részvétel megteremtéséhez. Ez különösen igaz volt abban a helyi kontextusban, amelyben egy erős bizalomvesztés is tapasztalható volt a segítő szándékkal szemben. Korábban ugyanis – érdemi részvétel hiányában – a helyiek számára átláthatatlan és felülről vezérelt beavatkozások az érintettek szemszögéből szinte mindenféle hatás nélkül múltak el. Mindössze a támogatásokat hirdető táblákon olvasható óriási számok maradtak utánuk. Ezt tudta valamiképpen oldani a szakmai csapat őszinte kommunikációja.

A kézzelfogható eredmények fontosságát igazolta vissza a 2013-as év, amikor a forráshiányossá váló TÁMOP miatt a felújítási folyamatot le kellett „fagyasztani”. Ez a találkozások, tervezések iránti elköteleződést is visszavetette, hiszen az elemi szinten jelentkező szükségletek kielégítetlensége értelemszerűen átalakította a bekapcsolódási kedvet. Ettől kezdve pedig a folyamatokhoz rendelt források megteremtése legalább olyan – esetenként meghatározóbb – jelentőségűvé vált, mint a közösség erősítése. Nem elég, ha a szakemberek ingyen dolgoznak: a cselekvés anyagi hátterét kell megteremteni. Így a forrásteremtés feladata a közösségfejlesztés feltételeként jelenik meg.

Mindez pedig egy újabb elemmel egészíti ki a folyamat „jó gyakorlat” státuszát, hiszen példát szolgáltat arra, hogy mélyszegénységben az elemi szükségletek megteremtése nemcsak feltétele, de egyben tartalma is lehet a közösségi munkának.

Az elért eredmények, avagy a beérni látszó folyamatok

„A mélyszegénység nem csupán az anyagi források hiányát jelenti, hanem a közösségi kapcsolatok kiüresedését, a szolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetetlenségét, az aktív, cselekvő közösségi tagság és az érdekek felismerésének és képviselésének hiányát, az önellátás, önfenntartás készségeinek megkopását is (a (...) lakhatási, iskolázottsági, munkaerőpiaci és számos más hátrány mellett)” – olvasható a Mélyszegénység program zárókiadványának vezetői összefoglalójában¹³. A hét évvel későbbi pillanatfelvétel az ági helyzetről ennek a kontextusnak az ismeretében nyeri el valódi értelmét.

Az, hogy ma létezik a Kender-Emu Községi Szociális Szövetkezet, hihetetlen változásokat feltételez a helyi viszonyokban. Ma egy olyan helyi közösséggel találkozhatunk, amelynek képviselői kiszolgáltatottságukat fokozatosan maguk mögött hagyva, saját kereteiket és bátorságukat meghaladva, önértékelésükben megerősödve magukra egyenrangú félként tekintve ülnek tárgyalóasztalhoz település- és hivatalvezetőkkel. Az utóbbi egy évben már elhiszik magukról, hogy attól működnek a dolgok, hogy ők is részt vesznek a folyamat alakításában. Vagyis hogy van élet a függőségen, alárendelődésen túl is, és ebben ki-ki megtalálhatja a hozzá illő szerepet. A változás tehát már javában zajlik, jelei pedig itt sorakoznak előttünk akkor is, amikor pl. 1-2 ember kilép a közmunkaprogramból, vagy amikor többen a felújításokban szerzett tudásuk miatt válnak keresetté az elsődleges munkaerőpiacon.

 ¹³ Áttekintés a szegénységben élők társadalmi befogadását célzó fejlesztésekről. Készült a „Községi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” keretében. 2014. Budapest. 4.o.



Mindezt csak tovább színesíti a budapesti adományboltos kapcsolat, amellyel új világok is megnyíltak előttük. Olyan kapcsolat ez, amely szinte a világ két pólusát jelentő belvárosi adományozó középosztályt (vagy épp az ERASMUS keretében ott önkéntesködő venezuelai lányt) és a baranyai zsáktelepülés lakosait is képes összekötni.

A szövetkezeti tagok terveket sorolnak, számba veszik a következő évek várható eredményeit és a kapcsolódó tennivalókat – jövőképet vázolnak fel. Jövő. Sokszor talán bele sem gondolunk ennek a jelentőségébe. Hogy amikor a „túlélés” a tét, az emberek nem gondolkodnak a jövőben. Pedig egy látszólag kilátástalan helyzetben, ahol az egyik napról a másikra élés tölti ki az emberek mindennapjait, a település fennmaradására is képes hatással lenni, ha az ott élők a jövőről gondolkodnak. Ahogy látjuk Ág esetében is.

Képek a Kender-Emu Közösségi Szociális Szövetkezet életéből

Emu a kifutóban. ➡
Az emu húzáért és
tojásáért is tenyésztik.



➡ A kenderföld.



← A kender.
Magjából értékes étolaj,
szárából szigetelőanyag készül.



A szövetkezeti tagok
kézi rostálással készítik elő
a kendermagot a sajtolásra. →



← Ági kendermagolaj árusítása
a Gyüttment Fesztiválon.

ERDŐVIDÉK OKTATÁSI STRATÉGIÁJA

ESETTANULMÁNY
A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS –
KÖZÖSSÉGI TERVEZÉS
GYAKORLATI ALKALMAZÁSÁRÓL
EGY RÉGIÓ ÁGAZATI
STRATÉGIÁJÁNAK KIALAKÍTÁSÁBAN

Előzmények – és a folyamat összefoglalása

A Székelyföldi Közösségfejlesztők Egyesülete (SZEKE) 2000 augusztusában alakult a magyarországi Közösségfejlesztők Egyesülete szakmai segítségével. Mivel a SZEKE tagjai közt többen térségmenedzser pozícióban dolgoztak, így magától adódott, hogy az első konkrét közösségfejlesztő beavatkozások vidék-, illetőleg kistérségfejlesztői tematikában nyilvánultak meg, pl. Kisküküllő Kistérségi Társulás megrendelésére az alapító 7 község, valamint az egész kistérség általános, közösségalapú fejlesztési stratégiájának kidolgozása 2000–2001-ben.). Ezen munkával egyidőben kereste meg egyesületünket a Barót Városi RMDSZ¹ képviselője, Boda János, valamint a városi gimnázium és a művelődési ház vezetősége, s felkérték a SZEKE-t egy közösségalapú, a közösség érintetteinek széles körű bevonásával megvalósuló Erdővidéki Oktatási Stratégia kidolgozására. Az egyesület tagjai közt többeknek jelentős tapasztalata volt már az oktatás, képzés, nevelés területén is, így örömmel elfogadtuk a felkínált munkát.

A frissen alakult, szakmailag képzett csapat nagy lehetőséget látott a közösségfejlesztés szemléletmódjáról és módszertanáról, különösen a közösségi tervezésről tanultak konkrét, terepen való alkalmazására, és lelkesen fogott neki a munkának. Ez a lelkesedés mindvégig kitartott, és annak ellenére, hogy a csapat tagjai Székelyföld különböző, távolabbi településein éltek, 16 fővel sikerült a folyamatot eredményesen kivitelezni. A munka alapja és konkrét célja ugyan egy, a fejlesztést szolgáló ágazati stratégia megalkotása volt, a közösségfejlesztő jelenlétnek és az alkalmazott módszereknek köszönhetően azonban egy közösségfejlesztő folyamat indult el, amit a helyi, a munkába bevont önkéntesek – segítségünkkel – a továbbiakban is fenntartottak, hozzájárulván a térség közösségi kohéziójának, s ezzel működőképességének erősítéséhez. A munkálatokat a Human Reform Alapítvánnyal partnerségben, az Alapítvány adminisztrációja alatt végeztük 2000 szeptembere és 2001 júniusa között. Ez alatt a szűk egy év alatt sikerült megszólítanunk minden érintett réteg (tanárok, pedagógusok, szülők, művelődési intézmények, vállalkozók, civil kezdeményezések, valamint a helyi közösségek) véleményformázó képviselőjét. Több mint 200 interjút készítettünk, 45 közösségi beszélgetést moderáltunk közel 800 résztvevővel Erdővidék 18 településén. Öröm volt számunkra egy ilyen kísérletfolyamatban részt venni, kipróbálnunk magunkat, reményeink szerint mintát szolgáltatva hasonló beavatkozások/tervezések számára.



¹ Romániai Magyar Demokrata Szövetség, „a romániai magyarság (...) érdekvédelmi közössége, amely országos és helyi szinten ellátja a romániai magyarság politikai és közképviselését, egyeztetési és ösztönzői a társadalmi szerveződés különböző formáit.” (<https://www.rmdsz.ro/home/page/magunkrol>)

Az esettanulmány terepe: Erdővidék

Elhelyezkedése, természeti és kulturális értékei, gazdasága

Erdővidék Székelyföld egyik látványokban gazdag történelmi tájegysége, a jelenkori Székelyföld nyolcadik széke, amely az egykor Udvarhelyszékhez tartozó Bardóc fiúszék és a Háromszékhez tartozó Miklósvárszék egyesüléséből jött létre. Területén kiterjedt erdőségek húzódnak meg, változatos földtani felépítésének köszönhetően rendkívül gazdag ásványvizekben és gyógyvizekben. Ritka fák, növények és a gazdag állatvilág emelik a táj turisztikai értékét: a vidék kiterjedt erdőségeiben számos vadállat él. Kulturális és történelmi jellegű látnivalókban is bővelkedik ez a kis tájegység.

Kovászna megye északnyugati részén helyezkedik el, a Dél-Hargita, a Persány-, illetve Baróti-hegység által körülölelve. Közel 25 ezer lakosa van, akiknek több mint 90 %-a magyar nemzetiségű. Erdővidék Kovászna megyéhez tartozó részén 20 település található: egy város – Barót – és öt község (Bacon, Bardóc, Bölön, Nagyajta és Vargyas), illetve az ezekhez közigazgatásilag tartozó 14 falu, Köpec, Miklósvár, Felsőrákos, Bibarcfalva, Bodos, Kisbacon, Magyarhermány, Szárazajta, Uzonkafürdő, Olasztelek, Erdőfüle, Székelyszáldobos, Bölönpatak és Középajta.

Erdővidék gazdaságilag hátrányos helyzetű térségnek van nyilvánítva. A fő iparágat képviselő bányá bezárt, és sokan váltak munkanélkülivé. A hagyományos mezőgazdálkodáshoz visszaszorult emberek önellátásra rendezkedtek be. A háziipar nem jelentős. Viszonylag életképes iparágak: fakitermelés és annak elsődleges feldolgozása, valamennyire a tej- és a húsipar. A magánvállalkozói szféra most kezd önszerveződni. A lakosság a faluturizmusban látja a lehetőséget, de ezidáig a térségnek nincs még sem gazdasági, sem vidékfejlesztési stratégiája.

Oktatási helyzetkép

Erdővidék minden településén van valamilyen szintű oktatási intézmény. Minden közösségben van óvoda, és legalább I-IV. osztály. Az igaz, hogy az előregedő falvakban bizony már összevontan működik pl. az I. osztály a III. osztállyal, a II. osztály pedig a IV. osztállyal, de az óvodából kikerülő gyerekek nem kell ingázzanak, az elemi képzésben való részvétel mindenütt helyben megoldott. Minden községközpontban, és nyilván Barót városában, valamint a nagyobb létszámú falvakban I–VIII. osztályig hozzáférhető az általános iskola. (A nyolc osztály elvégzésére Baróton, Bibarcfalván, Köpecen, Felsőrákoson, Nagybaconban, Szárazajtán, Kisbaconban, Magyarhermányban, Bardoccon, Száldoboson, Erdőfülén, Bölönben, Nagyaján, Középajtán és Vargyaszon helyben adottak a körülmények.) Bölönpatakról, Olasztelekről, Uzonkafürdőről, Miklósvárról, Köpecbányáról és Bodosról a negyedik osztály elvégzése után a közeli községközpontba vagy Barótra kell ingázzanak a tanulók. Iskolabusz ezekben az időkben még nincs, az utazás rendes buszjáratokkal vagy a szülőkkel van megoldva. Ez elég körülményes, lévén, hogy a közszállítás eléggé hiányos, de a buszok dicséretére legyen mondva, igyekeznek az iskolai órarendhez igazodva járni.

Egész Erdővidéken mindössze egy középiskola működik, Barót városában. A szakképzés nagyon hiányos. A baróti középiskola mellett nyögdéssel két osztály, még az előző rendszerből hátramaradottan, egyáltalán nem elégíti ki a szükségleteket sem szakágazatban, sem minőségben: ugyanis a szakiskolai osztályokba azok a tanulók járnak, akik sehová sem jutottak be, a motiváltságuk is teljes mértékben hiányzik.

Az oktatási intézmények állaga elég lepusztult, nagy felújításokra van szükség. Az épületek 49 %-a még a “Monarchiában” épült, további 29 %-a 1946-ig, és mindössze 22

%-uk épült a II. világháború után. Szennyvízcsatornázás csak Baróton van. Az iskolák 1/4-ének nincs is egészségügyileg működési engedélye. Zömmel hagyományos, kinti árnyékszékekkel működnek. Nagy a tanteremhiány is. Minimum 20–24 tanterem kellene csak Barót városában, Erdővidéken összességében pedig legalább 57 tanteremre volna szükség. Súlyos elégtelenség mutatkozik a tornatermek számában is. Baróton mindössze egy, míg az összes többi település maximum negyedében van ilyen-olyan, alkalmilag átalakított, testnevelésre viszonylag alkalmas terem. A téli fűtés mindössze Baróton és Magyarhermányban megoldott központi fűtéssel. A többi iskola a fűtést hagyományos, fafűtésű kályhákkal kénytelen megoldani.

Ezidőtájt 3069 tanuló van az I–VIII. osztályokban, míg a baróti gimnázium és szakiskola 600 diákkal működik. A diákság etnikai összetétele: 74–75 % székely-magyar, 24 % cigány, 1 % román.

Ami a pedagógusokat illeti, főleg a falusi közegben nagy hiány van szakképzett pedagógusokból. Az összesen 351 pedagógusból mindössze 231 szakképzett. A „vidéki” iskolák tantestületei nagy arányban ingáznak, kevés a helyi tanító/tanár.

A térségben csak államilag fenntartott oktatási intézmények működnek. Sem felekezeti, sem magániskola nincs. Felnőttképzési intézmény sincs. A Baróti Művelődési Ház szervez néha alkalmi tanfolyamokat/képzéseket felnőttek számára. A „nagyobb” iskolákban mondvacsinált szakkörök is léteznek, de nem hatékonyak.

Az oktatási intézmények, a szülők, az önkormányzat és a tanfelügyelőség viszonyáról szólva elmondható, hogy az iskola–szülő viszonyt kilenc intézmény minősíti jónak, további hat esetben szükség esetén a szülők pozitívan reagálnak az iskolasegítésre való felhívásra. A legtöbb helyen sajnos nem megfelelő avagy csak nagyritkán, szükség esetén létezik némi szülő–iskola együttműködés.

Miként a szülők nem minősítik jónak az iskolákkal való együttműködést, aképpen az oktatási intézmények sem vélekednek jól az iskola–önkormányzat viszonyról. Mindössze két iskolában, Felsőrákoson és Erdőfűlén jelentette ki az iskola vezetősége, hogy hathatós támogatást kapnak az önkormányzat részéről. A többi csak nagy szükség esetén segít valamicskét, míg négy településen közömbösségről tesznek tanúbizonyosságot. A polgármesteri hivatal alkalmazottaival való viszonyt nyolc–nyolc intézmény minősíti pozitívnak, illetőleg negatívnak. A megyei tanfelügyelőséggel való viszonyt mindegyik intézmény jónak, fennakadásmentesnek minősíti.

Az egyre csökkenő gyerek létszám, a közeljövő várható változásai miatt egyes kistelepülési iskolák lebegtetett bezárásának lehetősége bizonyos feszültségeket gerjeszt. Egyik-másik település a fejlődés lehetőségét látja, de a többség fél a megszűnéstől. Féltik a települést, mondván, ha leépül az iskola, leépül a település is.

Célok és módszerek

A közösségfejlesztés célja a **helyi szereplők aktivizálása és bevonása** a közösséget érintő problémák beazonosításába, és a hozzáférhető erőforrások segítségével a közösség életminőségének javítása, biztosítása, a megoldások, kivitelezések hatékonyságát elősegítendő hangsúlyt fektetve az **önszerveződés** támogatására és a **képessé tételre**.

A beavatkozás apropója és fő célja a községalapú Erdővidéki Oktatási Stratégia megalkotása volt. A megrendelők által is kézzelfogható eredmény, a Stratégia mint doku-

mentum mellett ugyancsak jelentős célunk volt egy kistérségre kiterjedő, de a helyi közösségekre alapozó közösségfejlesztő folyamat elindítása.

A közösségalapú oktatási stratégia készítésének folyamata

Egyeztetés a megrendelőkkel

A folyamat elején megbeszéléseket tartottunk a megrendelőkkel. A megrendelés kezdeményezője a Barót városi RMDSZ volt, de már az első fázisban csatlakoztak a baróti iskolák és az erdővidéki községi önkormányzatok, amelyek szimbolikus összegekkel ugyan, de szerződéses viszonyba kerültek velünk az oktatási stratégia elkészítésében. Tisztáztuk elvárásaikat, és összehangoltuk az általunk felajánlott szemléletmóddal, javasolt módszertannal. Megkértük, nyújtsanak segítséget a lakosság informálásában, mutassanak be az intézmények vezetőinek, és tegyenek javaslatot településenként legalább egy-két kontaktszemélyre. Ahogy a folyamat haladt, időnként újra egyeztetünk a teendőkről.

Közösségi helyzetelemzés – egyben „moccantás”

Minden stratégiakészítés és közösségfejlesztési folyamat indítása helyzetelemzéssel, állapotfeltárással kezdődik. A közösségi helyzetelemzés **célja** volt:

- a kistérség – a közösség által érzékelt – állapotának feltárása, különös tekintettel ebben az esetben az oktatás, képzés, nevelés témájára,
- a helyi közösségek aktivizálása, érzékenyítése és bevonása saját sorsuk tudatos formálására.

Ez a fázis tartott időben a legtovább, szinte 6 hónapig (2000 szeptembere és 2001 februárja közt), lévén, hogy terveink szerint minden közösségbe el szerettünk volna jutni, és valóságosan meg szerettük volna szólítani a helyi közösségeket, szakembereket, érintetteket oly módon, hogy érdemben részt vegyenek a munkálatokban.

A személytelen, „könyvtári” elődokumentálódás mellett nagy hangsúlyt fektettünk a közösségfejlesztésben alkalmazott közösségi feltáró módszerek alkalmazására – **interjúzás és közösségi beszélgetések** formájában. Az interjúalanyokat a helyi kontakt segítők javaslatait figyelembe véve úgy igyekeztünk kiválasztani, hogy a lényegi véleményformázókat tudjuk megszólítani, elsősorban szülőket, pedagógusokat, munkaadó vállalkozókat, közművelődés-szervezőket, diákönkormányzatok és civil szervezetek képviselőit, valamint az adminisztrációban dolgozó érintetteket mindenképp.

Az interjúzást a SZEKE 16 frissen végzett tagja végezte, párban, kettesével. Egy-egy interjúzó pár hétvégeken, napi 4–7 alannal beszélgetett. Az éppen feltárás alatt levő település nagyságától és a kistérségben képviselt „súlyától” függően 30–50 véleményformázót szólítottunk meg. A beszélgetések során használt „beépített” kérdések a következők voltak: Milyen érzés -i lakosnak lenni? Mi a jó az itteni létben? Mire büszkék? Mi az, amin változtatni kellene? Mit javasol, hogyan? Ön mit vállal? Mi a jó a helyi oktatás/nevelés tekintetében? Min kellene változtatni? Miért? Hogyan? Milyennek látná az ideális oktatást?

Minden településen az interjúzások után közösségi beszélgetésekre hívtuk a megkérdezetteket, de teljesen nyitottan, az egész közösségben közhírré téve, minden érintettet, érdeklődőt szeretettel vártunk. Ezeken a közösségi beszélgetéseken a begyűjtött információkat előzőleg négy témakör szerint csoportosítva, nagy ívpapírokra írva a terem falán kifüggesztve a jelenlévők elé tártuk, mintegy tájékoztatásul, hogyan látja a közösség magát és az oktatás-nevelést. Ezen információk képezték a beszélgetés kiindulópontjait is.

A négy tematika:

1. Miért jó ...-i lakosnak lenni? Mi a jó a helyi oktatásban?
2. Min kellene változtatni a közösség életében? Hát az oktatásban?
3. Milyen javaslatok hangzottak el?
4. Ki mit vállalna? – Egyelőre nevek nélkül. A papírokon helyet hagyunk a jelenlevők kiegészítéseinek, amiket szorgosan ugyancsak feljegyeztünk.

A közösségi beszélgetéseken megerősített vállalásokat ezúttal nevekkal még egyszer megerősítettük, és úgymond „felelősöket” azonosítottunk be, akik az illető témákban konkrét szervező/ kivitelező szerepköröket töltöttek be a remélhetőleg kezdődő közösségfejlesztő folyamatban. Részünkről a szakmai asszisztenciát, segítséget mindennütt megígértük a továbbiakra nézvést. (Meg kell jegyeznünk, hogy ezzel elég kevesen éltek...)

A beszélgetéseket, ugyancsak párosával, a SZEKE tagjai vezették, a tanult módszertan alapján. A beszélgetések vége felé igyekeztünk bemérni azokat az érintett/érdekelt potens személyeket, akiket a későbbiek során meg szerettünk volna hívni műhelymunkákra, a Stratégia által megkívánt további közösségi elemzésre/tervezésre.

Közösségi SWOT-műhelymunkák

Műhelymunkánk **célja** a helyi közösségek bevonása volt az elemzési/tervezési fázisba. Szerettük volna, hogy minden érintett, aktivizálható kisközösség képviselve legyen a műhelymunkákban, ami a lehetőségekhez képest többnyire sikerült is. Mindenik közösségben találtunk egy-két személyt, aki „kézben tartotta” a helyi munkacsoportokat. Leginkább a helyi oktatási intézmények vezetői, igazgatók, pedagógusok voltak legfőbb munkatársaink, de több helyen a református egyház képviselői is aktív részt vállaltak.

Ez a munkafázis 2001 februárja és áprilisa közt, két szinten zajlott

- Helyi szinteken:

A második közösségi beszélgetés településenként már műhelymunkaszámba menően, kisebb létszámú résztvevővel zajlott. A munkacsoportokban képviselve voltak a **pedagógusok, vállalkozók, szülők és önkormányzatok**. Kevés személyi módosulással ugyanez a csapat dolgozott a közösségi tervezés további fázisaiban is, a következő célirányos tevékenységet végezve: 1. A helyi ideális oktatás megfogalmazása. 2. Közösségi SWOT a helyi oktatásra vonatkoztatottan. 3. Javaslatok a kivitelezésre.

- Erdővidék szintjén:

Az előző, helyi szintű műhelymunkák után, újabb kiscsoportos foglalkozások keretein belül, a helyi eredményeket alapul véve, már az egész Erdővidék számára készítettük el a SWOT-ot – nyilván itt is az oktatásra kihegyezve. Szem előtt tartva lehetőség szerint mindenik közösség képviselőjét, ezekbe a műhelymunkákba már több specifikus tapasztalattal rendelkező kistérségi szakembert és érintettet vontunk be. Igyekeztünk több-kevesebb sikerrel egy állandó összetételű, reprezentatív elemző/ tervező Erdővidék szintű munkacsoportot létrehozni és megtartani, akik a közösségi szellemiséggel messzemenően tudnak azonosulni és alkalmasak a közösségi tervezés végigvitelére. A munkacsoport létszáma 5 és 12 között változott. A résztvevők között 3 pedagógus, 2 iskolaigazgató, 2 református tiszteletes, 1 vállalkozó, 2 közművelődési szakember, 2 szülő volt.

Ezeket a műhelymunkákat szintén párosával a SZEKE tagjai vezették, de esetenként még 3-4 taggal mint szükség esetén kiegészítővel kiegészülve.

A közösségi SWOT-elemzések összesített eredménye:

Erősségek - erős helyi kötődések - létezik helyi és erdővidéki identitástudat - a szülőföld szeretete - az ősök, elődök tisztelete - a hagyományok tisztelete - erős tenni akarás - van lelkesedés és lelkesedést generáló hiteles helyi emberek - nyitottság az újra - a másság tisztelete (együttélési és együttműködési hajlamosság cigányokkal, más vallásúakkal, románokkal)	Gyengeségek - képzetlen munkaerő - nincs fogadókészség a külső segítségre (külső források elérhetősége) - nincs igény az új tudásra - nincs hitele a tudásnak - kevés az önbizalom - kevés a kezdeményezőkészség - nincs (pozitív) jövőkép - „mit miért nem lehet”, „mit miért nem érdemes” - nincs hitele az önkéntességnek („úgysem fizeti meg senki”, „úgysem köszöni meg senki”) - nincs egyetértés - sok az irigység - kevés a vállalkozás - várják a csodát, a PÉNZT, a segélyeket - nem látják a lehetőségeket - nem mernek kockáztatni
Lehetőségek - erős tájpotenciál (kultúrtörténeti, néprajzi, történelmi, ökológiai, természetrajzi stb. szempontból) - viszonylagos nyitottság a faluturizmusra - nem tiltja semmi a helyi nevelési programok megfogalmazását és kivitelezését - a tanerők képezhetik magukat - kialakítható, megerősíthető az új szemléletmód - sok színes, szerteágazó tudás - a kötelező kilencedik osztály bevezetése - felsőfokú oktatás Sepsiszentgyörgyön - duális szakoktatás, inasiskolák, posztliceális osztályok2 indításának lehetősége - helyi igényeknek megfelelő szakmák oktatása - iskolaszék működtetése - a Kovászna Megyei Tanács kistérségbarát elkötelezettsége - a helyi önkormányzatok nyitottsága, elkötelezettsége - az európai integráció perspektívája - a létező és alakuló civil egyesületek	Veszélyek - identitástudat-zavar - erkölcsi lezüllesztés - a globalizáció negatív hatásainak felerősödése - fennmaradhat, illetve elmélyülhet a kulturális és a szaktudásbeli elmaradottság - elszennyeződhet a táj, a környezet - fokozódhat az elszegényedés - az értelmiség, a tudás elvándorol, illetőleg nem telepszik meg - a cigánysággal nem sikerül együttélési, együttműködési körülményeket kialakítani

A kistérségi munkacsoport további munkatalálkozóin a következő tematikákat érintettük:

- az erdővidéki oktatási intézmények állaga, infrastruktúrája,
- az oktatási intézmények, a szülők, az önkormányzatok, vállalkozók és a megyei tanfelügyelőség viszonya,
- a pedagógusállomány,
- a gazdasági, politikai, szociális és technológiai környezet (STEP-elemzés).

 **2 „Posztliceális képzés:** Az érettségi sikeres teljesítését követően 2-3 éves képzés során egészségügyi, kereskedelmi stb. szakképesítést szerezhettek az ide jelentkező hallgatók. A posztliceális képzés magasabbrendű végzettséget nyújt a líceumi képzésnél, de nem ad egyetemi vagy főiskolai oklevelet.” (In: Tanártovábbképzés Romániában c. tanulmány glosszáriuma: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/tamop315/Szabo_Thalmeiner_Noemi_Tanartovabbkepzes_Romaniaban.pdf)

A közösségi STEP-elemzés rövidített összefoglalása:

S – társadalmi közeg - az iskola nem arról szól, mint a környező világ - öntudatlan a civil társadalom, nem hiszi, hogy tőle is függ valami - viszonylagos szegénység van - uralkodó életérzés a reménytelenség - a szülők tehetetlennek érzik magukat, csak azt sejtik, hogy valami nincs rendben - a pedagógustársadalmat az egyik legalkalmazkodásképtelenebb társadalmi rétegnek tartják - a tanárok elfásultak, rutinból dolgoznak - az iskolaszék még korai ötletnek tűnik - a munkaerő, általában a humán erőforrás nem felel meg a jelenkor követelményeinek - a térségnek nincs megfogalmazott pozitív jövőképe	T – technikai, technológiai közeg - az oktatás technológiája korszerűtlen - az iskolák felszereltsége alkalmatlan a szakképzésre - a didaktikai felszereltség hiányos - az oktatás módszertana nem sokat változott az újabb időkben sem - az újabb kori módszertan általános használata még várat magára - az oktatási intézmények állaga „elég jó”-nak mondható, alkalmas az oktató-nevelő tevékenységek lebonyolítására
E – gazdasági közeg - nincs pénz a térségben - a pénz inkább kifelé áramlik - a „hátrányos helyzetű térség” státusza önmagában mint lehetőség nem hozta meg a várt gazdasági fellendülést - a közelmúlt húzóágazata, a bányászat már a múlté - ipar jószerezivel nincs - a térségnek nincs gazdasági stratégiája - a gazdaságsszervezési, vezetési ismeretek hiányosak - korlátozott hozzáférési lehetőség a forrásokhoz	P – politikai környezet - új, oktatási kisközpontokat megerősítő, létrehozó lehetőségek, törekvések jelentek meg a térségben - a pedagógusok alkalmazását szabályozó törvénykezés korszerűtlen, de élő - a címzetes státusz inkább akadályozza, mint segíti a reformtörekvéseket - a pedagógusok javadalmazását nem lehet az érdemekhez kötni - az önkormányzat csak „fizet”, érdemleges beleszólási lehetőség nélkül - helyi tantervet nem készített senki (az opcionális órák tartalma és szerkezeti rendszere esetleges) - nem létezik sem helyi, sem kistérségi szinten megfogalmazott nevelési ideál - nincs semmiféle szintű „osztályfőnöki” képzés Romániában - a térségben nincs felnőttképzési intézmény, sem koncepció - a felnőttképzési események kívülről érkeznek és nem minőségorientáltak - a szakképzések, átképzések gyenge támogatottságot élveznek, nem létezik egy átfogó terv - a tantervek korszerűtlenek - nincs egységes és mérhető követelményrendszer - az egyház nevelési szerepe: nem „húzó” ágazat - nincs igazi partnerség az oktatás-nevelésben érintettek között, ha volna lehetőség iskolaszékek létrehozására - a tanügyi törvénykezés nagyon politikafüggő, nem szakmaorientált

A jövőkép és a stratégiai célok közösségi megfogalmazása

Ez a munkafázis 2001. április és május hónapokban zajlott.

Jövőkép: A helyi munkacsoportok eredményei alapján a „nagy” Erdővidéket képviselő csapat megfogalmazta az erdővidéki oktatás jövőképét. Sikertült egy olyan ideálisnak képzelt jövőbeli állapotot felvázolni, amely mint legkisebb közös többszörös, tartalmazta mindenik közösség gondolatait. A jövőkép elég hosszúra sikerült, a munkacsoport tagjai nem rugaszkodtak el a pillanatnyi, hétköznapi valóságtól, így az ideális állapotot „csak” úgy tudták elképzelni, hogy a felleltározott negatívumokat megoldássá fogalmazták mint át. Talán a zárómondatot azért érdemes idézni: „Az erdővidéki oktatás látványos, állandó fejlődésnek indul és a kistérség húzó ágazatává lép elő, elősegítve az általános gazdasági fellendülést.”

Stratégiai célok – cselekvési tervek: Fontosnak tartottuk, hogy minden kisközösség érezze súlyát a tőle is függő jövőtervezésnek. Ezért a célokat és javaslatokat először a helyi munkacsoportok fogalmazták meg, s ezeket a listákat felhasználva állította össze a „nagy” munkacsoport a kistérségi szintű stratégiai célokat, programcsomagokat, intézkedési javaslatokat.

Helyi szinten a célok megfogalmazása a „Mit kellene változtatni – és hogyan?” kérdések kibontásával történt. A listázás után célprioritásokat állapítottak meg a résztvevők, a „súlyozás” – pontozás módszerével, a hogyanra adott válaszokból pedig projektjavaslatokat állítottak össze.



Az erdővidéki munkacsoport által megfogalmazott fő stratégiai cél: egy „SOKSZÍNŰ, A HELYI ÉRDEKEKET KISZOLGÁLÓ, MODERN ISKOLA” megteremtése. Ennek érdekében három alapcél irányában szükséges tevékenykedni:

- Valós értékrendre épülő, versenyképes, alapos műveltséget biztosító oktatás
- Rugalmas, duális és minőségi szakoktatás
- Alapcél: Prioritásként támogatott, racionálisan gazdálkodó, infrastruktúra- és ingatlanfejlesztő oktatás

Mint minden stratégiában, a célok eléréséhez itt is programokat, cselekvési területeket, intézkedéseket rendeltünk.



A stratégia véglegesítése, bemutatása, elfogadása

Ez a munkafázis 2001. május–június hónapokban zajlott.

Mielőtt véglegesítettük, a dokumentumot többször egyeztetettük, véleményeztettük, és pontosítottuk, ahol szükségesnek mutatkozott. Az elkészült stratégiát minden önkormányzatnak – mint megrendelőnek – nyílt közgyűlés keretein belül mutattuk be. A közgyűlésre hivatalos volt a helyi munkacsoport, de mindenki kapott meghívót, így minden érintett, illetve érdeklődő eljőhetett. A stratégiát a helyi önkormányzatok testületeinek meg kellett szavaznia, el kellett fogadnia – ez minden további nélkül meg is történt.

A kistérségi nagy bemutatót Barót város önkormányzati közgyűlésén ejtettük meg, ahol a helyieken kívül a kistérség többi polgármestere is jelen volt. A stratégiakészítő munkacsoport tevékenységét megköszönték, és hivatalos dokumentummá szavazták meg Erdővidék Oktatási Stratégiáját.

A tevékenység eredményei

Közvetlen eredmények

- Létrejött egy alapdokumentum, a Kistérségi Oktatási Stratégia, merőben új megközelítésmódban, az érintettek széleskörű bevonásával, a közösségfejlesztés, közösségi tervezés módszerével.
- Az erdővidéki önkormányzatok és az oktatási intézmények vezetőségei a stratégiát egyöntetűen vezérfonalként fogadták el, és annak szellemében vállalták a kivitelezést, megvalósítást.
- A tantestületek is magukénak érezték a végsőkben megfogalmazottakat, mert aktívan részt vettek a munkafolyamatban.
- A szülőbizottságok szintén sajátjuknak is tekintették a dokumentumot, ugyancsak a bevonódásuk és aktív részvételük miatt.
- A vállalkozók, akik részt vettek az elemző folyamatban, valamint a célok megfogalmazásában, biztosították segítségüket a szakmai oktatás modernizálásában.
- A művelődési házak igazgatói³ – akik részt vettek a folyamatban – szintén vállalták, hogy aktívan hozzájárulnak a stratégia kulturális alapjainak megteremtéséhez, és lépéseket tesznek egy rendszeres és tervezett felnőttképzés megszervezéséhez.

Közvetett eredmények

A szinte egy évet felölelő közösségfejlesztő folyamat résztvevői mindannyian nyertesei a tevékenységnek. Megszólítottuk és fontosnak ítélt együttgondolkodásba vontuk be őket. Eleddig nem is gondolták, hogy közülük lehet érdemben egy saját településük és végső soron a mindannyiuknak kisebb hazát biztosító Erdővidék sorsát befolyásoló oktatási stratégia megfogalmazásához. Azáltal, hogy részt vettek a folyamatban, személyes fejlődést élhettek meg, s az önbizalmuk nagyot nőtt! Érezték, hogy hallgatnak rájuk, hogy valóban meghallgatják őket, hogy valóban számít a véleményük – erre eleddig nem volt példa! Rádöbbenek, hogy érdekeiket érvényesíteni is tudják, ha együttesen lépnek fel közösségi problémák megoldása érdekében: a legtöbb ésszerű javaslatuk bekerült a végső dokumentumba, és az iskolák, valamint az önkormányzatok biztos partnernek ígérkeztek. Ez egy izgalmas tapasztalás és tanulási lehetőség is volt számukra. (Legtöbbjüknek nem is volt fogalma arról, mi is az a stratégia, az oktatási stratégia, SWOT, STEP, jövőkép, stratégiai célok, cselekvési tervek stb.)

A közösségfejlesztésben nagyon fontos a képessé tétel is. Ebben a több mint fél esztendőben igyekeztünk alapfogalmakat tisztázni, és ösztönöztük a képzések, továbbképzések iránti igényt. Sajnos erre kevés időnk maradt, de megígértük, hogy visszatérünk és segítünk.

A stratégia elkészítésének végső fázisaiban közreműködő szakemberek szintén örömmel vettek részt a munkálatokban. Ők sem voltak hozzászokva, hogy meghallgatják őket, hogy bárki is kíváncsi szakmai tudásukra, tapasztalatukra. Látszott, hogy mennyi érték szunnyad a „hétköznapi szakemberekben”! Bátrakká váltak, és több szinten is igyekeztek előterjeszteni javaslataikat, meglátásaikat.

Munkánk fontos eredménye a kistelepülési/kistérségi társadalmi rétegek (szülők, vállalkozók, pedagógusok, önkormányzati képviselők) közti közösségi kohézió látványos kialakulása.



³ Erdővidéken minden településen van művelődési ház, állami, azaz önkormányzati fenntartásban, de csak a községi központokban van egy-egy részmunkaidőben alkalmazott „kulturálisigazgató”. Kivétel Barót városa, ahol a művelődési háznak van főállású igazgatója és 3 állandó munkatársa.

A közösségalapú Erdővidéki Oktatási Stratégia utóélete

Oktatás

- Rendszeressé váltak a közös konzultációk az iskolák, a szülők és az önkormányzatok között – a települések több mint felében.
- Látszott az igyekezet, hogy a megtervezettek szellemében oldják meg közös problémáikat.
- Több projekt és nyertes pályázat született a célok megvalósítása érdekében.
- Lépések történtek az érintett vállalkozók partnerségével a duális szakképzés bevezetésére.
- Az oktatási stratégia elfogadásának öt éves évfordulóján egy széleskörű részvétellel megszervezett kiértékelő tanácskozás keretén belül az érintettek – a készítő, a döntéshozó, a kivitelező – elemezték az eltelt időszakot. A tanácskozáson részt vett a Kovászna Megyei Tanfelügyelőség képviselőjében a főtanfelügyelő, Erdővidék több polgármestere, baróti és környékbeli iskolaigazgatók, szülőbizottságok képviselői, a vállalkozó szövetség alkalmazottja és a civil szféra néhány képviselője. Megállapították, hogy a stratégia által megfogalmazott célok irányába hatalmas lépések történtek, és egyértelmű sikertörténetnek ítélték meg a „beavatkozást” és az eltelt időszakot.

Néhány konkrét eredmény:

- Létrejött egy tehetséggondozást felvállaló munkacsoport, amely alapos szakmai terv alapján foglalkozásokat szervez.
- Baróton az osztályfőnökök módszertani köre pályaaorientációt segítő programcsomagot állított össze, és tevékenységét egész Erdővidékre kiterjesztette, hathatósan segítvén a VIII. osztályos tanulókat és szüleiket. Ugyanakkor a baróti gimnázium végzős tanulóinak is érdemleges pályaválasztási tanácsadást nyújtottak.
- Újraindult a bentlakás Baróton.
- Felzárkóztató programok indultak a hátrányos helyzetű, főleg roma gyerekek és szüleik érdekében.
- Kidolgozódott egy egységes lokális és kistérségi kulturális, sport és szabadidős eseménynaptár iskolák, művelődési házak, civil szervezetek és önkormányzatok aktív részvételével.
- Létrejött egy szakmai munkacsoport a duális szakképzés kivitelezési lehetőségeinek tanulmányozására és bevezetésére, a vállalkozók szövetségével közösen.

Közösség

A stratégia elkészítésének közösségfejlesztői alapokon nyugvó koncepciója értelmében Erdővidék szinte minden egyes településén „moccantással” indítottuk a feltárást. Közösségi beszélgetéseket szerveztünk és a nagyobb falvakban közösségi tervező munkacsoportokat alakítottunk az oktatás-nevelésben érintettek részvételével. A közösségi beszélgetéseken felmerülő, a helyi közösséget érintő problémák kezelésében a közösségfejlesztés szellemisége és módszerei szerint igyekeztünk ösztönözni az önszerveződést. Sikerült is néhány közösségben egy-két önszerveződő mozgalmat elindítanunk, de mivel nem ez volt a beavatkozás fő célja, csak viszonylagos segítséget tudtunk biztosítani. De ahol életképes mozgalom indult, oda a későbbiekben – a stratégia leadása után – többször visszatértünk és hosszabb távú szakmai segítséget nyújtottunk (pl. Olasztelek, Vargyas, Kisbacon, Középpajta és Barót városa).

Közösségi eredmények az egyes településeken:

Vargyason:

- Beindult és megerősödött az amatőr színjátszás, amit az unitárius egyház ifjúsági tagozata vállalt fel és vitt tovább.
- Beindult egy ifjúsági akciócsoport, mely népitánc-tanulást és egy ifjúsági tánccsoport megalakítását tűzte ki célul.
- A nőegylet faluszépítő akciókat tervezett és végzett.

Kisbaconban:

- A református nőegylet vállalta magára a közösségfejlesztő folyamat ébrentartását és a javasoltak kivitelezésének megszervezését.

Barót városában:

- Létrejött egy ifjúsági önszerveződő mozgalom.
- A művelődési ház személyzete vállalta a felnőttképzési feladatok koordinálását. A felmerült igényeknek megfelelően néhány akkreditált felnőttképző intézmény meghívásával szakképző tanfolyamokat szerveztek Erdővidéken, például Vargyason és Nagybaconban a helyi tejesszázák számára sajtókészítő, tejfeldolgozó szakképzést 63 fő számára.
- Civilisztikai alapképzést, előadássorozatot szerveztek (a Civitas Alapítvánnyal).

A legjelentősebb eredmény talán mégiscsak az volt, hogy a következő nyáron, 2002 augusztusában egyhetes bentlakásos közösségfejlesztő alapképzést tartottunk az Erdővidék településein a közösségért tenni akaró 32 személy számára. Szinte mindenik település képviseltette magát. Volt, ahonnan ketten-hárman is részt vettek. Ez a képzés biztosította a későbbiekben az erdővidéki közösségfejlesztő folyamatok folytatásának és szakmaiságának alapjait. A képzésen résztvevők zöme megerősödött mint helyi hiteles közösségfejlesztő, és hosszú távon megmaradtak „kovásznak”, a SZEKÉ-nek pedig belső, kontakt emberei/segítői lettek. A következő évek során követtük az elindult folyamatokat, és többször vissza-visszatértünk együttműködni a helyiekkel.



 2006 tavaszán, 5 évvel az Erdővidéki Oktatási Stratégia elfogadása után újból összegyűltek az érintettek Baróton, hogy értékeljék az elvégzett munkát.

Reflexiók és javaslatok

Reflexiók a munka során tapasztalt nehézségekről

Minden igyekezetünk ellenére jónéhány közösségben azt hitték, hogy mi most megoldunk minden problémát helyettük, pedig minden alkalommal hangsúlyoztuk, hogy mi csak segíteni tudunk az önszerveződésben. A közelmúlt kísértett: azt hitték, a „párt” megold mindent, elég, ha csak elpanaszolják problémáikat. Azaz csak titkon remélték, mert azért tisztában voltak azzal, hogy csak a látszat kedvéért hallgatják meg őket időnként a „fejesek”, aztán megy minden tovább. Nehezen hitték, hogy tőlük (is) függ sorsuk, jelen esetben az oktatás helyzete Erdővidéken.

Tapasztalatunk szerint nem volt elégséges az időkeret a moccantásra és a közösségi tervezésben részt vevő munkacsoport érdembeli létrehozására, munkára fogására. A feltáró/moccantó interjúzás után egyetlen közösségi beszélgetés – és máris a tervező munkacsoport kialakítása túl gyorsnak bizonyult. Nem rendelkeztek a résztvevők elégséges és főleg azonos „fajsúlyú” szakmaisággal sem az oktató-nevelő tevékenység intézményi működésének mivoltáról, sem a tartalmi ismereteket illetően. Nem igazán voltak képesek érdemi javaslatokkal előállni, nem mertek úgymond álmodni sem, mikor az ideális jövőképet próbáltuk megfogalmaztatni. A közösségi tervezés folyamán a munkacsoportokban nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy nincs együttműködési tapasztalat a különböző „szférák” között.

Nem tudtunk elegendő időt szánni a valós közösségfejlesztésre, lévén hogy a megrendelés egy erdővidéki oktatási stratégia kidolgozásáról szólt. „Csak” a személyes érintettségünk és beállítódásunk okán próbálkoztunk közösségfejlesztői módszerekkel, majd közösségi tervezés alkalmazásával kivitelezni a feladatot.

Hiába merült fel – az is csak egy-két helyszínen – az iskolaszék mint életképes közösségi intézményrendszer, sehol nem talált kellő visszhangra, és a stratégia leglátványosabb kudarcának bizonyult. Talán majd a közeljövőben...

Amit ma másképp csinálnánk – és a végső konklúzió

- Legalább egyéves időtartamra kell tervezni a folyamatot, de a másfél esztendő lenne a legideálisabb – ekkora térségben és ennyi közösségfejlesztővel dolgozva.
- Több időt kell szánni a tervező munkacsoportok kialakítására, képessé tételére, hogy érdemleges legyen tevékenységük.
- A közösségekben a moccantással párhuzamosan javalljuk előadássorozatok betervezését a következő tematikákkal: a közösségiség, a közösségfejlesztés, a társadalom működése, a trendek felismerése/tudatosítása a múltat, a jelent és jövőt illetően. Közösségtől függően legalább 5 előadást tartanánk elégségesnek.
- A stratégia kivitelezésében mindenképp aktív részvállalást, feladatot kell tervezni a konkrétan érintett közösségi struktúrák számára, és a kivitelezés követésére szintén alkalmassá kell tenni a közösségi struktúrákat – a közösségi funkciók⁴ valós működtetése érdekében.

Bármilyen helyi/kistérségi fejlesztést/tervezést csakis a közösségfejlesztés, a közösségi tervezés alkalmazásával érdemes kivitelezni. Csak így van értelme, így működőképes és így fenntartható.

 4 A közösségi funkciókról bővebben e tanulmánykötet 3. fejezetében olvashat.

REPAIR CAFÉ

ESETTANULMÁNY

A REPAIR CAFÉ-K BEVEZETÉSÉRŐL

ÉS FEJLESZTÉSÉRŐL

TIROL OSZTRÁK SZÖVETSÉGI

TARTOMÁNYBAN

(TIROLER BILDUNGSFORUM)

A REPAIR CAFÉ KÖZÖSSÉGI SZERVÍZ

Mi is az a Repair Café? A Repair Café (RC) helyiek által a helyiek számára szervezett összejövetel, amelyen a résztvevők *hozzáértő önkéntesek segítségével* javíthatják meg meghibásodott használati tárgyaikat – elektromos és mechanikus háztartási eszközöket, számítógépeket, kerékpárokat, ruházatot, bútorokat, játékokat stb. –, ehhez szerszámok, segédanyagok állnak rendelkezésükre. „A Repair Café-k ingyenes találkozási helyek, ahol minden arról szól, hogy a dolgokat (közösen) megjavítjuk. A Repair Café-ban tanulási folyamat zajlik. Ha nincs javítanivalónk, ihatunk egy csésze teát vagy kávét, vagy segíthetünk valaki másnak a javításban, vagy lapozgathatjuk az olvasóasztalnál elhelyezett javítási útmutatókat, barkácskönyveket. Világszerte több mint 1500 Repair Café működik.”¹

Miért érdemes Repair Café-t szervezni? A Repair Café célja *a hulladék csökkentése, a javítási készségek életben tartása és a társadalmi kohézió erősítése*. „Rengeteg tárgyat dobunk ki, olyanokat is, amelyeknek szinte semmi bajuk, és egy egyszerű javítás után új életre kelhetnek. A gond az, hogy sok embernek eszébe sem jut, hogy maga is megjavíthat valamit, vagy nem tudja, hogyan fogjon hozzá. A barkácsstudás gyorsan elvész. A társadalom kevésbé méltányolja azokat, akik még rendelkeznek ezekkel a gyakorlati ismeretekkel – gyakran mellőzik őket, nem értékelik tudásukat, így aztán tapasztalataikat soha vagy legalábbis ritkán használják. A Repair Café mindezt megváltoztatja! Azok az emberek, akiket egyébként mellőznének, ismét résztvevőkké válnak, és értékes gyakorlati ismereteket adnak tovább. A tárgyakat pedig hosszabb ideig lehet használni, nem kell idő előtt eldobni őket. Így kevesebb új termékre, ezzel kevesebb alapanyagra és energiára van szükség. Ezzel csökken például a széndioxid-kibocsátás, hiszen az új termékek gyártása és a régi termékek újrahasznosítása széndioxid-kibocsátással jár együtt. A Repair Café arra tanítja az embereket, hogy másképp lássák vagyontárgyaikat, és értékelni tudják azokat. A Repair Café segít megváltoztatni az emberek gondolkodását, hozzájárul ahhoz, hogy nyitottabbak legyenek egy fenntartható társadalom irányában. De leginkább azt akarja megmutatni a Repair Café, hogy milyen jó móka lehet a javítás, és gyakran milyen egyszerű is.”²

Ki találta fel a Repair Cafét? A koncepciót *Martine Postma dolgozta ki* 2009-ben. Az *első Repair Cafét* 2009. október 18-án rendezték az amszterdami Fijnhout Színházban. 2010. március 2-án létrejött a *Repair Café Alapítvány* (Repair Café Foundation), azzal a céllal, hogy világszerte helyi csoportokat támogasson saját Repair Cafék felállításában. Azóta a Repair Cafék száma gyorsan növekszik, 2018 márciusára elérte az ezeröttszázat (harminchárom országban).

A Repair Café Alapítvány „újra a helyi közösségi lét részévé kívánja tenni a meghibásodott tárgyak javítását. Célja a javítási szakértelem fenntartása és terjesztése,



¹ A Repair Café Alapítvány angol nyelvű honlapjáról: <https://repaircafe.org/en/about/>

² A Repair Café Alapítvány angol nyelvű honlapjáról: <https://repaircafe.org/en/about/>

valamint a társadalmi kohézió előmozdítása azáltal, hogy a különböző háttérrel és motivációval rendelkező szomszédokat inspiráló és mindenki számára elérhető találkozók formájában összekapcsolja.”³

A Repair Café Alapítvány világszerte támogat helyi csoportokat saját Repair Caféjuk létrehozásában. 49 euró önkéntes egyszeri díj ellenében egy digitális kezdőkészletet kínálnak a Repair Café-k létrehozásának kézikönyvével – amely mindent tartalmaz, amire szükség van egy saját helyi Repair Café elindításához –, logóval a helyi Repair Caféval kapcsolatos kommunikációhoz, plakátok és szórólapok sablonjaival stb., illetve összekötik az érdeklődőket olyan, a környéken élő emberekkel vagy csoportokkal, akik érdeklődést mutatnak egy Repair Café létrehozása iránt. Amikor egy Repair Café elindul, az alapítvány weboldalán és hálózatán keresztül népszerűsíti a kezdeményezést.⁴

REPAIR CAFÉK TIROLBAN

A tiroli Repair Cafékat a *Tiroler Bildungsforum* (TBF) felnőttképzési szervezet vezette be és fejlesztette tovább *Margarete Ringler* ügyvezető igazgató és *Michaela Brötz* Repair Café projektmenedzser vezetésével. A TBF 2016 óta mintegy 45 település önkénteseit támogatja több mint 200 Repair Café üzemeltetésében. Szakértők szerint Tirolban a legnagyobb a világon az egy lakosra eső Repair Cafék száma.

A Tiroler Bildungsforum (TBF) egy kulturális és oktatási egyesület, a RING Österreichischer Bildungswerke tagja.⁵ A TBF 93 helyi felnőttképzési intézmény és 300 önkéntes helyi krónikás⁶ ernyőszervezete, amely közösségorientált oktatási és kulturális munkát szervez 224 tiroli közösségben (a tevékenysége számokban kifejezve évi 2000 eseményt jelent kb. 40.000 résztvevővel). A TBF négy területen aktív: (1) *felnőttképzés*: 93 iskola 173 községben, 130 önkéntes szervezővel és az általuk vezetett teamekkel, (2) *krónika*: 300 tiszteletbeli helyi krónikás és csoportjaik, (3) *zöldterület-fejlesztés*: 40 önkéntes munkatárs, konzultációk az ideális lakóhelyi környezet kialakításának segítésére, tiroli kertnapok, települések zöldterületeinek és köztereinek megtervezése, (4) *oktatás és kultúra*: társadalmi-politikai események, a közösségi munka megerősítése „közösségi hetek” révén, szemináriumok polgármesterek és önkormányzati képviselők/alkalmazottak számára, egyesületi alkalmazottak és tisztségviselők képzése.



3 A Repair Café Alapítvány angol nyelvű honlapjáról: <https://repaircafe.org/en/foundation/>

4 A Repair Café Alapítvány angol nyelvű honlapjáról: <https://repaircafe.org/en/start/>

5 Ausztriában több intézménytípus is foglalkozik felnőttképzéssel (amelyet a mi fogalmaink szerint sokszor inkább közművelődésnek kellene fordítanunk), a legismertebb ezek közül a népfőiskola. Kevésbé ismert a „Bildungswerk” (amelyet – jobb híján – művelődési egyesületnek szoktunk fordítani): ez a típus a kistelepülésekre jellemző, egy önkéntes helyi szervező és maga köré épített csapata szervez képzéseket, kulturális és közösségi rendezvényeket. A művelődési egyesületeknek általában nincsen saját épülete: a település különböző közösségi tereit használják. (Ezért a szövegben szereplő „iskola” szó sem fizikai térrel rendelkező intézményként, hanem szervezeti formaként értendő.) A helyi szervezőknek a szervezeti, szakmai-módszertani, adminisztratív háttérrel a regionális szervezet – jelen esettanulmányban a Tiroler Bildungsforum – biztosítja. (A regionális szervezetnek – ahogy az a szervezet bemutatásából is kiderül – van ezen kívül más tevékenysége is.) A hálózati működés a többi felnőttképzési intézménytípushoz hasonlóan a művelődési egyesületeknél is azt jelenti, hogy a helyi és a regionális szint mellett van egy országos szervezet is, ez a „Bildungswerk”-ek esetén a RING Österreichischer Bildungswerke. (A szerk.)

6 A helyi krónikások tevékenysége a település jelenének dokumentálása (váltakozatos formában: nyomtatott anyagok, képek, filmek, tárgyak stb.), múltjának gyűjtése és feldolgozása, s e gyűjtés és dokumentálás eredményeinek közösségivé tétele – vagyis a helytörténet folytonosságának biztosítása, illetve az emlékezetkultúra ápolása. A TBF a szervezeti és módszertani háttérrel biztosítja a helyi krónikások munkájához. Német nyelvű honlapjuk: <https://www.chronisten.tirol/> (A szerk.)

A TBF számára a Repair Café a közösségi alapú felnőttképzés új formáját jelenti. Egyesíti az ökológiai tevékenységet a közösségfejlesztéssel és az állampolgári képzéssel.

Kezdetek és fejlődés: Michaela Brötz, a TFB önkéntese, egyben a falujában, a kb. 1200 lakosú Pillben található felnőttképzési intézmény vezetője új oktatási és kulturális lehetőségeket keresett a falu számára. Így fedezte fel a Repair Cafét, amely nagy hatást gyakorolt rá. Ezt követően információkat gyűjtött a Repair Cafékkal kapcsolatos ausztriai és nemzetközi tapasztalatokról. A kutatás során megállapította, hogy a Repair Café inkább városi keretek között működik, nem kis vidéki falvakra szabták. Ennek ellenére 2014-ben megszervezte falujában a Repair Cafét. Az előkészítésre és megvalósításra vonatkozó útmutatást a Repair Café Alapítvány weboldalán találta meg. Az első tiroli Repair Café nagy sikert aratott. Később más falvakban is sikeresen indultak ilyen kezdeményezések, így megdőlt az az előítélet, miszerint a Repair Café inkább városba, mint kis falvakba való.



Michaela Brötz meséli: 2014-ben, az első Repair Café megszervezésekor 10-15 ember látogatta az általunk szervezett eseményeket. A Repair Caféra viszont elárasztottak minket, akár egy cunami – több mint százán jöttek el. A Repair Cafékba az emberek nem egyszerűen meghibásodott tárgyakat hoznak be és javítanak meg, a hangsúly a közös munkán van. Csavarhúzókat koppannak az asztalon, varrógépek zörögnek, távirányítót szednek szét. Jelenleg 46 olyan helyszínünk van, amely évente egyszer vagy kétszer Repair Cafét szervez. Óránként és mesteremberenként legfeljebb két eszköz kerül megjavításra. A helyi vállalatok nem tekintik konkurenciának a Repair Cafét. Az önkéntes szakemberek gyakran vállalkozók, akik így bemutathatják, hirdetni tudják tevékenységüket.



A jó kezdet folytatása, hogy a regionális szervezet, a Tiroler Bildungsforum is támogatni kezdte – Michaela Brötz irányításával – a Repair Café formát. 2018-ra már mintegy 60 Repair Café működött Tirolban. A Tiroler Bildungsforum Tirol egész területén segíti a Repair Cafék szervezését a Facebookon keresztül, levelezéssel, szórólapokkal stb. A házigazdák bejelentkeznek Michaelánál, ezután kapnak egy kezdőcsomagot a Tiroler Bildungsforumtól (reklám, szervezés, sajtómunka stb.), és Michaela tanácsokkal látja el őket. A házigazdák ezután önkéntes szakembereket keresnek falujukban háztartási készülékek, számítógépek, ruházat stb. javításához. Ha valamilyen területen nem találnak megfelelő önkéntes szakembert (ez ritkán fordul elő), a Tiroler Bildungsforumon keresztül igényelnek hozzáértő önkéntest. A tiroli Repair Cafékban az a cél, hogy a szakemberek csak annyi segítséget adjanak a vendégeknek, amennyi feltétlenül szükséges ahhoz, hogy ők maguk képesek legyenek elvégezni a javítást.

A tiroli Repair Cafék **további hatásai:**

- Az önkéntes szakemberek az önkéntesség új célcsoportját jelentik: olyan emberek ők, akik nem akarják állandó jelleggel vagy tartósan elkötelezni magukat, de évente egy-két alkalommal szívesen részt vesznek a Repair Caféban.



- A Repair Cafét követően számos önkéntes szakember továbbra is aktív marad a szomszédsági segítő munkában, mivel a faluban már sokan tudnak szakértelmükről, és segítségüket kérik a javításhoz.
- A helyi cégek általában nem látnak versenytársat a Repair Cafékban, ugyanis az ott megjavított dolgokat manapság általában egyáltalán nem javítják.

A magyarázó bárpult kiegészítő ajánlat a Repair Cafék keretrendszerében: fiatalok magyarázzák el a digitális eszközök használatát az idősebbeknek – például együtt olvassák el egy navigációs készülék használati útmutatóját, vagy telepítik a WhatsAppot mobiltelefonra, és ismertetik annak használatát. Ez az együttműködés az idősekre és a fiatalokra is nagyon lelkesítően hat.

A Tirol-i Repair Café elnyerte a környezetvédelmi díjat 2015-ben

A Tirol-Südtirol-Trentino euró régió 2014-ben környezetvédelmi díjat alapított: „Projektek és ötletek”, valamint „Intézkedések és tevékenységek” kategóriában. 2015. december 15-én az innsbrucki Landhaus Tirolban adták át az azévi díjakat, ahol a Tirol-i Repair Café az „Intézkedések és tevékenységek” kategóriában első helyezést ért el.



↩ Balról jobbra: Michaela Brötz, a projekt koordinátora, Margarete Ringler, a TBF igazgatója és Ingrid Felipe, Tirol kormányzóhelyettese

TIROLI TAPASZTALATOK - ÚTMUTATÓ REPAIR CAFÉ SZERVEZÉSÉHEZ

Az első Repair Café megszervezése felé vezető lépések:

- Szerezzünk be információkat és eszközöket a Repair Café Alapítványtól: <https://repaircafe.org/en/>.
- Végezzünk kutatást a saját országunkban működő Repair Cafékról: kapcsolatok, tapasztalatok, ajánlások stb.
- Beszéljünk helyiekkel és politikusokkal (polgármesterek), hobbi mesterembekkel és kézműipari vállalkozásokkal.
- Keressünk és foglaljunk le egy javítási tevékenységre, illetve kávé és sütemény felszolgálására alkalmas helyiséget egy délutánra és/vagy estére.

- Keressünk szponzorokat a teremlétshez, PR-tevékenységhez és vendéglátáshoz.
- Keressünk önkénteseket a szervezéshez, sütemények sütéséhez, kávé és tea elkészítéséhez.
- Keressünk önkénteseket a PR-tevékenységhez (szórólap, cikk a helyi újságokban, személyes meghívás stb.).
- Fixáljuk le az időpontokat és a meghívottakat.
- Hirdessük meg a Repair Cafét (szórólap, cikk a helyi újságban, személyes meghívás stb.).
- A Repair Café levezetése.

A Repair Café (RC) szervezésének ütemterve

Legfeljebb 6 hónappal korábban: a szervezőcsapat felállítása és a helyszín megtalálása

Legfeljebb 4 hónappal korábban:

- jelöljünk ki egy dátumot, és egyeztessük azt a csapattal
- lépünk kapcsolatba az önkormányzattal (polgármester)

Kb. 2 hónappal korábban:

- tervezzük meg a reklámtevékenységeket
- egyeztessük a csapattal az anyagszükségletet a javításokhoz, az ellátáshoz stb. Beszéljük meg, ezeket hogyan fogjuk biztosítani (a mesteremberek pl. felajánlhatják, hogy hozzák saját szerszámaikat, és megveszik a szükséges alapanyagokat)

Kb. 2 héttel korábban:

- hirdetési tevékenység (plakátok, szóróanyagok, levelek stb.)
- kávéfőzők és vízforralók
- gondoskodás az enni-innivalókról stb.

Néhány nappal korábban:

- kulcsok megszerzése, kiosztása
- italok és ételek beszerzése az önkéntesek számára
- polgármesterek, politikusok, képviselők stb. meghívása

Az RC napján:

- a munkaterületek előkészítése
- a kávézó működésének előkészítése
- regisztráció felállítása
- fotók készítése
- e-mail címek összegyűjtése
- motiváljuk a résztvevőket, hogy írjanak a vendégkönyvbe

Az eseményt követő napokban:

- köszönetnyilvánítás az önkénteseknek
- esetleg: beszámoló a sajtó számára

Egyéb szervezési kérdések

Az RC csapat: Az RC-t beindító csapatnak legalább két-három elektromos/elektronikus berendezés szerelőből, egy varráshoz értő személyből, egy mindenesből, egy regisztrációt végző személyből és egy kávézóért felelős személyből kell állnia. Jó, ha van valaki, aki ért a kerékpárszereléshez, és elkél több elektromos szakember is.

A szakértők és segítők megtalálásának legjobb módja a közösségbeli kapcsolatok hasznosítása.

A TBF által létrehozott RC Koordináció rendelkezik ugyan egy szakértői adatbázissal, ám mivel minden szakértő önkéntes alapon dolgozik, nem garantálható, hogy részt tudnak venni az adott eseményen.

Helyszín: Az ideális az, ha rendelkezésre áll egy nagyterem, egy médiaterem, egy műhely, egy szemináriumi terem és egy helyiség a kávézó számára. Ezeknek megfelelő áramellátással kell rendelkezniük. A helyiségek megtalálásának legjobb módja, ha együttműködünk a polgármesterrel, plébániákkal, civil egyesületekkel stb.

Magyarázó bárpult (fiatalok magyarázzák el a digitális eszközök használatát az idősebbeknek): A fiatalokat a közösségi kapcsolatokon és a tanárokon keresztül tudjuk megszólítani.

Általában elegendő egy fiataalt elérni, aki aztán hozza magával a barátait.

Költségek: Anyagköltséggel, a kávé, tea, gyümölcslé, sütemény stb. árával, takarítási költségekkel, az esetleges bérleti díjakkal, az önkéntesek vendégül látásának költségével kell számolni. Az induló költség kb. 100-150 euró, a kávézó ellátása étellel/itallal kb. 50 euró. Az RC általában körülbelül 10 euró adományt kap minden elvégzett javítás után. Ily módon az RC teljes egészében önfinanszírozó.

Különleges tapasztalatok, problémák és nyitott kérdések

Házirend és felelősség: Az RC-knek azt javasoljuk, hogy a látogatókkal íratassák alá a házirendet és egy felelősségkizárási záradékot. Tirolban az RC-ket a Tiroler Bildungsforum látja el felelősségbiztosítással.

A gyerekek mint célcsoport: Salzburgi előadásán (2019. szeptember 27-én) Martine Postma, a nemzetközi RC alapítvány alapítója rámutatott arra, hogy a gyerekek egyre fontosabb célcsoportot jelentenek. Sok tevékenység zajlik iskolák bevonásával – az eredmény pedig mindig pozitív. Az alapítvány egy induló eszközkészletet is kínál az iskolai RC-k számára.

Közös javítás a látogatókkal: Előfordul, hogy egyes látogatók nem akarnak segíteni tárgyaik megjavításában. Magukat ügyfélnek tekintik, akik megrendelnek egy javítást. Nekik el kell magyarázni, hogy az RC egy önszervező kezdeményezés, és fontos, hogy a látogatók mindig jelen legyenek, illetve maguk is megtanulják megjavítani a dolgaikat.

Javítási monitor: Az RC alapítvány egy ideje javítási monitor szolgáltatást is kínál.⁷ Az RC-k rögzíthetik a javítások részleteit (terméktípus, modell, hiba, a javítás sikeressége, a javíthatóság értékelése 110-es listán stb.). Ezeket az adatokat az alapítvány fejlesztési javaslatok formájában továbbítja a gyártóknak. A jövőben a felhasználók a karbantartással/ápolással kapcsolatban is kapnak majd tippeket.



Elemzési eredmények 2018⁸: Az RC-kbe legtöbbször javításra bevitt tíz termék a következő: (1) kávéfőző, (2) porszívó, (3) lámpa/világítás, (4) kerékpár, (5) nadrág, (6) varrógép, (7) óra, (8) kabát, (9) vasaló, (10) laptop. A javítási sikeresség aránya a tíz leginkább reprezentált terméknél: nadrág (97%), kabát (92%), kerékpár (92%), varrógép (78%), lámpa/világítás (69%), porszívó (67%), óra (60%), kávéfőző (60%), laptop (47%), vasaló (45%).



Példák hirdetések, felhívások, tájékoztatók szövegére

Reklám önkéntes mesteremberek számára:



Hősök kerestetnek! - Nagyszerű ötlet? - Akkor csatlakozz hozzánk!

A Repair Café-t olyan emberek éltetik, akik szeretnek szerelni, varrni, kézműves tevékenységet folytatni, illetve ezeket a készségeiket másoknak továbbadni:

- Keresünk olyan szakembereket, akik jártasak az elektrotechnika, az elektronika, a famegmunkálás, a varrás, a kerékpárjavítás stb. területén, vagy valamilyen területen szerzett tapasztalataikkal hozzájárulhatnak a Repair Café sikerességéhez. A tevékenységért nem jár díjazás, de a jelentkezés nem is jár semmilyen kötelezettséggel.
- Keresünk önkénteseket, akik szeretnének részt venni egy Repair Café szervezésében.
- Olyan embereket és szervezeteket keresünk, akik szeretnének saját Repair Café-t létrehozni településükön.

Tanácsokkal és tevékenységekkel, reklámanyagokkal, címlistákkal, dokumentumokkal és még sok mással segítjük majd őket.

Válg részévé a Tirol Repair Café hálózatnak!

Rendszeresen szervezünk regionális találkozókat, ahol a leendő szervezők tájékozódhatnak. A mesteremberek számára is szervezünk találkozókat a tapasztalatcserét elősegítendő. A Repair Café Tirol Facebook-csoportban is rengeteg információt és segítséget találhatsz.



Reklám szervezők számára:



Repair Café-t létrehozni pofonegyszerű dolog: Ma már sok Repair Café létezik, és ezek mindegyike ugyanazzal az első lépéssel kezdődött: annak elhatározásával, hogy másokkal együtt megszervezünk egy kellemes rendezvényt, ahol az emberek otthonos légkörben találkoznak, és segítik egymást azzal, hogy egy csésze kávé mellett együtt javítják meg és keltik életre kedves vagy hasznos használati tárgyaikat.

Amivel segíthetünk:

- Információs esték a szervezők és a szakemberek számára
- Repair Café alapsomag minden fontos információval, szóróanyagokkal, hirdetőtáblákkal és szórólapokkal
- Hozzáértő kapcsolattartók
- Balesetre vonatkozó felelősségbiztosítás
- Regionális médiakapcsolatok
- Segítség a mesteremberek megtalálásában

Ezt kell megszervezni:

Kellően nagy helyszín

- megfelelő méretű helyiség a javítási tevékenységekhez, több asztallal
 - külön műhelyasztallal az egyes területekhez (elektromos, varró, általános stb.)
- kávézó, teakonyha, büféasztal
- recepció és helyiség a szervezőknek
- elektromos áram, elosztók
- internetkapcsolat (ajánlott)

Segítők

- Szervezés, fogadás és vendéglátás (sajtó és VIP is)
- Kávé és sütemény felszolgálása
- Elegendő szakember a javításokhoz

PR-munka, helyi sajtó informálása





Résztevők toborzása a megszervezett eseményre:



2019.09.07. szombat, 14:00-17:00 óráig: **Repair Café Tuxban**, Új Középiskola, Tux

Javítunk: elektromos készülékeket, kerékpárokat, textil- és ruházati cikkeket, háztartási elektronikai eszközöket, bútorokat, játékokat, számítógépeket és tartozékokat, háztartási cikkeket

Szervező: Tux Önkormányzata/Tuxi Felnőttképző

Kapcsolattartó: Alexandra Peer

2018.10.10. szombat, 14:00-17:00 óráig: **Repair Café Muttersben**, a Városházán

Javítunk: elektromos készülékeket, kerékpárokat, textil- és ruházati cikkeket, háztartási elektronikai eszközöket, bútorokat, játékokat, számítógépeket és tartozékokat, háztartási cikkeket

Különlegesség: késélezés

Szervező: Klímavédelmi Csoport, Mutters

Kapcsolattartó: Robert Schmutzer és Claudia Hackhofer (e-mail cím, telefonszám)

2018.10.17. szombat, 14:00-17:00 óráig: **Repair Café Lienz-ben**, Nussdorf-Debant művelődési ház

Javítunk: elektromos készülékeket, kerékpárokat, textil- és ruházati cikkeket, háztartási elektronikai eszközöket, bútorokat, játékokat, számítógépeket és tartozékokat, háztartási cikkeket

Különlegesség: magyarázó bárpult (szakértők magyarázzák el a mobiltelefonok, digitális fényképezőgépek, okostelefonok és társaik működését), bútorasztalos, késélezés, kerékpárjavítás, varrógépdoktor, kismotorjavítás.

Szervezők: Tiroli Tehetségálózat, Kelet-Tiroli Regionális Csoport.

Kapcsolattartó: Reinhold Pölsler (e-mail cím, telefonszám), az esemény védnöke: Dr. Olga Reisner járási előljáró



LINKEK, ELÉRHETŐSÉGEK:

Tiroler Bildungsforum: <https://www.tiroler-bildungsforum.at/> (német nyelven)

Margarete Ringler, a Tiroler Bildungsforum ügyvezetője: m.ringler@tsn.at

Repair Café Tirol: <http://www.repaircafe-tirol.at> (német nyelven)

Michaela Brötz, a Repair Café Tirol projektmenedzsere: repaircafe@tsn.at

Repair Café ALapítvány, Amsterdam: <https://repaircafe.org/en/>



Képek egy Repair Café-ról

A Repair Café-t illusztráló fényképek a Schwabban 2019. március 30-án megtartott Repair Café-n készültek.



NEMZETISZOCIALISTA EMLÉKEZETHELY MINT KULTURÁLIS- KÖZÖSSÉGI TÉR

ESETTANULMÁNY
AZ EMLÉKEZETKULTÚRA ALAKÍTÁSÁRÓL
AZ EBERSWALDE-I „EISENSPALTEREI”
EMLÉKEZETHELYEN*



* Kai Jahns írásai és a vele készült interjú alapján, kiegészítve más forrásokkal

A település és a térség

Eberswalde egy 42.000 lakosú kisváros Németország keleti részén, Brandenburg tartományban (közel Berlinhez és a lengyel határhoz), járási székhely. Ez a régió egy vidéki, periférikus térség, kis népsűrűséggel, az ipar nem jellemző, a mezőgazdaság (és újabban a falusi turizmus) a meghatározó, az országos átlagnál (5,7%) jóval magasabb a munkanélküliség (12%).

Történelmileg ez a Brandenburgi Őrgrófság területe volt, mely később a Porosz Királysághoz csatlakozott. Őrgrófok, választófejedelmek, hercegek, királyok uralkodtak, majd az első világháborút követő rövid demokratikus időszak után a nemzetiszocializmus időszaka következett, ezután a terület a szocialista Német Demokratikus Köztársaság (NDK) része lett. A szovjet hadsereg itt állomásozó egysége (a katonák és családjaik) megduplázta a lakosság számát. 1990-ben az egységes Németország létrejöttével itt is megtörtént a rendszerváltás.

A térségre ugyan most a mezőgazdaság a jellemző, ám jelentős ipari múlttal is rendelkezik. Már a 17. század elején kialakult itt egy ipari-kereskedelmi központ, számos, főként fémfeldolgozó üzemmel: patkószögygyár, papírmalom, rézműhely, csőgyár – és a vasaprító, az Eisenspalterei, mely esettanulmányunkban is főszerephez jut. (Kedvezett az ipar fejlődésének, hogy itt vezették át a Finow-csatorna víziútát és a Berlin–Stettin vasútvonalat.)¹ A szocialista időszak gazdasági fejlődésében is a fém- és acélipar² volt a meghatározó, de a vegyipar és élelmiszeripar is jelentős volt.³ A rendszerváltás után megszűnt az ipari termelés, ráadásul a megszűnt ipar, valamint a városból 1994-ben kivonuló szovjet hadsereg után hátramaradt infrastruktúrát az itt maradt népességnek kellett finanszíroznia. A gazdasági válság mostanra megfordulni látszik.

A történelmi áttekintésből is kiderül, hogy a térség szűkölködik demokratikus hagyományokban, a rasszizmusnak viszont évszázadokra visszanyúló gyökerei vannak: a lengyeleket mindig is alsóbbrendűnek tekintették, ez a nemzetiszocialista időszakban sem volt másképp. A városnak azonban nem csak a nemzetiszocialista múltját kell feldolgoznia (a főként lengyel, a helyi gyárakban dolgoztatott női kényszermunkások koncentrációs táborát, a felégetett zsinagógát és az eltűnt helyi zsidó közösséget): az újraegyesített Németországban fellángoló rasszista erőszak első áldozatát, Amadeu Antonio-t is Eberswaldében ölték meg helyi fiatalok.



¹ https://www.tourismus-eberswalde.de/fileadmin/user_upload/Prospekte/prospekte_2018/Eberswalde-Broschuere-Industriekultur-Webversion.pdf?download (német nyelven)

² Érdekesként megemlíjtük, hogy a magyar–NDK munkaerőcsere-egyezmény keretében a darugyárban magyar munkások is dolgoztak, közülük többen a városban alapítottak családot, így máig létezik itt egy kis magyar közösség.

³ <http://wirtschaftsgeschichte-eberswalde.de/industrie-2/> (német nyelven)

A szocialista emlékezetpolitika

Az NDK-ban nem történt meg a nemzetiszocialista korszak feldolgozása. Az volt a naratíva, hogy a rossz fasiszták mind a nyugat-németek voltak, a kelet-németek pedig a jó kommunisták. A koncentrációs táborok emlékművei többek között a kommunista hatalmat ünnepezték: a kommunisták itt szenvedtek a koncentrációs táborokban, aztán visszatértek, hogy egy jobb Németországot építsenek fel a németekkel.

Az NDK területén lévő koncentrációs táborok emlékhellyé alakításakor személytelenítették és nemzeti kategóriákhoz kötötték az emlékezést. A kiállításban nem az egyének mint teljes emberek és az ő élet- és benne áldozattörténetük, hanem az egy-egy nemzethez tartozó áldozatok jelentek meg: minden nemzetnek külön emlékezőhelye volt.

Az NDK antifasizmusa elsősorban a hatalom legitimálására szolgált. Az 1945 után hazatérő kommunisták egy olyan társadalmat találtak, amely náciokból és a nemzetiszocializmusban érintett emberekből állt. Megállapodást kötöttek velük: elismertek minket hatalmon lévőként, mi pedig elfelejtjük a bűnrészségeket. Két generáción át tartott ez a megállapodás. Aztán a jóllét hiánya véget vetett a szocializmusnak az NDK-ban. Az emberek a szabad életet és a több személyes lehetőséget választották.

A lengyelek iránti rasszizmus a koncentrációs táborok és a kényszermunka megszüntetésével nem szűnt meg, a szocializmusban is folytatódott. A '70-es években ugyanis a lengyelek voltak azok, akik szembeszegültek a kommunista diktatúrával. A Szolidaritás-mozgalomra adott válaszként az NDK 1980-ban lezárta a határait Lengyelország felé, s rasszista sztereotípiákkal töltötte meg a sajtót, azt állítva például, hogy a lengyelek lusták, nem szeretnek dolgozni – ezért sztrájkolnak.

A punk rock szubkultúra Eberswalde-ban

A '60-as évek kelet-német zenei világának az egyik meghatározó vonulata volt a rock, amelyet pl. a Rolling Stones, a másik a politikai zenei mozgalom, amit az NDK-ban az Oktoberklub fémjelzett. A hatvanas évek végétől már megjelent az az ifjúsági mozgalom, amely a szabadságjogot a zenén keresztül is megjelenítette és követelte, és a működő szocializmust kritizálta. Ehhez tartozott a '80-as években megjelenő punk rock. A punk rockerek egyáltalán nem feleltek meg a szocialista emberképnek: kerültek a munkát, koszosak, nem szeretik a rendet, kritikusan szemlélik a körülöttük lévő világot és ezt még ki is fejezik – ezért a többi ifjúsági szubkultúrához hasonlóan őket is üldözték. A punk rockerek valóban elutasították a fennálló politikai rendet, attól távolságot tartottak (számukra Németország a rendet és az elnyomást jelentette). A német nacionalizmust és felsőbbrendűséget, mely gyűlöletet generál, a rendszerváltás után is elítélték. A punk rocknak van a múltba forduló, inkább kulturális alapú, és van egy progresszív, politikailag aktív, a társadalmi visszasságokkal foglalkozó irányzata.

A korai '90-es éveket Németországban baseballütős éveknek is nevezik⁴ a kelet-német területeken megvalósuló szélsőjobbboldali agresszió miatt. Ez egy olyan társadalom volt, amely nem szállt szembe a szélsőjobbboldali megnyilvánulásokkal, és az áldozatokkal nem volt szolidáris. A szélsőjobbboldalnak ez az elfogadottsága mindenhol megjelent, mindenki tolerálta, beleértve a helyi politikusokat, rendőröket. A külföldi vendégmunkások és a velük szolidáris punk rockerek ki voltak szolgáltatva ennek az



⁴ Baseballschlägerjahre – ha erre a kifejezésre vagy hashtag-re keresünk rá az interneten, korabeli beszámolókat is olvashatunk (német nyelven).

erőszaknak, és nem kaptak védelmet sem az államtól, sem a civil társadalomtól. A punk rockerek nem vetik meg az erőszakot, s progresszív irányzatuk a politikai beavatkozást az utcára viszi. Ezért a kilencvenes években a szélsőjobboldali erőszakkal szemben a punk rock szintér képes volt az ellenállásra, s így a megmaradásra is.

Eberswalde-ban is voltak a '80-as évektől punk rockerek, 50-100-150 ember, egy ismerősi-baráti társaság. Összetartottak a többi szubkulturális csoporttal – amíg mindannyian konfrontálódtak a kommunista diktatúrával. A demokratikus átmenettel aztán ez megszűnt: az összetartozások és szembenállások idővel újraformálódtak. Míg az 1991-92-ben érkező menekültekkel és a külföldi vendégmunkásokkal a punk rockerek szolidárisak voltak és kapcsolatot kerestek velük, barátságok születtek, addig mások baseballütővel üldözték őket. Amadeu Antonio angolai vendégmunkást főként helyi, metálós skinheadek ölték meg.

A punk rockerek egyrészt helyben, másrészt országos és európai szinten szerveződnek⁵, ugyanakkor nincs formális szerveződésük, ez egy szubkultúra, ami a zenét jelenti, az öltözködést, a baráti kört, és annak az elfogadását, ami a szubkultúrában már benne van – vagy annak a felszámolását.

A punk rockererek mindig keresték a helyet, ami a társadalom többi részétől megfelelő távolságban van. A megfelelő hely megtalálása Eberswalde-ban is fontos törekvés volt. A lakott területen belüli koncertek előbb-utóbb mindig kudarcha fulladtak,⁶ így aztán végül egyetlen korábbi ifjúsági központba, kultúrházba se engedték be őket. Az eberswalde-i punk rockerek helykeresésének másik formája a házfoglalás volt (ez sem volt végleges megoldás: egy idő után jött a rendőrség és kiűrtette a házat). Ez nem egyedi jelenség volt, máshol, például Kelet-Berlinben is megvolt a kultúrája a „keresésnek”: azokat a házakat, amelyekkel senki nem törődött, egyszerűen elfoglalták, és egy alternatív közeget alakítottak ki.

„Eisenspalterei” – a közösségi tér kialakítása

A punk rockerek tehát helyet kerestek maguknak Eberswalde-ban. A valamikori vasapritó üzem (Eisenspalterei) helyén kialakult város széli iparterület jó része korábban a szovjet hadsereghez tartozott, így 1994-ben teljesen kiürült. Volt még ott két barakk, egy ruhákat készítő német cég tulajdona, de a cég – sok más állami céghez hasonlóan – csődbe ment, és elhagyta a helyet. Ezeket a barakkokat találták meg a '90-es évek közepén a punk rockerek, kisajátították⁷, s innentől kezdve ide szervezték a koncerteket. Ez a külterületi helyszín egyszerre volt elérhető közelségben, és másokat nem zavaró távolságban.

A terület senkiföldje volt, nem volt tulajdonosa, idővel az államkincsáré lett, 20-30.000 euróért el akarták adni, de Eberswalde városának végül sikerült elérnie, hogy

 5 „Ilyen értelemben ez a világra való nyitottságnak a koncepciója, a tapasztalatoknak, a cseréknek, a bandáknak... A legegyszerűbb módja a dolgoknak, hogy az ember alapít egy punk rock bandát, nem is nagyon kell érteni a hangszerekhez – és ezzel a punk rock bandával mindenhova el lehet utazni. Ez egy megoldása annak, hogy a környezetünkben kevés pénzért kijussunk és tapasztalatokat szerezzünk. De szövegek azért kellenek, és a szövegek miatt gondolatok is kellenek.” (interjúrészlet)

6 „Fél tízkor valaki hívta a rendőrséget, kijött a rendőrség, akikkel természetesen keresték a konfrontációt, mindig akadt egy részeg, aki balhézott, a rendőrség bedühödött... – és mindig nagy konfliktus kerekedett.” (interjúrészlet)

7 Már ez sem ment konfliktusmentesen, mert a korábbi politikai gazdaságtan tanárok is szemet vetettek a helyre, ráadásul – a fasizmus visszatérésének megakadályozására – szövetséget szerettek volna kötni a punk rockerekkel, akiket korábban üldöztek. A punk rockerek nem léptek szövetségre a saját szemléletmódjukkal ellentétes, autoriter emberekkel, és a helyből sem engedtek.

az államkincstár a területet átadja – a tulajdonos az időközben megalakult punk rocker egyesület lett. Ez a tény persze több szempontból is ellentmondásosnak tűnhet, ezért magyarázatra szorul. A tulajdon fontos, ezt a punk rockerek megtanulták, miután anynyi helyről kitétték őket.⁸ A tulajdon tehát ebben az esetben nem a birtoklásnak, hanem a szabadságnak, az önállóságnak, a túlkapások, az önbíráskodás elleni védelemnek a formája. Az egyesületre pedig azért volt szükség, hogy formális háttérrel adjon⁹, mert egy punk rock koncert – gazdasági vállalkozás¹⁰ A sikeres helyfoglaláshoz az is kellett, hogy a punk rockerek – a korábbi kiürítések és konfrontációk után – tárgyalóképes helyzetbe kerültek a helyi politikával és közigazgatással.¹¹

A punk rockerek számára az is kiderült, hogy a barakkok a háború alatt egy koncentrációs tábor épületei voltak, így a punk rock közösségi tér építése mellett az emlékeztethely kialakítása is megkezdődött.¹²

Elindult az önszerveződés, hiszen az épületeket rendbe kellett hozni és fenn kellett tartani, s mindehhez támogatást kellett találni, ehhez kapcsolatokat keresni. (Az épületre – és a kiállításra – az egyesület az elmúlt 20 évben kb. 300.000 eurót költött, melynek fele egy, a nemzetiszocialista diktatúra emlékeztetkultúráját támogató, svájci alapú állami alaptól érkezett.)

A tulajdonos tehát az EXIL Egyesület¹³: egy 10-15 fős csoport működik közre aktívan a közösségi tér működtetésében (a kb. 100-150 fős punk rocker közösség tizede), és velük sem mindig egyszerű: „nehéz tulajdonosnak lenni, felelősséget vállalni, ha az embernek egy olyan csoportja van, amely a tulajdont lenézi, nem értékeli.” (interjúrészlet). A működtetést az egyesület nem egyedül végzi.¹⁴ Az ifjúsági irodát¹⁵ és a közösségi alapítványt használják még háttérnek, ők foglalkoztatják például a gondnokot. (Az „Eisenspalterei” helyi közösségi beágyazódásáról, kapcsolatrendszeréről később még lesz szó.)

A két barakk egyike az emlékeztethely, szemináriumi teremmel műhely- és színházi foglalkozások számára, konyhával, irodákkal, raktárral, mosdókkal. A másik a klub-barakk, amely szubkulturális (punk rock, hiphop, metál) koncerteknek ad otthont. A barakkok környezetét, a „kertet” a helyi közösségi színház használja, így rendszeresen



8 „Ha valaki tulajdonos, akkor ő rakhat ki mindenki mást. Szóval ha más a tulajdonos, minket kitesz a rendőrség, de ha mi vagyunk a tulajdonosok, mi tesszük ki a rendőrséget.” (interjúrészlet)

9 „Ha formális háttér kell, akkor Németországban 7 ember egyesületet alapít. Németországban mindig mindenki egyesületet alapít. Minden kiskerttulajdonos, minden kaktuszgyűjtő, és minden punk rocker is előbb vagy utóbb egyesületet alapít. Minden német 3-4 egyesületnek a tagja, élete során 10-20 egyesületnek.” (interjúrészlet)

10 „Mert jön a zenekar, azt ki kell fizetni, ha csak benzinért és sörért játszik, akkor is kell valamennyi pénz, szállás, ilyesmi, ezenkívül az emberek inni is akarnak, fűteni is kell, szóval csak egy koncert is egy kis gazdasági vállalkozás, ha 5-10 ember szervezi, kell valami struktúrája legyen. A rendezvényt el kell kezdeni, be kell fejezni, aztán ki kell takarítani, sört kell hozni, a zenekarról gondoskodni. (...) valakinek fizetni kell a jogdíjat, a zenekart, bérleti szerződést kell kötni, az áramot bejelenteni.” (interjúrészlet)

11 „Miért? Mert az ember valahogy maradni akar. Ez mindig úgy játszódtott le, hogy bementünk egy házba, elfoglaltuk. Valaki szólt a rendőrségnek. A rendőrök kijöttek, mi mondtuk, hogy ki fele, ők mondták, hogy kiürítés. Aztán jött a polgármester. A polgármester nem akar botrányt, megegyezik a rendőrséggel. És akkor észreveszi az ember, hogy valami megegyezés történt az ifjúsági munkásokkal és a közigazgatással, és a rendőrség kimarad.” (interjúrészlet)

12 „OK. A punk-rockerek rájöttek, hogy ez egy koncentrációs tábor volt – és akkor? És akkor tovább csináltuk a punk rockot. :) (...) A fő cél a punk rocker hely megeremtése volt, igen. De a punk rock egy politikai mozgalom is, egy progresszív mozgalom.” (interjúrészlet)

13 EXIL Ifjúsági és Kulturális Egyesület (Jugend- und Kulturverein EXIL e.V.)

14 „az egyesület egy anarchikusan szervezett egyesület, ezért az egyesület mellett vannak más egyesületek, amelyek nem ennyire punkok.” (interjúrészlet)

15 Eberswalder Zentrum für demokratische Kultur, Jugendarbeit und Schule e.V.

nőnek ki a földből színpadok és más építmények. Itt mutat be a színház minden évben egy új, általuk létrehozott darabot. Ebben az évben először karácsonyi vásár is volt itt.

Kronológia

1943.	a tábor kialakítása az Ardelt Werke (Ardelt Művek, akkoriban hadiüzem) közelében
1944 második fele – 1945. április	a tábor működése (mint a ravensbrücki koncentrációs tábor külső tábora)
1945 után	átmeneti tábor a Kelet-Európából kitelepített németek számára
1948 – 1994.	a területet a szovjet hadsereg használja
1950-es évek – 1990.	két barakkot (ezek maradtak meg) a VEB Fortschritt („Haladás” férfiruha üzem) használ
1994.	a szovjet hadsereg kivonul Eberswalde-ből. A terület üresen marad: elhagyatottság és vandalizmus
1997	punk rockerek az egyik barakkot rendezvényhelyszíneként használják
1998	a megmaradt épületek műemléki védelem alá helyezése
2000	az EXIL Ifjúsági és Sportegyesület az egyedüli tulajdonos
2004	a megóvás és felújítás megkezdése (a járás ifjúsági munkára fordítható forrásából és műemlékvédelmi forrásból)
2008	a barakkok véglegesen az EXIL Ifjúsági és Kulturális Egyesület tulajdonába kerülnek
2010	az északi barakk teljeskörű felújítása (megyei forrásból) a történelmi helyszín történetét bemutató kiállítás létrehozása
	az „Eisenpalterei” Emlékezhely bekerül a brandenburgi tartományi kormány „Helyi történelem. Brandenburg emlékezetkultúrája 1933 és 1990 között” koncepciójába
2012	a déli barakk felújítása (mennyezet és elektronika, a tető vízelvezetése)

„Eisenpalterei” – emlékezhely, másként

Az emlékezhely az eberswalde-i női koncentrációs tábor (pontosabban annak megmaradt két barakkja), amely 1944 szeptembere és 1945 áprilisa között működött, a ravensbrücki koncentrációs tábor külső táboraként. 800 fiatal nő volt itt fogoly, főként lengyelek, akiket a varsói felkelés leverése után hurcoltak el. A foglyok a közeli hadiüzemben kényszermunkásként dolgoztak. A láger különlegessége, hogy nem egy eldugott helyen, hanem a városban volt, a szomszédok beláttak a területére, a pályaudvar előtt vezető úton munkába vonuló foglyok a város életének részét képezték.

A koncentrációs tábor emlékhelyeknek a szocialista korszakban fennálló problémáiról már szóltunk, essen most szó a mai problémákról, amelyek szükségessé tették a nemzetiszocializmus története átadásának módszereiről szóló szakmai párbeszédet. A koncentrációs tábor önmagában már nem elég a holokauszt bemutatására. Az idelátogató fiatalok ugyanis kételkednek az emlékhely eredetiségében („szép Disneyland-et építtettek nekünk” – mondják), és elutasítják az elvárt morális felelősségvállalást.¹⁶

Mielőtt azt a szemléletet ismertetjük, amely szerint az eberswalde-i emlékezhely működik, szeretnénk megmutatni a motivációt, amelyből létrejött. A punk rockerek naci-

 ¹⁶ „Elviszik oda a fiatalokat, hogy „megjavítsák” őket. Mert hatással lesz ez rájuk, és akkor nem verik el többet a külföldiek, mert olyan mély benyomást tettek rájuk a nemzetiszocialista bűnök – ez a pedagógiai megközelítés mindig is hatástalan volt, és ma még inkább az.” (interjúrészlet)

onalizmushoz és fasizmushoz való hozzáállásáról volt már szó. Kai Jahns így beszélt a kezdetekről: „Hát igen. Az ember ott van a barakkban, körülnéz, megállapítja, hol van, hogy ez a nemzetiszocialista bűnök helye, ahol a lehető legnagyobb a távolság a német-ség nemzeti felmagasztalódásától, (...) egy koncentrációs tábor, ami nem az egyetlen - ha szétnézünk, akkor kiderül, hogy sok másik koncentrációs tábor is van. Hogy ami a különleges, az éppen ennek a mindennapisága Németországban. Hogy az ember mindenhol és minden időben a nemzetiszocialista Németország helyeit találja, mindenhol ennek bizonyítékait találja. Hogy ez a német történelem mindenhol el van ásva. És akkor itt vagyunk ebben a koncentrációs táborban, és először a politikai gazdaságtan tanárokat kell kitennünk, akik épp azt a baromságot mondják, amit a kommunisták negyven évig mondtak, hogy egy jobb Németországot építenek, miközben éppen Kelet-Németországban ölik meg az első feketét. Nem nyugat-németek jöttek, a gyilkosok azok a fiatalok, akik a szocialista iskolákban rendes szocialista nevelést kaptak. A szocialista Németországban eltúlzott nacionalizmus vezetett el a feketék üldözéséhez. És ha az ember ott áll az egykori koncentrációs táborban, akkor látja mindezt.”

Itt szeretnénk kitérni arra, hogy ez a hely nem emlék-, hanem emlékezhely. Nem egy történelmi emlékhelyen lévő múzeum állandó kiállítással (mint a nagy koncentrációs táborokban, például Ravensbrückben), hanem egy történelmi helyszínen létrehozott emlékezhely – amely közösségi térként is működik, ezért a kiállítás sem látható folyamatosan. Különlegességét az a szemléletmód jelenti, amelyet az emlékezetkultúrában képvisel, ami nemcsak a kiállítást határozza meg, hanem minden, az emlékezhelyhez kapcsolódó tevékenységet.

Ez az emlékezetkultúra az egyénekre mint emberekre, valamint a mindennapok történetére fókuszál. (E megközelítés jegyében számos történetírói műhely (Geschichtswerkstatt) jött létre Németországban, amelyekben amatőrök kutatják saját helyi történelmüket.¹⁷) A történelem így megélhetővé, hozzáférhetővé válik, megszülethet az empátia, a másik emberhez fordulás. Az emlékezetkultúra „gyakorlati megvalósításához” felhasználják az emlékezés tudományos hátterét is: a maradandó emlékhöz három tényező együttes megléte szükséges: érzelmekhez kötődés, cselekvés, helyhez kötődés.

A kiállítás közös munka során jött létre, a helyi punk közösség lengyel és lengyelekhez kötődő barátokkal egészült ki. Az eberswalde-i punk rockerek ugyanis a barakkok használatba vétele után olyan társakra akadtak, akik a '70-es, '80-as évek lengyel demokratikus mozgalmaiban érintettek vagy résztvevők voltak. (Nyugat-németek, akik ezekben az években azért tanultak lengyelül, hogy a lengyelországi fejleményeket követni tudják, és demokratikus érzelmű lengyelek, akik az NSZK-ba menekültek.)

A kiállítás létrehozása előtt tájékozódtak a nemzetiszocializmusról, a terrorról, a koncentrációs táborok rendszeréről, a környék koncentrációs táborairól és emlékhelyeiről, emlékezhelyeiről, többek között a ravensbrücki főtáborról, Moringenről, ami egy ifjúsági koncentrációs tábor volt, ahova a nemzetiszocialista Németország deviánsnak minősített fiataljai kerültek (így itt a nonkonform ifjúsági kultúrák – akkori-ban a jazz is annak számított – is kapcsolódási pontot jelentettek), vagy az erfurti Topf & Söhne emlékezhelyről, ahol egy alternatív központ működik (a Topf & Söhne német családi vállalat gyártotta Auschwitznak és a többi lágernak a krematóriumait.)¹⁸

Aztán jött a helyhez kötődő kutatómunka, amelyben központi szerepet kaptak a túlélők elbeszélései. A 2000-es évek az utolsó pillanatot jelentették erre: akik fiatalon

 ¹⁷ Egy ilyen műhely a Berlini Történetírói Műhely Egyesület (Berliner Geschichtswerkstatt e.V.), amelynek kutatói az itteni kiállítás létrehozásában is közreműködtek.

¹⁸ A tájékozódás során mindig az a megközelítés volt fókuszban, hogy az áldozatok és túlélők egyéni sorsát és az önérvényesítés stratégiáit kell a középpontba helyezni.

voltak az eberswalde-i koncentrációs tábor foglyai, a kétezres évek végén 80 év körüliek voltak. Elérésüket megkönnyítette, hogy történtek már kutatások a témában¹⁹, s e kutatókkal együttműködve, rajtuk keresztül hozzáférhetővé váltak a kapcsolatok is. (Janina Wyrzykowska, Wacława Gałęzowska és Marianna Bogusz, három túlélő többször eljöttek Eberswalde-ba, a punkok pedig Varsóba utaztak, hogy interjúkat készítsenek velük.) Másik oldalon pedig eberswalde-i lakosokat kérdeztek arról, mit láttak akkoriban. Közben a módszertanról is gondolkodtak.

A kiállítás alapja három túlélővel készült interjú, e varsói asszonyok élettörténetének bemutatása. Magukról mesélnek: hogyan nőttek fel Varsóban, hogyan foglalták el a németek Lengyelországot és Varsót, hogyan éltek ők 1939-től a gettó felállításáig, majd a gettófelkelésig, majd a varsói felkelésig, hogyan hurcolták el őket, 1945-ben hogy éltek túl és jutottak Svédországon keresztül haza, Varsóba, Varsó újjáépítéséről, hogy családot alapítottak, gyerekeik születtek, a munkájukról... A kiállítás központjában ezek az életrajzok állnak (elmesélés formájában, német és lengyel nyelvű táblákon), ezt egészíti ki a történelmi háttér bemutatása: koncentrációs tábor, „keleti munkások” (Ostarbeiter-ek)²⁰, a kényszermunkásokról hozott rendelet (Ostarbeiter-Erlasse), a lengyelek megkülönböztető jelzése²¹, Varsó, a varsói felkelés, a lengyel Honi Hadsereg – ez segít elhelyezni a helyet és a történeteket a történelmi kontextusban. Az „Eberswalde vizsgálata – Itt nincs többé gyűlölet” című kiállítás 2010-ben nyílt meg.

A kiállítás létrejöttével azonban nem zárult le a folyamat, most következtek azok a projektek, amelyek a kiállítást kézzelfoghatóvá tették, hiszen az emlékezés módszertana szerint egy emlék akkor válik maradandóvá, ha van egy hely, ahol valahogy tudok érzelmileg kötődni, és csinálnom is kell valamit. Mint az első, a kiállításba beépülő Wanda „Zatryb babája” projekt, valamint a többi, itt példaként bemutatott projekt esetében.



Wanda Zatryb babája (2011. nyár)²²

Egy helyi iskolából 11 nyolcadik osztályos (14-15 éves) fiatal egy projekthét keretében tapasztalta meg egy külső koncentrációs tábori lét megalázó és sanyarú életfeltételeit. Wanda Zatryb egy táborlakó volt, hasonló történettel, mint a kiállításon bemutatottak. Volt egy babája, amit maga készített. A túlélők visszaemlékezései megerősítik, hogy ez a kis rongybaba nagyon valóságghűen mutatja be a foglyok helyzetét (csak a facipő hiányzik róla, amelyet a nőknek a fogvatartás és a halálmenet alatt kellett viselniük) – szimbóluma mindannak a nyomornak, amelyet e koncentrációs táborok női lakói megéltek. A túlélők információi alapján (melyeknek e táborokról szóló ismereteinket köszönhetjük) a fiatalok maguk is készíthettek hasonló babákat, így a bennük élő, felszínes, sztereotip képet a csíkos egyenruhás foglyokról felválthatta egy valós ábrázolás. Az olvasott visszaemlékezésekből választottak idézeteket, ezeket a babák mellé tették, majd elhelyezték mindezt a történelmi térben.



¹⁹ Mario Wenzel, Ewa Czerwiakowski, Angela Martin, részben a Berlini Történetírói Műhely, illetve az Isa Bosch által támogatott kényszermunka-kutatás kutatói

²⁰ Kelet-Európából németországi kényszermunkára hurcolt munkaerő.

²¹ „Ez a rendelet a hierarchiai rendről szól. Lengyelország 1939-ben esett el, onnantól a lengyelek a németek rabszolgáiként léteztek. Olvasni, írni, 500-ig számolni tudni, ennyi elég. Nem köztudott, hogy a zsidók megkülönböztető jelzését a lengyeleké mintájára készítették, a lengyel megkülönböztetés volt az első, a lengyeleknek P betűt kellett hordaniuk.” (interjúrészlet)

²² A projekt német nyelvű, fotókkal illusztrált leírása az emlékezhely honlapján: https://www.eisenspalterei.de/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=39&Itemid=64&lang=de



Gerilla horgolás²³ (2012.)

A koncentrációs tábor épületeinek nagy része mára eltűnt. A szövetségesek légifelvételét használva a projektben (a jelenleg is álló barakkokat kiegészítve) újra felállították a tábort és környezetét: lemérték és körbehorgolták a lebontott épületek után üresen maradt tereket. 100 fiatal horgolt. És mint egy külső kiállítótéren, információs táblákat tettek ki. Körbe lehetett járni ezt a 3 hektárt, és megnézni, hol volt az ellátó barakk, a szállás barakk, a munkába vezető út, a pályaudvar – a résztvevők és a látogatók számára láthatóvá vált a tér.



Engem nem hurcoltak el²⁴ – közösségi színházi projekt, a hely performatív bejárásával (2016-17.)

A projektben német és lengyel fiatalok vettek részt. A lengyel fiatalok Cedynia (németül Zehliden) egyik iskolájából jöttek. Cedynia csak 30 km-re van Eberswalde-től, Lengyelország legnyugatibb városa. Fél éven át tartottak a közös próbák. Három előadás volt, majd egy újrafelvétel keretében újabb három. Az előadásokat németek és lengyelek egyaránt megnézték. Cedynia-ból még az iskolaigazgató és a polgármester asszony is eljött az egyik előadásra.

A teljes előadás felvétele itt látható: <https://www.youtube.com/watch?v=iZzQNa4MXtI> (német és lengyel nyelven).²⁵

A színházi projekt után egy graffitiprojektre került sor az eberswalde-i és cedyniai fiatalok részvételével, amelyben a cedyniai szabadtéri színpad számára készítettek közösen egy nagy graffitit. A graffitiprojekt célja az volt, hogy a lengyel oldalon is megvalósuljon egy közös projekt, és így minden résztvevő perspektívája táguhasson.



 ²³ „Bármit körbe lehet horgolni, fákat, autókat – mi egy koncentrációs tábort horgoltunk körbe.” (interjúrészlet)

²⁴ verschleppt jung ohne ich – wywieźli sama nic ja

²⁵ Nyelvtudás nélkül is érdemes belenézni, mert az előadás bejárja az emlékezhely, a valamikori koncentrációs tábor területét.

Az „Eisenspalterei” beágyazódása a városba – emlékezetkultúra Eberswalde-ban

Az esettanulmány nem lenne teljes annak a városi környezetnek a bemutatása nélkül, amelyben az „Eisenspalterei” működik. Ez a környezet meghatározó személyek és szervezetek, valamint kezdeményezések egymással összefonódó hálózatát jelenti.

A Bürgerstiftung Barnim Uckermark (**Barnim Uckermark Községi Alapítvány**²⁶) a térség meghatározó civil szereplője 2003 óta. Küldetése, hogy a régióban a nyitott és demokratikus együttélést támogassa – képzéssel, kultúrával és állampolgári aktivitással. A gyerekekre és fiatalokra különös figyelmet fordít. Tevékenységei közül meghatározó az önkéntes központ és **Kanaltheater** közösségi színház, mely helyi témákat dolgoz fel produkcióiban.

A közösségi alapítvány alapításában aktívan közreműködött a „**Toleráns Eberswalde-ért**” hálózat, amely a késő '90-es években és a 2000-es évek elején helyi szinten tevékenykedett a demokrácia erősítéséért és a szélsőjobboldaliság ellen.

Az 1998-ban alapított Amadeu Antonio Stiftung (**Amadeu Antonio Alapítvány**) is hasonló célokért küzd, olyan projekteket támogatva, amelyek a demokratikus kultúráért és a kisebbségek védelméért tevékenykednek.

Ha hűek akarunk maradni az itt bemutatott emlékezetkultúrához, akkor a szervezetek mögött néhány meghatározó személyt is be kell mutatnunk.

Uta Leichsenring, nyugalmazott rendőrfőnök. Ő volt Eberswalde rendőrfőnöke a 90-es években, a punkok balhéi idején. Különlegessége, hogy a polgárjogi mozgalomból jött: a posztoszocialista autoriter rendőrségnek tehát egy polgárjogi aktivista volt a vezetője, aki a punk konfliktusok során a rendőröknek azt mondta: „Na, azért ne vessünk be páncélosokat.” Uta Leichsenring mindhárom felsorolt szervezetnek meghatározó tagja. (A közjóhoz való példaértékű hozzájárulásáért nemrég magas állami kitüntetésben részesült.)

Anetta Kahane újságíró, polgárjogi aktivista, az idegengyűlölet és az antiszemitizmus elleni küzdelem egyik élharcosa. Kelet-berlini holokauszt-túlélő család gyermeke, aki zsidóságát nyíltan vállalja – folyamatos céltáblája a szélsőjobboldalnak. Anetta Kahane az Amadeu Antonio Alapítvány elnöke, ebben a minőségében a közösségi alapítvány tanácsának is tagja.

Kai Jahns eberswaldi punk, ifjúsági munkás, ennek az egész történetnek az elmesélője. Elkötelezett és szenvedélyes alakítója Eberswalde civil társadalmának és demokratikus kultúrájának (jelenleg a közösségi alapítvány ügyvezető elnökségi tagjaként), és mindezt többek között a közösségi színházon és az emlékezetkultúra ápolásán keresztül teszi.

A bevezetőben említettük, hogy a városnak több szinten is fel kell dolgoznia rasszista múltját: a lengyelekkel, a zsidókkal és a külföldi vendégmunkásokkal szemben. E múlt feldolgozására – mely egyben a toleráns jelen és jövő építése is egyben – több kezdeményezés is indult, és több helyszín is létesült az elmúlt évtizedben, ezek egyike az „Eisenspalterei”.

 ²⁶ A közösségi alapítvány mint civil szervezeti forma rövid meghatározása a Maroszzéki Községi Alapítvány honlapján: <http://www.fcmares.org/hu/rolunk-1.html>

Amadeu Antonio, az 1990-ben Eberswalde-ban meggyilkolt angolai vendégmunkás nevét alapítvány viseli. Kezdeményezték, hogy az érintett városrészben utcát is elnevezzenek róla, de ez lakossági ellenállásba ütközött. (Az utcaátnevezések Németországban mindig nagy ellenállásba ütköznek.) A 2014-ben megnyitott civil képzőközpont, a **Bürgerbildungszentrum** viszont róla kapta a nevét. (A központ izgalmas keveréke az élethosszig tartó tanulást támogató képzőhelynek, a tanácsadónak, a rendezvény-helyszínnek, a közösségi térnek és az önkormányzati és civil szervezeteknek egyaránt otthont adó közösségi irodának.)

A valamikori eberswalde-i zsidó közösségre az „Emlékezve fejlődni”²⁷ projekt során felépült emlékmű emlékeztet. A kezdeményezés az „Eisenspalterei” emlékezhely kialakításával egy időben indult, s talán az emlékezhely is hozzájárult ahhoz, hogy megvalósulhatott: a zsinagóga helyén egyedi emlékművet emeltek. Ennek azért is van jelentősége, mert míg az „Eisenspalterei” a város szélén, addig a **zsinagóga emlékmű** a városközpontban áll, s így megkerülhetetlenül a város részét képezi. Az emlékművet két, a diktatúrákhoz kapcsolódó emlékműveikkel világhírűvé vált építész, Horst Hoheisel és Andreas Knitz alkották. Az 1938-ban felgyújtott és lebontott zsinagóga alapfalaira (a területen később épült barakkok lebontása után) egy 3 méter magas falat emeltek, melyek teljesen körbezárják a teret. A tér belsejébe fákat ültettek, melyek felnőve láthatóan kiadják majd a valamikori épület formáját. A körbejárható falon egy szöveg fut körbe, melyet a városlakók több workshop keretében írtak meg. Nem csak az emlékmű, a rajta olvasható szöveg is személyessé teszi az eberswalde-i zsidók mai hiányát.²⁸

A **Neuer Blumenplatz** (Új Virágos tér) egy korábban elhanyagolt és üres zöldfelületen 2013-ban létrejött **nyilvános kert**, melyet Steffen „Schortie” Scheumann színész kezdeményezett, s egy tájépítész útmutatásával valósult meg. (A város támogatásán kívül a kert lakossági növényadományokat is kapott, kialakításának oroszánrészt önkéntesek végezték.) A Neuer Blumenplatz-hoz művészeti munka is kapcsolódik. A kert Czesław Miłosz Campo di Fiori című verséről kapta a nevét. A vers a varsói gettóról és a megölt lengyel zsidókról szól, feldolgozása lehetővé teszi a német és a lengyel emlékezhelykultúrán keresztül a Soá témájának megközelítését. Nem véletlen tehát, hogy a Neuer Blumenplatz-cal az „Eisenspalterei” szoros kapcsolatban áll és együttműködik.

Zárszóként álljon itt a válasz arra a kérdésre, mennyire hatékony az emlékezhely működése: „A hatékonyság mérhető. De nem azt kellene nézni, hogy hány fiatal látta a kiállítást, vagy hányan vettek részt workshopon, hanem azt, hogy áll Eberswalde a rasszizmushoz, a nemzetiszocializmus magasztalásához, a szélsőjobboldalisághoz stb.

 ²⁷ „Wachsen mit Erinnerung”. Az emlékmű oldala az építészek honlapján (angol nyelven is elérhető): http://www.knitz.net/index.php?option=com_content&task=view&id=68&Itemid=143&lang=de

²⁸ „700 éven át éltek zsidók a városunkban és a térségben, és tartották istentiszteleteiket különböző helyeken. A 200 tagúra nőtt zsidó közösség ezen a helyen avatta fel zsinagógáját 1891-ben. 1931-ben egy villámcsapás lángba borította a zsinagógát. Odasiető szomszédok segítettek az oltásban... 1938. november 9-én eberswalde-i polgárok lerombolták a zsinagógát... Már a következő nap kötelezte a városvezetés a zsidó közösséget arra, hogy a romok elbontását elintézzék és kifizesse. Eberswalde-i rendőrök deportálták a háború éveiben a város utolsó zsidó lakosait... Sok eberswalde-i zsidó halt meg koncentrációs táborokban és halálmenetekben, egyesek öngyilkosok lettek. Néhányuknak még sikerült elmenekülnie hazájából. Ettől az időtől kezdve hiányoznak Eberswalde-nak ezek az emberek, barátok, osztálytársak, szomszédok, kollégák... Ez az emlékmű zártságával jelez... „hadd ismerjék meg a jövő nemzedékek, a fiak, akik majd születnek. Aztán ők kelnek fel és tovább hirdetik gyermekeiknek.” (78. zsoltár)... 700 éven át éltek zsidók városunkban...”

más, kelet-német országrészekhez képest. És? És ha ezt állítom mércének, akkor ebben, a többiekhez képest nem vagyunk olyan rosszak. (...) Ennek persze különböző okai vannak, különböző tényezőkre van szükség, és mi együttműködünk, kölcsönhatásban vagyunk.” (interjúrészlet)

Linkek, elérhetőségek

www.eisenspalterei.de – az emlékezhely honlapja a 3 túlélő elbeszélésével, amely köré a kiállítás épül

Képek az Eisenspalterei életéből



Az emlékezhely barakkja előtt álló emléktábla²⁹ és a kiállítás – a képeken Wacława Gałęzowska, a kiállításon történetével szereplő egyik túlélő



→ ²⁹ Az emléktábla felirata: Ezen a helyen a nemzetiszocialista erőszakuralom idején a ravensbrücki koncentrációs tábor külső tábora működött. Számos európai országból hurcoltak ide nőket, akiknek embertelen körülmények között kellett kényszermunkát végezniük. Mérhetetlen szenvedést okoztak nekik. Az áldozatok emlékére és az élőknek intelmül – Eberswalde városa



Közösségi színházi projektek szereplői és közönsége



↩ Együttlét túlélőkkel

A dramatic landscape photograph featuring a natural stone arch in the center. The arch is constructed from dark, jagged rocks. Below the arch, a large, dark, textured rock formation dominates the foreground. In the background, a mountain slope is visible under a bright blue sky with scattered white clouds. The sun is in the upper left corner, creating a lens flare effect. The overall scene conveys a sense of natural wonder and stability.

A HELYI KONTEXTUSRÓL

Ahhoz, hogy értsünk, megértsünk, helyén tudjunk kezelni egy térséget, megyét, települést, szomszédságot stb., fontos, hogy **ismerjük**. A megismerés történhet többféleképpen: a rendelkezésre álló statisztikai adatokból; az elkészült stratégiákból, tanulmányokból; az ott élő emberek megkérdezéséből; a szakembereknek a területen történő munkájából. A legjobb és a legteljesebb képet akkor kaphatjuk, ha az előzőekben felsorolt valamennyi módszert alkalmazzuk, és az így szerzett tapasztalatokat, anyagokat, számokat összedolgozzuk.

A projekt során a Gönci járás megismeréséhez használtunk meglévő tanulmányokat, stratégiákat, statisztikai adatokat, készítettünk meghatározó emberekkel személyes interjúkat, zajlott egy kutatás a járásban, valamint műhelyek során megismertük a szakemberek véleményét. Az így kapott ismereteket, tapasztalatokat, benyomásokat természetesen **mi közösségfejlesztőként a közösség oldaláról értelmeztük**, és emeltük ki azokat, amelyek befolyással vannak a közösségiségre, az együttműködésekre, a partnerségre, a párbeszédre.

Ebben a részben a járás bemutatására kerül sor, méghozzá a közösségfejlesztők szemüvegén keresztül, ahogyan mi látjuk, és amiket mi tapasztaltunk a két év alatt, amit a térségben a szakemberekkel együttműködve töltöttünk.

A tágabb környezet: Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Borsod-Abaúj-Zemplén megye az ország északi periferiáján helyezkedik el. A megye területe 7247 négyzetkilométer, ezzel az ország második legnagyobb területű megyéje. Népességszáma (Eurostat adat) 642 447 fő volt 2019-ben, de 2008-ban még 709 634 fő, ami jól mutatja a népesség folyamatos csökkenését. Ezt a folyamatot nemcsak a halálozások és elveszületések aránya okozza, hanem a **negatív migráció** is.

Közvetlenül határos Szlovákiával. 16 járásra oszlik, és ebben a megyében található a legtöbb település, 358, melyből 29 város. **Jelentős az aprófalvak aránya**: a települések 42%-ának a lakossága 500 fő alatt van, és további 21%-é van 500 és 1000 fő között. A legkisebb települések főleg a megye északi, határmenti területein helyezkednek el. Az ezekben **a falvakban élők életminősége jelentősen különbözik a nagyobb településeken élőkétől** a szolgáltatások elérhetősége, munkahelyek, előregezés, egészségügyi ellátás, intézmények kiépítettsége terén. A megyét az M3-as és az M30-as autópálya, a 3-as számú főút és a 80-as számú vasúti fővonal keresztezi.

A XX. század utolsó évtizede a gazdasági átalakulás kényszerét, **egyéni és közösségi problémákat hozott** a megyének. A nehézipar túlzott jelenléte és egyik napról a másikra történő összeomlása az emberek által kezelhetetlen problémákat jelentett. Ekkor találtak először az addig ismeretlen munkanélküliséggel. Az életüket is megszerző nagy foglalkoztató gyárak és bányák megszűntek. Ez a folyamat egy strukturális válsághoz vezetett. A leépülés tartós tendenciája a 2000-es évektől pozitív változásba

ment át, megkezdődött egy felzárkózás, amelyet a gazdasági válságok időnként meg-
törnek, de aztán újra visszaáll erre a pályára.

A gazdasági ágak közül az ipar a legnagyobb foglalkoztató. Az alkalmazottak közül so-
kan dolgoznak a közigazgatásban, oktatásban, kereskedelemben. A mezőgazdaságban
alkalmazottak száma a legkevesebb.

A Gönci járás

A Gönci járás Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi, Szlovákiával határos részén he-
lyezkedik el. Történelmi hagyományokban, természeti erőforrásokban, kultúrtörté-
neti értékekben gazdag vidék, mégis a relatív elmaradottság a jellemző, **az itt élők
életszínvonalja jóval a magyarországi átlag alatt van.** A térség nem képes moz-
gósítani az emberi és természeti erőforrásait annak érdekében, hogy az itt élők jobb
megélhetésre tegyenek szert, haszonélvezői, ne pedig elszenvetűi legyenek a változá-
soknak, a fejlesztéseknek. A térségre az ipar jelenléte egyáltalán nem jellemző.

A **népességszám csökkenése folyamatos** és erőteljes. Ez elsősorban az elvándor-
lásoknak és ezzel összefüggésben a romló korstruktúrájának köszönhető. Valamennyi
jóléti mutató elmarad az országos, de még a megyei átlagtól is. Jellemző, hogy a 18
év felettiek között magas az alacsony végzettséggel rendelkezők aránya, és elenyésző
számban találunk felsőfokú végzettségűt. A megélhetési lehetőségek szűk skálája rá-
nyomja a bélyegét az egész térségre.

A járás minden településén találunk legalább egy bejegyzett **civil szervezetet**, azon-
ban ezek jó része nem aktív. Tevékenységi körüket tekintve főleg kulturális, szaba-
didós, sport és polgárőr egyesületekről van szó, és sok az intézmények, óvodák és
iskolák mellé rendelt alapítvány, amelyek azzal a céllal jöttek létre, hogy az intézmé-
nyek működési forrásait kiegészítsék. A fejlesztéssel, társadalomfejlesztéssel, érdek-
képviseléssel, érdekérvényesítéssel foglalkozó szervezetek száma elenyésző, hiányzik
az igazi civil attitűd. Az utóbbi években ezen szervezetek **jelentősége és befolyása,
hatása a járás fejlesztésére egyre csökken.** A hatalom nem vonja be, nem szólít-
ja meg ezeket a szervezeteket még azokba a programokba sem, amelyek kifejezetten
ezen egyesületek tevékenységének, tudásának profiljába tartoznak. Így ezek a civil
szervezetek elszigetelten, legtöbb esetben magányosan próbálnak változást elérni,
időnként azonban egymással együttműködve nagyobb befolyást szerezve képviselik
a helyi civil érdekeket. Mivel a fejlesztési forrásokból kimaradnak, így az **anyagi és
infrastrukturális ellátottságuk sem megfelelő.** E szervezetek kisebb szerepe arra
is visszavezethető, hogy a hátrányos helyzetű térségekben a civil kurázsihoz szükséges
tanultság és bátorság hiányát tapasztalhatjuk, valamint hiányzik az az anyagilag erős
réteg is, amely támogatója lehetne a szervezeteknek.

A Gönci járás a 290/2014. Kormányrendelet alapján egyike annak a 36 járásnak, amely
komplex programmal fejlesztendő. Ezen járások között a 3. legrosszabb helyzetben
lévő a Gönci járás.¹

A járásban **két város található:** az északi részen Gönc, a déli részen Abaújszántó. E
miatt az elhelyezkedés miatt, valamint a városok köré csoportosuló szolgáltatások és a
központi szerepeik miatt nevezik a járást kétpólusúnak. A két város funkciójuk miatt
egymással versengő pozícióban van.

 1 A két év alatt ez a mutatószám folyamatosan romlott, így a járás az utolsó helyre került.

A munkanélküliség kezelésében bekövetkezett „segély helyett munka” elv eredményeként a járásban a **legnagyobb foglalkoztató az állam** lett, közfoglalkoztatottként alkalmazva a szegénységben és mélyszegénységben élők tömegét.

A járás égető problémái: a tartós munkanélküliség, alacsony iskolai végzettség, elvándorlás, előregedés, szegénység/mélyszegénység, gettósodó falvak, elégtelen hozzáférés a szolgáltatásokhoz, szenvedélybetegség (alkohol, olcsó drogok).

A járás a számok tükrében

Ahhoz, hogy egy térségről képet kapjunk, **tudnunk kell néhány adatot** róla, hisz a számok, a számszerűsített mutatók pontosítják az érzéseinket és a tapasztalatainkat. Az itt következő számadatak a 2011. évi népszámlálás adataiból valók, és a népesség számadataira, nem és kor szerinti megoszlására, iskolai végzettségére, valamint a települési és közlekedési viszonyokra, illetve a foglalkoztatási adatokra vonatkoznak.

A teljes járás állandó **népessége** 2011-ben 20 395 fő, ez 2001-ben még 22 175 fő volt. A lakónépesség száma azonban csak 19 275 fő. A népességszám változásának tényezőit nézve az élveszületések száma 2001 és 2011 között összesen 2512 fő, míg a halálozások száma 3406 fő. A **természetes fogyás** tehát 894 fő, és a **vándorlási különbözet** is negatív előjelű, –1459 fő. A lakónépesség **nemek szerinti megoszlását** nézve 9280 fő a férfi és 9995 fő a nő. A népesség életkor szerinti összetétele a következőképpen alakul: 14 év alattiak száma 3643 fő; 15-29 év közötti 3540 fő; 30-49 év közötti 5172 fő; 50-64 év közötti 3741 fő; 65 év fölötti 3179 fő. A 7 éves és idősebb népesség **legmagasabb befejezett iskolai végzettsége** a következőképpen alakul: általános iskola 1. évfolyama 401 fő, általános iskola 1-7. évfolyama 3328 fő, befejezett általános iskolai 8 osztály 6078 fő, középfokú végzettség érettségi nélkül (szakiskolai és szakmunkás végzettség) 3612 fő, érettségivel rendelkezik 3163 fő és diplomával rendelkezik 1119 fő. A járás alacsony képzettségi szintjét alátámasztja a 7 éves és idősebb népesség legmagasabb befejezett iskolai végzettségének összehasonlítása az országos és megyei adatokkal. Ez a szám leginkább az egyetemi és főiskolai végzettségűek esetében szembetűnő. Azért tartjuk fontosnak ezt az adatot kiemelni, mert az emberek mobilitásához, a változásban való hithez és cselekvéshez nagyban hozzájárul a tanultság.

	1. évfolyam	1-7. évfolyam	8 osztály	középfokú végzettség érettségi nélkül	érettségi	egyetem, főiskola stb.
Gönci járás	2,26%	18,8%	34,34%	20,4%	17,87%	6,32
B-A-Z megye	1,47%	13,98%	27,71%	19,84%	25,7%	11,28%
Ország összesen	1,18%	11,22%	25,03%	19,48%	27,54%	15,54%

1. táblázat A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2011. Forrás: KSH

A gazdasági aktivitás szerint a **foglalkoztatottak** száma 5423 fő, munkanélküli 1980 fő, inaktív kereső 6301 fő és eltartott 5571 fő. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal által 2019 augusztusában a megye munkaerőpiaci folyamatáról készített elemzés alapján a a Gönci járás **munkanélküliségi mutatója** 20-24% között van, míg a megyei 12,6%, az országos pedig 5,5%. Tehát a Gönci járásban az országra jellemző munkanélküliséghez képest négyszeres, a megyei mutatónak pedig majd duplája a munkanélküliek aránya.

A **járast 30 település alkotja**. Jellemzően aprófalvas területről van szó, 18 település állandó népessége kevesebb mint 500 fő, 7 település rendelkezik 500 és 1000 fő közötti népességgel, és csak 5 településnek van 1000 fő feletti népessége. A két város népessége is jócskán elmarad az 5000 főtől. Gönc népességszáma 2218 fő, Abaújszántóé pedig 3255 fő.

A járás északi része Miskolctól több mint 60 km-re található, míg Kassától kevesebb mint 30 km-re. A trianoni határ meghúzásával a **térség elvesztette a természetes egységét**, a vidék elvesztette a városát, ami a mai napig nem oldódott fel és nem oldódott meg. Nem találta meg a helyét, szerepét, mondhatni a városát a vidék.

A járás megközelíthető a Miskolcot Kassával összekötő 3-as számú **főúton**, amely mellett a tervek szerint 2 év múlva átadásra kerül a most épülő autópálya. A közút mellett **vasúton** is elérhető a járás a Miskolc–Hidasnémeti vasútvonalon, a két város között lévő 62 km-es távolságot 1 óra 4 perc alatt teszi meg a vonat. A járás külső elérhetősége jobban biztosított, mint a járáson belül a járás székhelyére, Göncre való eljutás, ahol a kormányhivatali, az okmányirodai, a nevelési tanácsadói, a szociális és a gyermekjóléti stb. szolgáltatások működnek.

Közzolgáltatások a járásban

A járásban működő közzolgáltatások esetében, a **szociális területen** kiemelendő az **Abaúj-Hegyközi Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet**, valamint az **Abaújszántói Gondozási Központ** munkája, ugyanis a térségben az alapszolgáltatások többségét e két szolgáltató valósítja meg. Mindemellett jelen vannak egyházi fenntartású szolgáltatók is, akik szintén hozzájárulnak az alapszolgáltatások működtetéséhez.

A térségben a **Gyerekesély Program** (továbbiakban: Gyp-program) átfogó kiterjedése lehetővé tesz szakmaközi együttműködéseket is, amelynek révén a szociális szolgáltatások körében szoros szakmai partnernek tekinthetők. A GYEP-programban létrehozott közösségi ház és közösségi terek több település együttműködését feltételezik, melynek keretében az alábbi területek érintettek: Pere, Vizsoly, Vilmány, Boldogkőújfalu, Hidasnémeti, Gönc (ház). A GYEP együttműködik a Szociális Alapszolgáltatási Központ munkatársaival a járásban (pl. szakmai műhelyek keretében, prevenciók programot vállaltak, adósságkezelés, mediáció – akár iskolában lévő konfliktusok). A Gyp-programot egészíti ki a **Jelenlét házak** megjelenése is, a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet működtetése által, két településen: Vizsolyban és Boldogkőújfalon, azonban tevékenységeik szintén kiterjednek más településekre is.

Az általános egészségügyi szolgáltatások mellett (amelyeket lentebb érintünk), e területen lévő szakmai együttműködések vonatkozásában kiemelendő a **Lelki Egészségközpont** (továbbiakban: LEK), valamint az **Egészségfejlesztői Iroda** (továbbiakban: EFI) együttműködése. Az EFI szorosan együttműködik a Gönci járásban lévő iskolákkal, ugyanis az iskolákat érintő program prioritást élvez, valamint az óvodákkal, az egészségnapok keretében.

A járásban a **házi orvosokkal** való együttműködést több szakember is nehézkesnek jellemezte, nem tudnak együttműködni (nem látnak rá a tevékenységeikre), elhatárolódás jellemző erre a szakmára (amelynél kivételt képez az abaújszántói Gondozási Központ működése, ahol szorosan együttműködnek a házi orvosokkal). A gönci székhelyű Szociális Alapszolgáltatási Központnak szoros kapcsolata van a Máltai Szeretetszolgálattal, akikkel többnyire adományozói viszonyban állnak.

A **közművelődésről** kétféle, sőt háromféle aspektusból is beszélhetünk. Egyrészt közösségi térről, amely vagy csak a közművelődési feladatok ellátásának ad teret vagy egyéb tevékenységek megszervezését is szolgáló szintér. Másrészt közművelődési alapszolgáltatást biztosító intézményről, szinterről, amely elősegíti a művelődő közösségek létrejöttét, fejleszti a társadalmi részvételt, biztosítja az élethosszig tartó tanulás feltételeit, hozzájárul a közösségi és kulturális értékek átörökítéséhez, segíti az amatőr művészeteket, foglalkozik a tehetséggondozással, és a kulturális gazdaságfejlesztéssel. Harmadrészt pedig megvizsgálhatjuk a szerint is, hogy szakember segíti-e a közművelődési tevékenységet a településeken vagy sem. A részletes adatokat megelőlegezve elmondhatjuk, hogy a járás mindhárom szempontból rossz helyzetben van: a települések majdnem egynegyedében (köztük a járásszékhelyen) nem, vagy csak időszakosan jelenik meg a közösségi tér funkció, felében nincsenek közösséget építő rendszeres művelődési alkalmak, és csupán 1-2 településen dolgozik felsőfokú végzettségű szakmai munkatárs. A tapasztalataink azt mutatták, hogy a járásban két településen, Abaújszántón és Hidasnémetiben található a hagyományos értelemben vett művelődési ház, melyek közül ma már csak Abaújszántón dolgozik felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező szakember.

A járási közszolgáltatások részletes bemutatása²

Szociális szolgáltatások

Falugondnoki és tanyagondnoki szolgáltatás

Falugondnoki szolgáltatást 20 településen azonosítottunk a Gönci járásban, az alábbi településeken: Abaújalpár, Abaújkér (esetében: tanyagondnoki szolgáltatás), Abaújvár, Arka, Baskó, Boldogkőújfalu, Fony, Gibárt, Hejce, Hernádbüd, Hernádszurdok, Hidasnémeti, Korlát, Mogyoróska, Pányok, Pere, Regéc, Sima, Tornyosnémeti, Zsujta. A felsorolt települések többségében a falugondnoki szolgáltatások fenntartója és szolgáltatója az adott település önkormányzata, azonban egy esetben társulásban végzi három önkormányzat ennek működtetését (Abaújvári Falugondnoki Szolgálatot Fenntartó Társulás, Falugondnoki Szolgálat Abaújvár-Pányok-Zsujta).

Házi segítségnyújtás

A házi segítségnyújtás a járás minden területére kiterjed, amelyet alapvetően hat fenntartó valósít meg a térségben.

Állami fenntartású:

- Abaúj-Hegyközi Többcélú Kistérségi Társulás (fenntartó), Abaúj-Hegyközi Gyermekejélési és Szociális Alapszolgáltatási Körzet (szolgáltató),
- Szikszói Kistérségi Többcélú Társulás (fenntartó), Szikszói Kistérségi Szociális Szolgáltató Központ (mindössze egy települést érint) (szolgáltató),
- Abaújszántó és Térsége Szociális- és Gyermekejélési Alapellátási Társulása (fenntartó), Abaújszántói Gondozási Központ (szolgáltató).

Egyházi fenntartású:

- Abaújvári Református Egyházközség (fenntartó), Perényi Borbála Gyülekezeti Otthon (szolgáltató),
- Boldogkőváraljai Görögkatolikus Parókia (fenntartó), Boldogkőváraljai Görögkatolikus Egyházközség Boldog Házi Gondozó Szolgálat (szolgáltató),
- Perkupai Református Egyházközség (fenntartó), Gondviselés Református Diákönkormányzati Központ (szolgáltató).

 2 A közszolgáltatások tartalmáról e tanulmánykötet első fejezetének mellékletében olvashat.

Jelzőrendszeres házi segítségnyújtás

A járás településein elérhető, amelyet három társulás valósít meg:

- Abaúj-Hegyközi Többcélú Kistérségi Társulás, Abaúj-Hegyközi Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet,
- Szikszói Kistérségi Többcélú Társulás, Szikszói Kistérségi Szociális Szolgáltató Központ (mindössze egy települést érint),
- Abaújszántó és Térsége Szociális és Gyermekjóléti Alapellátási Társulása, Abaújszántói Gondozási Központ.

Étkeztetés

A járásban 19 település szociális étkeztetési szolgáltatását azonosítottuk, amelyek közül 15 településen önkormányzati fenntartású étkeztetési szolgáltatás van jelen, míg négy helyen (Abaújszántó, Boldogkőváralja, Hejce, Korlát) egyházi fenntartású, amelyet a Gondviselés Református Diakóniai Központ biztosít. Az önkormányzati fenntartásúak többségükben adott településen szolgáltatnak csak, azonban három esetben más településekre is kiterjed a szolgáltatás: Abaújtéri Szociális Étkeztetés Alapellátási Társulás (Abaújtér, Pányok), Tornyosnémeti Község Önkormányzata Étkeztetés és Falugondnoki Szolgáltatás (Hernádszurdok, Tornyosnémeti, Zsujta), Fonyi Gondozási Központ (Fony, Regéc, Mogyoróska).

Nappali ellátás, családsegítés, támogató szolgáltatás

A térségben ezen szolgáltatásokat három fenntartó biztosítja:

- Abaúj-Hegyközi Többcélú Kistérségi Társulás, Abaúj-Hegyközi Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet,
- Szikszói Kistérségi Többcélú Társulás, Szikszói Kistérségi Szociális Szolgáltató Központ (mindössze egy települést érint),
- Abaújszántó és Térsége Szociális és Gyermekjóléti Alapellátási Társulása, Abaújszántói Gondozási Központ.

Közösségi ellátás

A járáson belüli kistérség központjában, Göncön elérhető csak a pszichiátriai betegek részére nyújtott közösségi alapellátás, az Esélyteremtő Szociális és Egészségügyi Non-profit Kft. által fenntartott Világítótorny Pszichiátriai Betegek Közösségi Ellátása, amely többek között a Gönci járás egész területéről fogad klienseket.

Szakosított ellátások

A szociális alapszolgáltatások után térjünk ki szakosított ellátásokra is. A járásban a szakosított ellátások közül három intézményt ismertünk meg. Abaújkéren a Miskolci Egyházmegye által fenntartott Szent Zokitosz Gyermekvédelmi Intézmény otthont nyújtó ellátást biztosít, utógondozói ellátással kiegészülve, míg Boldogkőváralján a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Abaúj-Zempléni Integrált Szociális Intézménye működtet fogyatékos személyek számára nagy létszámú, bentlakásos intézményt. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgáltatnak pedig Göncön van otthont nyújtó ellátása (lakóotthon, utógondozás).

A járásban működő egészségügyi ellátások

Az egészségügyi közszolgáltatások közül a **háziorvosi ellátás** csak korlátozottan érhető el, ugyanis adataink szerint csak az alábbi településeken biztosított:

Település	Hozzá tartozó plusz település
Abaújszántó	Baskó, Sima
Abaújszántó (másik körzet)	-
Abaújvár	Pányok, Zsujta, Kéked
Boldogkővára	Boldogkőújfal, Arka
Gönc	Telkibánya
Gönc (másik körzet)	Göncruszka
Hidasnémeti	Tornyosnémeti
Vilmány	Fony, Mogyoróska, Hejce, Regéc
Vizsoly	Hernádcéce, Korlát

Fogorvosi ellátás adatbázisunk szerint csak Göncön és Abaújszántón működik.

A **védőnői szolgáltatás** szintén megosztott rendszerben működik a térségben, amelyet a jelenlegi hozzáférésünk szerint 11 védőnő lát el. A Gönci járásban egy védőnő átlagosan 3 településen dolgozik. Két védőnő dolgozik csupán egy településen, többségük 2-3 települést lát el, azonban van olyan védőnő, aki hét településen is jelen van. A Gönci járás kiemelt egészségügyi központja Gönc, ahol az Egészségfejlesztő Iroda is működik, mely program lényegében az egész járás területére kihat. A programot az ÁNTSZ/ Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet fogja össze, évente kell megpályázni, és a szakmai tevékenységek fő irányait az ÁNTSZ határozza meg. Az általuk nyújtott szolgáltatások: tanácsadás, klub, rendszeres mozgásos program, egészségnap, ismeretterjesztő szórólap, egészségügyi tanfolyam. Az Egészségfejlesztő Iroda gyakorlati működése főleg a településeken zajlik, lényegi változást (a vezető szerint) akkor tudnak elérni, ha helyben valósítanak meg programokat („Emberek közé kell menni.”). Az irodában 20 órában dolgozik egy egészségfejlesztő (az iskolai programot is ő valósítja meg) és két asszisztens, akik többek között a programok adminisztrálását végzik (egyikük a gönci, a másik az abaújszántói klubokat, programokat). Ehhez kapcsolódik a Lelki Egészség Program, amelynek munkatársai: szociális szakember, pszichiáter, és a tervek között szerepel egy dietetikus és Göncön egy főállású pszichológus alkalmazása is.

Kulturális szolgáltatások

A projekt elején elérhető 2016. évi kulturális statisztika szerint a járásban két helyen (Gönc és Telkibánya) találunk közérdekű muzeális kiállítóhelyet, melyeket a települési önkormányzatok tartanak fenn. A települési könyvtári ellátás az önkormányzatok kötelező feladata. A járásban 2 településen (Abaújszántó, Gönc) van önálló intézményként könyvtár, a többi településen a könyvtárak tagintézményként, a megyei hatókörű városi könyvtár részeként működnek. A járás 30 településéből 18 településen dolgozik a könyvtárban legalább részmunkaidős munkatárs (a többiek önkéntesek). Miközben a törvény a települési önkormányzatok számára a közművelődési tevékenységek támogatását is kötelező feladatként írja elő, a járás 30 településéből 7 településen (köztük a járásszékhelyen) nincs egész évben működő tere a közműve-

lődésnek (közművelődési intézmény, közművelődési közösségi színtér, integrált közösségi és szolgáltató tér – IKSZT), 17 településen nincsenek rendszeres művelődési alkalmak, és mindössze 8 településen foglalkoztatnak legalább részmunkaidős munkatársat, mindenki más (a munkatársakat segítők is) önkéntes. A végzettség tekintetében még rosszabb a helyzet: a 8 foglalkoztatottból csak 2 (ma már csak 1) dolgozik közművelődési munkakörben felsőfokú végzettséggel.

A járás kihívásai – ahogy mi látjuk

2004-ig, az Európai Unióhoz való csatlakozásig vasúti, vám és határközpont volt a járás északi része, jórészt ez adott munkát az itt élőknek. A csatlakozást követően kiépültek ipari parkok Szlovákiában (Kenyhec), ahová járnak a járás területéről is dolgozni, de ebbe a járásba nem érkezett tőke.

2008-tól megfigyelhetünk egy új tendenciát: Nagyon sokan vásárolnak házat a járás északi, a határral szomszédos településein, akik közül többen nemcsak hétvégi házként használják az építményeket, hanem életvitelszerűen ott élnek. Ezek között az emberek között egyre többen vannak, akik nem beszélik a magyar nyelvet, reggel elmennek Kassára dolgozni, majd délután visszajönnek, vagyis ezek a kistelepülésekké válnak. Ez a folyamat abba a fázisába ért, hogy a települések egyensúlya néhány éven belül felborul, és magasabb lesz a Szlovákiából beköltözöttek száma a magyar állampolgároknál.

A járásban nagy problémát jelent a szakemberhiány, a szakemberek túlerheltsége, az alacsony iskolai végzettség, az elszegényedés mind a települések, mind a magánszemélyek esetében. Ezek mellett két problémára fontos részletesebben kitérni, ezek az **együttműködés és az együttélés**. Ahhoz, hogy ez érthető legyen, pontosítani kell, hogy mit is értenek alattuk a járásban élők.

Azt gondolhatnánk, hogy az együttműködés már megy nekünk, hisz olyan sokat beszélünk róla az utóbbi 20 évben, és olyan sokféle programot támogattak azzal a céllal, hogy az együttműködés kiépüljön. Mégis azt tapasztaltuk – és az ott dolgozó és élő szakemberek is ezt képviselték –, hogy a valódi együttműködés alig van jelen a járásban. A kötelezően előírt együttműködések is gyakran csak papíron léteznek, a széleskörű, az emberek közötti, a szakemberek és intézmények közötti, az intézmények és a helyi emberek közötti, az intézmények, helyi emberek és önkormányzatok közötti, a települések közötti együttműködések pedig teljesen hiányoznak. Legalábbis az a fajta együttműködés, amit mi közösségfejlesztők annak tartunk: a partnerek között nincs alá-fölé rendeltség, párbeszéd alapú, az együttműködő partnerek közül senki sem képzeletben azt, hogy ő a másik fölött áll. Látva ezt, úgy gondoljuk, hogy ezzel sok dolgunk van még.

A másik ilyen fontos ügy az együttélés, ami ebben az esetben nemcsak a roma és nem roma emberek együttélését jelenti, hanem a Szlovákiából beköltözöttek és a településeken élő régi lakosság együttélését is. Ez az együttélés egyre nagyobb kihívást jelent ezen településeknek, hisz az állandó lakosság körében megfogalmazódik az a kérdés, hogy azok akik nem Magyarországon adóznak, hogyan járulnak hozzá a települések fenntartásához, a közös teherviseléshez?

A járáson belül a települések is eltérő helyzetben vannak, egyesek gazdaságilag erősek, mások leszakadnak a többitől. Ennek oka sokféle lehet. Egyrészt az, hogy a település vezetése mennyire képes élni a lehetőségekkel, milyen fejlesztési stratégiával rendelkezik, egyáltalán van-e elképzelése a jövőről, vagy hagyja hogy a külső tényezők

határozzák azt meg. Másrészt nyilván függ a település lakosságától is, attól, hogy az ott élők dolgoznak vagy sem, éreznek-e felelősséget a településük iránt, részt vesznek-e az életének szervezésében vagy csak várják, hogy valaki megoldja a dolgokat. Nem lehet egy embert (polgármester), egy testületet (önkormányzat) okolni a leszakadásért, hisz ez összetett dolog. Ez a probléma gyakran előjött a műhelyeken, a személyes beszélgetések során.

A közszolgáltatásokhoz való hozzáférést is a területi egyenlőtlenség jellemzi. Minél kisebb egy település, minél távolabb van a központtól, annál kevesebb közszolgáltatás és szolgáltatás érhető el. Ez nem csupán a Gönci járás jellemzője, hanem a teljes ország sajátossága. Így van ez annak ellenére, hogy a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés állampolgári jog, így mindenki számára biztosítottnak kell lennie. Emellett fontos, hogy ezek a szolgáltatások társadalmi szükségletekre reagáljanak, és a céljaik között szerepeljen a területi elmaradottság csökkentése.

A közszolgáltatások színvonalát az is befolyásolja, hogy szakemberhiány van a járásban, az ott dolgozók pedig túlerheltek. Az intézményi kötöttségeknek, az intézmények rugalmatlanságának köszönhetően a szakemberek nem látják annak lehetőségét, hogy az általuk nyújtott közszolgáltatások közösségi alapon valósuljanak meg, így a helyi igényekre és a helyi erőforrásokra épüljenek. Úgy gondolják, hogy ez a fajta szabadsága csak a pályázati programoknak van, így ezektől várják a szolgáltatások bővítését és a helyi megoldások kidolgozását is.

Amikor megkezdtük a projektünk megvalósítását, a járásban 36 olyan pályázat futott, amelyben nevesítve voltak a helyi szakemberek, ennek ellenére nem volt kapcsolat a pályázatok között. Közösségfejlesztőként kezdeményeztük ezen projektek megvalósítói között a kapcsolatfelvételt és a rendszeres kommunikációt, egyeztetést. A kezdeményezésünkre öt-hat szervezet volt nyitott, amelyek a kiemelt projekteket (GYEP, Végtelen lehetőség) valósítják meg. Így közöttünk megkezdődött egy együttműködés, rendszeresen találkoztunk, ismerkedtünk egymással, az általunk használt módszerekkel. E mellett a térségről szerzett tapasztalatainkat is megosztottuk egymással, és a felmerült problémák közül a mindannyiunkat foglalkoztatókat közösen elemeztük, így helyezve azt szakmaközi megközelítésbe.

A sok pályázati támogatás gondot is jelent abban az esetben, ha nincs közöttük együttműködés, ha nem úgy terveződnek, hogy a szakmai tartalmak kiegészítsék egymást, hanem ugyanazok a programelemek ismétlődnek bennük. Így sajnos az együttműködés helyett gyakran versengés alakul ki közöttük.

Mi is lehet a jövője egy ipar nélküli, tiszta környezettel és levegővel, jó természeti adottságokkal (Zemplén hegység, Hernád folyó, várak stb.) rendelkező térségnek? Az egyik lehetőség (hangsúlyozzuk, hogy az egyik és nem az egyedüli) nyilván a turizmus. Ahhoz azonban, hogy **ez felépüljön és kiépüljön, vállalkozásokra van szükség, amelyhez tudás kell és mobilitás.** Ezek pedig nem erősségeik az itt élőknek, ezért első lépésként ezekkel kell foglalkozni, vagyis hogy az itt élők bátor, tanult, öngondoskodó és önfegyelmező képességekkel rendelkező emberekké váljanak, illetve működő, jól szervezett közösségeik legyenek.

The background of the entire page is a warm, textured orange-brown surface. Overlaid on this are several paper cutouts of human figures in various shades of brown and orange. The figures are arranged in a circle, holding hands, with one figure in the foreground slightly out of focus. The lighting creates soft shadows on the textured surface.

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ

A LEGHÁTRÁNYOSABB HELYZETŰ
JÁRÁSOKBAN MEGVALÓSULÓ
SZAKMAKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK
FELTÁRÁSÁRA IRÁNYULÓ KUTATÁSRÓL

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

A közösségi alapú szolgáltatás az igények és szükségletek kielégítésének az a módja, amely a helyi közösségbe ágyazottan működik, vagyis helyben van; személyes, illetve helyi közösségi szükségletekre és erőforrásokra épít; a helyi lakosokkal egyenrangú, partneri viszonyban működik; belső erőforrásokat mozgósít; más szolgáltatásokkal, illetve a helyi közösség más szereplőivel partnerségben dolgozik

(Gyenes 2019).

A Közösségfejlesztők Egyesülete megbízásából e munkában közreműködő kutatói csoport 2019 és 2020 között közösségi alapú részvételi kutatást végzett a Közösség alapú szolgáltatások fejlesztése és a szakellátással való összekapcsolása kistelepüléseken című EFOP-5.2.2-17-2017-00011 projekt keretében, amelynek célja egy-egy magyarországi és erdélyi, leghátrányosabb helyzetű járásban működő szociális, egészségügyi és közművelődési szakmai együttműködések jellemzőinek megismerése volt. A kutatói csoport tagjai: Balla Zoltán, Bereczky Béla, Boda Kitty, Bortnyákné Urbán Hajnalka, Csabai Lucia, Gyenes Zsuzsa, Lázár László, Molnár Aranka, Pongráczné Kiss Éva, Sándor Béla, Takács Csabáné voltak.

A kutatás, a projekt átfogó céljához illeszkedve, elsősorban a közösségi alapú szolgáltatások fejlesztéséhez, annak szakmai megalapozásához járult hozzá.

Két helyszínen, egy magyarországi és egy erdélyi célterületen zajlott a feltáró munka, ezen célterületek mindkét ország esetében a leghátrányosabb helyzetű kistérségek közül kerültek ki. A kutatás két fő részre különült el: elsőként a helyi közösségekben jelenlévő közösségi funkciókat vizsgáltuk, majd ezt követően a szociális, egészségügyi és közművelődési területen működő intézmények és az e területeken dolgozó szakemberek közötti együttműködések jellemzőit azonosítottuk. Ennek folyamán az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

- Hogyan működnek a közösségi funkciók a kiválasztott célterületen – a helyi lakosok, szakemberek megítélése szerint?
- A közszolgáltatásban dolgozó helyi szakemberek, valamint a meglévő intézmények között milyen kapcsolati struktúra rajzolódik ki?
- Hogyan járulnak hozzá az együttműködések a mindennapi munkavégzés, munkakörülmények jobbá tételéhez?

A közösségi alapú részvételi kutatás nemcsak azt tette lehetővé, hogy megismerjük a két járásban már meglévő szakmai együttműködések főbb jellemvonásait, hanem hozzájárult ahhoz is, hogy a bevont érintett szakemberek, helyi lakosok aktív résztvevői legyenek e folyamatnak. A kutatási eredmények mellett, hogy megalapozzák a jövőbeni, közösségi alapú szolgáltatások fejlesztésére irányuló tevékenységeket, egyúttal beépülnek a helyi szakemberek jelenlegi együttműködéseinek fejlesztésébe is, segítve ezzel mindennapi munkavégzésüket.

Az erdélyi, illetve magyarországi célterületen végzett kutatás első fázisaként a közösségek állapotát tártuk fel, a warreni (1978) közösségi funkciók interjúalanyaink általi értelmezése segítségével. Mindkét helyszínen elmondható, hogy nagyon nehezen választották ki az erősnek, illetve gyengébbnek ítélt funkciókat. Míg Magyarországon az ügyek mentén létrejött közösségek kapcsán döntöttek a kölcsönös támogatás, szolidaritás funkciójának kiemeléséről, s határozták meg mint a térség legerősebb közösségi funkcióját, addig Erdélyben legerősebbnek a szocializáció funkcióját tartották a bevont helyi lakosok. Ez utóbbi különösen érdekes abból a szempontból, hogy a

magyarországi célterületen ezt mint az egyik legrohamosabban romló közösségi funkciót jellemezték. Ugyanakkor, mivel mindkét kiválasztott térség a leghátrányosabb területek közé tartozik, nem meglepő, hogy a leggyengébbnek a gazdasági boldogulást jellemezték.

A kutatás következő fázisában zajlott a kérdőíves felmérés, illetve a magyarországi célterületen ez kiegészült félig strukturált interjúk készítésével. A kérdőív mindkét célterületen a szakmaközi együttműködések jellemzésére, jelen tendenciának megismerésére szolgált. A kérdőív elemzése a szociális szolgáltatások kapcsolatrendszerének megértésére fókuszált, így ehhez viszonyítva mutatjuk be az egészségügyi, illetve a közművelődési szolgáltatásokkal fenntartott együttműködések sajátosságait. A magyarországi eredmények elsősorban kötelező jellegű vagy intézményi struktúrából adódó, hasonló profilú együttműködési formáról számolnak be (kivételt képez néhány esetben a közművelődési színtérrel fenntartott közös tevékenység), addig Erdélyben sokkal nagyobb nyitás tapasztalható az informális csoportok felé. Mindkét területen leginkább a kölcsönös információnyújtás határozza meg az együttműködések tartalmát, amely mellett elenyésző mértékben számoltak be a megkérdezettek a szorosabb kapcsolatot igénylő közös tevékenységről vagy megosztott erőforrásra épülő együttműködésekről.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A lokális közösség egy olyan társadalmi rendszer, amely egy adott lokalitásban a fogyasztási és szolgáltatási mechanizmusoknak, a személyes kapcsolatok kialakításának, fenntartásának, a társadalmi szerepvállalásoknak és részvételi formáknak a megjelenésének a közege

(Weil 2013).

A lokális közösségek szociális, egészségügyi, valamint közművelődési szolgáltatások hatékonyabb működésében betöltött szerepét számos tanulmány igazolta (Wallerstein-Duran 2010, Fawcett et al. 2000, Israel et al. 2005, Flicker et al. 2010). Ezért választottuk elméleti keretként a lokális közösségek meghatározásának funkcionális megközelítését.

A funkcionális közösségértelmezést képviselő szakértők más-más releváns funkciót emelnek ki, amelyek alapvetően az aktuális közös célok, érdekek mentén változnak (Csurgó –Légmán 2015, Kovács 2007).

Warren (1978) a közösségek funkcionalista értelmezése kapcsán a társadalmi egységek működését a társadalmi cselekvések olyan szervezett rendszereként határozta meg, amely a mindennapi életvitel alapszükségeihez igazodik.

A Warren által felsorolt öt funkció szerepe a következőképpen foglalható össze:

- (1) **szociális és gazdasági termékek, javak termelése, forgalmazása és fogyasztása,**
- (2) az ifjúság **szocializációja,**
- (3) **norma és társadalmi kontroll fenntartása** (mind az informális hálózatokon keresztül, mind pedig a hivatalos csatornákon át),
- (4) **társadalmi részvétel,**
- (5) **kölcsönös segítségnyújtás** (Warren 1978).

A lokális közösség általa betöltött funkciók¹ mentén való értelmezése lehetőséget ad arra, hogy megértsük a kollektív cselekvés struktúráját, feltételezve, hogy a közösségi cselekvések többnyire az egyén társadalmi státusza, illetve szükségletei köré szerveződnek (Weil 2013).

Az adott lokalitásban működő közszolgáltatások lényegében a kölcsönös segítségnyújtás funkcióját töltik be, amelyek közösségi alapú működtetésében a helyben lévő erőforrások nagyon fontos szerepet játsz(hat)nak (Gilchrist 2011). Amennyiben a közösségekre mint komplex rendszerekre gondolunk, az egyes funkciók mentén társadalmi és szervezeti kapcsolatok számos hálózata rajzolódhat ki előttünk. E hálózatok egyes tagjai közötti interakciók megértését segítheti a kapcsolathálózat helyi sajátosságainak feltárása (Gilchrist 2009).

A helyi közszolgáltatásokat² nyújtó intézmények és szakemberek között lévő együttműködések által kirajzolt hálózatok megismerése fontos segítő tényezője a térségfej-



¹ A téma bővebb kifejtése e-tanulmánykötetünkben olvasható. Csabai Lucia: A közösségek funkciói. <https://kofe.hu/kiemelt-program/kiadvanyaink/>

² A közszolgáltatások leírása, illetve térségi jellemzése e-tanulmánykötetünkben olvasható az 1. fejezet mellékletében, illetve a 6. fejezetben. <https://kofe.hu/kiemelt-program/kiadvanyaink/>.

lesztések tervezésének, ennek jelentőségét több hazai és nemzetközi kutatás, tanulmány is hangsúlyozta (Budai 2009, Budai–Puli 2015, Dávid–Magvas 2011, Provan 2005). Így a szolgáltatásnyújtás minőségi jellemzőjeként számontartott együttműködések egyre inkább a térségi fejlesztések kiemelt célpontjaivá váltak (Budai–Puli 2015).

Amikor együttműködésekről beszélünk, elengedhetetlen, hogy rávilágítsunk annak különböző szintjeire, minőségbeli különbségeire, ugyanis **a különböző szintű és típusú együttműködések más-más célt szolgálnak**. A szakmaközi együttműködések hatékonyságának vizsgálata során egyes szerzők kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a kollaboratív együttműködésen alapuló hálózati működések vizsgálatának, annak az együttműködés minőségére tett pozitív hatásának. Ugyanis a szakmai együttműködési hálózatok, különösen, ha megállapodás születik erről, a szakmai kapcsolatoknak egy tudatosabban kezelt, intézményesebb formáját eredményezik (Keast–Mandell 2014).

Korábbi vizsgálatok, tanulmányok széleskörűen bemutatták a szektorközi együttműködő partnerségek, hálózatok jelentőségét a különböző egészségügyi és szociális szolgáltatások hatékonyabb működtetésében (Provan et al. 2005). **A közös, hálózati együttműködésen alapuló tevékenység, összehangolt munkavégzés eredményeként az így működő szolgáltatások sokkal jobban fel tudják használni a lokalításban rejlő erőforrásokat, amelynek hatására a közösség tagjainak jólétére irányuló fejlesztések sikeresebbek** (Provan et al. 2005). A diverz együttműködésen alapuló szolgáltatások eredményesebben tudják megoldani a nehéz, közösségben rejlő problémákat (Provan et al. 2005). A szociális, egészségügyi és más kapcsolódó szolgáltatások közötti együttműködések, hálózatok egyfajta összeadott közös erőforrásként segítik a lokalításban rejlő problémák felszámolását (Provan et al. 2005, Dávid 2011).

Ezeket az együttműködéseteket azonban nagyon nehéz létrehozni, kialakítani, még nehezebb hatékonyan fenntartani, így gyakran a közösségi hálózatok, főleg intézmények között nem válnak hosszútávon életképesé (Provan et al. 2005). Akadályozó tényezőként tartják számon a hálózatok közötti együttműködések infrastrukturális háttérének hiányát, amelynek következtében ezek a hálózatok sokszor önerőből valószínűleg meg az együttműködést, egyfajta munkán túli plusz befektetésként, és nincs mögöttük tényleges pénzügyi támogatás sem. Még több akadály rejlik azonban éppen a hálózat tagjai között, annak tagjaiban, hiszen sokszor a szűkös erőforrásokból gazdálkodó szervezetek nem szívesen osztják meg a hálózat tagjai között saját erőforrásaikat. Sokkal inkább saját működésükre fordítják azt, mivel nem tapasztalták meg a megosztott erőforrásokban rejlő megerősítő hatást. A másik fontos akadály, amelyet a legtöbb kutatás megemlít, az autonómia elvesztésétől való félelem, amely szorosan összefügg azzal a problémával, hogy a partnerség működésére vonatkozóan minden partnernek általában megvan a saját elképzelése (Keast–Mandell 2014). Mindazonáltal elmondható, **hogy a szolgáltatásnyújtás során alkalmazott hálózati alapú, kollaboratív együttműködés lehetővé teszi a szolgáltatások közösségi alapú működtetését** (Provan et al. 2005).

KUTATÁSMÓDSZERTAN

Kutatási problémaként határoztuk meg a térségben jelenlevő szolgáltatások között meglévő szinergiahiányt, másként kifejezve, a „zárt körök problémáját”.

Kutatási probléma

A vizsgált kutatási probléma körülhatárolását **igyekeztünk minél inkább a helyi igényekhez, szükségletekhez igazítani**. Meghatározó volt, hogy mit tekintettek (mindkét célterületen: Magyarországon és Romániában) problémának a helyi szakemberek, helyi lakosok. Ezért egyrészt a kutatás előkészítéseként strukturált interjúkat készítettünk a térségben élő és ott is dolgozó szociális, egészségügyi és közművelődési szakemberekkel. Másrészt széleskörű rendszerelemzést végeztünk különböző adatbázisok, valamint korábbi, a térségre vonatkozó kutatások, tanulmányok másodelemzése alapján. Harmadrészt pedig, ami leginkább hozzásegített minket a kutatási probléma, s így a kutatási téma helyi igényekhez való alakításához, az a részvételi kutatási műhelyek megszervezése és kialakítása volt: ötfős kutatói műhely alakult, amelynek rendszeres találkozóin szűkítettük le a kutatást meghatározó lehetséges problématerületeket.

A szakemberek szerint nem biztosítottak megfelelően az együttműködést segítő strukturális keretek, feltételek, ehelyett „bejáratott utak” vannak, ennek következtében a szolgáltatások és szakemberek, valamint az igénybevevők között „zárt kapcsolati körök” alakulnak. Mindez pedig a szakemberek véleménye szerint nehezíti az erőforrás-megosztást a járás területén.

A hazai kutatással párhuzamosan a kutatás erdélyi részénél is igyekeztünk mindezen problématerületeket feltárni, azonban a kutatás módszertana részben eltért a magyarországitól, igazodva a helyi igényekhez és az erőforrásokhoz. A vizsgált kutatási probléma, kutatási kérdések és vizsgált indikátorok azonban megegyeznek mindkét célterületen.

Kutatási kérdés meghatározása

A fent meghatározott, együttműködéseket gátló strukturális probléma kapcsán az alábbi kutatási kérdéseket határoztuk meg:

- Hogyan működnek a közösségi funkciók a kiválasztott célterületen – a helyi szakemberek, helyi lakosok megítélése szerint?
- A közszolgáltatásban dolgozó helyi szakemberek, valamint a meglévő intézmények között milyen kapcsolati struktúra rajzolódik ki?
- Hogyan járulnak hozzá az együttműködések a mindennapi munkavégzés, munkakörülmények jobbá tételéhez?

„A közösségi alapú kutatás egy ciklikus és iteratív kutatási folyamat, amely lehetővé teszi a kutatók módszertani és elméleti szakértelmének a nem tudományos partnerek tudásával való integrálását. A közösségi alapú kutatás egy olyan megközelítés a kutatás számára, amely a közösség tagjaival való hiteles partnerséget értékel.”

(Caine–Mill 2016:17-18).

A kutatás típusa: közösségi alapú részvételi kutatás

A részvételi kutatás mint egyfajta ernyőfogalom többféle kutatási módszert magában foglal, amelyek közül jelen kutatás során a közösségi alapú részvételi kutatást alkalmaztuk (Caine–Mill 2016). Ennek az alábbi alapelveit emelnénk ki:

- a közösség tagjainak a bevonása a kutatás folyamatába,
- a kutatás etikai következményeinek figyelembevétele a kutatásban részt vevő egyének és közösség vonatkozásában,
- az együttműködés fenntartása a kutatás során,
- az eredmények általánosíthatóságának és a helyi közösségre gyakorolt hatásának egyensúlya,
- a rugalmasság biztosítása, amely a folyamat interaktív jellegéből adódik (Caine–Mill 2016).

Bergold és Thomas (2012) a közösségi alapú részvételi kutatások lényegét abban látja, hogy a kutatás folyamatában a kutatott közösség tagjai mint kutatótársak vannak jelen. A részvételi kutatás már a kutatás tervezésébe is bevonja azokat az embereket, akik életmódjukban, főbb tevékenységeik mentén érintettek a kutatás tárgyában. Így a kutatási tevékenységek, illetve a kutatási kérdés két terület: elmélet (hivatásos kutatók) és gyakorlat (szakemberek, érintettek, helyi emberek) szoros együttműködése révén határozható meg. Ideális esetben a kutatási folyamatból, illetve a kutatás eredményéből mindkét terület profitálhat (Bergold–Thomas 2012). A részvételi kutatás további teret biztosít(hat) arra, hogy a kutatásban közreműködő gyakorlati szakemberek a mindennapi gyakorlatból, interakciókból, hatalmi viszonyokból egy lépést visszalépve megvizsgálják, értelmezzék és átgondolják (adott esetben újragondolják) azokat a szituációkat és stratégiákat, amelyek a mindennapjaikban megjelennek (Bergold–Thomas 2012).

A kutatás előkészítését meghatározó módszertani jellemző a **kooperatív jelleg**. A kutatás ezen formája elsődlegesen nem a konkrét kutatási módszerek lefektetéséből indul ki, sokkal inkább azt a teret hozza létre, ahol a közös tudás megteremtésének a folyamata megvalósulhat, így a hangsúly leginkább arra helyeződik, hogy hogyan teremthető meg ez az együttműködés. A részvételi kutatás során többnyire kvalitatív technikákat alkalmaznak, és a folyamatorientáció, valamint a módszertan kiválasztásának folyamata, alkalmazása sokkal nagyobb hangsúlyt kap, mint más kutatások esetében. Ennek során figyelmet fordítanak arra, hogy megfelelő teret alakítsanak ki a közös tudásgeneráló folyamatoknak. Nem utolsósorban pedig ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a helyzet megértése, feltárása által hozzájáruljon a benne részt vevők képessé tételéhez (Bergold–Thomas 2012).

A kutatásban megvalósult részvételi elemek:

Bevont helyi érintett kutatók (helyi lakosok, szakemberek): A kutatásban öt helyi lakos vett részt, akik a szociális, egészségügyi és közművelődési szolgáltatások valamelyikében dolgoznak, illetve mindezeket igénybe veszik a térségben.

Együttműködés módja: A helyi szakemberekkel közösen kutatói műhelyeket tartottunk, amelyeket adott esetben online Skype-megbeszélések, egyeztetések egészítettek ki.

A kutatói műhelyeken érintett témák, tevékenységek:

- Kutatási téma, kutatási probléma konkrét lehatárolása, közös megfogalmazása
- Félig strukturált interjú kérdésvázának közös összeállítása
- Kutatásmódszertani felkészülés
- A próbafelvétel tapasztalatainak közös megbeszélése, az interjúvázlat pontosítása, interjúalanyok gyűjtése
- Az interjúfelvételek tapasztalatainak megosztása
- Az eredményeket értékelése, az elemzés közös megbeszélése
- A kutatás más elemeinek (kérdőíves felmérés, fókuszcsoportos vizsgálat) megvitatása

Kutatási módszer

A kutatás mindkét célterületen két kutatási szakaszra különült el. Az első szakaszban a lokális közösségi funkciók működésének megértésére fókuszáltunk, míg a második szakasz során a közszolgáltatásokat megvalósító intézmények, valamint szakemberek közötti együttműködések jellemzőinek megértését tűztük ki célul. Az alábbi táblázatban e két kutatási szakaszban alkalmazott módszereket foglaltuk össze:

Kutatási téma	Kutatási módszer
I. szakasz: A közösség funkcionalitásának vizsgálata	Fókuszcsoportos interjú
II. szakasz: A közszolgáltatások közötti együttműködés vizsgálata	Félig strukturált interjú
	Kérdőíves felmérés

Első kutatási szakasz: Fókuszcsoportos Interjú

A helyi közösségek állapotát mind az erdélyi, mind a magyarországi célterületen fókuszcsoportos interjúk keretében vizsgáltuk. A fókuszcsoportos interjú mint kvalitatív kutatási módszer lényegében a csoportos interjúk közé tartozik, hiszen a kiválasztott interjúalanyok „csoportosan kommunikálnak egy adott témáról” (Vicsek 2006:17). Az elemzésben hangsúlyt kap az interjúalanyok közös véleményformálása, kölcsönös reflexiói az érintett témára vonatkozóan. Jelen kutatás feltáró jellegű, hiszen az interjúalanyok saját megítélésük szerint értékelik a járásra jellemző közösségi funkciókat (Vicsek 2006).

Interjúalanyaink kiválasztásánál – a projekt célcsoportját szűkítve – két fontos kitélt határoztunk meg a részvételi kutatói műhely során: (1) a célterületen élnek, valamint (2) a célterületen dolgoznak. Az egyes közösségi funkciók alapján, a funkcióhoz való feltételezett kapcsolódásuk révén választottuk ki potenciális interjúalanyainkat, amely kiválasztási folyamat a kutatás előkészítéseként létrejött félig strukturált interjúk elemzésére épült.

Kutatásunk során a funkciókat feltáró szakaszban hat fókuszcsoportos interjút készítettünk, amelynek során 30 embert vontunk be az interjúzási folyamatba. Az általános, minden funkciót érintő fókuszcsoportos interjú alanyai mind a magyarországi, mind az erdélyi célterületen olyan közösségi munkában érintett helyi szakemberek, akik maguk is a járásban élnek, és több helyi közösség aktív tagjai.

Magyarországon az általuk szakmailag elemzett funkciók közül a legerősebb, valamint a leggyengébb funkció köré szerveztük a következő két interjút, azzal a későbbi

módosítással, hogy az interjú során az általuk legerősebbnek tartott funkció értelmezését kiegészítették a legszükségesebb funkció kategóriájának meghatározásával, így jött létre a negyedik fókuszcsoporthoz tartozó interjú is. Tehát **az első, általános értelmezést követően, a további három fókuszcsoporthoz tartozó interjú** a következőképpen alakult:

- a) a szocializáció mint a legszükségesebb³ közösségi funkció,
- b) a gazdasági boldogulás mint a leggyengébb közösségi funkció,
- c) a szolidaritás mint a legerősebb közösségi funkció.

Az erdélyi célterületen módszertanilag eltért a fókuszcsoporthoz tartozó interjú felvétele, ugyanis ott két fókuszcsoporthoz tartozó interjú zajlott: az általános funkcióértelmezést követően a második fókuszcsoporthoz tartozó interjúban az öt funkciót részletesen elemezték a résztvevők.

Második kutatási szakasz: Kérdőíves felmérés, félig strukturált interjú

Kérdőíves felmérés

Mindkét kutatási területen végeztünk kérdőíves adatfelvételt a területen működő közszolgáltatások együttműködéseinek jellemzése céljából.

Általánosságban elmondható, hogy **kapcsolathálózat-elemzésünk során a Provan (2005) által meghatározott három fő együttműködési területet vizsgáltunk:**

- (1) kölcsönös információcsere általi kapcsolat;
- (2) megosztott erőforrásokon keresztüli kapcsolódás (pl. közös finanszírozás, megosztott felszerelés, személyzet, megosztott létesítmények stb.);
- (3) közös tevékenység (projektek közös megvalósítása, közös esztévezés).

A kapcsolathálózat-elemzés során az alábbi öt kategória szerint elemeztük mindkét országban az intézmények közötti kapcsolatrendszerét:

- 1) szociális szolgáltatások,
- 2) egészségügyi szolgáltatások,
- 3) közművelődési szolgáltatások,
- 4) egyéb civil szolgáltatások,
- 5) egyéb egyházi szolgáltatások.

A kérdőívek segítségével végeztük el az együttműködések megértését szolgáló kapcsolathálózat-elemzés adatfelvételi részét is. A hálózatelemzés mint kutatási módszer hozzájárulhat a nehézségek, akadályok leküzdéséhez azáltal, hogy segít feltárni az együttműködés jelenlegi formáját, és megérteni az esetleges elakadásokat, hátráltató tényezőket. Kutatásunk során Provan (2005) és Dávid (2011) módszertanából indultunk ki, akik kutatásaik során a kapcsolathálózat-elemzés alkalmazott formájára helyezték a hangsúlyt. Úgy véljük, hogy az általuk végzett kutatások elősegítik, hogy a hálózatelemzésben rejlő lehetőségeket a gyakorlati szakemberek által ültessük át a mindennapi munkavégzés területére. A legtöbb hálózatelemzésre épülő kutatás eredménye nem jut el érdemben a területen dolgozó szakemberekhez, pedig a megállapítások elősegítenék, hogy a lokális közösség tagjai megértsék jelenlegi működésüket, egyúttal megerősödjének abban, hogy hogyan tudnak számukra megfelelő, hatékonyabb együttműködések kialakítani.



³ A legszükségesebb jelző jelen esetben a későbbi fejlesztési stratégia kialakítására vonatkozott. Tehát a szocializációt jelölték meg a legszükségesebb jövőbeni beavatkozási területnek.

A magyarországi kapcsolathálózat-elemzés módszertana

Magyarországon zárt kapcsolathálózat-elemzést végeztünk. Ehhez települési bontásban összegyűjtöttük a járás területén működő összes szociális, egészségügyi és közművelődési szolgáltatást, amelyek közül azokat emeltük be a vizsgálatba, amelyek fenntartótól előzetesen engedélyt kaptunk, illetve akik jelezték részvételi szándékukat. A részvételi szándékukat jelző szolgáltatások vezetőinek pozitív visszajelzését követően összesen 132-féle szolgáltatást rögzítettünk a zárt hálózat elemeként, tőlük összesen 63 kitöltött kérdőív érkezett ténylegesen vissza. Ennek alapján úgy döntöttünk, hogy csak a szociális szolgáltatásokat emeljük be a vizsgálatba, ugyanis a három terület közül az ő válaszadási arányuk volt a legnagyobb. Így a térségben működő szociális szolgáltatások közül 35-nek elemeztük az UCINET⁴ szoftver segítségével az együttműködési jellemzőit, amelynek eredményeit a Netdraw vizualizációs programban jelenítettük meg.

Mindazonáltal, hogy teljesebb képet kapjunk az együttműködések természetéről, a más közszolgáltatásokkal való együttműködésről, a 63 visszaküldött kérdőív alapján megvizsgáltuk, milyen típusú szolgáltatással tartanak fent együttműködési viszonyt az egyes intézmények.

A visszaküldött kérdőívek 35 szociális szolgáltatást fedtek le, a köztük lévő együttműködés során az egész kutatáson végigvonuló három szituációt elemeztük: (1) kölcsönös információcsere általi kapcsolat, (2), megosztott erőforrásokon keresztüli kapcsolódás, (3) közös tevékenység (Provan 2005).

A szociális szolgáltatásokat négy csoportra osztottuk az általuk kliensként számon tartott célcsoport jellege szerint:

- (1) helyben nyújtott, gyermekekre és fiatalokra fókuszáló szolgáltatások: gyermekjóléti szolgáltatások, Biztos Kezdet Gyerekház, Jelenlét pont,
- (2) mobil, jellemzően időskorúaknak nyújtott szolgáltatások: házi segítségnyújtás, jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, szociális étkeztetés,
- (3) helyben nyújtott, pszichiátriai érintetteket, valamint szenvedélybetegeket célzó szolgáltatások⁵: nappali ellátás, pszichiátriai közösségi ellátás,
- (4) helyben, idősök számára nyújtott szolgáltatások: nappali ellátás, idősök otthona.

A négy csoportot a következő szimbólumokkal jelenítettük meg az elemzés során:

1. csoport	
2. csoport	
3. csoport	
4. csoport	

A kapcsolathálózat felépítését az ún. MDS (Multi Dimentional Scaling) módszer alapján jelenítettük meg, amelynek a kapcsolatok ábrázolását különösen szemléletesé tevő specialitása, hogy kiemeli a kapcsolati hálózatban struktúrájuk szerint hasonló szereplőket, és az ábrákon őket helyezi közel egymáshoz. (Dávid–Magvas 2011).

 ⁴ Borgatti, S.P., Everett, M.G. and Freeman, L.C. 2002. Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis. Harvard, MA: Analytic Technologies.

⁵ A szociális szolgáltatások körébe nem tudtunk bevonni más fogyatékoságtípust érintő szolgáltatást, mert a járásban lévő intézmények fenntartói elzárkóztak a kutatástól.

Az elemzés során a használt szimbólumok mérete jelzi az egyes szolgáltatások által fenntartott és hozzájuk beérkező együttműködések számát: minél nagyobb szimbólum tartozik egy szolgáltatáshoz, annál jelentősebb szerepet tölt be a hálózatban. A szolgáltatások központiságának jellemzését a fok, mint egyik **központiságmutató** alapján határoztuk meg⁶. Különbség észlelhető továbbá az egyes szolgáltatásokat jelölő szimbólumok között meglévő kapcsolati vonal színében, ugyanis feketével, megvastagítva jelöltük a **reciprok, szimmetrikus kapcsolatokat**, amelyek kölcsönös együttműködésen alapulnak, míg szürkével az **aszimmetrikus viszonyokat**, amelyek esetében csak az egyik fél jelölte az együttműködés meglétét, a másik fél nem igazolta vissza azt. Fontosnak tartjuk azonban hangsúlyozni, hogy a kérdőív és az arra épülő hálózatelemzés egy pillanatképet tükröz, amely erre a 35 szociális szolgáltatásra vonatkozik, egy adott időszakban vizsgálva, magába rejtve a változás és az azóta átalakult kapcsolati struktúra lehetőségét is.

A romániai kapcsolathálózat-elemzés módszertana

Az alapvető módszertani különbség a magyarországi adatfelvételhez képest az volt, hogy itt nyílt kapcsolathálózatot vizsgáltunk. A felvétel során a Provan et al. (2005) által kidolgozott Hálózati adatgyűjtő lapot alkalmaztuk, amelyet részben e kutatáshoz igazítottunk⁷. Az adatlap a magyar elemzéssel megegyező három tevékenységi típus mentén ad lehetőséget a kapcsolatok megjelölésére, azonban a kérdőívet kitöltő helyi szakemberek szabadon nevezhetik meg az általuk relevánsnak tartott együttműködések, jelölhetik meg az adott együttműködést jellemző tevékenységtípust, valamint értékelhetik annak minőségét.

A Hálózati adatgyűjtő lap segítségével térképeztük fel, hogy a térségi intézmények/szervezetek milyen más együttműködésekkel ápolnak szolgáltatásuk minél hatékonyabb biztosítása érdekében. Így arra kértük a megkérdezetteket, hogy azokat a (formális/informális) szervezeteket, csoportokat, intézményeket sorolják fel, amelyekkel rendszeresen együttműködnek a szociális/egészségügy/közművelődési/civil/egyházi szolgáltatások biztosítása során. Bár az együttműködés formája sokféle lehet, ebben a kérdőívben is a Provan et al. (2005) által meghatározott háromféle együttműködést vizsgáltuk: (1) kölcsönös információnyújtás, (2) megosztott erőforrás, (3) közös tevékenység. Arra kértük a kutatásban résztvevőket, hogy az intézménye által fenntartott rendszeres formális/informális együttműködő partnereit (intézmény neve, település megadásával) sorolja fel. Minden olyan intézményt/szervezetet/céget nevezzen meg, amellyel e három együttműködési típus valamelyikén kapcsolatban áll, azonban csak olyan együttműködést soroljon fel, amely rendszeresen fenntartott intézményi/szervezeti együttműködésre épül, az egyszeri együttműködések ne szerepeljenek. E hálózati adatlap révén lehetőségünk volt az egyes intézmények konkrét együttműködő partnereit megismerni. E kutatási összefoglalóban az egyes közszolgáltatások mentén jellemző együttműködések típusa szerint emeljük ki a két célterület fő jellemzőit.

Félig strukturált interjú

A kutatás ezen részénél alapvetően a szociális, egészségügyi és közművelődési szakemberek közötti együttműködések jellemzőinek feltárására törekedtünk.

A félig strukturált interjúkat a kutatói csapat aktív részvételével, a magyarországi célterületen vettük fel. Az interjúzás során **helyben élő és a járás területén is dolgozó** 45 szakembert kérdeztünk meg, mellettük bevontunk a kutatás részvételi jellegét biz-



⁶ „A szakirodalom háromféle központiság-mérőszámot használ: fok, közelség és közöttség.” (Dávid-Magvas 2011:16) Jelen tanulmányban a fok alapján határoztuk meg a központiságot.

⁷ Végső formáját lásd a Mellékletek között.

tosító öt kutatásiműhely-tagot, akik helyi szakemberként vettek részt konzultatív jelleggel az egész interjúzási folyamatban. Így összesen **50 helyi szakembert vontunk be** a kutatás ezen folyamatába.

A félig strukturált interjúk előkészítését, lebonyolítását, valamint elemzését kutatói műhelyek segítették. A műhelyek keretében a kutatásba bevont helyi szakemberek saját tapasztalataikkal, tudásukkal erősítették a félig strukturált interjúk koncepciójának kialakítását, valamint a felvételeket és az elemzési folyamatot.

Az interjúvázlat lényegében három rész köré összpontosul. Az interjú első része az egyént mint helyben élő szakembert szólítja meg, és ennek kapcsán egy térségi diagnózis felállítására helyezi a hangsúlyt, ezt követően a szakemberek jelenleg élő együttműködéseit tárjuk fel, majd interjúalanyainknak az együttműködések fejlesztése iránti szándékát ismertük meg, a változás iránti hajlandóságot helyezve a középpontba.

EREDMÉNYEK

A helyi közösségek funkcióinak értelmezése

A kutatás első fázisa a közösségek állapotának feltérképezésére szolgált, ez segített megérteni azt a lokális környezetet, amelyben később a szakemberek és intézmények közötti együttműködéseket vizsgáltuk. A lokális közösségek állapotát jelen kutatásban a warreni funkciók elemzésén keresztül, fókuszcsoporthozos interjúk keretében elemeztük.

A magyarországi fókuszcsoporthozos vizsgálat eredménye

Általános helyzetkép

A célterület alapvetően Magyarország egyik leghátrányosabb helyzetű járása, amely, interjúalanyaink szerint, több ún. mikrotérsgre tagolódik. A járás közösségeinek vizsgálatát egy asszociatív bevezetővel kezdtük, amelynek kapcsán arra kértük a résztvevőket, hogy soroljanak fel olyan jellegzetességeket, amelyek eszükbe jutnak a térség, vagy adott esetben az egyes mikrotérsgék vonatkozásában. Ennek nyomán a „közös együttlétek”, illetve a „pozitív értékű emberi kapcsolatok”, „összetartás” mellett, mindezek negatív pólusa is megjelent a „széthúzás”, „marginális helyzet” kiemelésével. Interjúalanyaink a térség közösségét szervezetlennek látják, melyet emellett a céltalanság, a kivárá, „alvó állapot” is jellemez. A közösségek állapotának vizsgálata során interjúalanyaink általános tendenciaként emelték ki a közösségi munka és az azzal foglalkozó szervezetek általános gyengülését a térségben, amely közvetlenül kihat a közösségi funkciók működésére, katalizálásának mértékére. Interjúalanyaink a térségben a társadalmi kontroll szintjét kiábrándítóan alacsonynak ítélték meg, ugyanis azt tapasztalják, hogy az emberek többsége nem meri felvállalni saját véleményét nyilvánosan. A beszélgetés során, résztvevőink értelmezésében a társadalmi részvétel és a társadalmi kontroll funkciójának megítélése összemosódik.

Kölcsönös támogatás, szolidaritás mint a térség erőssége

A közösségi funkciók működésével való szembesülés a résztvevők körében negatív hozzáállást idézett fel, amely a fókuszcsoporthozos beszélgetés első felének alaphangulatát jelentősen meghatározta. Mindezt a hátrányos helyzet mint stigma elterjedésével magyaráztak, amely a résztvevőkre, bevallásuk szerint, sokszor bénítólag hat a gyakorlati munkavégzés során is. Ez a „bénító” hatás jelent meg az interjú során is, és sokáig uralta a résztvevők egymásra adott reflexióit is. Ez a kezdeti alaphangulat szintén megjelent az egyes funkciók értelmezésekor. Nagyon nehezen tudták kiválasztani az öt funkció közül azt, amelyik erősebben, hatékonyabban működik a térségben:

„a gazdasági boldogulás és társadalmi kontroll a járás egészének szintjén gyenge.”

„Nekem nem hangsúlyos egyik sem. Olyan kis különbségek vannak köztük, hogy nem tudok választani.”

„Csak kizárásos alapon tudok dönteni”.

Abban, hogy a közösségi funkciók a térségben gyengén, alulműködnek, sokkal inkább megmutatkozott a résztvevők közötti egyetértés.

További nehézséget jelentett, hogy a funkciók működése kapcsán sokkal inkább mikrotérési szinten, illetve ügylapú közösségek vonatkozásában kezdtek el gondolkodni, mintsem az egész járás tükrében. („Mennyire más egy adott közösségben gondolkodni.”, „Ha egy közösséget nézünk és mondjuk, ha a X szervezetből indulunk ki, vagy nem tudom, miből indulunk ki.”). A járásban ugyanis, résztvevőink megítélése szerint, az **ügyek mentén létrejött közösségek** vannak főként jelen, míg az adott területhez kötődő, lokalitás alapú, szomszédságokhoz kapcsolódó közösségek kevésbé jellemzőek. Így az ügylapú közösségek kapcsán kialakult beszélgetés eredményeképpen választották ki interjúalanyaink a „**kölcsönös támogatás, szolidaritás**” funkcióját, mint a járásban a legerősebbnek ítélt közösségi funkciót.

A kölcsönös támogatás, szolidaritás funkció erősebb működésének okát annak kialakulásában látják. Az eszmei, ügylapú közösségekben véleményük szerint sokkal jelentősebben működik e funkció, mint a lokális közösségekben. Arról számoltak be interjúalanyaink, hogy a szolidaritást előhívó események az ügylapú közösségek tagjait sokkal nagyobb arányban és gyorsabban ösztönzik cselekvésre, s ezáltal életben tartják, sőt megerősítik a járásban a kölcsönös támogatás funkcióját. **A funkció működésének dinamikája tehát aktuális szituációhoz kötött, egyszeri események mentén alakul, amelynek fennmaradása és kiterjedése kapcsán szintén befolyásoló tényezőként azonosították a kiváltó esemény típusát.** Úgy vélik, hogy a funkció megerősödésében, **fontos szerepet játszik a közösségek múltja, gyökere, tehát a közösségek szocializációja**, valamint a közösségek közötti kapcsolatok típusai (az ismertség szintje), a versenyhelyzet megléte, az adott közösség formalizáltságának szintje.

A szolidaritás, kölcsönös együttműködés és segítségnyújtás vonatkozásában a **személyességet** emelték ki, mint legfontosabbnak ítélt sajátosságot. A személyes kapcsolat-ápolás, interjúalanyaink szerint, a szolidaritás mozgatórugója is, annak működésének alapfeltétele. A személyesség mellett a **közös cél azonosítását** is elengedhetetlennek tartják a beszélgetés résztvevői, amely az együttműködést hosszú távon teszi fenntarthatóvá.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú egy adott pontján a résztvevők arról beszélgettek, vajon mi szükséges ahhoz, hogy egy közösség hosszútávon fenn tudja tartani a kölcsönös támogatást, együttműködést. Ennek nyomán a következő alapértékekhez, jellemzőkhöz jutottak:

- egymás kölcsönös tisztelete;
- egyenrangú, partneri viszonyulás;
- őszinteség.

Véleményük szerint a **közös alapértékek, normák** hozzájárulnak ahhoz, hogy az együttműködésben jelenlevő személyek kölcsönösen segíteni tudják egymást munkájukban, így megerősítették a társadalmi kontroll funkciójának jelentőségét a kölcsönös támogatás, szolidaritás funkciójának működése szempontjából.

A szocializáció mint közösségi funkció állapota

Interjúalanyaink a szocializációt jelölték meg a legfontosabb, s egyben a legnagyobb ütemben romló funkciónak. Az interjúk során, a szocializáció vonatkozásában a másodlagos szocializáció intézményeire helyezték a hangsúlyt, így a család mint elsődleges szocializációs tér csak a másodlagos szocializációs intézményeken keresztül

értelmeződik (Vercseg 2011). Az interjúalanyok öt fő tématerületet határoztak meg, amelyet fontosnak ítélték meg a vizsgált járásra jellemző szocializációs funkció elemzése során:

Közösségek állapota, mint a szocializáció közvetlen környezete

A közösségek állapota, interjúalanyaink véleménye szerint nagyon erősen függ a helyi aktív mag jelenlététől, akik az adott térség közösségi életének motorjai. Továbbá nagyon fontos szerepet tulajdonítanak az aktív helyi embereknek, akik vezetői szerepet töltenek be a helyi közösség kialakításában, fenntartásában. Interjúalanyaink hangsúlyozták, hogy azokon a járási településeken, ahol mind a mai napig jelen van **legalább egy aktív helyi ember, a település életének mozgatórugója, „motorja”**, illetve aktív a helyi emberekből kialakult közösség, sokkal inkább jelen vannak helyi programok, helyi közösségi események, amely a fiatalok szocializációjára is sokkal hatékonyabban van hatással.

A járások településeire jellemző **mikroközösségek erősödő jelenlétét emelték ki** az egyes településeken belül, amelyek közötti konfliktusok gyengítik a közösségi funkciók működését, ami a szocializációra is nagyon erősen kihat. Interjúalanyaink úgy vélik, az eltérő értékrenden alapuló mikroközösségek közötti együttműködések hiánya negatívan hat a fiatalok szocializációjára. Ráadásul a járási településeken gyakori tendenciaként azonosították a családok széttzilálódását, amely véleményük szerint felértékeli a helyi közösségi programok, események fontosságát, ahol a generációk közötti együttműködés megjelenhet, továbbélhet.

Helyi sajátosságok a szocializációs folyamatban

A fókuszcsoporthoz interjúk résztvevői az intézményi szocializáció fennmaradt értékéként tartják számon a helyi sajátosságok megjelenését az oktatásban. Véleményük szerint a helyismeret, bár részlegesen ugyan, de máig részét képezi az iskolai nevelésnek a járásban. Eerre példaként említették, hogy az egyes tantárgyakhoz kötődően megjelenik a helytörténet, valamint a helyi művészeti, kulturális élet a tananyagban. Jó gyakorlatként azonosították egyrészt az éneklés közösségkovácsoló erejét, amely egyes településeken több generáció számára nyújt közösségi élményt, másrészt pedig a helyi közösségfejlesztő klub iskolákkal, óvodákkal történő szoros együttműködését. A helyi szocializációs folyamatot erősíti az óvodák iskolákkal történő szoros együttműködése.

A bevonódás és elfogadás nehézségei

A bevonódás, valamint elfogadás nehézsége a járásban két szempontból jelent meg. Egyrészt a mikroközösségek között lévő konfliktusok kapcsán okoz gondot, ezzel kapcsolatban egyre többször konfliktuskezelési problémákat is azonosítottak (pl. durva agresszió megjelenése): *„Inkább akkor látok problémát, ha valaki kívülről szeretne csatlakozni, például ezeknek a közösségeknek nem tagja, vagy nem vesz részt szervesen a falu közösségi életében, akkor ő mennyire tud bekapcsolódni, mennyire fogadják el, mennyire rekesztik ki, mennyire érzi otthon magát”*. Másrészt pedig a **határmenti településekről átköltöző, külföldi lakosok bevonása a település életébe** okoz nehézséget a járási közösségek életében. Egyes járási településeknek egyre erősödő **alvótelepülési** jellege problémát okoz a bevonás és elfogadás szempontjából: *„Egyre többen költöznek el a térségből, X városból viszont egyre többen költöznek be, de akik beköltöznek, sokan csak alvófalunak használják”*. A fókuszcsoport résztvevői tehát konszenzusra jutottak a téren, hogy a járáshoz természetes módon kapcsolódó nagyobb külföldi városban jelenlevő munkalehetőségek miatt kialakuló alvótelepülésekben a közösségeket érintő szakmai támogatás, a befogadás megfelelő támogatása jelen helyzetben még nem megoldott.

Párhuzamos jelenlétek

A térségben általános tendenciaként azonosították az interjúalanyok az **intézmények hiányát**, amely, véleményük szerint, maga után vonta, hogy egyre inkább megszűnni látszik a közösségi élet a legtöbb helyen: „Észre sem vettük, hogy eltűntek az intézményeink – az iskolák bezárása nagy törés a kisközösségekben”. Ennek következtében **beszűkülőben van a másodlagos szocializáció színtere**.

A másodlagos szocializációs tér fizikai szintű, térbeli zsugorodása mellett aggasztónak tartják az interjúalanyok a térség szakember-ellátottságát, amely szintén közvetlen kihat az ifjúság szocializációjára. A már-már állandóan elhangzó, tényleges szakemberhiány említése mellett beszámoltak arról is, hogy a térségben nagyon sok szakemberek által megvalósított program párhuzamosan zajlik. **Ha ezek a programok összehangoltan, egymáshoz igazodva valósulnának meg, sok szakember-kapacitást szabadítanának fel.** Ez azonban szoros összefogást, együttműködést feltételezne már a tervezési szakaszban („*éppen azért, mert kevés szakember van, lenne jó, hogy megtalálnánk azokat a lehetőséget, hogy együttműködjünk*”), amely a járási programoknál nem valósul meg.

Az interjú során a résztvevők között vita alakult ki a különböző fejlesztői programok szocializációra gyakorolt hatásáról. Voltak, akik amellet érveltek, hogy a különböző programok, szolgáltatások megosztják a családokat. Abban mindannyian egyetértettek, hogy ha a különböző programok programsorozattá alakulva, a folyamatosság elvét érvényesítve valósulnának meg, kevésbé darabolná fel a családokat, mint az, hogy jelenleg gyakran nemcsak korosztály szerint, hanem egy korcsoporton belül is párhuzamosan zajlanak az események is. A jelenlegi gyakorlat hosszútávon a fiatalok közötti mikroközösségek kialakítását eredményezi, már korán megosztva ezzel ezt a generációt is, így a felnőttek körében meglévő mikroközösségeket éppen a fejlesztő programok örökítik tovább a fiatalok körében is.

A jövőkép hiánya

A szocializáció kapcsán a legnagyobb problémát a kilátástalanságban látják a szakemberek. Figyelve, tanítva most már a sokadik generációt, elkeseredetten számolnak be arról, hogy még a kezdetben jótanuló, motivált gyermekek is sokszor felnőve kiábrándultan lézengenek a településen. Ezt érzik az egyik legégetőbb tennivalónak a szocializációban érintett szakemberek számára.

A gazdasági boldogulás mint közösségi funkció állapota

Fókuszcsoporthoz tartozó interjúnkban igyekeztünk minél diverzebben lefedni az adott vidéken releváns gazdasági szereplőket, így az interjúban jelen volt polgármester, helyi turisztikai szakember, főállású vállalkozó, illetve közösségi vállalkozást működtető egyházi szakember, és a mezőgazdasági termelésben, valamint iparban érintett szereplő is.

A térség gazdasági boldogulásának hátráltató és segítő tényezői

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú kezdetekor megegyeztek abban a beszélgetés résztvevői, hogy **a térség gazdasági fellendülésének egyik legfontosabb hátráltató tényezője az igénytelenség**. Értelmezését több szempontból, komplexen szemléltették, amely az infrastruktúrát érintő (épített tőke) igénytelenségértelmezésen át a vállalkozásokban, illetve más gazdasági szereplők működésének jellemzőjeként is megjelenik. Véleményük szerint, amikor a gazdaságban megjelenik az igénytelenség, a későbbi együttműködést teljesen ellehetetleníti. Amilyen romboló hatást tud ez gyakorolni a térségre, éppúgy motiváló, ösztönző erőként is hathat, amennyiben megjelenik az igényesség iránti belső eltökéltség. Interjúalanyaink tehát az igényességet, mint egyik fő

fejlesztési lehetőséget határozták meg. Úgy vélik például, hogy az idegenforgalom fellendülésének feltétele, hogy a térség igényesebbé váljon, mind a szolgáltatások, mind pedig az infrastruktúra vonatkozásában.

Az igényességre szükség lenne a **vezértermékek fejlesztésében** is, amelyeket, interjúalanyaink véleménye szerint, még nem használ ki megfelelően a térség. A legnépszerűbb vezérterméknek a barackot említették az interjú résztvevői, amely mellett jelen van még – kisebb kihasználtsággal – a burgonya, a tökmagolaj, valamint a méz.

A gazdasági fellendülés ellehetetlenítő tényezőjeként tartják számon a földművelést, illetve a földvásárlást érintő **jogszabályi környezetet**. Mindkét területen a szabályozás a nagygazdák terjeszkedésének és fejlődésének kedvez, s egyúttal meggátolja a kisvállalkozók, kistermelők gazdasági fellendülését. Ez egyaránt vonatkozik az új földek vásárlására, valamint az eszközbeszerzésekre is. Ráadásul azáltal, hogy véleményük szerint a nagygazdák gépesítése kapcsán vehető igénybe nagyobb állami támogatás, így azok, akik megtehetnék, hogy több munkaerőt foglalkoztatnak, nem teszik, hiszen már nincs rá szükségük az elegendő géppark birtokában. Interjúalanyaink rávilágítottak, hogy mindehhez társul a külföldi árszabályozás hatása is, határmenti térség révén, amelynek eredményeként a hazai kisvállalkozók nem tudják megfizetni azt az órabért, amelyet a közelben fekvő külföldi ipari parkban nyújtanak, így erős munkaerőhiány alakul ki a térségben, hiszen alacsonyabb bérért nem vállalják el a járásban a munkát, helyette inkább választják az emberek az ingázást.

A gazdasági boldogulás vonatkozásában azonban, a **külföldi munkavállaláshoz társuló problémák** mellett, a külföldről érkező letelepedők is problémát jelentenek interjúalanyaink szerint. Ugyanis a járás területén ingatlant vásárlók többsége nem válik állandó, bejelentett lakossá, ami megnehezíti a térségi együttműködést, közös cselekvést. Egyrészt problémaként azonosították a „betelepülő” külföldiek életkorát, amely „erős középkorosztályként” meglátásuk szerint nem növeli a helyi intézmények látogatottságát (pl. óvoda, iskola). Mindemellett úgy vélik, nem vesznek részt a helyi közösségi eseményeken, rendezvényeken, amely tovább nehezíti, hogy a helyi közösség részévé váljanak. Így közös feladatként azonosították a külföldiek helyi jelenlétét, amelynek során támogatni szeretnék **„helyi gyökereik” kialakítását, felelősségvállalásuk erősítését**. Ebben az önkormányzatok feladatát is látják, hiszen bizonyos helyi ösztönzők bevezetésével támogatni lehetne az állandó lakossá válást.

A térségi együttműködést, a közös erővel kialakított jövőtervet nagyon fontos célként határozták meg a jelenlevők. Bár megemlítették néhány, a **települések gazdasági szintű összefogását** érintő jó példát, mégis ezt mint fejlesztendő területet jelölték meg. Másik kiemelt területként tartják számon a **jövő generációba** fektetett energiát.

Az erdélyi fókuszcsoportos vizsgálat eredménye

Általános helyzetkép

A térség kiválasztása során erdélyi kollégáink igyekeztek minél több szempontból a magyarországgal megegyező területet behatárolni. Egyrészt a területen, amely a megye egyik legelmaradottabb része, a kisvárosi és azt környező aprófalvas településszerkezet jellemző. A célterület központjának tekinthető kisváros a helyi közösségek múltbeli hagyományát figyelembe véve három mikrotérségre osztható, ugyanis korábban több kisebb településre tagolódott. E három területrészt, interjúalanyaink elmondása szerint, leginkább a helyi közösségek állapota különbözteti meg, azon belül is az egyes közösségekben rejlő összetartó erő.

Az interjú folyamán, a térség asszociatív jellemzésekor, a helyi közösségek állapotának alábbi tulajdonságait emelték ki:

„kisvárosias jellegű, egységes (a helyi közösségek szintjén)”

„rátartóság, erős szolidaritás, erős helyi identitás”

„hagyományokhoz való kötődés, idegenekkel szembeni gyanakvás”

„érdektelenség, makacsság, kitartás”

„lokálpatriotizmus, kishitűség, nagyravágás”

A kisvárosi jelleg alapvetően a célterület központi kisvárosából adódik. A kisvárost körülvevő aprófalvas településekkel egyfajta közös, egységes identitást vallanak. A kisváros és a kisváros környékiek identitástudatát nagyon meghatározónak vélik interjúalanyaink, amely az adott térségben egy belső kohéziót, egységes identitástudatot eredményez a térség területén élők esetében. Ennek az elsősorban a kisvároshoz kötött identitástudatnak a védelme elmondásuk szerint *„mindenekelőtt van”: „Ha előnyhöz tudja juttatni a térséget, de az identitás valamilyen sérülést szenved, inkább nem juttatja előnyhöz azt”* – vallja egyik interjúalanyunk. Az ehhez szorosan kapcsolódó lokálpatriotizmust szintén a térségi közösségek egyik jellemzőjeként idézték. Az asszociatív bemutatás során kiemelték továbbá a *„hagyományokhoz való ragaszkodást”*, ennek kapcsán a néptánc megmozgató erejét hangsúlyozták. A hagyományokkal pedig szorosan összekapcsolták a *„magyarságtudatot”* mint a helyi, kisvároshoz és környékéhez kapcsolódó identitáson túli, plusz identitást, amely nagyon erős a térségben: *„Az identitást, ezt nagyon, de nagyon szeretik kihangsúlyozni”*. Tehát sok esetben a közösségek szervező erejeként tartják számon e két identitást, illetve az ahhoz való ragaszkodást.

Mindezen túl az érdektelenséget hangsúlyozták, amelyet elsősorban a közösségi, közművelődési programok kapcsán éreznek nagyon szembetűnőnek (*„Nem nagyon kívánnak megmozdulni.”*). További asszociációként jelent meg a *„makacsság”* mint általános jelenség a térségben élők körében, valamint a *„gyanakvás”* mint közösségeket jellemző attitűd, amely a nem térségben született, azonban később a térségben letelepedettek felé irányul: *„Hosszú idő után még mindig nem érzem azt, hogy mindenki elfogad, tehát akármennyit dolgozunk is, még mindig tapasztalható gyanakvás, amikor skeptikusok vagyunk egymással, és ez valahogy nem egészséges”*.

Az egyes funkciók értelmezése

„Közösködésben nem vagyunk nagyon jók” –

a gazdasági boldogulás mint közösségi funkció jellemzése

A térség esetében a gazdasági boldogulás funkcióját az egyik legkevésbé működőnek jelölték meg, aminek eredményeként a térség nem biztosít megfelelő megélhetést tagjai számára. Bár a térség központjának számító kisvárosban egyre magasabbak az ingatlanárak, a fizetések a környező térségekhez képest alacsonynak számítanak.

A fókuszcsoport résztvevői megegyeztek abban, hogy ugyan folyamatos próbálkozások vannak a **helyi termékek fejlesztésére, népszerűsítésére**, a helyiek kevésbé nyitottak a helyi termékek vásárlására. Intézményi szinten tapasztalnak csak észlelhető elmozdulást ez irányba: *„Mi mint intézmény megoldottuk, hogy (...) helyi vállalkozótól vásárolunk, és még sok ilyen vállalat van [a térségben], úgyhogy vállalati szinten ez működik, de egyéni szinten nem igazán”*. **Intézményi szinten tehát már tudatosulni látszik a helyi termékek előtérbe helyezése** a gazdasági fellendülés érdekében.

A térség múltjára vezetnek vissza, hogy a gazdasági boldogulás terén való szorosabb együttműködések, partnerségek nem jellemzik a célterületet: „Nem hiszünk ebben, a régi rendszerben valahogy kiszakadtunk és mindenki elkezdett magának termelni, dolgozni”. **Nagyon nehéz a közösségi alapú gazdaságszervezési folyamatok iránt elkötelezni a helyieket**, annak pozitívumaira felhívni a figyelmet: „Hogy közösen termeljünk, hogy közösen adjunk el, hogy közösen munkáljuk meg, (...) nem működik”. Néhány ilyen irányú pozitív kezdeményezés azért e térségben is megjelenik. Ennek kapcsán említettek például kiszervezésen alapuló együttműködések, amelyeket, interjúalanyaink bizonyos szempontból a partnerségi együttműködések csírájaként tartanak számon: „Asztalos cég esetében vannak olyan munkálatok, amit nem szívesen végez el, és akkor azt odaadja a kisebbeknek”. E példában is inkább **kényszerhelyzet**ből született az együttműködés, elmondásuk szerint ez általánosságban jellemző a térségi együttműködések indító okaira: „Nem abból fakad, hogy én szeretnék valakivel együttműködni, hanem kényszerhelyzet”. A térségben működő szövetkezetek esetében is alapvetően kényszerhelyzet eredményezte, hogy ezt a típusú szervezeti formát választották. A közbirtokosságok⁸ és a környező gazdák közötti együttműködések is éppen ebből a kényszerhelyzetből kezdtek éledezni, fejlődni, amelynek eredményeként az utóbbi időben a közbirtokosságok kedvezőbb kamattal nyújtanak hitelt a kisebb gazdáknak: „Az utóbbi egy-két évben már a közbirtokosságok hajlandóak megfinanszírozni a hitelt, két-három %-os kamattal, persze ők is jól járnak...”. Azonban a kényszerhelyzet szülte együttműködések is erősítik a helyi közösségek gazdasági funkcióját azáltal, hogy a kölcsönös, lokális alapú felelősségvállalást erősítik.

Szocializáció

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés folyamán interjúalanyaink hamar konszenzusra jutottak abban, hogy a szocializáció a térség közösségeinek egy erősebben működő funkciója, azonban hangsúlyozták, hogy csupán egy bizonyos aspektusból. A szocializáció ugyanis ebben a térségben a '80-as évektől nagyon szorosan összekapcsolódik a hagyományőrzéssel, azon belül is a népi hagyományokkal és a néptáncsal. Ez nem kifejezetten e terület lokális közösségeinek sajátja, hiszen az egész megyében nagyon jelentősnek vélik: „A hagyományőrzésre épülő értékrendet megtartani, azt az értékrendet beoltani egymás tagjaiba, ez erősen működik”. Tehát a hagyományőrzésen túli szocializációs funkciók gyengébben működnek a térségben interjúalanyaink véleménye szerint.

Társadalmi részvétel

A társadalmi részvételt egybehangzóan nagyon gyengének ítélték meg, erre több szempontból rávilágítottak. Nem csupán a helyi állampolgárok esetében, de még a döntéshozói szinten sem jelenik meg egy erős társadalmi részvételi funkció. Erre vonatkozó példaként említették, hogy a térségi vidékfejlesztési stratégia kialakítása során nem sikerült a polgármestereket bevonni a döntés-előkészítésbe, valamint a tervezés folyamatába. Nagyon gyenge részvételi szintet tapasztalnak a döntések előkészítése során, azonban amikor a gyenge részvétellel megvalósuló stratégia megvalósítási szakasza következik, nagyon sok kritikus hang szólal meg: „Ez eléggé jellemző, hogy a társadalmi részvétel a tervezésben nincsen, az előrelátás az nincs meg”.

Kölcsönös támogatás, szolidaritás

A kölcsönös támogatás szintén az erősebbnek vélt közösségi funkciók közé sorolták, azonban ennek eseti jellege miatt gyengébbnek ítélték a szocializációs funkcióhoz képest.

 ⁸ Az erdők és legelők közös tulajdonlása, közösségi vagyonként való megjelenése

„Olyan jótékonyági kampányokat lefűjnek, abszolút szaktudás nélkül, úgy zsigerből. Senki nem mondja nekik, például egy kampányszervező, hogy ezt így kell felépíteni, mert ez most egy karitatív akció lesz, karitatív akcióorozat. Ahogy megszervezik, ahogy megteszik, hozadéka van, van eredménye az egésznek. Tehát erre nagyon érzékenyek, és olyankor megszűnik az is, hogy én a másikkal ellenség voltam, haragudtam, nem szerettem, ott aztán mind eggyé válunk.”

Ez a fajta szolidaritási alapú összefogás azonban csak olyan esetben történik, amikor tényleg rászoruló családok, tragikus események vannak jelen a közösségben, amelyet véleményük szerint mozgat az a fajta közösségi megtartó erő is, ami e térséget általánosságban jellemzi: *„Nem örvendenek annak, ha egy társadalmi rétegből valaki valamilyen oknál fogva kicsúszik. (...) A székely eleve ilyen, hogy aki nagyon előre húz, azt visszahúzza, s aki lemarad, azt magunk után húzzuk”.*

Interjúalanyaink a kölcsönös támogatás azon funkcióját is kiemelték, amely hatással van a gazdasági boldogulásra is. A térség helyi civil mozgalmait a hagyományörzésen túl áthatja a helyi mag-, illetve palántacsere és a gazdák közötti fajtacsere: *„Ezen a szinten viszont egy kölcsönösség, elég erőteljes kölcsönösség van. Ezen a szinten a felesleget nagyon könnyen átadják egymásnak.”. „80-as évekből származó paradicsom mag van, ami Magyarországról bekerült valahogy, és azóta is vigyáznak rá, és nem egy család, (...) tehát több helyen találkoztam azzal a fajtával”.* Ennek oka lényegében, hogy a térség „Hargita zöldséges kertje”, és ezt a gazdasági funkciót mind a mai napig őrzik és ápolják.

Társadalmi kontroll

A társadalmi kontrollt, interjúalanyaik szerint, szintén a hagyományörzés mozgatja legszembetűnőbben. Leginkább akkor mutatkozik meg, hogyha sérülni látszanak a korábbi működésmódok, jellegzetességek: *„Akárhány fát ültetnek itt az [egyik] utca mellett, mindeniket kikötik. Hol mogyorófát ültettek, hol hársfát, egyik sem tetszett”.* A társadalmi kontroll funkcióját azonban nagyon gyengének vélik, amikor a közügyek iránti elkötelezettség és felelősségérzet irányából közelítünk a funkció értelmezéséhez, hétköznapi megjelenéséhez: *„A tenni akarás az maximálisan hiányzik belőle”.*

A legerősebb, valamint a leggyengébb funkció nyomában

Legerősebb közösségi funkcióként a szocializációt emelték ki, azonban ennek kapcsán a társadalmi kontroll funkciót is erősnek vélik, amely a hagyományörzésen alapuló szocializációs folyamat működését „kontrollálja”: *„Azt kontrollálják elég erőteljesen, ami a szocializáción keresztül történik, (...) ez a kettő együtt van valahogy dominanciában jelen”.*

A szocializációt azonban mindemellett erősebbnek ítélik meg, amely az adott közösségek elfogadott értékrendje mentén támogatja a fiatal generációt: *„A saját értékrendje mentén, úgy értem, hogy mivel rátartí értékre tartja, meg emellett szocializálja a tagjait, meg kontrollálja”.* Mindemellett a kontroll funkciót éppen azért nem emelik ki erősnek, mert a hagyományörzésen túl nem jelenik meg a társadalmi felelősségvállalás terén tapasztalható jelentősége. Míg a szocializációs funkciót erősnek értékelték abban a tekintetben, hogy sikeresen *„beoltja az értékeket a társadalomba”.*

A leggyengébbnek ítélt közösségi funkció esetében nem mutatkozott egyöntetű álláspont a résztvevők körében, ugyanis elsőként a társadalmi részvételt emelték ki, amely elsősorban az állampolgári jogok és a kötelezettségek gyakorlásának hiányát takarja.

„(...) vagy, hogy elmenjen egy gyűlésre, vagy elmenjen egy olyan dologra, amikor a tervezést gyakorolja, ami neki joga és kötelezettsége, szavazás, az pláne”

„a lépcsőházi ülés, nem is tudom nálunk a mi lépcsőházunkban mikor volt utoljára, mert ha volt is, nem volt ott az 50 %-a a lakosságnak sem, hogy képviselje”

A társadalmi részvételen túl azonban a leggyengébb és egyben a legjelentősebb funkcióként a gazdasági boldogulást emelték ki:

„(...) az egész rendszert a gazdasági boldogulás határozza meg. Tehát, hogyha nem tudsz megélni, akkor változik az értékrended, változik a kontroll, így a gazdasági boldogulás egy domináns szereplő, mivel ezután lehet építkezni a többi rétegekre”.

„Egy lecsúszott család, egy anyagilag lecsúszott család nem biztos, hogy társadalmi megmozdulásokon részt vesz”

Tehát a gazdasági boldogulását tartják a legfontosabbnak, amely közvetlenül hat a többi funkcióra. Jelentőségét más funkciók fölé emelik, ennek okán választották végül a leggyengébb közösségi funkciónak.

A funkciók egymásra hatását, esetleg skálán való elhelyezését azonban egy nagyon fontos feladatnak tartják („egy skálán el tudjuk-e helyezni, melyik volt domináns, és hogy a semmitől az ideálisig körülbelül melyik skálán voltak ezek a funkciók működtetve”), amely hozzásegítheti a fejlesztő szakembereket a funkciók közösségi alapú rehabilitációjához, megerősítéséhez.

Kapcsolathálózat-elemzés: intézményközi együttműködések feltárása a magyarországi és erdélyi célterületen

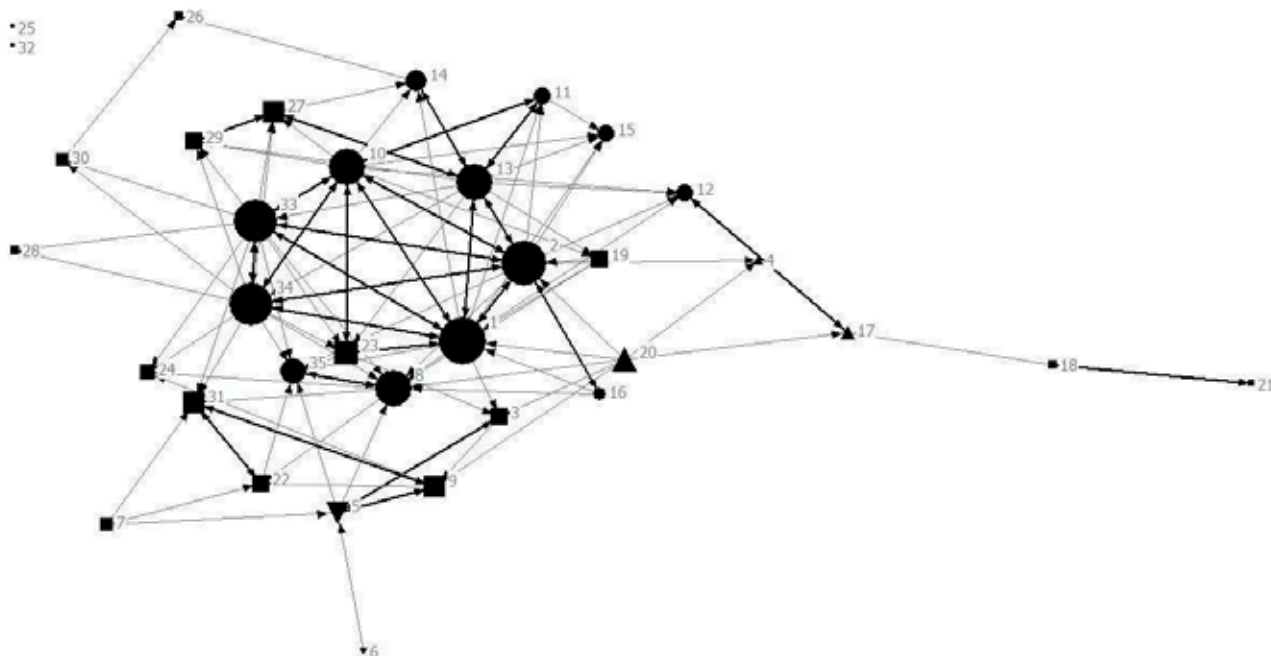
„Minél erősebb az együttműködés, minél inkább hálószerűen épül ki, annál nagyobb a megtartó ereje” – A magyar célterület intézményközi kapcsolathálózat-elemzése

A vizsgált szociális szolgáltatások intézményközi kapcsolatának teljes hálózata **a lehetséges kapcsolatok számának mindössze tizenegy százalékát (11%) jeleníti meg a hálózatban**. Átlagosan egy szolgáltatás négy másik szociális szolgáltatást jelölt meg együttműködő partnereként. A legtöbb együttműködés a központhoz tartozó család- és gyermekjóléti szolgálat felé irányult: a vizsgált időpontban a harmincöt szociális szolgáltatás közül tíz tekinti együttműködő partnerének a család- és gyermekjóléti szolgálatot. Hasonló magas értéket mutatott négy szolgáltatás is (a család- és gyermekjóléti központ, a térségben működő másik család- és gyermekjóléti szolgálat, Biztos Kezdet Gyerekház, valamint mini bölcsődei szolgáltatás), akik felé nyolc különböző együttműködés irányult.

Az egyes szolgáltatások felé irányuló kapcsolatok átlaga megegyezik a kapcsolatok által megjelöltekkel, tehát a kifelé irányuló („kimenő”) kapcsolatok átlaga szintén négy. A legtöbb kimenő kapcsolat (megjelölt partneri szolgáltatások) száma magasabb a szolgáltatások felé irányulóknál: tizennégy ilyen együttműködést jelölt meg a legtöbb kapcsolatot fenntartó szolgáltatás, egy Biztos Kezdet Gyerekház vezetője. Tizenhárom ún. kimenő együttműködési kapcsolat jellemzi az egyik család- és gyermekjóléti szolgálatot, valamint a térségi család- és gyermekjóléti központot, Biztos Kezdet Gyerekházat, valamint két Jelenlét Pontot.

Összehasonlítva a bemenő és kimenő kapcsolatok arányát a most megnevezett, legtöbb bemenő, illetve kimenő kapcsolattal rendelkező szolgáltatás esetében, elmondható, hogy a család- és gyermekjóléti központ, illetve a hozzá tartozó szolgálat rendel-

kezik az egyik legtöbb bejövő, valamint kimenő kapcsolattal, tehát ez az intézmény a vizsgált szolgáltatások közötti együttműködési hálózatban a kérdőív felvételekor központi szerepet töltött be. Hozzá nagyon hasonló, szintén központi szerepet mutat egy járási Biztos Kezdet Gyerekház. A térségben működő két Jelenlét Pont is magas számú (kifelé irányuló) együttműködést jelölt meg (12), míg öt-öt szolgáltatás jelölte mint együttműködési partnerét.



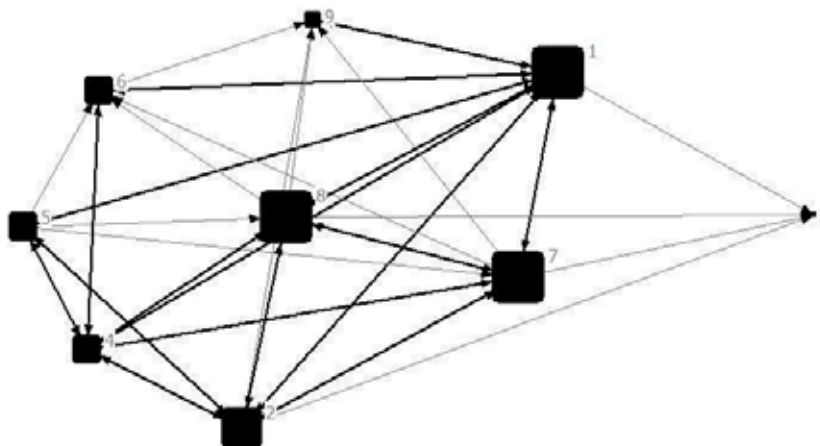
1. ábra: Intézményközi kapcsolathálózat

A hálózaton jól kirajzolódnak az izolált szereplők, akik semmilyen módon nem kapcsolódnak a vizsgált hálózathoz. **Három szolgáltatás teljesen izolált pozíciója figyelhető meg**, amelyek közül kettő falugondnoki szolgáltatásért és egy szociális étkeztetésért felelős. Továbbá látható, hogy három szolgáltatás egy-egy kapcsolattal kötődik csupán ehhez a hálózathoz, amely kapcsolat létrejöttében a szenvedélybetegek nappali ellátása tölti be az összekötő szerepet egy házi segítségnyújtást biztosító szolgáltatás, valamint egy falugondnoki szolgáltatás között. Ehhez hasonló, bár nem ennyire erős izolált helyzetben van még három másik szolgáltatás (szociális étkeztetés, valamint két falugondnoki szolgáltatás). Így elmondható, hogy a falugondnoki szolgáltatások közül többen jelennek meg izolált vagy periférikus szerepben, amely az általuk végzett szolgáltatásnyújtás zárt működésére utal e harmincöt szociális szolgáltatás körében. Az **izolált szerep** azonban úgy is megjelenhet, hogy bár maga a szolgáltatás több kapcsolatot is megjelöl, azonban ezek egyike sem kölcsönös, és azt a szolgáltatást más nem jelöli együttműködő partnerként. Ilyen helyzetben van a térségben egy pszichiátriai közösségi ellátás.

A kapcsolathálózatban a periférián túl két szint különíthető el, amely egy ún. **külső körre** és egy belső, **központi magra** tagolható. A külső körben szereplő szolgáltatások ugyan kapcsolódnak a belső körhöz, azonban kevesebb reciprok, kölcsönös kapcsolat mutatható ki viszonyrendszerükben, és távolabb helyezkednek el a belső magtól. A külső körben a következő szolgáltatások jelennek meg: falugondnoki szolgáltatás, gyermekvédelmi intézmény lakásotthona, Biztos Kezdet Gyerekház, idősek otthona, házi segítségnyújtás. A térségben működő házi segítségnyújtási, valamint jelzőrendszeres házi segítségnyújtási szolgáltatások mindegyike ebben a külső körben

található, azonban több falugondnoki szolgáltatás és Biztos Kezdet Gyerekház által nyújtott szolgáltatás is itt jelenik meg.

A **belső mag** önálló elemzése⁹ révén megkaptuk a kilenc szolgáltatás által alkotott mikrocsoportnak a belső sűrűségét, amelyben a köztük lévő lehetséges kapcsolatokból 62,5 %-ot jelenítenek meg. A 35 szolgáltatás alkotta hálózat sűrűségi mutatójához képest (11%), itt a lehetséges kapcsolódások több mint felét visszajelezték a szolgáltatás vezetői.



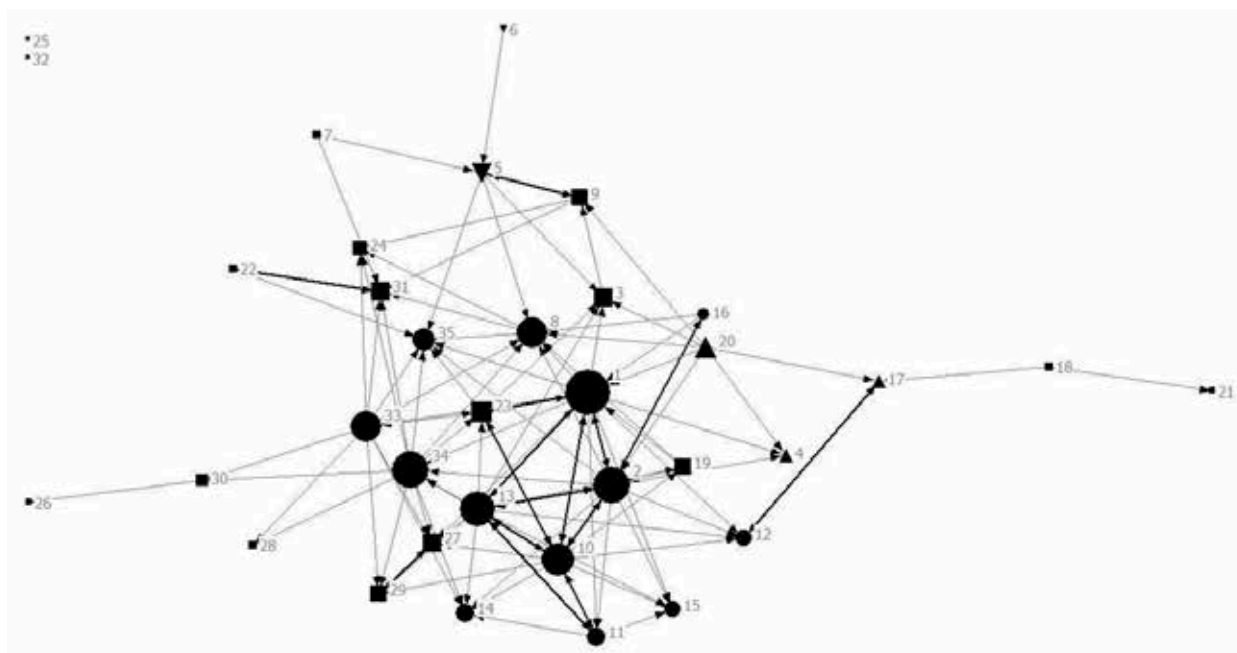
2. ábra: A hálózat kirajzolódó központi magja

E mikrocsoport tagjai között szerepel a járási család- és gyermekjóléti központ, valamint két család- és gyermekjóléti szolgálat, két Biztos Kezdet Gyerekház, két Jelenlét pont, egy falugondnoki szolgálat és egy mini bölcsődei szolgáltatás. A hálózatban mikrocsoportként működő belső mag két tagja nem kapcsolódik szorosan a hálózathoz. Mindkét szolgáltatással (család- és gyermekjóléti szolgáltatás, mini bölcsőde) a mikrocsoport tagjai nagy arányban jelöltek valamilyen típusú együttműködési viszonyt, azonban a kérdőíves felmérés alapján ezt a két szolgáltatás nem jelezte vissza ilyen intenzíven, így a kérdőív felvétele időpontjában a két szolgáltatás között a kölcsönös együttműködés nem érvényesül ebben az intézményi keretrendszerben. A belső magban a legerősebb reciprok, kölcsönös kapcsolati viszonyrendszer a térségben működő egyik család- és gyermekjóléti szolgálat, család- és gyermekjóléti központ, két Jelenlét Pont és Biztos Kezdet Gyerekház között mutatható ki, amihez kapcsolódik a gyerekház településén működő falugondnoki szolgálat is.

A teljes hálózatban megjelenő bemenő és kimenő kapcsolatok száma a belső mag esetében magas, hiszen ezáltal valósul meg az erős belső kohézió, amely a hálózaton belüli **mikrocsoport jelleget** eredményezi. Ahogy a korábbi részben összefoglaltuk, amíg az átlagos bemenő és kimenő kapcsolatok száma megközelítőleg 3-3, addig a belső központi magban a szolgáltatásoktól kifelé irányuló megjelölt együttműködések száma átlagosan 9,5, míg a befelé irányuló 7, tehát ez is visszaigazolja, hogy a legtöbb kapcsolatot megjelölő szolgáltatások a belső magban helyezkednek el.

Az **együttműködések megvalósulását három lehetséges tevékenységtípus szerint vizsgáljuk**: kölcsönös információnyújtás, megosztott erőforrás, közös tevékenység.

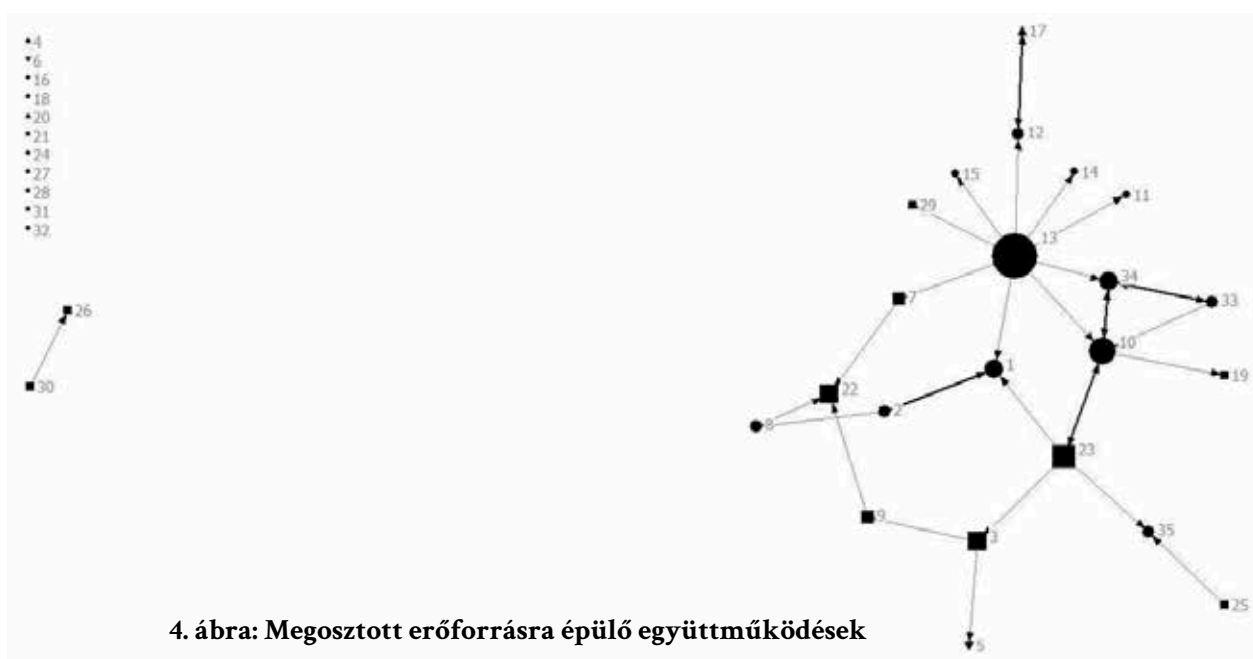
 ⁹ Ezen a különálló ábrán az egyes szolgáltatások nincsenek megkülönböztetve a teljes hálóban megjelölt szimbólumlehatárolás szerint.



3. ábra: Kölcsönös információnyújtás mintázata a teljes hálózatban

A **kölcsönös információnyújtás** mint együttműködési forma valójában nagyon hasonló mintázatot mutat, mint a teljes hálózat, azonban kevesebb reciprok, kölcsönös együttműködés jelenik meg benne, amelynek eredményeként a vizsgált belső mag aktorai szűkültek, tehát kisebb lett a központi együttműködő partnerek mikrocsoportjának mérete, valamint csökkent a kölcsönösség mértéke. A szolgáltatások felé irányuló („bemenő”) kapcsolatok átlaga szintén csökken (3), amely ismét megegyezik a szolgáltatások által megjelölt („kimenő”) kapcsolatok átlagával (3). A kölcsönös információnyújtásra épülő lehetséges együttműködések 9 %-ot tesznek ki, tehát annak mértéke is kisebb, mint a teljes hálózatban tapasztalt együttműködéseké (11%).

A **megosztott erőforrásra** épülő együttműködések sokkal kisebb, mindössze 2%-os sűrűség jellemzi, amely azt mutatja a kérdőív alapján, hogy minimális számú erőforrás-megosztásra épülő együttműködés van jelen a járásban.



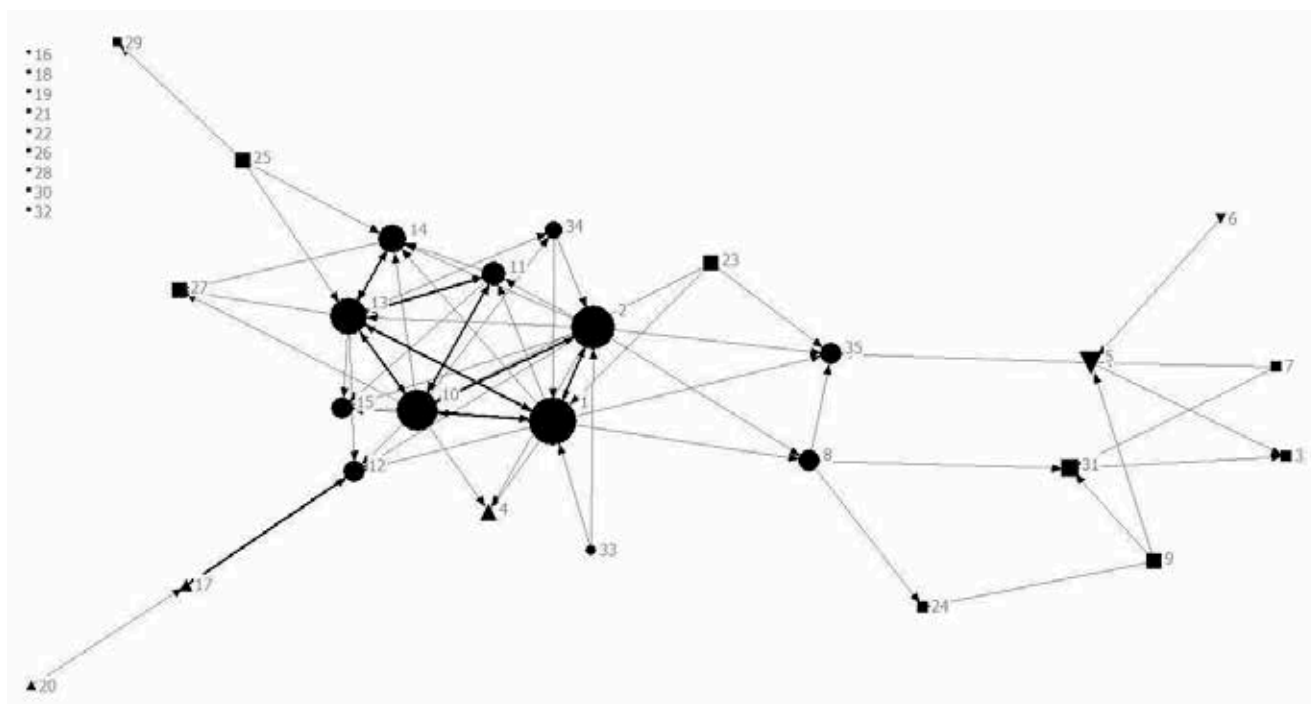
4. ábra: Megosztott erőforrásra épülő együttműködések

A megosztott erőforrás esetében szintén csekély számú kölcsönös együttműködés tapasztalható intézményi szinten, ilyen reciprok kapcsolatok az alábbi szolgáltatások esetében tapasztalhatóak:

- család- és gyermekjóléti szolgálat és központ között,
- ugyanazon a településen működő falugondnoki szolgálat és Biztos Kezdet Gyerekház között,
- ugyanazon fenntartóhoz tartozó Biztos Kezdet Gyerekház és Jelenlét Pont között,
- valamint szintén azonos fenntartóhoz kötődő két Jelenlét Pont között.

Ugyanilyen közös fenntartás jellemzi egy Biztos Kezdet Gyerekház és szenvedélybeteg napközi ellátását is, amelyek között szintén működik az effajta kapcsolódás. Tehát ezen kevés esetben is többségében **akkor valósul meg a kölcsönös megosztott erőforrásra épülő együttműködés, amikor a szolgáltatók fenntartója azonos, vagy az intézményi struktúrából adódóan szoros kapcsolatban állnak**. A bemenő, valamint a kimenő együttműködések aránya ebben az esetben is megegyezik, azonban extrém alacsony átlagot (1) mutat.

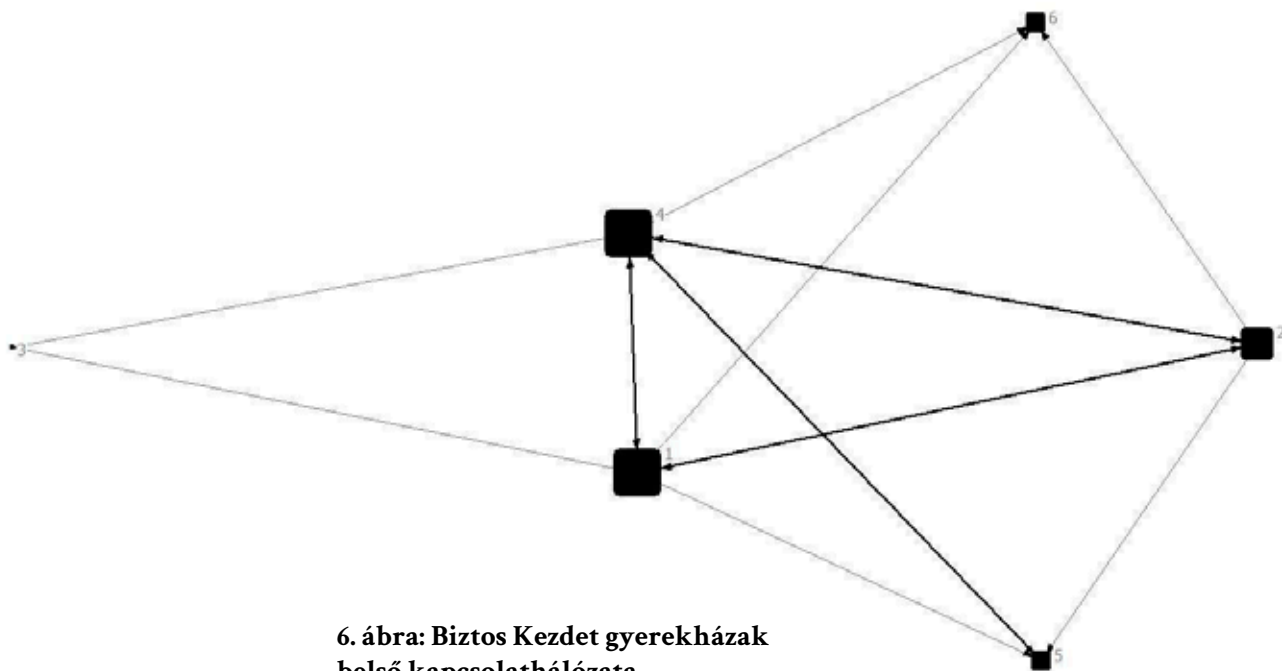
A harmadik típusú együttműködés a **szolgáltatások közötti közös tevékenységet** mutatja be:



5. ábra: Közös tevékenységek a szociális szolgáltatások között

Az 5. ábra is jól szemlélteti, hogy bár több kapcsolat jelenik meg, mint a megosztott erőforrás hálózatában, mégis, ebben az esetben is nagyon sok az izolált szolgáltatás. **A közös tevékenység szerinti együttműködésnek a hálózatban lehetséges összes kapcsolatokhoz képest mindössze 5% teljesül, amely közel feleannyi, mint a kölcsönös információnyújtásra vonatkozó sűrűségi érték.** A szolgáltatások által megjelölt („kimenő”), illetve a szolgáltatások felé irányuló („bemenő”) kapcsolatok átlaga szintén megegyezik, alacsony értéke (2-2) azonban nagyon csekély számú közös tevékenységre utal a járásban, a közös tevékenység vonatkozásában.

A **Biztos Kezdet Gyerekházak** belső hálózatának ábráját a központi magban betöltött szerepük, valamint a külső körben való intenzívebb jelenlétük miatt készítettük el, vizsgálva ezzel a gyerekházak közötti intenzitást, amelyre a teljes ábra utalt.



6. ábra: Biztos Kezdet gyerekházak belső kapcsolathálózata

A kiemelt 6. ábra jól tükrözi, hogy megjelennek reciprok, kölcsönös kapcsolatok a gyerekházak között, amelyek kapcsolati sűrűsége 50 %, ez a teljes háló sűrűségénél (11%) jóval magasabb értéket mutat, egészen közelít a központi magnál tapasztalt intenzív kapcsolati sűrűséghez. Amíg a kölcsönös információnyújtás (46,6%) és a közös tevékenység (50%) nagyon hasonló értéket jelenít meg, addig a megosztott erőforráson alapuló együttműködés 16,7%-ot tesz ki, tehát jóval alacsonyabb, így sokkal kevésbé jellemzi a kapcsolatukat. A megosztott erőforrás értéke azonban még így is jóval nagyobb a teljes hálózaténál, hiszen ott ez 2%-ot tett ki.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kérdőívfelvétel időpontjában a járásban működő harmincöt szociális szolgáltatás a kölcsönös információnyújtást jelölte meg, mint a járásban, egymás között leginkább jellemző együttműködési formát. Közel feleakkora sűrűséget mutat a közös tevékenységek mentén létrejött együttműködés, míg elenyésző, mindössze 2%-ban utaltak a szolgáltatások megosztott erőforráson alapuló kapcsolatokra. Ez jól mutatja, hogy együttműködésnek legtöbbször az információáramlást tekintik a partnerek, azt működtetik a térségben leginkább, azonban a lehetséges kapcsolódások közül ez is csupán 11%-ban valósul meg.

A hálózatban kirajzolódott egy bizonyos központi mag, amelynek központi jellege abból adódik, hogy nagyon szoros, kölcsönös együttműködést igazoltak vissza egymás között, illetve sok szálon kötődnek hozzájuk más szociális szolgáltatások a térségben. A központi magban szereplő szolgáltatások a következők: család- és gyermekjóléti központ, valamint két család- és gyermekjóléti szolgálat, két Biztos Kezdet Gyerekház, két Jelenlét Pont, egy falugondnoki szolgálat és egy minibölcsődei szolgáltatás. E szolgáltatások közül egy mini bölcsőde és egy család- és gyermekjóléti szolgálat nem igazolta vissza ilyen intenzíven a kapcsolatok kölcsönösségét a szociális szolgáltatások között, azonban a központi mag részei lettek, mert őket a központi magban lévő többi szolgáltatás együttműködő partnernek nevezte meg.

A központi magban is, illetve kölcsönös együttműködések tekintetében is jelentős partnerség mutatható ki a Biztos Kezdet Gyerekházakhoz kapcsolódóan, amely nem csupán más szolgáltatástípusok esetében valósul meg, hanem a gyerekházak egymás közötti együttműködései is magas százalékot (50%) mutatnak.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy elég sok szolgáltatástípus izolált pozíciója tükröződik a kapcsolati hálóban. Ezek vagy gyengén kapcsolódnak a szociális szolgáltatásokhoz, vagy egyáltalán nem rendelkeznek együttműködésre épülő kapcsolatokkal ezekkel a szolgáltatásokkal. Azonban mindez nem jelenti azt, hogy más területen nincsenek kapcsolataik, együttműködő partnereik, csupán e harmincöt szervezet között rajzolódott ki kívülállóságuk. Gyakran kerültek ilyen pozícióba a pszichiátriai és szenvedélybetegekkel foglalkozó szervezetek, egyes falugondnoki szolgáltatások, illetve szociális étkeztetést megvalósító szolgáltatások.

Jelen kutatási eredmények azt tükrözik, hogy a térségben a szociális szolgáltatások közötti együttműködések vonatkozásában a húzóerőt a család- és gyermekjóléti szolgálat és központ, valamint egyes Biztos Kezdet Gyerekházak erősítik.

Általánosságban elmondható, hogy a járásban főként az információ és szakértelem megosztását értik együttműködés alatt, mely kapcsolatokra jellemző, hogy az együttműködésben részt vevők alapvetően lazán kapcsolódnak egymáshoz, egymástól függetlenül végzik a munkájukat, azonban elkötelezettek az egymástól való tanulás (ld. nyitottság) iránt. A koordinatív jellegű együttműködés bizonyos jelzőrendszeri munkában mutatható ki, amelynél érezhető az egymástól való kölcsönös függés fokozottabb megjelenése.

Szociális szolgáltatások kapcsolatai a megjelölt partnerek típusai szerint

A korábban elemzett zárt kapcsolathálózat csupán a kérdőívet visszaküldő harmincöt szociális szolgáltatásra vonatkozott, így ennek során nem nyílt lehetőség az egészségügyi és a közművelődési intézmények felé irányuló kapcsolatok megjelenítésére. Éppen ezért készítettük el az egyes szolgáltatástípusokra irányuló jellemzést.

Általánosságban elmondható, hogy a szolgáltatások által megjelölt együttműködések típusainak átlaga kettő, tehát **átlagosan két eltérő szolgáltatástípust jelöltek meg a megkérdezettek.**

A szolgáltatást nyújtó intézmények közül elsőként az alapszolgáltatást nyújtó intézmények egocentrikus kapcsolati hálójának vizsgálatát foglaljuk össze, amely alapvetően négy fő kategóriában vizsgálja az együttműködési típusokat:

- 1) az intézmény szervezeti struktúrájából adódó (adott) együttműködés,
- 2) előírt, kötelező jellegű szakmai együttműködés,
- 3) közös tevékenységi körből és/vagy közös célcsoportból adódó (ún. hasonló profilú) együttműködés,
- 4) eltérő profilú együttműködés, amelyekre nem igaz az első három kritérium.

E négy kategória szerint jellemezzük az intézmények által nyújtott egyes szolgáltatási típusokat, amelyek során az együttműködést a korábban leírtak szerint három csoportba soroltuk: (1) kölcsönös információnyújtás, (2) megosztott erőforrás, (3) közös tevékenység.

Család- és gyermekjóléti szolgálat

A család- és gyermekjóléti szolgálat által működtetett jelzőrendszer, a munka sajátosságából adódóan egy szoros területi alapú intézményi együttműködésre épít. Ebből kifolyólag a szolgálat(ok) munkája során fenntartott kapcsolatait, együttműködéseit

a szervezeti intézményi struktúrájából eleve adott együttműködéseken túl (család- és gyermekjóléti központ, házi segítségnyújtás, szenvedélybetegek nappali ellátása, más család- és gyermekjóléti szolgálat) nagyrészt a **jelzőrendszeri tagok** köré összpontosulnak, úgymint egészségügyi szolgáltatást nyújtók (védőnői szolgálat, háziorvos stb.), bölcsőde. Az együttműködések között azonban most elsősorban a szociális-egészségügyi és közművelődési intézmények szolgáltatásai közötti együttműködések vizsgálunk, így nincs megjelenítve a kapcsolathálózatban minden jelzőrendszeri tag, hiszen a kutatás nem terjedt ki a köznevelési intézményekkel fenntartott kapcsolatra, a rendőrség, bíróság, ügyészség és más pártfogói felügyelői szolgálat, valamint a munkaügyi hatóság, a javítóintézet, a gyermekjogi képviselő területét sem érintette. A szerves intézményi kapcsolatokon, valamint a jelzőrendszeri együttműködések túlmenően a kapcsolathálózatban megjelennek a **hasonló profilú szolgáltatásokkal való együttműködések** is, mint például a Biztos Kezdet Gyerekházak, valamint a térségben működő Jelenlét Pontok. **Eltérő profilú, nem intézményi struktúrából és jelzőrendszeri kapcsolatból adódó együttműködő partnerként** a falugondnoki szolgálatot nevezték meg, illetve az egyik, térségben működő szolgálat esetében a közművelődési közösségi színterekkel kialakított kapcsolat is erősnek bizonyult.

Az együttműködések természetére vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy a család- és gyermekjóléti szolgálat által fenntartott együttműködések többsége kölcsönös információnyújtáson alapszik, azonban a közös tevékenység által szerveződő együttműködések megközelítik ennek értékét. **A közös tevékenység, esetmunka a védőnői szolgálattal, a járásban működő Biztos Kezdet Gyerekházakkal, mini, illetve családi bölcsődékkal és egyik esetben a közművelődési színterekkel és falugondnoki szolgálattal történik.** A megosztott erőforrásra vonatkozó együttműködés a szolgálat esetében nem jelentős, erre vonatkozóan alapvetően intézményi struktúrából adódó együttműködést jelöltek meg.

Család- és gyermekjóléti központ

A család- és gyermekjóléti központ a szolgálattal való nagyon **szoros, kötelező szakmai együttműködése révén** mindhárom vizsgált együttműködési formát (információnyújtás, közös tevékenység, megosztott erőforrás) megvalósítja a járásban lévő mindkét család- és gyermekjóléti szolgálat esetében. **A megosztott erőforrás jelleg azonban ebben az esetben is az intézményi struktúra működéséből adódik.** Más szolgáltatás kapcsán a központ nem jelzett megosztott erőforrásra vonatkozó együttműködést. A többi együttműködés esetében a kölcsönös információnyújtás, valamint a közös tevékenység megvalósítása jellemző. A megjelölt kapcsolatok esetében a szenvedélybetegek nappali ellátása kapcsán **intézményi struktúrából adódik az együttműködés**, míg a mini, illetve családi bölcsődék, védőnői szolgálat esetében, valamint a Biztos Kezdet Gyerekházak viszonylatában ez a kettős együttműködés lényegében tevékenységből adódó partnerségre épül. Ugyancsak hasonló **tevékenységből adódik**, hogy a központ információnyújtásra vonatkozó együttműködést tart fenn a térségben szolgáltató, gyermekek számára otthont nyújtó ellátással (lakásotthon), valamint a Jelenlét Ponttal.

Házi segítségnyújtás/jelzőrendszeres házi segítségnyújtás

A kapcsolatrendszer vonatkozásban a házi segítségnyújtást, valamint a jelzőrendszeres házi segítségnyújtást együttesen vizsgáljuk. A járásban szolgáltató intézmények együttműködései között minden esetben **közös, megjelölt partnerként szerepelt a védőnői szolgálat.** Több szervezetnél **közös partnerként tartják számon a Biztos Kezdet gyerekházakat, a falugondnoki szolgálatot, valamint a közművelődési közösségi színteret**, amelyekkel legtöbb esetben a szolgáltatók kölcsönös információnyújtás és közös tevékenység mentén ápolják a kapcsolatot.

Idősek számára nyújtott szociális szolgáltatások

(Idősek nappali ellátás, Idősek otthona)

Az idősek számára nyújtott szolgáltatások esetében elmondható, hogy **mind a nappali ellátás, mind az idősek otthona főként kölcsönös információnyújtásra épülő kapcsolatokat tart fent**, partnerei pedig a négy típusú együttműködési formát lefedik. A vizsgált szociális szolgáltatással fenntartott lehetséges kapcsolatai közül az idősek otthona és a nappali ellátása között fennálló együttműködésen túl (amely az intézmény szervezeti struktúrájából, valamint közös célcsoportból adódik), az alábbiakat jelölték meg: közművelődési közösségi szintér, egyéb civil szervezet, család és gyermekjóléti szolgálat, házi segítségnyújtás, bölcsőde. Így megállapítható, főként az idősek otthona vonatkozásában hogy **széleskörű, eltérő profilú együttműködést** tart fenn.

Pszichiátriai és szenvedélybetegek számára nyújtott szociális szolgáltatások

(közösségi ellátás, nappali ellátás)

Alapvetően mindkét célcsoport számára nyújtott szolgáltatások esetében elmondható, hogy az intézményi szervezeti struktúrából adódó együttműködésen (család- és gyermekjóléti szolgálat, központ, házi segítségnyújtás, Biztos Kezdet Gyerekház), valamint az egymással fenntartott kapcsolaton kívül a védőnői mint egészségügyi szolgáltatás, valamint a közösségi szintér mint közművelődési szolgáltatás jelenik meg a kapcsolataik között.

Mini bölcsőde

Annak ellenére, hogy a mini bölcsődét viszonylag sok esetben együttműködő partnerként jelölték meg a szolgáltatások, viszonylag kevés szolgáltatást nevezett meg, amelyek közül kötelező jellegű szakmai együttműködés jellemez(het)i a közös célcsoport érintettsége okán a család- és gyermekjóléti szolgálatot, valamint a védőnői szolgáltatást.

Védőnői szolgálat

A védőnői szolgálat esetében elmondható, hogy **az együttműködéseiknek szinte mindegyike a kölcsönös információnyújtást szolgálja**: közösségi művelődési szintér, család- és gyermekjóléti szolgálat, falugondnoki szolgálat, Biztos Kezdet Gyerekházak. A közösségi művelődési szintérrel emellett bizonyos szolgáltatások közös tevékenységet is megvalósítanak.

Falugondnoki szolgálat

A falugondnoki szolgálat **legerősebbnek mutakozó együttműködései a saját szolgáltatáson belüli, falugondnoki hálózatban jelennek meg**, amelyhez hasonló erős kapcsolatként jelölték meg a közösségi közművelődési szinterekkel való kapcsolattartást. Mindezek mellett együttműködési partnerség jelenik meg esetükben a szociális szolgáltatásfajták közül a házi segítségnyújtással, a család- és gyermekjóléti szolgálattal, a mini bölcsődével, valamint a Biztos Kezdet Gyerekházzal.

Biztos Kezdet Gyerekház

A Biztos Kezdet Gyerekházak esetében **főként kölcsönös információnyújtás, illetve közös tevékenység köré épülnek a megnevezett együttműködések**. Közös tevékenységre épülő együttműködések határoztak meg a Biztos Kezdet Gyerekházak közötti együttműködésen túl a család- és gyermekjóléti szolgálattal, valamint központtal, a szenvedélybetegek nappali ellátásával, a Jelenlét Ponttal, valamint néhány esetben falugondnoki szolgáltatással. Kölcsönös információnyújtás jellemző ezen szolgáltatásokon túl még a házi segítségnyújtással, a közösségi közművelődési szintérrel, egyéb civil és egyházi szervezetekkel. Megosztott erőforrást magában foglaló együttműködési viszonyt csak a család- és gyermekjóléti szolgálattal mint hasonló profilú szervezettel tartanak fenn a gyerekházak, továbbá közös a fenntartó esetén

tapasztalható ez a fajta együttműködés például a Jelenlét Pont és a Gyerekház, illetve a nappali ellátás és a Gyerekház között. Itt azonban ösztönzi a megosztott erőforrás-alapú együttműködést az intézményi struktúrából adódó kapcsolódás jellege.

Szociális étkeztetés

A szociális konyha esetében egyrészt a célcsoport, valamint az infrastrukturális alapú erőforrás-megosztás jelenik meg, ennek következtében, a következő szolgáltatástípusok jelennek meg mint együttműködő partnerek: idősek otthona, mini bölcsőde, védőnői szolgálat, közművelődési közösségi színtér.

A közszolgáltatások közötti együttműködések elemzése a romániai célterületen

Az erdélyi célterületen a közszolgáltatások körében megvalósuló együttműködések vizsgálata nyílt network módszerével történt. Az eltérő adatfelvételi eszköz azonban szintén bemutatja a főbb tendenciákat és jellemző jegyeket, amelyek összehasonlítási alapot képeznek a magyar helyzettel.

A közszolgáltatások vizsgálata során a kutatásba bevont válaszadók közel hetven százaléka (70%) egyéb civil partner, amely szervezetek akár formális, akár informális módon, de általánosságban az alábbi tevékenységeket jelölték meg: roma integráció, interetnikus kapcsolatok támogatása, gyermekotthonban élő gyermekek támogatása, hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatása, szülői együttműködések, ifjúsági klub, népi gyógyászat, környezetvédelem, kulturális tevékenységek (pl. néptánc, népdalkör), közösségi tér üzemeltetése. A kérdőívek kitöltői között szerepelt még szociális szolgáltatást nyújtó szervezet (idősgondozás, gyermekvédelem, családsegítés), valamint egészségügyi szolgáltatás (védőnői-ápolói szolgáltatás, egészségügyi mediátor), és a közművelődés terén a művelődési házhoz kötődő szolgáltatásokon túl múzeumi szolgáltatás.

A közszolgáltatások által fenntartott együttműködések jellemzője, hogy mennyire diverz az adott szolgáltatás kapcsolati hálója, mennyire valósul meg az interszektorális együttműködés. Ennek kapcsán megállapítható, hogy átlagosan a megkérdezettek legalább kétfajta kapcsolati kategóriát jelöltek meg az alábbi kapcsolati típusok közül: közművelődés intézmények (művelődési házak), egyéb civil, egyéb egyházi, szociális szolgáltatás, egészségügyi szolgáltatás, köznevelési intézményekhez kötődő szolgáltatások. Az erdélyi célterületen a köznevelési intézmények az együttműködési vizsgálat részét képezték¹⁰. A legtöbb együttműködési viszonyt egyéb civil szervezettel, illetve egyéb egyházi szervezettel valószínűsítik meg, míg ezekhez nagyon közeli értéket mutatnak a közoktatási intézményekkel, a közművelődési intézményekkel fenntartott együttműködések. A szociális szolgáltatásokkal sokkal kisebb, körülbelül fele arányban tartanak fent együttműködések, míg az egészségügyi szolgáltatásokkal kialakított partnerségek minimális szinten vannak jelen az erdélyi célterületen vizsgált szolgáltatások között.

Gyermekeket érintő egyéb civil szolgáltatások

Az elsősorban hátrányos helyzetű gyermekek számára nyújtott szolgáltatások szinte minden esetben szoros kapcsolatban állnak egyházi szervezetekkel, segélyszervezetekkel, gyermekvédelmi szakemberekkel, gyámhatósággal, valamint e téren, azonos célcsoporttal dolgozó más civil szervezetekkel, közoktatási intézményekkel és azokban működő ún. szülőbizottságokkal. **Eltérő profilú együttműködések ritkán jelennek meg, ebben az esetben főként közművelődési, illetve könyvtárral fenntartott együttműködésekről számoltak be a megkérdezettek.** Főként tehát **közös tevékenységi körből és/vagy közös célcsoportból adódó (ún. hasonló profilú) együttműködések** jellemzik az e téren tevékenykedő intézményeket.

 10 Magyarországon ezt a pályázat tiltotta.

Roma integrációs programok (elsősorban a családsegítés területén)

A célterületen működő roma közösségi integrációt erősítő programok által fenntartott együttműködésekre általánosságban jellemző, hogy **a hasonló profilú civil szervezeti partnereken túl önkormányzatokkal is szoros kapcsolatot ápolnak, elsődlegesen a kölcsönös információnyújtás terén.** Emellett közoktatási intézményekkel a kölcsönös információnyújtáson túl közös tevékenységre épülő együttműködések jellemzik a kapcsolati rendszerüket. **Az integrációs programok között meglévő kulturális alapú közösségi munkában a legtöbb esetben a közművelődési intézményeket is partnerként jelölték meg, amely partnerség a kölcsönös információnyújtáson túl megosztott erőforrásra, valamint közös tevékenységre egyaránt épül.**

Védőnői, egészségügyi mediátori szolgálat

A kutatásba bevont egészségügyi szakemberek elsősorban a közoktatási intézményekkel, valamint az abban működő szülőbizottságokkal és rendelőkkel ápolnak szoros kapcsolatot. Az együttműködések jellege elsősorban kölcsönös információnyújtás, valamint közös tevékenység, esetmunka. Mindezen túl olyan informális közösségeket is megjelöltek, amely a kötelezően fenntartott kapcsolatokon túlmenően a szolgáltatásnak a helyi közösségek felé való nyitását tükrözik.

Egyéb civil szolgáltatások

Az egyéb civil szolgáltatások kategóriája szorosan kapcsolódik a közösségi alapú szolgáltatások együttműködési rendszeréhez. Az általuk megjelölt együttműködések főként egyéb civil szervezetekhez, informális csoportokhoz, valamint alulról jövő mozgalmakhoz kötődnek. Ilyen például a Mag mozgalom, amely a térségben működő kistermelők közötti együttműködések fogja össze, és teszi lehetővé a gazdák közötti megosztott erőforrást. Ehhez hasonló együttműködés tapasztalható a népgyógyászok körében is, amely szintén helyi, közösségi alapú együttműködés eredményeként jött létre, s működik.

Az eredmények összevetése

Az erdélyi és a magyarországi eredmények összehasonlítása a mindkét célterületen alkalmazott 4 kategória szerint történt. A szolgáltatások együttműködéseinek összevetése tehát a két kutatási célterületen az alábbi négy kategória mentén valósult meg:

- 1) az intézmény szervezeti struktúrájából adódó (adott) együttműködés,
- 2) előírt, kötelező jellegű szakmai együttműködés,
- 3) közös tevékenységi körből és/vagy közös célcsoportból adódó (ún. hasonló profilú) együttműködés,
- 4) eltérő profilú együttműködés, amelyekre nem igaz az első három kritérium.

E négy kategória szerint elemeztük az intézmények által fenntartott együttműködések. Mindkét célterületen háromféle tevékenységet vizsgáltunk: kölcsönös információnyújtás, megosztott erőforrás és közös tevékenység.¹¹

 11 x, ha jellemző rá, igaz rá, (x), ha részben valósul csak meg

Vizsgált szolgáltatástípusok	1-az intézmény szervezeti struktúrájából adódó	2-kötelező jellegű	3-hasonló profilú	4-eltérő profilú
Gyermekjóléti szolgáltatások				
Magyarországi célterület	x	x	x	(x)
Erdélyi célterület		x	x	(x)
Családsegítést célzó szolgáltatások				
Magyarországi célterület	x	x	x	
Erdélyi célterület		x	x	
Egészségügyi szolgáltatás				
Magyarországi célterület	x	x	x	x
Erdélyi célterület	x	x	x	x

E táblázat jól mutatja, hogy mindkét ország esetében legtöbb esetben kötelező jelleggel és főként hasonló profilú szervezetekkel tartanak fent együttműködések. Mind a magyarországi, mind az erdélyi célterületen a családi és gyermekjóléti szolgáltatásokat működtető intézmények együttműködései főként a jelzőrendszer köré szerveződtek (még ha a szolgáltatási struktúra minden országban egyedi sajátosságot mutat is), s a hasonló profilú együttműködések vannak túlsúlyban. Az eltérő profilú tevékenységek mindkét célterületen ritkán jelennek meg e szolgáltatástípus esetében. Míg az erdélyi szolgáltatások esetében főként közművelődési szintterrel, illetve könyvtárral fenntartott együttműködésekről számoltak be a megkérdezettek, addig a magyarországi területen bár néhány esetben megemlítték a közművelődési szintereket, többen a falugondnoki szolgálatot nevezték meg eltérő profilú együttműködésként. Az egészségügyi szolgáltatások esetében mindkét célterületen a védőnői szolgálatot tudtuk érdemben elkötelezni a kutatás mellett, ebből kifolyólag az általuk fenntartott együttműködések jelennek meg a táblázatban is. A fő különbséget a kötelezőség adja, ugyanis míg a magyarországi eredmények elsősorban kötelező jellegű vagy intézményi struktúrából adódó, hasonló profilú együttműködési formáról számolnak be (kivételet képez néhány esetben a közművelődési szintterrel fenntartott közös tevékenység), addig Erdélyben sokkal nagyobb nyitás tapasztalható az egészségügyi szolgáltatás vonatkozásában az informális csoportok felé. Mindkét területen leginkább a kölcsönös információnyújtás határozza meg az együttműködések tartalmát, amely mellett elenyésző mértékben számoltak be a megkérdezettek a szorosabb kapcsolatot igénylő közös tevékenységről vagy megosztott erőforrásra épülő együttműködésekről.

Félig strukturált interjúk elemzése: az együttműködés szakemberek általi értelmezése

A félig strukturált interjúk eredményeit a magyarországi célterületen vizsgáltuk, ugyanis a részvételi kutatás e célterületen kiteljesedett formája ezt az adatfelvételi formát erősítette meg. Elemzésünk folyamán elsőként azt vizsgáltuk, hogy interjúalanyaink miként hivatkoznak az együttműködések bemutatása során a társadalmi viszonyokra, s hogyan interpretálják ezeket munkájuk viszonylatában. Az interjúk elemzésének irányát a kutatói műhelyeken megfogalmazott fő problémafókuszok köré illesztettük, így külön hangsúlyt kapott, hogy a hátrányos helyzetű térség problémái hogyan hatnak az együttműködések működésére.

„A projektek szállnak, ez látható, de hogy hova mennek, azt még nem látjuk...”

A szociális szolgáltatásokat érintő együttműködések sok esetben a különböző típusú projektek hívják életre, tartják fent, amelyek arra hivatottak, hogy reagáljanak a helyi társadalmi problémákra, mint például a szakemberhiányra, kapacitáshiányra új szolgáltatások (gyógypedagógus, pszichológus, stb.) beemelésével.

A térség egyik kiemelt projektjében, a Biztos Kezdet Gyerekházak és kistelepülési komplex gyermekprogramok támogatásában dolgozó, általunk kérdezett szakemberek között a vezetőként dolgozó szakemberek számára a helyi problémák a családokkal folytatott szoros együttműködés révén rajzolódnak ki, így a hátrányos helyzetű családok problémáin túl nem utalnak egyéb problémára, ezért a társadalmi helyzetre sem reflektálnak részletesebben. Általánosságban azonban megfogalmazódik, hogy egy fokozódó „lesüllyedést” tapasztalnak: „A biztonsági dolgok, ez az elszegényedés, az, hogy bezárták a boltot...”.

A szociális szolgáltatást nyújtó szakemberek további társadalmi problémákat is kiemelnek, amelyek jól illeszkednek a járásról készített társadalomtudományi elemzésekhez. A járás egészére vonatkozóan beszélnek olyan általános problémákról, amelyek meghatározzák mindennapi munkavégzésüket. Olyannyira, hogy bár a hátrányos helyzetű térség problémáiról mint szakemberek beszéltek, többször megjelent ennek személyes aspektusa is, **helyi állampolgároként ők maguk is a hátrányos helyzetű identitást érzik magukon.** Ennek több megnyilvánulását emelték ki, amelyek közül a **munkanélküliség, valamint a korlátozott munkalehetőségek, közszolgáltatások hiánya és minősége** érződik saját életvezetésükben is. Másik kiemelt, gyakran említett aspektusa a kiégés megjelenése, amely egyrészt a szakemberhiányos térség túlterheléséből következik, másrészt a hátrányos helyzetű vidék munkakörülményeiből. Mindennek egyik legszembetűnőbb infrastrukturális okát a közlekedési nehézségek jelentik, amelyek nem csupán a szolgáltatást igénybe vevőknek nehezítik meg a hozzáférést, de a szolgáltatóknak éppúgy mindennapos problémát okoznak: *„Tehát nem tudja megoldani, hogy ide feljöjjön, ha lenne is problémája...”, „annyira rossz a közlekedés, annyira kiesik, például a zsujiaknak is, ha meg kell oldani, akkor autóval, mert nincs busz, gyakorlatilag nincs tömegközlekedés”.* A fentebbi problémák következménye az erős fluktuáció, amely tovább nehezíti az amúgy is munkaerőhiányos térség szakember-ellátottságának javítását: *„Innen elmenekülnek a családsegítők”.* Ugyanakkor térségi szakemberként a **szakemberhiány és leterheltség** egy másik aspektusát is megfogalmazzák, amikor **generációs elfáradásról** beszélnek, amely véleményük szerint a **segítő és a segített távolodásában érhető tetten:** *„Kevesen vagyunk. Ezt megfigyelhetjük az óvodában és iskolában is, hogy öregszik a pedagógusgárda, és ez nehéz, ezek az emberek már elfáradnak, nehezen alkalmazkodnak egy újabb generációhoz, akikhez másképp kellene viszonyulni, más módszerek [kellenek], [bár] még a módszereket meg is ismerik, tehát ez nem akadály, csak az alkalmazásában. Igen, egy idős kolléga már másképp áll hozzá ezekhez.”*

A járásban a szakemberek által megnevezett probléma, hogy a **pszichiátriai, illetve a szenvedélybetegek helyzete tabutémának számít a legtöbb helyen,** amely megmutatkozik abból is, hogy a szolgáltatást igénybe vevők hozzátartozói ritkán kérnek segítséget: *„Nem beszélünk. Nyíltan tudja mindenki, hogy iszik, de tagadjuk.” „Általában nem volt még olyan, hogy ellátottam hozzátartozója jött volna el hozzám, hogy probléma van vele”.*

A járásban, csakúgy, mint más hátrányos helyzetű térségekben, megjelennek a családtervezés támogatásának nehézségei is, amelyekkel a szakemberek küzdenek. Ezt a problémát nem csupán a védőnői szolgálatnál (*„a családtervezés az nagy gond nálunk, sok fiatal anyuka...”*), valamint a Biztos Kezdet Gyerekházakban dolgozó szakemberek

emelték ki, volt, hogy közművelődési szakember is reflektált erre a nehézségre. Megjelenik tehát a **korai gyerekvállalás magas aránya**, amit szintén a munkájukon keresztül érzékelnek a szakemberek: *„Itt már 16 évesen [x településen] majdnem mindenki szül. Úgyhogy már akkor ő felnőttek számít. Nem gyereknek.”*

A szakemberek hangsúlyozták továbbá a **járáson belül, az egyes települések közötti anyagi különbségeket, a fejlesztések térségbeli aránytalanságát**. Az önkormányzatok rendelkezésére álló anyagi források közötti különbségek hatását egy valódi járási összefogással lehetne mérsékelni, amely nem csupán közigazgatási együttműködésről szólna: *„Látható, hogy valamelyik településen ennyi pénz van, a másikon semennyi, a harmadikon meg épp, hogy csorog valami. Ezt összhangba kellene hozni”. Ez az aránytalanság, véleményük szerint, az egyes településekhez kapcsolódó fejlesztések számában is látszódik.*

A munkaerőpiaci helyzet nehézségei kapcsán, **az önkormányzatoknak való kiszolgáltatottságon túl megjelenik e térségben a néhány meglévő nagyvállalatnak való kiszolgáltatottság is**: *„Van három, négy nagyvállalkozó, akinek ki van szolgáltatva a munkaképes lakosságnak a jelentős része. Aki innen már nem tud elmenni, vagy nem nagyon akar elmenni, és kénytelen megelégedni azzal a fizetéssel, amivel ezek a nagy vállalkozók diktálnak számukra. Tehát [az emberek] a politikusoktól várnák, a gazdasági szférától, vállalkozóktól, hogy ide munkahelyeket hozzanak, életet hozzanak, de kontra-szelekció van, és oda megy a pénz, vagy a fejlesztés, ahová valaki eldönti”.*

Az együttműködés mint erőforrás tudatosítása

Az egyéni interjúk tapasztalata azt mutatja, hogy egyrészt egyes jelzőrendszeri tagok között, másrészt a járási Biztos Kezdet Gyerekházak között látszódik hálózatszerű, kooperációra épülő együttműködés. A Biztos Kezdet Gyerekházak közötti együttműködésről (havi egyszeri szakmai nap) minden megkérdezett, e szolgáltatásban dolgozó szakember beszámol, amely a szakmai megerősítésen túl már egy „megszokott” együttműködési formája e térség gyerekházainak. A korábbi működésrendtől eltérően, most már nem kötelező ez a havi rendszerességű szakmai találkozó, mégis fenntartják: *„Mi úgy döntöttünk, hogy nekünk ez jó, hogy egymást segítjük, egymást támogatjuk, eszmét cserélünk”.* Ez a fajta tudatos hálózatépítés, szoros együttműködés nem minden, a gyerekházakban dolgozó munkatársra érvényes, ugyanis néhány munkatárs ezt az együttműködési keretet „készen kapta”, így természetesnek veszi, és ebből kifolyólag nem fejezi ki tudatosan ennek munkájára vonatkozó jelentőségét.

Az együttműködés sok esetben jelenik meg mint a **„munkájával együtt járó” munkamód** a térségi szakembereknél. Vannak tehát, akik természetesnek ítélik meg munkájuk vonatkozásában, azonban, hogy ez alatt mit értenek, mennyire tudatosan működtetik azt, illetve, hogy milyen típusú, milyen szintű együttműködési formáról van szó, már korántsem annyira egyértelmű. Interjúink tapasztalata, hogy a szó maga beleivódott a mindennapi munkavégzésbe, azonban annak tudatos megjelenítése már legtöbb esetben hiányzik. Így, amikor az együttműködések jelentőségéről kérdeztük interjúalanyainkat, túlnyomó többségben nagyon pozitívan számoltak be arról. Ez abból is adódik, hogy jelen projektalapú működésmódban, még ha csak kiegészítő jelleggel is van jelen a pályázási folyamat, ez a mindennapi munkájuk nyelvezetének része.

Tehát a szakemberek többsége az együttműködések saját munkamódjának tekinti, többségüknek egyértelmű, hogy munkájuk során együttműködésekben gondolkodik. Az azonban, hogy **milyen szektorral, milyen szereplőkkel és milyen szinten tartanak fent együttműködést, már nagyon eltérő.**

A szociális munka területén dolgozó interjúalanyaink többsége az együttműködésekre mint erőforrásra tekint, amely véleményük szerint **felgyorsítja és így hatékonyabban teszi a munkájukat**:

„Én úgy gondolom, hogy erőforrás, mert ha nem segítenénk egymást információval, vagy egymás munkáját bármivel, egy dokumentációval, vagy egy dokumentum kitöltésével, vagy önkik van információjuk az ügyfélről, amiért mi nem adnánk egymásnak át, akkor lehet, hogy lassabban menne minden.”

Vannak azonban, akik kiemelik, hogy **az együttműködések, kapcsolódások ma nem természetes jelenségek, így ők nagyon megbecsülik és számon tartják a mások által hozzáadott értéket**, például az erőforrás-megosztás vonatkozásában:

„Nagyon igyekeztem, hogy idehozzam a kötelező továbbképzést a gondozónőknek helybe, hogy ne kelljen utazni. És ezek a kis önkormányzati buszok, akiknek nem lenne kötelességük, hozták le a lányokat, vitték őket haza a településekre.”

A megkérdezett szakemberek többsége az intézményi erőforrások tudatos bővítése érdekében természetes irányként tekint az együttműködések generálására, amit organikus módon beépítenek például a család- és gyermekjóléti szolgálat munkaszervezési rendjébe is:

„Kialakulóban van egy együttműködés a helyi falugondnokkal (...) és ebben pontosan ez az intézmény segít fenntartani az ottani szolgálatot. Nekik kevés a forrásuk. És ez a busz nekünk segítséget nyújt a napi munkában.”

„Nagyon jó arra gondolni, hogy nagyon sok mindent meg tudunk úgy oldani intézményi szinten az erőforrásainkból, hogy ne kelljen polgármester úrhoz vagy a hivatalhoz menni, hanem, ha valamit kitalálunk, pl. elvinném az időseket X településre (...) kirándulni, akkor az ottani polgármestert megkérjük, hogy engedjen be bennünket kedvezményesen, vagy ilyesmi.”

Értékként tekintenek rá, ennek eredményeként számon tartják az együttműködések: *„Én úgy értem, hogy érték, tehát erőforrásként tekintek rájuk, mert sok esetben tőlünk nagyon sok energiát elszív az éppen adott családdal való esetkezelés”.*

Azon szolgáltatások esetében, amelyeknél nincs saját költségvetése az intézménynek, az **alapdolgozon felül mindent maguknak kell megoldaniuk**, így a településen belüli együttműködésekkel adódik össze a legtöbb szervezésük fedezete. Így **sokszor a kiszolgáltatottsági helyzet, rászorultság ösztönzi az együttműködések kialakulását**, ami megnehezíti a partneri jelleg létrejöttét.

„Hát mert végülis egyedül dolgokat megvalósítani nem tudnánk, sem anyagilag, semmiképpen (...) voltunk tavalý is egy ilyen színházi előadáson, amikor az önkormányzat biztosította a buszt. A falubuszos elvitt minket, most ilyenekhez nekünk erre nincs anyagilag fedezetünk, hogy most rendelek egy-két buszt, próbáltunk, szereztünk kirándulásra tavalý nyáron. Ugye egy nagy busszal lett volna érdemes menni, nem tudtunk annyi embert összeszedni. Szóval itt az anyagi nehézség miatt vagyunk rájuk szorulva talán a legjobban.”

Interjúalanyaink többsége az együttműködéseinek jellemzése során nem tesz éles különbséget a munkája révén fenntartott kölcsönös kapcsolatok, illetve a helybelisége révén kialakult együttműködések között. E két eset legtöbbször összemosódik, és természetesen számolnak be a munkájukhoz kötődő kapcsolatok esetében olyanokról is, amely mondjuk a gyermekeik vagy egyéb családtagjaik révén alakultak ki.

Az együttműködések kialakítása, fenntartása, jellemzése kapcsán megállapítható, hogy az egyházi kötődésű szakemberek esetében **nagyon tudatos az együttműködések beépítése a munkájukba**, továbbá elmondható, hogy a megkérdezett egészségügyi szakemberek (pl. védőnő) **legtöbb munkakapcsolata kötelező jellegű**. Az ifjúsági munka területén dolgozó interjúalanyunk kevésbé volt tudatos az együttműködések terén: *„Ahogy el kellett gondolkoznom, hogy milyen kapcsolatok vannak, még a magaméval sem vagyok teljesen tisztában anélkül, hogy gondolkodni kellene.”* A munkája során felmerülő együttműködések, ha kell, működteti; bár érzékeli, hogy van pozitív hatásuk, ezeket **„készen kapja”, nem ő tesz érte**.

A fejlesztő pedagógia területén dolgozó interjúalanyaink számára az együttműködések kezdeményezésében annak a felismerése is szerepet játszik, hogy **egyedüli intézményként képtelenek lennének megoldani a felmerülő problémákat** - ezért is számítanak más szakemberekre is. Az intézmény működtetésének (talán) feltétele, hogy tudjon szolgálatni – így elemi érdeke fűződik ahhoz, hogy szereplőként meg tudjon jelenni a helyzetek kezelésében. **Kapcsolataik folyamatos gondozása ezért elengedhetetlen feladat**, amelyeket elsősorban a gyerekek részére nyújtott szolgáltatások minőségének javítására használnak fel.

A sikeres/hatékony együttműködések feltétele

Interjúalanyaink különböző szempontokat emeltek ki a hatékony együttműködés kapcsán, amelyek közül öt fő átfogó szempontot emeltünk ki:

- (1) ismeretség mértéke/mélysége,
- (2) kötelező jellegű és/vagy önkéntes alapon működő,
- (3) hálózati jellegű,
- (4) rendszeresség mértéke,
- (5) kölcsönösség megjelenése.

„(...) mert én helybéli vagyok, mert én ismerem” – Ismeretség mértéke/mélysége

A sikeres együttműködések kapcsán többen utaltak a **kapcsolat személyességére mint az együttműködés egyik fő kritériumára**, amely függ attól, hogy mennyire nyitottak a partnerek **egymás megismerése** iránt.

Interjúalanyaink többsége születése óta a térségben él, így a **korábbi, előzetes ismeretség** nagyon fontos erőforrásként jelenik meg (*„tudjuk már azt, hogy hogy kérhetünk, vagy mit mondhatunk”).* Ennek kapcsán azonban a szakemberek narratívájában nem szerepel a járás mint a helybéli értelmezése, sokkal inkább **településszintű kötődésekről** számolnak be, tehát a járásnak nem tapasztaltuk identitásképző erejét, ez pedig kihat munkájukra is:

„Én úgy gondolom, hogy mondjuk akár a védőnővel is azért más a kapcsolat, mert helyben vagyok, itt vagyok, látom, tudom, megint más, aki csak időnként eljön ide, (...) és azt sem tudta, hogy kikhez érkezett, vagy kihez hogy szóljon, kihez hogy álljon hozzá. Én tudom, hogy kihez hogy álljak, mert én helybéli vagyok, mert én ismerem.”

A személyes kapcsolattartás, egymás megismerése hozzájárul az együttműködések következő, interjúalanyaink által megjelölt alkotóeleméhez, az **őszinteség, bizalom kialakításához**:

„Azáltal, hogy nagyon régi kapcsolatok, régi együttműködések veszik körül, szerinte sokkal bensőségebben, őszintebben” tudnak egymáshoz fordulni a helyiekkel.”; „Ha probléma van, akkor meg sokkal bensőségebben, őszintebben, szívesebben fordulnak hozzánk a problémá-

ikkal és személy szerint hozzám, mert, hogy az ismeretség az nem mostani keletű, hanem régebbi.”

Az **őszinteség, nyíltság** szintén megjelent a bizalomépítés folyamatában („ami a szívén, az a száján”). Ehhez azonban feltételezik az **együttműködésre nyitott személyiséget**:

*„Hát végül is a személyiségéből is adódhat az, hogy nem vette a fáradságot, hogy együtt leüljünk, megkeresni, és akkor legyen egy személyes találkozó. Szükség van egyfajta **nyitottságra**, nyitni mások fele, hogy ne akarjuk egyedül megoldani: Sándor például mindent a maga kezében akart, és nem akart abból kiengedni semmit. Mi nem így voltunk. Mi gondoltuk, mindenkié ez. Legyen mindenkié, gondoltuk, hogy mindenki hozzáférhessen”.*

Interjúalanyaink közül volt, aki az együttműködések értelmezését **különböző szintekre** osztotta: **újkeletű együttműködések** („vannak friss együttműködések, amik még nem annyira kipróbáltak”), **hosszabb időre visszanyúló együttműködések**. Mindezek kapcsán nem is csupán a kapcsolat kialakulása óta eltelt idő a lényeges interjúalanyunk véleménye szerint, hanem az együttműködési időszaknak az intenzitása: „az kérdés, hogy egy kétéves együttműködést milyennek tekintünk, az sok vagy kevés, na hát, ez egy kétéves együttműködés, viszont jó (...)”.

Az együttműködés kiépítése hosszú idő munkájának eredménye, mondja egy másik interjúalanyunk, aki a következőképpen fogalmaz: **„Irtóztos kemény munkával úgy kellett kiépíteni, hogy ilyen valódi működő módon lehessünk együtt”**. E valódi együttműködés jellegének több olyan összetevőjét emelik ki, amely a személyesség fontosságát hangsúlyozza: „Ha van jó személyes kapcsolat, akkor az tud működni nagyban is”.

Az együttműködés: hatékony-e, ha kötelező?

Több interjúalany utalt arra, hogy a hatékony együttműködés nem kötelező alapon szerveződik, hanem **közös szándék révén**. Ugyanakkor többen utaltak rá, hogy a kötelezőség teremtheti meg egyáltalán az együttműködés létrejöttének lehetőségét: „Tényleg keressük egymást, de nem biztos, hogy ha nem lenne kötelező, akkor így lenne.” Ezt a kötelező együttműködési kényszert a térségben aktívan jelenlevő pályázati működések meg is teremtik, amelyet interjúalanyaink is visszaigazoltak. **Pályázati lehetőségek nagyon sok együttműködési lehetőséget adnak, így sok a pályázatok révén erősödött meg és maradt fenn**. Ugyanakkor van, aki a kötelező jelleget árnyalva a szolgáltatáshoz fűződő viszonya szerint csoportosítja az együttműködéseket: **szolgáltatásokhoz kötődő együttműködés**, amelyért fizetséget kap (pl. visszatérő megrendelők, eszközkölcsonzők), illetve **a szívesség alapú együttműködés**. Ez utóbbi esetben előfordul, hogy a törvényesség határai el is mosódhatnak: „Én nem szeretem azt, ha valamin olyan sokat hezitálnak, vagy valaminek azt az oldalát nézik, hogy mi törvényes, mi nem. Én másféleképp el tudnám rendezni, de nem mindenki meri ezt úgy felvállalni, mint én”.

Az együttműködések hálózati jellege

A hatékony együttműködés egy másik aspektusát emelte ki több interjúalanyunk, miszerint a **csoportos összefogás térségi és helyi szinten (közös, az együttműködés céljába vetett hit és elköteleződés mentén) a jó együttműködés alapja**, tehát nem csak egyéni, egy-egy szereplős együttműködéseket emeltek ki, hanem ezek összekapcsolódását, és ennek az együttműködések hatékonyságára tett hatását. A hálózati együttműködést a térség lehetséges fejlődés irányaként határozzák meg: „Minél erősebb az együttműködés, minél inkább hálószerűen épül ki, annál nagyobb a megtartó ereje, ez akár népeségmegtartási szempontból, közösségmegtartási szempontból is lényeges.”

„Egyedül megülni egy lovat, ahhoz szerintem kevés vagyok. De ahhoz, hogy egy erős csapattal fel tudnánk állni és azt mondanám, hogy mindenki abban a hitben élne, amivel együtt gondolkodna, és azt mondjuk, hogy ezt meg tudjuk oldani, akkor, ha így menne végig a járáson ez a hullám, akkor azt meg lehetne oldani, meg lehetne csinálni. Szerintem nem egyedül kellek hozzá, szerintem százan. Vagy lehet, hogy még ezer is. De lehet, hogy túl nagyot mondok, de az én fejemben 8 ezer fő is kellene, hogy ez a járás jobb legyen, mert minden településen 10 szakembert tennék oda, vagy 20-at. Nem érdekelne, hogy mindenkinek hányingere volt, hogy mindennap itt ül 20 ember, de akkor is ott kell, hogy legyen és minden nap a település életébe menjen és vonódjon bele”

A hálózatszerű együttműködésen túl, azok összetettségére is utaltak mint minőségi tényezőre: „Mindig több van, több szálon kapcsolódik itt az emberekhez”.

Rendszeresség

Az együttműködésen alapuló kapcsolat esetében a rendszeresség fontosságát szintén hangsúlyozták interjúalanyaink: „Azt jobbnak látnám, ha lenne idő rendszeresen találkozni, sokkal jobban nyomon lehetne követni a gyerekek vagy a családok életét, és akkor másoktól is megkaphánánk azt az információt”.

A rendszeresség kiegészült több esetben is a **következetes visszajelzés, folyamatos reakció** fontosságával, amely hozzájárulhat ahhoz, hogy a kapcsolat „élő” legyen: „Igen, élők a kapcsolatok... minden szervezettel, mindenkiélő kapcsolatunk van, ismerünk mindenkit, ha kérés van, nem zárt fülekre, hanem nyitott fülekre találunk”.

Kölcsönösség

Interjúalanyaink közül a **kölcsönösséget szintén többen a jó együttműködés alapjának tekintették**, amely abból a felismerésből táplálkozik, hogy **mit tudnának nyújtani egymásnak a felek**: „*Kell egy felismerés, neki is szüksége lenne arra, amit tudnék nyújtani, nekem is szükségem lehet arra, amit ő tud nyújtani*”. Ez a felismerés pedig, ezen álláspont képviselői szerint, hozzájárul ahhoz, hogy egyfajta érdek-alapú kötődés, elköteleződés is kialakul a felek között: „*Fűződik érdekük, hogy ezt csinálják. Amíg nem fűződik érdekük, hogy ezt csinálják, addig nem lesz együttműködés*”. Mások mellett érvelnek, hogy az együttműködéshez igazából egyfajta közös hitre, közös elhivatottságérzésre van szükség: „*A közös hit volt, ami egyrészt összefogott bennünket, másrészt pedig az elköteleződés az iránt, hogy hogyan tudjuk ezt az emberek számára átadni*”.

A kölcsönösség egy újabb ismertetőjegyeként emelik ki annak megerősítő erejét: „*Ezen a területen nem lehet másként eredményt elérni, csak ha kölcsönösség van, mert én hiába dolgozom, vagy a tanító néni hiába dolgozik, ha nincs az a fajta megerősítés*”.

Milyen hatással vannak a térség problémáira a fenntartott együttműködések?

Az együttműködések hatását a térségre három fő téma szerint határoltuk le: a kapacitáshiányra, a szakemberhiányra, valamint a szolgáltatás minőségére tett hatását vizsgáltuk. Ezek közül elsődlegesen a szakemberhiányra, illetve a kapacitáshiányra vonatkozó hatásokról számoltak be a megkérdezettek.

Szakemberhiány

Az együttműködések szakemberhiányra tett hatását legegyszerűbben a pályázati együttműködések keretében észlelték interjúalanyaink. Ennek kapcsán ugyanis beszámoltak arról, hogy **olyan plusz szolgáltatásokra nyílik lehetőség, amelyet korábban nem tudtak beemlíteni a szolgáltatási struktúrába**. Természetesen ez

a kérdés összefügg a forráshiány kérdésével is, azonban annak tünetét, a szakemberhiány kérdését időlegesen orvosolni látják bizonyos esetekben:

*„Mondjuk, hogy jött a **szakszolgáltatól egy gyógypedagógus**, aki nagyon sokat segített a szülőknek. Ő nagyon sok mindent, jó dolgokat mondott.*

*„Volt, amikor **pszichológus** jött, voltak olyan anyukák, akiknek volt problémájuk, és nagyon jó volt az, hogy tudott külön kimondottan foglalkozni egy anyukával, aki elmondhatta az otthoni magán dolgát, mondjuk nekem is elmondta, de nem úgy tudtam segíteni. Az, hogy meghallgattam, az egy dolog, de egy szakember másképp tudott hozzáállni a dologhoz.”*

„Egy évig jártak [gyógypedagógus, pszichológus], nagyon keveset, mert egy hónapban egyszer, de jó volt. A gyerekorvosnak kimondottan örültek, mert nálunk nincs gyerekorvos.”

Kapacitáshiány

Az együttműködésekben rejlő, kapacitáshiányt orvosló lehetőségekről kevesen számoltak be tudatosan. Az együttműködés megosztott erőforrás alapú megvalósulása sok esetben egyfajta kényszerállapotból adódik, vagy eleve a szervezeti struktúrából adódó kötelező jellegű tevékenységként értelmezik. Azonban vannak olyan esetek, amikor a kapacitáshiány tudatos megoldásaként egy-egy rendezvényt közösen szerveznek meg, vagy éppen a programok résztvevőinek biztosítását megkönnyíti a közös szervezés.

Hol látja a saját helyét, szerepét a változásban?

Az együttműködésre vonatkozó jövőbeni fejlődési, fejlesztési lehetőségek kapcsán három meghatározó irány rajzolódik ki az interjúk alapján: (1) kommunikáció javítása, (2) nyitás: települési és településközi kapcsolatok fejlesztés, (3) szolgáltatásbővítés – a szükségletekre tett jobb reakció.

Kommunikáció javítása

A kommunikáció javítására több szempontból tettek utalást interjúalanyaink. A Biztos Kezdet Gyerekházakban dolgozó szakemberek, bár a házak között erős kölcsönös információmegosztásra épülő kapcsolat mutatható ki, utaltak **más társszakmával való rendszeresebb kommunikáció** igényére: *„Több lehetőséget adnék arra, hogy egymással többet kommunikáljanak az emberek, vagy az interneten keresztül, vagy telefonon keresztül”.*

A szociális munka terén felmerült **a segélyszervezetekkel való együttműködés javítása**, elsősorban a közös tevékenység vonatkozásában (pl. közös esetkezelés): *„Jó lenne, ha meglenne az együttműködés a segélyszervezetekkel, amivel első nekifutásra én akadályba ütköztem, mert nem látom, hogy megadták volna azt a kellő segítséget, amit ígértek.”* Az azonos profilú, hasonló célcsoporttal végzett együttműködések erősítésén túl az eltérő profilú szakmákkal való megerősítést is kiemelték, különösen az **egészségügyi dolgozókkal** (pl. védőnői szolgálat, háziorvosi szolgálat): *„[a védőnő] életében nem jött az óvoda környékére sem, ugyanígy a háziorvos...”*. Ezt a problémát a kommunikációs gátban látja interjúalanyunk, ugyanis ezekről **az együttműködési nehézségekről nyíltan nem beszélnek**.

Az **önkormányzatok és a szociális szakemberek közötti kommunikációt szintén fejlesztendő területként határozták meg** többen, ugyanis úgy érzékelik, hogy az önkormányzatok „alábecsülik” ezen szakmák társadalmi jelentőségét: *„nem nagyon érinti meg a családsegítés, ezt ő szükséges rossznak tartja, mert ahol nincs esetszám, tudod ott nem jelenik meg a mi munkánk.”*

Nyitás: közös stratégiai tervezés, cselekvés

Az egymás felé nyitás igénye több szinten megfogalmazódott, egyrészt **az egyes települések közötti közös tevékenységek** fejlesztése, valamint kevésbé lehatárolt célcsoport számára szervezett programok iránt: „Olyan rendezvény is lehetne, ahová más településekről is nyugodtan tudnak jönni. Nem csak az, hogy ez most csak [egy településnek] szól, vagy csak a nyugdíjasoknak szól, vagy most csak az óvodás szülőknek szól, vagy az iskolás szülőknek szól...”.

Többen utaltak rá, hogy járási szinten nem tudnak jól működő együttműködésről: „Nagyon nagy veszélyforrásnak látom a jövőre vonatkozóan, hogy úgy egymás mellett van nagyon sok minden a térségben, de úgy egymás mellett és nem egymást erősítve, egymást segítve.”

A változást többen a pályázatok, projektek, kezdeményezések, az intézmények és egyáltalán a térségi szereplők közötti stratégiai együttműködésben látják.

„(...) fogjunk össze, beszéljük meg, és mérjük fel, hogy mire van szüksége a térségnek, és elosztjuk, hogy te ezt, te azt, te amazt, és akkor így talán nagyobb eredmény lenne.”

„Nagyon sok kezdeményezés van, nagyon sok pályázat fut, de futnak el egymás mellett és talán azt is megkockáztatnám, hogy egymással versenyben... holott szerintem a cél valószínűleg ugyanaz mindegyiknél, vagy hasonló.”

Mindezt **a stratégiai alapú tervezést, a cselekvések összehangolását van, aki járási szintre terjesztené ki** egy ún. járási „kerekasztal” keretében: „Persze nem lehet egybe kezelni az egészet, szétosztanánk három-négy településenként, ahogy lehetne, és akkor ezeket az információkat össze lehetne hozni, és megoldásokat, javaslatokat tenni”.

Szolgáltatási elemek bővítése, minőségfejlesztés – jobb reakció a szükségletekre

A térségben jelenlevő, általános problémaként kezelt szakemberhiányon túl fejlesztendő irányként merült fel, hogy az egyes projektekből, és olyan más esetekben, ahol lehetőség nyílik szolgáltatáselem-bővítésre, fontos lenne hatékonyabban reagálni a helyi szükségletekre:

„Még itt ugye beszélhetnénk a pszichológusellátottságról, tehát itt egyre több a nehezen nevelhető, problematikus, viselkedészavaros gyermek, és kellene a gyerekeknek is a segítség és kellene a szülőknek is az, hogy tovább tudjanak lépni, hogy együtt tudjanak dolgozni.”

„Logopédus jár hozzánk heti egy alkalommal, tehát az még úgy ellátott, megoldott, de pszichológus nem volt, azt a mostani beszámolómban most le is írtam, hogy arra nagyon nagy szükség lenne, egy pszichológusra.”

A már **meglévő feladatok–keretek további fejlesztését** is fontosnak tartják, többek között a gyermekekkel foglalkozó szakemberek esetében: **hogyan lehetne még életszerűbben – a gyerek érdekeit szem előtt tartva – végezni a munkájukat?**

„Akár azt is meg lehetne oldani, hogy én menjek azzal a gyerekkel [felülvizsgálatra], akit rendszeresen fejlesztik, hiszen elkísérhetném a gyámot, mert elviszik őket egy idegen helyre, ahol persze semmi mást nem fognak csinálni, csak ordítani... mert számukra ez idegen és félelmetes.”



A változásra vonatkozó kérdésünk szintén megjelenítette a szakemberhiány problémáját: **a képzett szakemberek számának növelését, legalábbis továbbképzési lehetőségeinek bővülését.**

„Tehát minthogy itt szakemberhiánnyal küzd ez a térség, és ezeken a helyeken olyan családsegítők vannak, akik életükben nem tanultak még szociális munkát, vagy szociális vonalon. Hát akkor az egész szakmát degradálja egy kicsit és nagyon nehéz helyzetben van a (...) Központ vezetője, mert ahogy mondtam, hogy ott a fluktuáció milyen. Tehát ahhoz, hogy betöltésre kerüljön egy állás, ahhoz neki óriási köröket kell futni, tehát a segítő szakember személye még mindig egy alap kulcs ebben a dologban.”

KONKLÚZIÓ:

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉRTELMEZÉSE A SZOLGÁLTATÁSFEJLESZTÉS VONATKOZÁSÁBAN

A **mikrotérsgégi szintű komplex, közösségi alapú fejlesztések** első fázisaként, egyfajta kiindulásként alkalmaztuk a helyi közösséghez rendelt funkciók helyi lakosok, szakemberek általi értelmezését, amelynek második kutatási fázisa a járásban működő közszolgáltatások hálózatelemzésére, valamint a szakemberek közötti együttműködés természetének megértésére irányult. Mindez azonban, úgy véljük, kevésbé lenne értelmezhető a közösségi funkciók állapotának elemzése nélkül, amelyet egy kulcsfontosságú elméleti keretrendszernek tekintünk a közösségi alapú fejlesztések tervezése során.

Míg a magyar célterületen a kölcsönös együttműködés, szolidaritás funkcióját emelték ki interjúalanyaink mint fő beavatkozási területet, addig az erdélyi célterületen a gazdasági boldogulás funkcióját látják a legfontosabbnak, amely ha gyenge, közvetlenül kihat a többi területre is. Alapjaiban véve minden funkciót gyengének, diszfunkcionálisnak ítélték mindkét célterületen, mégis, ezen funkciókat azonosítani tudták a közösségek működésében, így igazolták létjogosultságukat is. Bár a gazdasági boldogulást mindkét járásban a leggyengébb funkciónak tartják, azonban a magyar célterületen a legfontosabb, többi funkcióra kiható és egyben leggyengébb funkciónak mégis a szocializációt választották, amely, interjúalanyaink szerint az utóbbi időszakban a legrohamosabban romlott és a legtöbbet sérült. Érdekes összehasonlítási alap, hogy ezzel szemben az erdélyi fókuszcsoportos vizsgálat során a szocializációt a legerősebb funkciónak tartják, amelyet eredendően a térségben mind a mai napig a hagyományörzés táplál. A kölcsönös támogatást, szolidaritást mindkét célterületen az erősebb funkciók közé sorolták, azonban a magyarországi kutatás során ezt emelték ki a helyi közösségek erősségeként, az öt funkció közül a leginkább működőképesnek jellemezték. Ennek működése, dinamikája sok azonosságot mutat mindkét célterületen, ugyanis eseti jellege és adott eseményekhez kötődő működésmódja mindkét helyen egyaránt megmutatkozott.

A közösségek állapotának vizsgálata tehát egyfajta értelmezési keretet adott az együttműködések természetének mélyebb megértésének. A kölcsönös támogatás, szolidaritás funkciójának hangsúlyos megjelenése az együttműködések vizsgálatának hátterét szolgáltatja. Ugyanis jelenleg a szociális, egészségügyi és közművelődési szolgáltatások jelenleg e funkciót tartják életben. A közöttük meglévő együttműködések jellemzése pedig a későbbi fejlesztések alapját adja, hiszen a már kirajzolódó együttműködésekre építve lehet a hálózati együttműködések tovább erősíteni.

Összefoglalóan elmondható, hogy mindkét célterületen a legtöbb szolgáltatás esetében a kölcsönös információnyújtásra épülő együttműködések a legjellemzőbbek, azon belül is főként a hasonló célcsoporttal vagy tevékenységi körrel megvalósuló információnyújtás a legerősebb. A szorosabb együttműködést igénylő közös tevékenységek ritkábban, a megosztott erőforrásra utaló kapcsolatok még ennél is sokkal elenyészőbben vannak jelen a megkérdezettek beszámolója szerint. Ez utal arra, hogy az időigényesebb, koordinációt igénylő együttműködések csak eseti jelleggel, illetve szakemberek szintjén vannak jelen a vizsgált térségekben. Mindez megerősíti egy komplex, a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés létjogosultságát.

Melléklet 1.

Beleegyező Nyilatkozat

Beleegyező nyilatkozat az **EFOP-5.2.2-17-2017-00011**,
A Községfejlesztők Egyesülete „Község alapú szolgáltatások fejlesztése és a
szakellátással való összekapcsolása kistélepléseken”
című projekt kutatásában való közreműködésre

Jelen beleegyező nyilatkozattal hozzájárulok, hogy a Községfejlesztők Egyesülete által vezetett kutatás során a velem készült interjút névtelenül felhasználja. Továbbá tudomásul veszem, hogy jelen kutatás során megszerzett információkat bizalmasan, kizárólag névtelenül, az EFOP-5.2.2-17-2017-00011 keretében végzett kutatás céljára használják fel.

Az interjúalany jogai:

Az interjúalany kérheti az adataival kapcsolatos helyesbítést, adatainak törlését. Az interjúalany az adatkezelés folyamán bármikor megtagadhatja az együttműködést. Az interjúalany adatait harmadik személyek felé csak az érintett hozzájárulásával továbbítjuk.

Ezen szabályok teljes körű megtartásáért és az adatkezelésért a Községfejlesztők Egyesületének szakmai stábja vállal felelősséget.

Kelt:.....

.....
Név

Melléklet 2.

Megbízólevél

Megbízólevél az **EFOP-5.2.2-17-2017-00011**,
A Községfejlesztők Egyesülete „Közösség alapú szolgáltatások fejlesztése és a
szakellátással való összekapcsolása kistérségeken”
című projekt kutatásában való közreműködésre

Jelen megbízólevéllel meghatalmazzuk:

_____ (Név)
_____ (Személyi igazolványszám),

hogy a Községfejlesztők Egyesülete által vezetett kutatást folytasson.

_____ (név) egyidejűleg kijelenti, hogy a kutatás során
megszerzett információkat bizalmasan, kizárólag névtelenül, az EFOP-5.2.2-17-
2017-00011 keretében végzett kutatás céljára használja fel. Tájékoztatja továbbá az
érintettet, hogy a kutatás anonim és önkéntes.

Az interjúalany kérheti az adataival kapcsolatos helyesbítést, adatainak törlését. Az
interjúalany az adatkezelés folyamán bármikor megtagadhatja az együttműködést. Az
interjúalany adatait harmadik személyek felé csak az érintett hozzájárulásával tovább-
bítjuk.

Ezen szabályok teljes körű megtartásáért és az adatkezelésért a Községfejlesztők
Egyesületének szakmai stábjára vállal felelősséget.

Kelt:.....

.....
Név

Melléklet 3.

A félig strukturált interjúk interjúvázlata (Magyarország)

A kutatás során a járásban élő és itt dolgozó szakembereket kérdezzük arról, milyen együttműködések jellemzik a mindennapi munkájukat.

Alaphelyzetre vonatkozó kérdések:

1. Mióta él a térségben?

2. Szeret-e itt élni? Ha igen, mit szeret benne? Mit nem szeret a térségben?

Ezen a ponton elmondjuk az interjúalanyunk, hogy a kérdések további része az együttműködésekre fog fókuszálni, amelyet munkája kapcsán tart fenn. Ebben a kutatásban olyan együttműködésekre leszünk tehát kíváncsiak, amelyekre jellemző:

- munkája során rendszeresen, kölcsönösen tartják a kapcsolatot (nem egyszeri kapcsolat, hanem állandó együttműködés)
- az alábbi tevékenységek mentén: megosztott információ, megosztott erőforrások, egymásnak küldött beszámolók, szakmai jelentése, anyagok, közös tevékenységek

3. Milyen pozitív példát tudna megosztani, amelyet az utóbbi egy évben szakmai együttműködési sikerként élt meg?

Diagnózis (helyzetkép)

1. Jelölje be a térképen a járásban zajló szakmai együttműködéseit! (A kapcsolat nevét nem kell megadni, viszont fontos a kapcsolat foglalkozása és az intézmény, ahol dolgozik)

Az szakmai együttműködések kapcsán a fentebb meghatározott szempontokat vegye figyelembe. Tehát olyan kapcsolatokra vagyunk kíváncsiak, amelyek rendszeresek (nem egyszeriek), kölcsönösök, és a járás területére vonatkoznak, az alábbi tevékenységek mentén: információátadás, erőforrásmegosztás, szakmai anyagok, jelentések megosztása. .

Alkérdesek (minden bejelölt névnel):

- Hogyan jött létre ez a kapcsolat?
- Milyen az együttműködés természete: kötelező együttműködés vagy nem kötelező? Formális vagy informális?
 - Jelölje be a térképen, a megjelöltek közül pirossal azokat, amelyek kötelező jellegű együttműködések!
 - Jelölje be azokat a térképen, akikkel egyébként magánszemélyként is tartja a kapcsolatot! (Milyen rendszeresen? Milyen jellegű a kapcsolat?)
- Mi az együttműködés alapja: pl. információ megosztás, erőforrás-megosztás (nem elég a tevékenység, fejtse ki részletesen)
- Mióta tart?
- Milyen rendszerességgel tartják a kapcsolatot?
- Kölcsönösnek érzi-e? (ha igen miért, ha nem, miért nem?)
- Hogyan tartják a kapcsolatot?

2. Miben segíti a munkáját, hogy Ön is itt él? (konkrét példa)



3. És miben gátolja, hátráltatja? (konkrét példa)

4. Ezekre az együttműködésekre mint erőforrás tekint? Ha igen, miért? Ha nem, miért nem? (van-e olyan eset, amikor hátráltatták az együttműködések? pl. ami kötelező?)

5. Meséljen el egy konkrét történetet, amelyben szüksége lenne együttműködésre, de valami akadályozza ebben? Mi Ön szerint az akadályozó tényező? Ön mit tudna ehhez hozzátenni, hogy megoldódjon? Mire lenne szükség ennek megoldásában?

Változás iránti hajlandóság

1. Min változtatna a térségi együttműködések kapcsán? Hogyan érhető el ez a változás?
2. Ő tudna e valamiben változtatni? (hozzájárulni ehhez a változáshoz) Ha igen, miben, hogyan?

Melléklet 4.

A harmincöt szociális szolgáltatás jegyzéke (Magyarország)

Abaúj-Hegyközi GYSZA Család és Gyermekjóléti szolgálat
Abaúj-Hegyközi GYSZA Család és Gyermekjóléti központ
Abaúj-Hegyközi GYSZA Jelzőrendszeres/házi segítségnyújtás
Abaúj-Hegyközi Szenvedélybetegek nappali ellátása
Abaújszántó Idősek otthona
Abaújszántó Idősek nappali ellátása
Abaújszántó Gondozási Központ Szociális étkeztetés
Abaújszántó Gondozási Központ Család - és gyermekjóléti központ
Abaújszántó Gondozási Központ Házi segítségnyújtás
Abaújszántói Óvoda és Mini Bölcsőde
Abaújvári Perényi Borbála Gyülekezeti Otthon Falugondnoki szolgálat
Baskó Falugondnoki Szolgálat
Boldogkőváraljai Biztos Kezdet Gyerekház
Boldogkőújfalu Biztos Kezdek Gyerekház - MÖSZ – Csöpke
Boldogkőújfalu Falugondnoki Szolgálat
Gibárt Falugondnoki Szolgáltatás
Gönci Biztos Kezdet Gyerekház - Dalos Pacsirta
Gönci Sziget Szenvedélybetegek nappali ellátása
Gönc Szociális konyha
GR-Protest Nonprofit Kft. - Noé Bárkája Biztos Kezdet Gyerekház
Hejce Falugondnoki Szolgáltatás
Hernádcéce Biztos Kezdet Gyerekház
Hernádcéce Falugondnoki Szolgáltatás
Hernádszurdok Falugondnoki Szolgáltatás
Hidasnémeti Biztos Kezdet Gyerekház - Mini-Manó
Korlát Falugondnoki szolgáltatás
Magyar Ökumenikus Segélyszervezet - Jelenlétpont Boldogkőújfalu
Magyar Ökumenikus Segélyszervezet - Jelenlétpont Vizsoly
Perényi Borbála Gyülekezeti Otthon Házi segítségnyújtás
Regéc Falugondnoki szolgáltatás
Sima Falugondnoki szolgáltatás
Szent Zotikosz Gyermekvédelmi Intézmény Lakásotthon
Szikszói Kistérségi Szociális Szolgáltató Központ Jelzőrendszeres/Házi segítségnyújtás
Világítótorony Pszichiátriai Betegek Közösségi Ellátása
Vilmány Falugondnoki szolgáltatás

Melléklet 5.

A kérdőív mintája (Magyarország)

Kérjük, töltsen egy x-et azok mellé az intézmények mellé, amelyekkel van valamilyen együttműködése és igazak rá az alábbi állítások. Egy intézmény mellé akár mindegyik osztóba is tehet x-et.					
	Szolgáltatás típusa	Együttműködés típusai (kérjük, jelölje X-szel a jellemző együttműködéseket!)	A kapcsolattartás rendszeresége (kérjük, jelölje X-szel, átlagosan jellemző együttműködési lélekt)	Havonta/néhány havonta	Évente
A kérdőívet kitöltő intézmény		Megosztott erőforrás tevékenység, közös információ eszköz, program/projekt	Közös tevékenység, közös program/projekt	Hetente	Havonta/néhány havonta
Abaujalpar Község Önkormányzata	Falugondnoki szolgálat				
Pertkupa Református Egyházközség - Gondviselés Református Diáköniai Központ	Házi segítségnyújtás				
Abajúsántói Óvodai Intézményfenntartó Társulás - Abajúsántói Óvoda és Mini Bölcsőde	Mini bölcsőde				
Boldogföldvárjai Görögkatolikus Parókia - Boldog Házi Gondoló Szolgálat	Házi segítségnyújtás				
Abauj-Hegykői Többcélú Kistérségi Társulás - Abauj-Hegykői Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet	Házi segítségnyújtás				
Abauj-Hegykői Többcélú Kistérségi Társulás - Abauj-Hegykői Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet	Jelzőrendszeres házi segítségnyújtás				
Abauj-Hegykői Többcélú Kistérségi Társulás - Abauj-Hegykői Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet	Család- és gyermekjóléti szolgálat				
Abauj-Hegykői Többcélú Kistérségi Társulás - Abauj-Hegykői Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet	Család-, és gyermekjóléti központ				
Abauj-Hegykői Többcélú Kistérségi Társulás - Abauj-Hegykői Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet	Személyiellátások napközi ellátása				
Abaujker Község Önkormányzata	Tanyagondnoki szolgáltatás				
Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség - Wesley János Családi Bölcsőde	Szociális konnya				
Miskolci Egyházmegye - Szent Zoltoszi Gyermekvédelmi Intézmény	Családi bölcsőde				
	Utógondozási lakáscsoporton				

Irodalomjegyzék

- Bergold J. – Thomas, S. (2012): *Participatory Research Methods: A Methodological Approach in Motion*. FQS. Forum: qualitative social research. Volume 13, No. 1.
- Budai, I. (2009): *Az interprofesszionális együttműködés és a szociális munka*. Esély 5. sz.
- Budai I. – Puli, E. (2015): *Együttműködés a szociális szolgáltatásokban*. Esély 1. sz.
- Caine, V. – Mill, J. (2016): *Essentials of Community-based Research*. New York, Routledge.
- Csurgó B. – Légmán A. (2015): *Lokális közösség, megtartó közösség. Elméleti megközelítések a lokális közösség integráló szerepének vizsgálatához egy vidéki településen*. https://socio.hu/uploads/files/2015_4/csurgo_legman.pdf Utolsó megtekintés: 2019. február
- Dávid B., Magvas M. (2011): „A munkakapcsolat határozza meg a jelzőrendszert”. Az észlelő- és jelzőrendszer működése Veszprémben. Esély 2011/5.
- Flicker S. – Travers R. – Guta, A. – McDonald S. – Meagher, A. (2007): *Ethical dilemmas in community-based participatory research: recommendations for institutional review boards*. J Urban Health. 84(4):478–493.
- Gilchrist, A. (2009): *The well-connected community: a networking approach to community development*. 2. kiadás, Bristol, Policy Press.
- Gilchrist, A. – Taylor M. (2011): *The Short Guide to Community Development*. University of Bristol. Policy Press.
- Gyenes Zs. (2019): *Közösségek szolgálatában. Községi alapú szolgáltatások bevezetésének, illetve meglévő szolgáltatások közösségivé alakításának elmélete és gyakorlata*. Községfejlesztők Egyesülete, Budapest.
- Israel et al. (2005): *Community-Based Participatory Research: Lessons Learned from the Centers for Children’s Environmental Health and Disease Prevention Research*. Environ Health Perspect. 113(10): 1463–1471.
- Keast, R. L. – Mandell, M. (2014): *The collaborative push: moving beyond rhetoric and gaining evidence*. Journal of Management & Governance.
- Kovács É. (2007): *A közösségtanulmányoktól a lokalitás megismeréséig*. In Kovács É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs. 7–22.
- Provan et al. (2005): *The Use of Network Analysis to Strengthen Community Partnerships*. Public Administration Review. 2005/5. 65., 603–613.
- Roussos, S. – Fawcett, S. B. (2000): *A Review of Collaborative Partnerships as a Strategy for Improving Community Health*. Annual Review of Public Health 21(1):369–402.
- Vicsek L. (2006). *Fókuszcsoporthoz*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Vercseg I. (2011): *Közösség és részvétel*. ELTE Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszék, Budapest.
- Warren, R. L. (1978): *The community in America*. 3. kiadás, Chicago, Rand McNally
- Wallerstein, N. – Duran, B. (2010): *Community-Based Participatory Research Contributions to Intervention Research: The Intersection of Science and Practice to Improve Health Equity*. Am J Public Health. 100 (Suppl 1): S40–S46.
- Weil, M. (2013, szerk.): *The Handbook of Community Practice*. New York, SAGE Publications, Inc.



SZAKPOLITIKAI AJÁNLÁS

**A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ
JÁRÁSOKBAN A KÖZSZOLGÁLTATÁSOK
ELÉRHETŐSÉGÉNEK JAVÍTÁSÁRA**

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

A „Közösség alapú szolgáltatások fejlesztése és a szakellátással való összekapcsolása kistelepüléseken” című EFOP-5.2.2-es transznacionális projekt keretében a Községfejlesztők Egyesülete a Gönci járásban dolgozott. A munka részeként műhelyeket, tanulmányutakat szerveztünk, kutatást végeztünk, amelyek arra koncentráltak, hogy megismerjük, **mi a helyzet a hátrányos helyzetű járások esetében a közszolgáltatásokkal**, azok hozzáférhetőségével. Arra kerestük a válaszokat, hogy mely szinteken és **milyen változásokra lenne szükség ahhoz, hogy a Gönci járáshoz hasonló, leszakadó térségekben, azok kistelepülésein élőknek is megfelelő szintű és színvonalú közszolgáltatás álljon rendelkezésére.**

Munkánk során a megismerést, a helyzetfeltárást a javaslatok megfogalmazása követte. E szakpolitikai ajánlás célja, hogy megmutassa azt az utat, amelyet meg kell tenni ahhoz, hogy a hátrányos helyzetű kistelepüléseken és járásokban változás történjen a közszolgáltatások szélesebb körben történő elérésében.

Ez az út nem új intézmények alakításán át vezet: a meglévő **intézmények közötti együttműködések kiépítésével és az együttműködések működtetésével**, valamint a **közösségi alapú működés megteremtésével** bővíthető a kapacitás, illetve minőségibb lehet a szolgáltatás.

Három területre vonatkozóan adunk ajánlásokat a változtatásra: általánosan, a nagy rendszerre vonatkozóan; a területi szinteken; a szakmai területeken.

Általános, a nagy rendszerben való változtatások

A nagy rendszerek változtatására ajánlott négy beavatkozási lehetőségben egyszerre van jelen az értékrend, a szemléletmód és a módszer. Ezen beavatkozási területek:

- a fejlődés újragondolása: **nem a javakkal kell kezdeni a változtatásokat, hanem az emberekkel.** Mégpedig a **tanultságukat, a közösségeiket és a közösségi működésüket**, valamint az **öngondoskodó képességüket** kell kialakítani, és csak ezután foglalkozni a többi területtel.
- a **közösségi alapú szolgáltatás**: akkor beszélhetünk közösségi alapú szolgáltatásról, ha **arra a közösségnek befolyása van, és így a sajátjának érzi.** A közösségi alapú működéshez a szolgáltatásoknak **a belső igényekre és a belső erőforrásokra kell épülnie**, melyben a szereplők **partnerként együttműködve** vesznek részt.
- a **közösségi tőke**: Ahhoz, hogy a társadalom, a környezet, a gazdaság **ki-egyensúlyozottan működjön**, a közösségi tőke minden típusának – a **humán, a kulturális, a természeti, az épített, a pénzügyi, a politikai és a társadalmi tőkének** – együtt és megfelelő szinten kell működnie.
- a **közösség funkciói**: minden közösségnek a tanyabokortól a legnagyobb városig a következő öt funkciót biztosítania kell: **szocializáció; gazdasági boldogulás; társadalmi részvétel; társadalmi kontroll; együttműködés.**

Területi szempontok

A változásokat, változtatásokat országos, járási/térségi, mikrotérségi és települési szinteken tehetjük meg. **Mikrotérség** alatt azon települések közötti együttműködéseket értjük, amelyeket nem törvényben vagy stratégiában meghatározottan hoztak létre, hanem a települések önszántukból fognak össze a közös cselekvésért. A mikrotérség mint egység, mint vidékfejlesztési fogalom nem létezik, de szeretnénk ajánlani ennek a beemelését a fejlesztéspolitikába.

Az, hogy mikor melyik szinten kell megtörténnie a beavatkozásnak, függ attól, hogy a felmerült ügy milyen hatókörű, illetve a törvényi szabályozás melyikre terjed ki. Járási szinten kerekasztal, mikrotérségi szinten műhelyek működtetését javasoljuk, települési szinten a koordinátor meglétének fontosságára hívjuk fel a figyelmet.

Szakmai területek

A szakmai területek között három csoportot különíthetünk el.

- A **közösségi, emberi tényezők közül** az együttműködésre, a közösségekre – helyi igényekre, a szakemberekkel kapcsolatos problémákra vonatkozóan tettünk javaslatokat.
- Az **infrastrukturális** tényezők közül a közösségi tér, az információhoz való hozzájutás, a továbbképzés-szakképzés és a szűk értelemben vett infrastruktúra problémái kerültek bemutatásra.
- A **beavatkozásban kiemelendő társadalmi csoportokkal** való külön foglalkozás kitér a szegénységre, a fiatalokra, a megerősítendő középrétegre és a romákra.

BEVEZETŐ

A Községfejlesztők Egyesülete az EFOP-5.2.2 felhívására készítette el a „Közösség alapú szolgáltatások fejlesztése és a szakellátással való összekapcsolása kistélepüléseken” című pályázatát, és valósította meg azt 2018. február és 2020. január között. A „Közösségek szolgálatában kistélepüléseken” munkacímű projekt fókuszában a közszolgáltatások – a szociális, az egészségügyi, a kulturális szolgáltatás – megismerése, működésének feltárása állt hátrányos helyzetű kistérségekben. A projekt célja nemzetközi és hazai jó gyakorlatok megismerése, ezek feldolgozása és adaptálása a helyi viszonyokra, és erre építve szakpolitikai ajánlások megfogalmazása.

Ebben a projektben **helyi szakemberekkel (és döntéshozókkal) dolgoztunk együtt**, Borsod-Abaúj-Zemplén megye Gönci járásában. Kutatást végeztünk, szakmai találkozókat szerveztünk az itteni szakembereknek helyben, illetve más térségek szakembereivel és szakértőikkel közösen az országban máshol, és az itteni szakemberekkel utaztunk tanulmányutakra, hogy az ország különböző területein működő jó gyakorlatokat megismerjük.

Négy külföldi (romániai magyar, szlovák, német, osztrák) **partnerszervezettel** is együtt dolgoztunk, akik nemcsak gondolataikkal és tapasztalataikkal, hanem saját térségükben megvalósított kutatással és saját jó gyakorlataikkal is gazdagították munkánkat. A külföldi partnerek mellett **két helyi partnerszervezettel is együttműködtünk** – a FOGADÓ Észak-Abaúji Községfejlesztők Köre Egyesülettel és az Abaúj-Hegyközi Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzettel –, akik a helyi tudást, a hely ismeretét, a helyi kapcsolatokat jelentették számunkra.

A helyi szakemberek bevonására és személyes közreműködésére építő **részvételi kutatás** segítette a megértést és az alapos feltárást. A **személyes benyomások, a sokszínű műhelytémák, a különböző helyeken látott és működő példák** pedig inspirálták a helyi szakembereket és a projekt munkatársait arra, hogy **ajánlásokat fogalmazzanak meg a változásra**, amely ajánlások ebben a tanulmányban olvashatók. Ezen **ajánlások nemcsak a Gönci járásnak szólnak, hanem valamennyi településnek, térségnek, amelyek Abaújhoz hasonlóan hátrányos helyzetűek**, a szegénységgel, az alulképzettséggel, az aprófalvakkal, a fiatalok elvándorlásával, az elöregedéssel, a szakember- és együttműködés-hiánnyal stb. küzdenek. Ehhez alapot biztosít a Községfejlesztők Egyesülete 30 éves tapasztalata, amelyet a vidéki térségek közösségfejlesztési folyamatai során szerzett, az egyesület tagságát alkotó szakemberek tudásai, és azok a társadalomfejlesztésben kapott szakmai muníciók és ebből született elméleti és módszertani anyagok, melyek eddig megjelentek az egyesület kiadásában.

A szakpolitikai ajánlás azzal a céllal született, hogy **megmutassa azt az utat, amelyet meg kell tenni ahhoz, hogy** a hátrányos helyzetű kistélepüléseken és járásokban **változás történjen a közszolgáltatások szélesebb körben történő elérésében**. A munka során rájöttünk arra, hogy nem elegendő csupán járási szintben gondol-

kodnunk, hanem foglalkoznunk kell a településsel és a mikrotérsséggel is. (A mikrotérsség a települések közötti, önkéntes alapon szerveződő együttműködés.) Ugyanis nem minden problémát, ügyet lehet járási szinten megoldani, sokat települési, esetleg mikrotérsségi szinten lehet rendezni. Sőt olyan ügyeket is találtunk, amelynek az egyik szinten történő rendezése kihat valamennyi helyre.

Kiknek is szól ez a szakpolitikai ajánlás? Egyrészt **azoknak a szakembereknek, akik kistélepléses járáásokban dolgoznak, és szeretnének másképp dolgozni**, a helyi erőforrásokra és a helyi közösség részvételére építve. Másrészt az **országos, a kistérségi és a települési döntéshozóknak**, hogy elősegíthessék, hogy az emberek elégedettebbek legyenek a szolgáltatások elérésével és minőségével. Ajánljuk még a **települések között létrejött együttműködéseknek, térségi társulásoknak** az ügyek hatékonyabb és sikeresebb megoldására.

Szeretnénk leszögezni, hogy ajánlásunk **nem új intézmények létrehozására vonatkozik, hanem a meglévők együttműködésének kiépítésére, és a közösségi alapú működés kialakítására.**

HELYZETKÉP

Ahhoz, hogy ajánlásokat tehessünk, ismernünk kell azt a kiinduló helyzetet, ami a **hátrányos helyzetű járások sajátossága**. Ebben a részben azokat a fontos jellemzőket mutatjuk be, azokra hívjuk fel a figyelmet, amelyek a közösségfejlesztés, a közösségi alapú szolgáltatások működtetése szempontjából fontosak.

A hátrányos helyzetű járások jellemzői

A **közzolgáltatásokhoz való hozzáférést a területi egyenlőtlenség jellemzi**. Minél kisebb egy település, minél távolabb van a központtól, annál kevesebb közzolgáltatás és szolgáltatás érhető el. Így van ez annak ellenére, hogy a közzolgáltatásokhoz való hozzáférés **állampolgári jog**, így mindenki számára biztosítottnak kellene lennie.

Nem csupán a járások között vannak különbségek, hanem **a járásokon belül a települések is eltérő helyzetben vannak**, egyesek gazdaságilag erősek, mások leszakadnak a többitől. Ennek oka sokféle lehet. Egyrészt az, hogy a település vezetése mennyire képes élni a lehetőségekkel, milyen fejlesztési stratégiával rendelkezik, egyáltalán van-e elképzelése a jövőről, vagy hagyja, hogy a külső tényezők határozzák azt meg. Másrészt nyilván függ a település lakosságától is, attól, hogy az ott élők dolgoznak vagy sem, érznek-e felelősséget a településük iránt, részt vesznek-e életének szervezésében vagy csak várják, hogy valaki megoldja a dolgokat. Nem lehet egy embert (polgármester), egy testületet (önkormányzat) okolni a leszakadásért, hisz ez összetett dolog.

A hátrányos helyzet sokféle problémát vet fel. Ilyen például a **szakemberek hiánya**; a szakemberek **túlterheltsége**; az **alacsony iskolai végzettség**; az **elszegényedés** mind a települések, mind a magánszemélyek esetében; a **közlekedés**; a **fiatalok elköltözése**, az **előregedés**. Két problémakört részletesen is szeretnénk bemutatni azért, mert ezek újonnan felmerülő dilemmák. Ezek az **együttműködés és az együttélés**.

Azt gondolhatnánk, hogy az együttműködés, az már megy nekünk, hisz olyan sokat beszélünk róla az utóbbi 20 évben, és olyan sokféle programot támogattak azzal a céllal, hogy az együttműködés kiépüljön. Mégis a tapasztalatunk az, hogy valódi együttműködés alig van. A kötelezően előírt együttműködések is gyakran csak papíron léteznek, a széleskörű, az emberek közötti, a szakemberek és intézmények közötti, az intézmények és a helyi emberek közötti, az intézmények, a helyi emberek és önkormányzatok közötti, a települések közötti együttműködések pedig teljesen hiányoznak. Legalábbis az a fajta **együttműködés**, amit mi közösségfejlesztők annak tartunk: amikor **a partnerek között nincs alá-fölé rendeltség**, amely **párbeszéd alapú**, az együttműködő partnerek közül senki sem képzeletben áll a másik fölött. Így gondoljuk, hogy ennek megteremtésével sok dolgunk van még.

A másik fontos ügy az **együttélés**, ami egyrészt jelenti a **roma és nem roma emberek** együttélését, másrészt a **határmenti területek esetében a szomszédos országból beköltözöttek és a településeken élő régi lakosság együttélését** is. Ez problémaként az elmúlt években jelent meg, miután megfigyelhető ez a tendencia, hogy szlovák, román, osztrák állampolgárok vásárolnak a településeken házakat.

A Gönci járás jellemzői

A Gönci járás Észak-Magyarországon, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi, Szlovákiával határos részén fekszik. A 290/2014. Kormányrendelet alapján egyike annak a 36 járásnak, amely **komplex programmal fejlesztendő**. Ezen járások között a harmadik legrosszabb helyzetben lévő a Gönci járás.¹

A járásban **két város található**: az északi részen Gönc, a déli részen Abaújszántó. E miatt az elhelyezkedés miatt, valamint a városok köré csoportosuló szolgáltatások és központi szerepeik miatt nevezik a járást kétpólusúnak. A két város funkciójuk miatt egymással versengő pozícióban van.

Ahhoz, hogy egy térségről képet kapjunk, ismernünk kell néhány adatot, hisz a számok, a számszerűsített mutatók pontosítják az érzéseinket és a tapasztalatainkat. A lakónépesség száma 19 275 fő. Az életkor szerint a népesség összetétele a következőképpen alakul: 14 év alattiak száma 3643 fő; a 15-29 év közöttieké 3540 fő; 30-49 év közöttieké 5172 fő; 50-64 év közöttieké 3741 fő; 65 év fölöttieké 3179 fő. A 7 éves és idősebb népesség legmagasabb befejezett iskolai végzettsége: általános iskola 1. évfolyama 401 fő, általános iskola 1-7. évfolyama 3328 fő, befejezett általános iskolai 8 osztály 6078 fő, középfokú végzettség érettségi nélkül 3612 fő, érettségivel rendelkezik 3163 fő, diplomával rendelkezik 1119 fő.²

A gazdasági aktivitás szerint a foglalkoztatottak száma 5423 fő, munkanélküli 1980 fő, inaktív 6301 fő és eltartott 5571 fő.

A járást 30 település alkotja. Jellemzően **aprófalvas területről** van szó, 18 település állandó népessége kevesebb mint 500 fő, 7 település rendelkezik 500 és 1000 fő közötti népességgel, és csak 5 településnek van 1000 fő feletti népessége. A két város népessége is jócskán elmarad az 5000 főtől. Gönc népességszáma 2218 fő, Abaújszántóé pedig 3255 fő.

A járás északi része Miskolctól több mint 60 km-re található, míg Kassától kevesebb mint 30 km-re. A trianoni határ meghúzásával a térség elvesztette a természetes egységét, a vidék elvesztette a városát, ami a mai napig nem oldódott fel és nem oldódott meg. Nem találta meg a helyét, szerepét, mondhatni a városát a vidék.

A járás megközelíthető a Miskolcot Kassával összekötő 3-as számú főúton, amely mellett a tervek szerint 2 év múlva átadásra kerül a most épülő autópálya. A közút mellett vasúton is elérhető a járás a Miskolc–Hidasnémeti vasútvonalon, amely városok között lévő 62 km-es távolságot 1 óra 4 perc alatt teszi meg a vonat. A járás külső elérhetősége jobban biztosított, mint a járáson belül a járás székhelyére, Göncre való eljutás, ahol a kormányhivatali, az okmányirodai, a nevelési tanácsadói, a szociális és gyermekjóléti stb. szolgáltatások működnek.



¹ A projekt megvalósításakor már a legrosszabb helyzetű járás volt.

² A 2011. évi népszámlálás alapján.

AJÁNLÁSOK

A projekt keretén belül végzett kutatás³ – amely a közösségek állapotát vizsgálta a betöltött funkció szerint, valamint a szakemberek és intézmények közötti együttműködések feltárva kapcsolati hálózatokat is –, a szervezett műhelymunkák, a tanulmányutak és a külföldi megismert példák, jó gyakorlatok alapozták meg a következőkben olvasható ajánlásokat. Az ajánlásokat három csoportba soroltuk: az általános, a nagy rendszerben való változtatások; a területi szempontok; a szakmai területek. Ezen ajánlások nemcsak a Gönci járásnak szólnak, hanem a hozzá hasonló adottságokkal rendelkező más térségeknek, településeknek is. Az, hogy az ajánlás megfogalmazása időnként konkrét, a Gönci járásra vonatkozó megoldásokat tartalmaz, azért van, hogy ne csak általánosságban mutassunk be példákat, hanem konkrét térséghez kapcsolódóan is.

Általános, a nagy rendszerben való változtatások

A szakpolitikai ajánlás a nagy rendszerben négy fő területen javasol változást, változtatást: a fejlődés újragondolása, a közösségi alapú szolgáltatás lehetőségeinek megteremtése, a közösségi tőke összehangolása és a különböző fajta tőkék együttműködése. Az ebben a részben felsorolt ajánlások egyrészt értékrendet, másrészt szemléletet, harmadrészt módszertant is magukba foglalnak. Ha nem megfelelő módon működik valamely szolgáltatás, és a szakmai területek mentén megtörténik a beavatkozás, akkor a fejlődés újragondolásának, a közösségi alapú szolgáltatás kiépítésének, a közösségi tőke helyreállításának, a közösség funkciói visszaállításának az értékrendje, szemlélete és módszertana mentén kell a változásokat létrehozni.

A fejlődés újragondolása

Mi is lehet a jövője egy ipar nélküli, tiszta környezettel és levegővel, jó természeti adottságokkal (a Gönci járás esetében: a Zemplén hegység, a Hernád folyó, a várak stb.) rendelkező térségnek? Az egyik lehetősége (hangsúlyozzuk, hogy az egyik és nem az egyedüli) a turizmus. Ahhoz azonban, hogy ez felépüljön és kiépüljön, vállalkozásokra van szükség, amelyhez **tudás kell és mobilitás**. Ezek pedig nem erősségei a hátrányos helyzetű térségekben élőknek. Ezért első lépésként azzal kell foglalkozni, hogy bátor, tanult öngondoskodó és önfegyelműző képességekkel rendelkező embereké váljanak az itt élők, illetve működő jól szervezett közösségeik legyenek.

„A fejlődés nem a javakkal kezdődik, hanem az emberekkel, **az emberek tanultságával, szervezettségével és fegyelmével**. E három nélkül minden erőforrás rejtett, kiaknázatlan, pusztán lehetőség marad. Léteznek természeti kincsekkel igen gyéren ellátott, mégis virágzó társadalmak, és a háború után bőven volt alkalmunk megfigyelni a láthatatlan tényezők elsőbbségét. Minden olyan ország, amelyben az oktatás, a szervezettség és a fegyelem magas szinten állt, bármilyen feldúlt volt is, „gazdasági csodát”



³ A kutatási zárójelentés itt olvasható: <https://kofe.hu/kiemelt-program/kiadvanyaink/> Csabai Lucia (2020): Kutatási beszámoló. A leghátrányosabb helyzetű járásokban megvalósuló szakmai együttműködések feltárására irányuló kutatásról.

produkált... Ez tehát a fejlesztés központi problémája. Ha a szegénység elsődleges oka e három tényező hiányosságaiban rejlik, akkor a szegénység elsősorban ezeknek a hiányosságoknak a kiküszöbölésével enyhíthető. Ez az oka annak, miért nem lehet **a fejlesztés teremtő aktus**, miért nem lehet a fejlesztést rendezni, megvásárolni, átfogóan megtervezni: miért van az, hogy **evolúciós folyamatot igényel**. Az oktatásban nincs „ugrás”, ez egy fokozatos, igencsak megfoghatatlan folyamat. A szervezésben sincs „ugrás”, hanem fokozatos fejlődés, megfelelés a változó körülményeknek. S egész pontosan ugyanez vonatkozik a fegyelemre is. Mindháromnak lépésről lépésre kell kibontakoznia, és **a fejlesztési politika legfontosabb feladata szükségképpen az, hogy meggyorsítsa ezt az evolúciót**. Mindháromnak az egész társadalom, s nem csupán egy elenyésző kisebbség sajátjává kell válnia.”⁴

Közösségi alapú szolgáltatások

A Községfejlesztők Egyesülete 2014 óta foglalkozik a közösségi alapú szolgáltatással, mint a közszolgáltatások, az általános szolgáltatások lehetséges működési és működtetési formájával, illetve mint **a települések és a térségek elképzelhető működtetésének módszerével, eszközével és értékrendszerével**. Meghatározásunk szerint a közösségi alapú szolgáltatás

„... az igények és szükségletek kielégítésének az a módja, amely **a helyi közösségre ágyazottan működik**, vagyis helyben van; személyes, illetve **helyi közösségi szükségletekre és erőforrásokra épít**; a helyi lakosokkal egyenrangú, partneri viszonyban működik; belső erőforrásokat mozgósít; más szolgáltatásokkal, illetve a helyi közösség más szereplőivel partnerségben dolgozik.”⁵

Ahhoz, hogy a közösségi alapú szolgáltatás megvalósuljon, kiépüljön, vagy esetleg a már működő szolgáltatás átalakuljon, bizonyos lépéseket mindenképp meg kell tenni:

1. A legfontosabb, hogy a szolgáltatás működtetőjében, fenntartójában vagy a munkatársaiban **megfogalmazódjon a szándék** a változásra. Kialakuljon a szakemberekben az az érzés, hogy hisznek a közösségi megoldásokban, hogy el tudják képzelni azt, hogy a problémák közösségi módon történő kezelése hatékonyabb és hosszútávon eredményesebb, mint a központilag irányított és nem a helyi viszonyokra átgondolt cselekvés.
2. A **szakemberek, munkatársak bátorsága és elköteleződése** az átalakulásra. A közösségi működés több időt és nagyobb energiabefektetést igényel, de hosszú távon stabilabb, átláthatóbb, és a terheket is megosztja a szereplők között.
3. A **cselekvők felkészülése** a cselekvésre, ami elméletek és módszertanok tanulását is jelenti.
4. A **közösség bevonása**, ami egyrészt jelenti a helyi emberek megszólítását, bevonását, aktivizálását, a közösségi tanulást, amely során felkészülnek és képessé válnak a szolgáltatások közösségi alapú működtetésébe bekapcsolódni, másrészt a helyi erőforrások feltárását és összekapcsolását a helyi közösséggel és a szolgáltatással.
5. A **szolgáltatás szakmai és gazdasági megtervezése**, a pénzügyi tervezéstől kezdve a kapcsolódó jogszabályi és szakmai előírások összerendezéséig.
6. A **szolgáltatás elindítása**.



⁴ Elhangzott 1966-ban Ernst F. Schumachertől az Afrikai Iroda közgyűlésén.

⁵ Gyenes Zsuzsa (2019): Községek szolgálatában. Községi alapú szolgáltatások bevezetésének, illetve meglévő szolgáltatások közösségivé alakításának elmélete és gyakorlata. 13.o. https://kofe.hu/wp-content/uploads/Dokumentumok/2020/honlapra_handout_kozossegialapuszolgalatas.pdf

Fontos megjegyezni, hogy a közösségi alapú szolgáltatás folyamat, melyet rendszeresen értékelni és felülvizsgálni kell, a folyamatosan változó helyzetre és az így kialakult igényekre azonnal reagálni kell, így amikor már valamely szolgáltatási forma túlhaladta magát az adott lokalitásban, fel kell számolni, és az új igények szerint másikat felépíteni.⁶

Közösségi tőke

Ahhoz, hogy egészségesen működő társadalomról, környezetről és gazdaságról beszélhessünk, a különböző típusú közösségi tőkéknek megfelelő szinten kell működniük és természetesen együttműködniük. A Flora házaspár a **közösségi tőke hét típusát** határozta meg, ezek a következők:

- Természeti tőke: a **rendelkezésre álló természeti erőforrásokat** jelenti, magába foglalja az időjárástól kezdve a táji adottságokon át a levegő- és vízminőséget, a földrajzi elhelyezkedést és a biológiai sokszínűséget is.
- Kulturális tőke: magába foglalja mindazokat a **hagyományokat, értékeket, hiedelmeket és normákat**, amelyek az adott közösségre jellemzőek. Ezen tőke egy részét a múzeumokban és könyvtárakban őrzik, itt érhetik el az emberek, a másik részét pedig a közösségi tanulási folyamat során sajátítják el egymástól.
- Humán tőke: a **közösséget alkotó emberek tulajdonságainak, képességeinek, készségeinek** összessége, amelyeket a formális és informális tanulási helyzetekben szereznek meg.
- Társadalmi tőke: a helyi emberek között, a helyi emberek és szervezetek, valamint intézmények között **létrejövő kapcsolatok**, amelyekben az emberek együttműködnek azért, hogy közös cselekvések valósuljanak meg.
- Politikai tőke: azon lehetőségek és képességek összessége, amely **a közösség tagjait arra ösztönzi, hogy részt vegyenek a közösség életében**, jelentse ez a döntéseket, a szabályok kialakítását, vagy a választásokon való részvételt.
- Pénzügyi tőke: azon **pénzügyi erőforrások** összessége, amelyek helyben, illetve a pályázatokban, támogatásokként a közösség rendelkezésére állnak.
- Épített tőke: azok **az infrastrukturális** (út, vasút, víz, csatorna, gázvezeték, szolgáltatások stb) **jellemzők** tartoznak ide, amelyek meghatározzák egy térség, település lehetőségeit a gazdaságfejlesztésben.

Amikor egy közösség (település, térség) életében működési zavarok, diszfunkciók lépnek fel, az ott élő emberek elégedetlenek a szolgáltatásokkal, minden esetben megtaláljuk azon tőketípust, amely alacsony szinten van jelen a közösségben. **Ahhoz, hogy változás történjen és helyreálljon az egyensúly**, megszűnjön a működési zavar, **a nem megfelelő tőketípus magas szintű működtetése szükséges.**

A tőketípusok és a következő részben tárgyalt közösségi funkciók kapcsolatban állnak egymással a tőketípusok megfeleltethetőek egy-egy funkcióval. Ennek részletes kifejtésére ott kerül sor.

 ⁶ A közösségi alapú szolgáltatásokról, a szolgáltatások átalakításáról készült egy handout, amelyben részletesen bemutatásra kerül a közösségi alapú szolgáltatás kiépítésének folyamata. Így aki szeretne ezzel foglalkozni, szeretne ilyen jellegű változásokat elindítani támogató gondolatokat talál benne. (https://kofe.hu/wp-content/uploads/Dokumentumok/2020/honlapra_handout_kozossegialapuszolgaltatas.pdf)

A közösség funkciói⁷

A közösség meghatározása nem egyszerű feladat. Erre most nem is vállalkozunk, csak **a közösség társadalmi aspektusát vizsgáljuk**, és ezen belül is az úgynevezett funkcionális értelmezést. A közösség itt ismertetett funkcionális megközelítését Warren amerikai szociológus dolgozta ki. E megközelítés szerint a közösségnek öt funkciója van, amely funkciók a legkisebb településtől a nagyvárosig jelen vannak valamilyen formában, vagy szervezeten, vagy informálisan. Ezek a funkciók a következők:

1. „A **szocializáció**, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba, olyanokat, amelyek a leginkább az adott kultúrában érvényesek.
2. A **gazdasági boldogulás**: A közösség biztosítja tagjainak a megélhetést.
3. A **társadalmi részvétel**: A közösség biztosítja tagjai számára a társasági, társadalmi élet lehetőségét, a jogok és kötelességek gyakorlását.
4. A **társadalmi kontroll**: A kontroll alapját a közösség értékei és normái jelentik, valamint a köz ügyei iránti elkötelezettség és felelősség.
5. A **kölcsönös támogatás**, s az ahhoz vezető együttműködés, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok, vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja. E funkciót a szolidaritás funkciójának is szokták nevezni.”⁸

Ahhoz, hogy a közösség ezeket a funkciókat ellássa és jól működjön, a társadalomban erős kötésekre van szükség, az emberek, a szervezetek, intézmények között pedig szoros kapcsolatokra. Amennyiben a közösség nem jól működik és fellép a diszfunkcionális állapot, a hiányt, amely ebben az állapotban keletkezik, valamilyen módon ki kell elégíteni. Sok esetben erre az állam és egyéb szereplők különböző szolgáltatásokat építenek fel, és vannak olyan államok is (pl. Észtország), ahol olyan törvényi környezetet hoznak létre, amelyben a közösségek kapcsolódnak be ezen hiányok betöltésére.

Az egyes közösségi funkciókhoz hozzá lehet rendelni a közösségi tőke egyes fajtáit:

- gazdasági boldogulás: természeti tőke, humán tőke, pénzügyi tőke és épített tőke;
- szocializáció: kulturális tőke;
- társadalmi kontroll és társadalmi részvétel: politikai tőke;
- együttműködés és szolidaritás: társadalmi tőke.

Ez azt jelenti, hogy **ha felderítettük a település, a térség közösségének állapotát, a közösség funkcióinak jelenlétét, akkor a közösségi tőke típusokat ehhez kapcsolva tervet tudunk készíteni a probléma megoldására, a funkciók magas szintű működésének megteremtésére.**

A Gönci járásban fókuszcsoporthoz interjúk keresztül vizsgáltuk a közösség funkcióit. A kutatásban részt vevő csoport megállapította, hogy nincs olyan funkció, amellyel ne kellene foglalkozni, elindítani a változást a magasabb szintű működés felé. A hosszú beszélgetés eredményeként legerősebb funkciónak az együttműködést, szolidaritást határozták meg a fókuszcsoport résztvevői. A leggyengébbnek pedig a gazdasági boldogulást és a társadalmi kontrollt tekintették. Mindeközben megállapították, hogy a szocializáció funkciója az, amellyel dolgozni lenne, amivel sokat kellene foglalkozni, ugyanis ez az a funkció, amelyben ha változás történik, magával húzza a többi funkciót



⁷ A téma bővebb kifejtése e-tanulmánykötetünkben olvasható. Csabai Lucia: A közösségek funkciói. <https://kofe.hu/kiemelt-program/kiadvanyaink/>

⁸ Vercseg Ilona (2011): Község és részvétel. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. 28-29.o.

is, vagyis amely hatással van az összes többire. Ez azt is jelenti, hogy elengedhetetlenül szükséges a kulturális tőkével való foglalkozás.⁹

Területi szempontokra fókuszáló változtatások

Területi egyenlőtlenség nemcsak az ország egyes részei között tapasztalható, hanem az egyes járásokon belül is. A Gönci járásban is vannak települések, amelyek jobb helyzetben vannak, és vannak, amelyek rosszabban. Ennek többféle oka lehet, egyrészt a település vezetőinek érdekérvényesítő képessége, másrészt az emberek és a közösség állapota (ideértve az intézményekkel való ellátottságot is), harmadrészt a rendelkezésre álló erőforrások és az azok feletti rendelkezés. A Gönci járás szakemberei azt gondolják, hogy **a települések közötti szolidaritást működésbe kell hozni**, és a pénzügyi tőke elosztását egyenlőbbé kell tenni egy valódi járási összefogással, amely túlmutat a közigazgatási együttműködésen.

A területi egyenlőtlenség enyhítésének nem kedveznek a mai pályázati programok sem, amelyek feldarabolják a családokat célcsoporttá korosztály szerint. A **komplex beavatkozásokat kell támogatni**, ilyen jellegű programokat kell kiírni. Emellett az is fontos, hogy a pályázati célok ne csak korosztályoknak, szakembereknek, szegényeknek stb. szóljanak, hanem kötődjenek a lokalitáshoz is.

A változásokat, a változtatásokat, a beavatkozásokat, a közösségi alapú szolgáltatások felépítését és átalakítását **négy szinten** tehetjük meg, attól függően, hogy a probléma hol keletkezett, hol jelentkezik, a szolgáltatás milyen területet érint: országos szinten, térség/járási szintjén, a mikrotérség szintjén, a települések szintjén.

A mikrotérség

Az országos, a járási és települési szinteket ismerjük, tudjuk, hogy mekkora földrajzi egységet értünk alatta, ezért ezek részletes ismertetésére nem térünk ki. Mivel a mikrotérség nem ismert meghatározás, ezért szeretnénk ezt bemutatni: „a mikrotérségi szint a strukturális butaságok korrigálását szolgálhatja”¹⁰

Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy azokon a területeken, azokban a térségekben, ahol a települési szintű munka mellett térségi, településközi együttműködések, együttműködések is elindultak, erőteljesebb változások kezdődtek a közösségi megoldások keresésében és gyakorlásában. Ebben az esetben a települések, szervezetek közel vannak egymáshoz, nem okoz gondot a gyakori személyes találkozás, **egymás példái és gyakorlatai, a közös tanulás támogatja a települési folyamatokat**. Nemcsak tudással, hanem egymás motiválásával is segítik a folyamatokat. Amikor valamelyik településnek valami nem sikerül és az kedvét szegi, akkor a másik település épp a legnagyobb sikereit éli meg. Az a példa, hogy lehet sikeres is a munka, kimozdítja az elkeseredett embereket, és erőt ad a további cselekvéshez. Ezért tartjuk fontosnak a településközi együttműködésekben az úgynevezett **mikrotérségben való gondolkodást**.

A mikrotérség mint egység, mint vidékfejlesztési fogalom nem létezik, de szeretnénk ajánlani **ennek a beemelését a fejlesztéspolitikába**. Azokra a **települések közötti együttműködésekre használjuk ezt az elnevezést, amelyek nem központilag,**

 ⁹ Csabai Lucia (2019): Gönci járás – a közösségi funkciók tükrében. A járás közösségi állapotának fókuszcsoporthoz vizsgálata. Kézirat.

¹⁰ Elhangzott a 2019. november 15-16. rendezett projektzáró konferencián, World Café munka során.

törvényben vagy stratégiában kötelezetten alakultak ki, hanem a települések önszántukból fognak össze, terveznek és cselekednek közösen. Nem kötelező jellegű, hanem azért jön létre, hogy a településeken felmerülő problémákat könnyebb legyen megoldani. Hisz ezen problémák között jócskán akadnak olyanok, amelyeket csupán egy település nem tud megoldani, mivel a kiindulása és a kiterjedtsége is túlnyúlik a település határain. Nem lehet meghatározni, hogy pontosan hány település is alkot egy mikrotértséget, ugyanis ezt a természetes kapcsolatok, kialakult viszonyok határozzák meg. (Pl. a Gönci járás északi részén található mikrotértséget hét település alkotja.) Az azonban mindenképp elmondható róla, hogy egy ökológikus egység, átlátható és belátható, amelyben még a személyesség a főszerep.

A mikrotértségek létrejötténél fontos, hogy **a három szektor** – állami, civil, vállalkozói – **rendszeresen kommunikáljon** egymással, sőt ezen túl közösen koordinálják az ügyeket és különböző kooperációkat alakítsanak ki, amelyekben cselekednek. Tudatosulnia kell mindhárom szereplőben, hogy:

- a stratégiai kérdésekről helyben kell dönteni;
- a különböző ügyekben az érintettek gondolkodjanak, és ne kívülről döntsenek;
- a közszolgáltatásokat tervezni kell, méghozzá a valódi szükségletekre;
- a mikrotértségekben fel kell tártani a cselekvőképességet, és azt mobilizálni kell;
- a kitörési pontokra kell fókuszálni;
- a helyiek kezébe kell adni az ügyeket;
- a közös ügyekben döntési kompetenciát kell adni.

Kik is lehetnek a mikrotértségi együttműködések szereplői? Mindazok a **mikrotértségi identitással rendelkező helyi emberek, akiknek szándékában áll a térséért való cselekvés**, akik megtalálják egymást és elköteleződnek a rendszeres, tervezett és szervezett párbeszédekben. Ahhoz, hogy ezek a mikrotértségek ne veszítsék el a fiatalokat, fontos külön figyelmet fordítani a megszólításukra és bevonásukra, figyelve arra, hogy a megfelelő felhatalmazásokat megkapják, mert csak így fognak kötődni a településekhez, a mikrotértséghez.

„Noha modell nincs, van a fejlesztésnek valamiféle koncepciója, amely mindenütt azonos. Ennek lényegi vonása, hogy önmagunkra kell számítani, hogy a fejlesztés mindenkinek az ügye, hogy ez nemcsak pénz kérdése, hatalom kérdése, hanem a szándéké, az akaraté, a meggyőződésé, leleményessége is. A fejlesztés hosszú távú dolog, nem felülről levezényelt folyamat, feltételezi, hogy lebontsuk az adminisztratív határokat, és hogy a civil társadalom megerősödjék.”¹¹

A szintek egymásra épülése

A térségi vagy járási szinten eléggé nagy a kavarodás. Vannak szolgáltatások, amelyeket kistérségi összefogásban látnak el, de ez a lefedettség nem egyezik meg a járás területével, és időnként ebbe a kétféle területi alapon szerveződő egységbe még belép a választóköri körzet is. Vannak olyan esetek, amikor egy pályázati programon belül is keveredik a fentiekben jelzett három területi lehatárolás. Nyilván ez nem kedvez annak sem, hogy a járásban élők átlássák a különböző szolgáltatások működését, működtetését, a felelősségi köröket, illetve azt, hogy ha valami javaslatuk vagy észrevételük lenne, akkor azokat hol tehetik meg. Ha a Gönci járást nézzük, ez a területi szerveződés a következőképpen alakult:



¹¹ Louis Caul-Futy: Hogyan fakasszunk forrásokat, Parola 1995/3.szám, 3-5. o. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18

- Abaúj-Hegyközi Többcélú Kistérségi Társulás, melyet 24 település alkot, és a szociális alapellátást működtetik a települések a társulásban.
- Gönci járás, amely 30 településből áll, és amelynek hatókörében szerveződik a kormányablak, az okmányiroda és egyes közszolgáltatások, mint például a pedagógiai szakszolgálat. Jelenleg ennek a központja Göncön van.

Járási kerekasztal felállítására lenne szükség, amelynek tagjai a civil szervezetek, az intézmények és az önkormányzatok. Ennek gazdája a többcélú kistérségi társulás lehetne, segítségül hívva a területén működő, társadalomfejlesztéssel, közösségfejlesztéssel foglalkozó civil szervezeteket. A társulás az intézmények és önkormányzatok felé tudja felvállalni a szervezést, mivel a tapasztalatok azt mutatják, hogy legtöbb esetben sem az intézmények, sem az önkormányzatok nem tekintik partnernek a civil szervezeteket. A fejlesztő civil szervezet pedig szervezi a civileket, adja a módszertant a kerekasztalok megszervezéséhez és működtetéséhez. A járási kerekasztal teret adna a járást érintő kérdések, fejlesztések, ügyek megvitatására, a különböző stratégiák és projektek tervezésére. Működése a párbeszédre és az egyenrangú partnerségre épülne.

Mikrotérségi műhelyek kialakulása követné a járási kerekasztalokat, ugyanis az elindult rendszeres találkozók, a felmerülő problémák és ügyek kirajzolják a mikrotérségek határait. Idővel a járási kerekasztalok találkozói csökkenhetnek, évi négy alkalomra, a mikrotérségi műhelyek rendszeressége gyakoribb, kéthavonként kerülne rá sor. Ezen műhelyek munkájában részt vesznek az érintett települések intézményei, önkormányzatai, civil szervezetei, és időnként bekapcsolódnak a helyi vállalkozások is. Gazdájuk társadalom- és/vagy közösségfejlesztéssel foglalkozó civil szervezet. A műhely munkájában a települések egyenrangú partnerként vesznek részt, nincs megkülönböztetés sem anyagi helyzet, sem lélekszám szerint.

A **települési szint esetében szükség van egy koordinálóra**, aki lehet egy aktív elkötelezett ember, vagy akár egy intézmény is. Ezeknek a közösségi beszélgetéseknek, közösségi tervezői alkalmaknak a résztvevői a helyi önkormányzatok, az intézmények és szervezetek képviselői, valamint a helyben élő, a településért tenni akaró és erre időt szánó kulcsemberek. Ezek a közösségi beszélgetések két-három hetente zajlanának, ahol feltárják a helyi erőforrásokat és igényeket, a felmerülő problémákat, és kidolgozzák a közösségi alapú működést. Nyilván ezek között az ügyek és hiányok között lesznek, amelyeket a sokszínű szereplőkkel a településen belül megoldhatók, de lesznek olyanok is, amelyeket mikrotérségi vagy járási szinten tudnak kezelni.

Az **országos szinten** foglalkoznak azokkal az ajánlásokkal, melyekhez törvényi, országos stratégiai változtatásokra, módosításokra van szükség. Ilyenek például a szakemberek képzésére vonatkozó változtatások, társszakmákkal való együttműködések.

Szakmai területekre vonatkozó változtatások

A szakmai területeket három csoportba strukturáltuk:

- Községi, emberi tényezők: együttműködés, közösségek – helyi igények, szakemberproblémák.
- Infrastrukturális tényezők: a közösségi tér, az információhoz való hozzájutás, illetve a továbbképzés–szakképzés és az infrastruktúra.
- A beavatkozásban kiemelendő társadalmi csoportok: a szegénységgel, a fiatalokkal, a megerősítendő középréteggel és a romákkal foglalkozó gondolatok.

Közösségi, emberi tényezők

Együttműködés

Az együttműködés problémája minden szinten előkerült, a személyes beszélgetéseink alkalmával és a műhelymunkákon egyaránt. Történt ez annak ellenére, hogy az elmúlt években számtalan projekt valósult meg az együttműködés fejlesztéséért. Mi közösségfejlesztők ezen nem csodálkoztunk, hisz gyakran együttműködés alatt azt értik az emberek és intézmények is, hogy aláírnak egy együttműködési megállapodást, amitől azonban nem történik változás sem a korábbi kommunikációban, sem az információk megosztásában, sem az egyeztetések gyakoriságában és minőségében. Ezért az együttműködés bekerült a kutatásunk fókuszába is. A kutatási eredmény szerint a **jó együttműködés feltételének** tartják: a **bizalom** és az őszinteség kialakítását, a **kapcsolat élővé** tételét, **kölcsönösségét**, **közös szándékon** alapuljon, **csapatmunka** legyen. Mindez akkor valósul meg, ha elég időt szánunk az együttműködés megteremtésére, vagyis az egy fejlesztési folyamat eredményeként jön létre. Fontos, hogy ne csak azért működjön az együttműködés, mert kötelező, ugyanakkor sok esetben ez a kötelezőség teremti meg az együttműködés lehetőségét.

A mai pályázati rendszer nem feltétlenül támogatja az együttműködéseket, amit erősít a forrásokért zajló „harc” is. Így a szereplők nem osztják meg egymással az információkat. Ahhoz, hogy ez megváltozzon, komplex programokra lenne szükség, illetve arra, hogy a helyi közösség megkapja a rendelkezési jogot a források egy része felett.

Az együttműködésnek minden szinten jelen kellene lenni: szakemberek között, intézmények között, intézmények és a helyi emberek között, a helyi emberek között, települések között stb.

Az együttműködéseket nehezíti az is, hogy a szakemberek és az intézmények gyakran túlszabályozott viszonyok között dolgoznak, kevés eszközzel, míg a pályázati forrásból támogatott programoknak vannak eszközeik, de kevesebb a helyismeretük és beágyazottságuk. Mivel nincs kommunikáció közöttük, így nem történik meg a helyi tudás bekapcsolása a programokba. A problémát csak növeli, hogy a pályázati programok között sincs kapcsolat, ezért a különböző projektek ugyanazokat a szolgáltatásokat és képzéseket kínálják ugyanazon a területen.

Szakemberek

A járásban, mint általában a legtöbb perifériára szorult térségben, **keves a szakember**. Emiatt a meglévő szakemberek **túlterheltek**, és hiányzik az emberi és szakmai elismerésük is. A túlterheltség egyrészt abból adódik, hogy helyettesítenek be nem töltött, üres státuszokat, másrészt pedig abból, hogy a megvalósuló pályázati projektek

egy részénél mellékállásban dolgoznak. Megfigyelhető az a tendencia, hogy a járásban dolgozó és ott is lakó szakemberek elkötelezettebbek.

Kevés olyan program van, amely a szakemberek kiégettségével, továbbképzésével foglalkozna. A **legtöbb képzés, továbbképzés** a fővárosban érhető el, ami **távol van**. Emellett az érdekes témákra hamar betelnek a létszámok, így sokszor van, hogy mire hozzájuk ér az információ, már nincs is hely.

A szakemberellátottság problémája nem feltétlenül jelenti azt, hogy ténylegesen hiány van a szakemberekből. **Együttműködés, összefogás fejlesztésével**, ennek kereteinek megteremtésével és felépítésével hatékonyabbá lehetne tenni a járásban dolgozó szakemberek munkáját. A másik fontos változásra a **munkakörülmények** esetében lenne szükség, ami ahhoz kell, hogy beépülhessen a közösségi szemlélet, a közösségi működés.

A szakemberek nem látják annak lehetőségét, hogy az állam által fenntartott intézmények a közszolgáltatások helyi igényeire reagáljanak, a helyben meglévő erőforrásokra építsenek, ami jelenti azt is, hogy nem ugyanaz érhető el minden járásban és településen. Ezt a fajta rugalmasságot, a **helyi igények beemelését, a szolgáltatások bővítését a pályázatoktól várják** el. Ahhoz, hogy mélyreható változás induljon el a közszolgáltatások területén, fontos, hogy a szakemberek elhiggyék, hogy hatással tudnak lenni a nagy rendszerre, és hogy **az állam által nyújtott közszolgáltatások is alakíthatók legyenek a helyi igényekhez**.

Közösségek – helyi igények

Ahhoz, hogy a közösségi alapú működés megvalósuljon, **a helyi közösségeket nem ellátottként kell kezelnie a szolgáltatásoknak, hanem erőforrásként**. Ugyanakkor az erre a szemléletre való áttérésnek csupán egyik feltétele az intézmények nyitottsága erre a típusú működésre. Emellett legalább ilyen fontos feltétel a szolgáltatások környezetének, az általuk érintett lokális közösségnek az aktuális állapota. A Gönci járás közösségi állapotára jellemző a szervezetlenség, céltalanság és a kivárá, „alvó állapot”, amelyben ugyanakkor értéként megjelennek és számon vannak tartva az emberi kapcsolatok, a közös programok és egyfajta összetartó erő. **A közösségi munka és a közösségi munkával foglalkozó szervezetek általános gyengülése tapasztalható** a térségben, amely közvetlenül kihat a közösségi funkciók működésére, katalizálásának mértékére. A közösségi programok létrejöttéhez szükség van egy olyan aktív magra, irányító közösségre, akik elindítják ezt a folyamatot, és szükség van olyan helyi emberekre, akik ezért sokat tesznek.

Az emberek közös tanulás során sajátítják el, hogy mi is a közösség, milyen érzés együtt lenni és örülni egymásnak.

Mára már megszűnt, hogy a szomszédok közösen tevékenykedjenek, pedig ennek nagy közösségformáló ereje volt. A szomszédok nem találkoznak egymással, megszűnt a szomszédolás. Ezért van az, hogy maguktól nem ülnek össze az emberek, nem szerveznek együttműködéseket még a szakemberek sem. Szükség van egy külső fejlesztőre, aki elindítja az együttműködéseket, támogatja a tudásával és a kapcsolataival a helyiek elképzeléseit.

A térség lakossága lassan kicserélődik, de az elköltözőket nem az elszegényedett roma családok váltják, hanem a szomszédos szlovákiai lakosok, akik a legtöbb esetben alvófalunak használják a térséget. Mivel Kassa ennek a térségnek a természetes része volt, így ez a folyamat is természetes. Ahhoz azonban, hogy ne alakuljon ki konfliktus ebből

a lakosságcsereből, foglalkozni kell ezzel a folyamattal, hogy az együttélés természetessé váljon.

Népesség belüli csoportokkal való munka

Szegénység¹²

A XXI. század egyik globális problémája a szegénység, amelyet a növekvő egyenlőtlenségek okoznak. A növekvő egyenlőtlenségnek strukturális okai is vannak, ilyenek például a jövedelem- és vagyoneeloszlás, egyes társadalmi rétegek és csoportok társadalmi és gazdasági alávetettsége. A **szegénység megjelenésében területi egyenlőtlenségeket is megfigyelhetünk** – településtípus szerint, településen belül és az országon belül is nagy különbségeket tapasztalhatunk. A közlekedéstől, a munkahelyektől, a szolgáltatásoktól (ahol az oktatási, szociális, egészségügyi és egyéb ellátások csak a hét különböző napjain vagy a szomszédos településeken érhetőek el) elzárt falvakba, a településeken belül kialakult szegregátumokba koncentrálódik a szegénység. Ezen területek közé tartozik a Gönci járás is, ahol magas a mélyszegénységben élők száma. A **mélyszegénység alatt azt a jelenséget értjük, amikor valaki hosszú időn keresztül a relatív szegénységi küszöb alatt él**, és nem látszik az, hogy helyzetéből önerőből, külső beavatkozás, segítség nélkül ki tudna törni. A mélyszegénység esetén a kockázati tényezők összeadódnak: alacsony iskolai végzettség, ami miatt kiszorulnak a munkaerőpiacról, munkalehetőségek hiánya, elzárt falvakban élnek, ahonnan nehéz a közlekedés az esetleges munkalehetőségekhez, a szolgáltatások (oktatás, szociális, egészségügy) csak részlegesen érhetőek el, és mindehhez még társulnak lakhatási problémák is.

A szegénység sajátos szubkulturális¹³ normákra épül, ami azt jelenti, hogy eltér a középosztály kultúrájától, a rájuk jellemző viszonyoktól és viszonyulástól. A szegények kultúrája átlép települési határokat, hasonlóságot mutat családszerkezetben, kapcsolatokban, fogyasztási szokásokban. Ez nem más, mint az egyforma alkalmazkodás a hasonló problémákhoz. A jelenben élnek, nem foglalkoznak a múlttal és a jövővel. Úgy érzik, nem tehetnek semmit a sorsuk változásáért, nem tudnak rá hatással és befolyással lenni.

Fiatalok

A járás jövőjének egyik záloga, hogy mennyire tudja a fiatalokat megtartani, illetve visszacsalogatni azokat, akik elmentek. **A tanult fiatalok nem találják meg a számításukat a térségben**, ezért elköltöznék Budapestre, a Dunántúlra, sőt mostanában a legtöbben külföldre. Olyan támogató programokra van szükség, amely épít a fiatalokra, a tudásukra, és közben különböző kedvezményekkel segíti a letelepedésüket.

A fiatalokkal való kiemelt foglalkozás már 14-15 éves korban kezdődjön el. Ennek fontos eleme, hogy a szocializációs folyamat során vezessük be őket a járásban, mikroterületen és településben való gondolkodásba, hogy legyen számukra természetes az erről való felelős gondolkodás és cselekvés, illetve ismerjék meg és lássák át az intézményrendszert.



¹² Molnár Aranka, Peták Péter, Vercseg Ilona (2014): Községi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben. Önszerveződés és szakmaközi együttműködés. Budapest. Készült a „Községi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” című projekt (TÁMOP 5.1.3-09/1-2009-0002) keretében. A projekt főpályázója az Autonómia Alapítvány, konzorciumi partnerei a Községfejlesztők Egyesülete, a Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft. (korábban: VÁTI Nonprofit Kft.) és a Szociális Szakmai Szövetség. https://kofe.hu/wp-content/uploads/Dokumentumok/2014/TAMOP513_kozfejl_modszertani_melyszegeny.pdf

¹³ A szubkultúra egy társadalmon belül jól elhatárolható csoportra jellemző viselkedések és értékek összessége.

Megerősíteni egy középréteget

Műhelymunkáink alkalmával fogalmazódott meg az a gondolat, hogy egy **erős értelmiségi középréteg nélkül nem lehet változást elérni** helyben, ugyanis a térség fejlesztésének gondozását valakiknek a kezébe kell venni, akik lehetnek a helyben élő és dolgozó szakemberek. Az „erős” jelző jelenti egyrészt a számosságot, másrészt az anyagi, illetve élethelyzet biztonságát. Épp ezért javasoljuk, hogy legyenek olyan programok is, amelyek ehhez járulnak hozzá.

Romákkal való munka

A projekt műhelymunkáin többször felmerült, hogy a járásban magas a roma lakosság aránya, és ahhoz, hogy a velük végzett munka eredményes legyen, hogy mindenki jól és komfortosan érezze magát ebben a helyzetben, elengedhetetlen, hogy megismerjék a roma kultúrát. Gyakran kerül fókuszba az a kérdés, hogy a szegénységben élőkön belül külön kell-e foglalkozni a romákkal. Egy dolog miatt mindenképp: **a romákkal szemben olyan mértékű kirekesztés tapasztalható, aminek enyhítésére külön figyelemre van szükség.** A kirekesztés oldásának egyik módszere, hogy találkozási alkalmakat kell szervezni a roma és nem roma embereknek, ugyanis ha szóba állnak egymással, megismerik egymást, csökken az előítélet. Épp ezért nem jelentenek megoldást a szegregátumokban létrehozott közösségi házak, hisz az ott élő embereket ez bezárja a szegregátumba, még a szolgáltatások igénybevételéért sem mennek ki a településre, és nem találkoznak másokkal. Így ez a fejlesztés csak a szegregátumban található erőforrásokra épít, de az előrelépéshez szükség van a külső kapcsolatokra, az áthidaló társadalmi tőkére.

A közbeszédben éppúgy, mint a műhelymunkákon gyakran hallottuk a romákkal szemben a „Mi-Ők” megkülönböztetést. Ahhoz, hogy ez eltűnjön, sokat kell róla beszélni, a szakemberek számára szervezett képzések és továbbképzések témájává kell tenni.

Infrastrukturális tényezők

Kell egy közösségi tér

A **közösségi tér** és a **közművelődési intézmény** között különbséget kell tennünk. A közösségi tér egy nyitott hely, ahol az emberek összejöhetnek, a közművelődési intézményben szakemberek dolgoznak azért, hogy a településen élő emberek önszerveződéseit támogassák. Közösségi tereket is nagyon sokfélét találunk, vannak amelyeket télen nem lehet használni, mert nincs fűtése vagy azért, mert nincs korszerűsítve a régi épület, vagy azért, mert nincs forrás ahhoz, hogy a fűtésszámlát az önkormányzat kifizesse. De akadnak olyan helyek is, ahol azért nem lehet használni a közösségi teret, mert nincs, aki kinyissa és bezárja, van, ahol a tevékenységeknek van korlátja, mivel nem alkalmas a terem a közösség valamennyi igényének kielégítésére, sőt vannak települések, ahol semmilyen közösségi tér sincs. Közművelődési intézményből pedig még kevesebbet találunk. Ha a Gönci járást vizsgáljuk, akkor a járás 30 települése közül két településen található közművelődési intézmény, és ezek között is csak egyben dolgozik szakirányú végzettségű szakember.

Ahhoz, hogy **a közösségi megoldások működjenek**, a közösségi alapú szolgáltatások megtervezésre és működtetésre kerüljenek, elengedhetetlenül **szükséges a közösségi tér**, amely teret ad a találkozásoknak, a közösség tervezéseinek. Nem fontos a megnevezése ennek a térnek, és az sem számít, hogy ki tartja fent. Ami fontos, hogy nyitott legyen, és teret adjon az embereknek és az elképzeléseiknek.

Továbbképzés – szakképzés

A változáshoz, a változtatáshoz elkötelezett, helyi és képzett kulcsemberekre van szükség. Ezért a legfontosabb első lépés megtalálni ezen embereket a járásban, majd felkészíteni őket műhelymunkákon és képzéseken a járási szintű összefogás szervezésére és működtetésére. Ez a **járási szintű összefogás csak abban az esetben fog felépülni, ha vannak emberek, akik ezzel foglalkoznak, akiknek ez a munkájuk**. Kiindulásként egy helyzetelemzést kell elkészíteni, amelyben bemutatásra kerül, hogy hol tart most a járás.

A járásra jellemző az alulképzettség, a tőkehiány, a motivátlanság, ami nem kedvez a vállalkozói hajlandóságnak. A fiatal vállalkozók támogatására mentorprogramot kellene kidolgozni, amelynek keretén belül támogatást kapnának a már évek óta sikeresen vállalkozó emberektől.

Információ

A szakemberek az egyik legnagyobb problémának az információhoz való hozzáférést tartják. Úgy érzik, hogy hozzájuk a fontos hírek és lehetőségek is a legtöbb esetben késve jutnak el, nincsenek megfelelő csatornák az információk áramlására, sőt egyes esetekben az is felmerül, hogy direkt tartják azokat vissza. Ezért fontos átgondolni járási szinten a **nyilvánosság megteremtését**.

Infrastruktúra

A szakemberek kiégése nemcsak a túlterheltség miatt alakul ki, hanem a hátrányos helyzetű vidéki térség **munkakörülményei** is hozzájárulnak ehhez.

A legszembetűnőbb infrastrukturális ok a **közlekedési nehézség**, ami magába foglalja az utak állapotát és a közösségi közlekedés elérhetőségét egyaránt. Ez nemcsak a szolgáltatást igénybe vevőknek nehezíti meg a hozzáférést, hanem a szolgáltatóknak is mindennapos problémát okoz.

ZÁRSZÓ

Fontos kérdés lesz az elkövetkező időkben, hogy tudunk-e együttműködni, együtt gondolkodni a településeken a térségekben? A szakemberek, az intézmények össze tudnak-e fogni a változás, a változtatás érdekében? Mindehhez arra van szükség, hogy a szakmák, a szakemberek rájöjjenek, hogy különböznek a többi szakmától, de egyenrangúak egymással, egyik szakma sem áll a másik fölött. Csak ebben az esetben lesznek sikeresek a változásra irányuló beavatkozások, különben elmennek egymás mellett a fejlesztési programok, párhuzamosan futnak ügyek, amelyek a nem kommunikálásnak köszönhetően nem erősítik egymást, hanem inkább kioltják egymás hatásait.

Minden közösségi munkának az alapja a sok személyes találkozás, a személyes beszélgetések, a bizalom kiépítése, majd a problémák, az ügyek közösségi szintre emelése. Fontos, hogy a folyamatban részt vevő különböző csoportokat felkészítsük az egymással való együttműködésre, hogy az valódi párbeszéd legyen.

Mit is kell tenni ahhoz, hogy változás induljon a közszolgáltatások elérhetőségében? Átalakítást kell eszközölni a helyi közösségek bevonására, a közösségi alapú szolgáltatások bevezetésére, és ehhez mind országos, mind térségi, mind települési szinten meg kell teremteni a feltételeket. Ezen feltételek egy része törvényi és szabályozási lehetőségeket jelent, a másik része a helyi szakemberek és a helyi közösségek felkészítését a feladatra.

